

III
DEN FJERDE BØLGE
*Syv centrale temaer om demokratiet i øst
siden 1989*

Status 2012

Søren Riishøj
Lektor
Institut for Statskundskab
Syddansk Universitet

Politologiske Skrifter
No. 28/2012

Denne fremstilling behandler syv centrale temaer i forbindelse med overgangen fra realsocialisme til demokrati og markedsøkonomi.

Første tema: om demokratiets indhold, Václav Havel over for Václav Klaus.

Andet tema: Solidaritet i Polen

Tredje tema: Det solidariske og det liberale Polen, Ret og Retfærdighedspartiet over for Borgerplatformen.

Fjerde tema: Fidesz, der ved valget i Ungarn i 2010 skaffede sig politisk hegemoni

Femte tema: Venstrefløjen i øst med det tjekkiske Socialdemokrati og det tjekkiske kommunistiske parti samt Smer-SD i Slovakiet som eksempler.

Sjette tema: miljøbevægelser og miljøpartier

Og, som *syvende* tema: Protestpartier og populistiske partier, herunder etniske partier
De nævnte er hentet fra de fire centraleuropæiske lande, Polen, Tjekkiet, Slovakiet og Ungarn.

I. VÁCLAV KLAUS OVER FOR VÁCLAV HAVEL

Tjekkiet har siden fløjlsrevolutionen i 1989 haft to meget forskellige præsidenter, Václav Havel og Václav Klaus. Efter forfatningens bogstav har præsidenten få beføjelser, men én ting er de nedskrevne tekster, en helt anden den politiske praksis, for trods begrænsede beføjelser har de to præsidenter hver på deres særlige måde formået at præge den politiske dagsorden. Begge var antikommunister og ønskede at følge vestlig praksis. Men når det gjaldt *realisering* af det mål, var de ikke enige.

Pragmatisk samarbejde og hård polemik kom på skift til at præge forholdet mellem de to Václav'er, og polemikken kom snart til at tage overhånd. Med Václav Havel's afgang som præsident og med forandringerne internationalt og hjemme gled spørgsmål med relation til civilsamfundet efterhånden noget mere i baggrunden. Men debatten ophørte ikke hermed, frem for alt på grund af partiets og partiledernes uheldige adfærd og fortsat alt for udbredte korrupsion højt op i det politiske system.

Václav Havel, Borgerforum og Alliancen mod Vold

Václav Havel's visioner for fremtiden har været nært forbundet med virksomheden som dissident og forfatter og med oprettelsen af Borgerforum. Opbakningen til civilsamfundet og de dybe skepsis over for politiske partier går tilbage til Prag-foråret, hvor han advarede mod at betragte politik som blot kabinetpolitik og at opgive det offentlige rum, der trods alt var blevet skabt igennem 1960'erne. Siden bekæmpede han modigt diktaturet og forberedte offentligheden på en lang og svær kamp for frihed. I 1975, 8 år efter Warszawapagtinvasionen, formulerede han et åbent brev til den kommunistiske leder Gustáv Husák som et forsøg på at genvække interessen for samfundet og demokratiet.

Efter Helsingforsaftalerne og oprettelsen af Charta 77 blev indledt et nyt kapitel i kampen for et frit og åbent samfund. Med Charta 77 blev skabt et parallelsamfund ("paralelni polis"), der udfordrede systemet, og det uanset at antallet af borgere, der underskrev dokumentet, var lavt. Flere gange blev han fængslet. Når han var på fri fod lykkedes det for ham at tage del i flere møder med polske dissidenter. Hans teser for modstand mod det kommunistiske regime blev formuleret i de magtesløses magt og forsvaret for et frit og uafhængigt liv, at leve i sandhed og ikke i løgn. Livsverdenen i Habermas'sk forstand blev sat over for systemverdenen. Tilgangen var næsten altid præpolitisk, eksistentialistisk og borgerbaseret ("civic") (Gjuricová, 2008:26-28). I et essay fra 1984, "Politik og Bevidsthed", vendte Havel tilbage til de masaryk'ske klassiske teser om antipolitisk politik.

Havel's antipolitiske præ-politik blev udfordret sidst i 1980'erne, hvor politik blev en reel mulighed takket være forandringerne i Sovjetunionen under Gorbatsjov. Kravet om mere politik og dermed mindre konsensus blev fremført af fx Emanuel Mandler og Václav Benda. Andre, som Petr Pithart, lagde vægt på udvikling af modent liberalt demokrati og at forebygge, at borgerne kom til at frygte det nye system lige så meget som det gamle. Andre ønskede et regulært brud med det gamle system.

Den antipolitiske tilgang blev bragt under voksende pres efter oprettelsen af Borgerforum og det gamle systems krise og undergang. For Havel skulle det nye Borgerforum ikke blot støtte sig til ideologier og programmer, for politik skulle føres af enkeltpersoner, ikke af partier. A-politisk konsensuspolitik og pragmatisk fleksibilitet var alternativer til traditionel partipolitik og ideologi. Borgerforum skulle være åbent over for alle "anstændige mennesker" (Michal Kopecek, 2011). Václav Havel fastholdt den antipolitiske og partikritiske linje helt frem til sin død i december 2011.

Havel gik ind for et system med valg i enkeltmandskredse, som ville bidrage til at svække "partidiktaturet" og styrke kandidaterne. Men Havel's idealistiske romantisme led flere nederlag. Som sagt af *Jiri Suk* (i Gjuricová 2008:50) vil Václav Havel høre til verdenseliten som intellektuel, men i egenskab af politiker var resultaterne få. Men med tiden er kritik af politiske partier taget til i Europa, og i dag taler flere og flere om overgang til et postdemokrati med svagere partier og stærkere civilsamfund. Så måske, siger han, får tjekkerne brug for "borgerforum'er" igen, ellers vil populismen tage over og få monopol på at udfordre det fremherskende liberale konsensusdemokrati.

"I am for decentralization of power ... I am for the progressive creation of the space for a diversified civil society in which the central government will perform only those functions which nobody else can perform, or which nobody else can perform better ... The creation of a genuine civil society of the western type will take a very long time ... It is a question of the method of thinking which enables citizens to trust".

Václav Havel

Kilde: Pravó 18. november 1995, gengivet i Myant, 2005:248.

Borgerforum var kort sagt i høj grad Havel's værk, men i længden kunne Havel ikke fastholde den antipolitiske politik og den flade organisation. Borgerforum kunne modsat Solidaritet i Polen ikke placeres entydigt på højre-venstre-skalaer, sådan som vi kender dem hos fx Duverger, Rokkan og Sartori, og det var heller ikke Havel's eget ønske. De højre-nationale træk var klart mindre iøjnefaldende hos Borgerforum end Solidaritet, men koblingen til mellemkrigstidens Tjekkosllovakiet og antipolitik taler for at koble Borgerforum til den højre-traditionalistiske familie.

Borgerforum i Tjekkiet fremstod spontant i november 1989 som et bevægelsesorienteret og elite og "catch all" partidannelse på et klart antikommunistisk grundlag. Det politiske arbejde havde før 1989 mest været rettet mod overvindelsen af det gamle system og ikke så meget mod det nye system. Vi-Dem distinktionen var iøjnefaldende omkring selve tidspunktet for fløjlsrevolutionen. "Dem", dvs. modstanderne, omfattede ikke blot kommunister, men for folk som Václav Klaus også reformkommunister og tredje vej troende eks-dissidenter. Stilen var socialt inkluderende,

konsensusprorienteret og med iøjnefaldende ”catch-all” træk. Omkring trefjerdele af OF’s tilhængere blev bedømt som centrum-højre orienterede (Migalski, 2006:97). Forstået som politisk alliance var Borgerforum ”negativ” på samme måde som Valgaktion Solidaritet i Polen og var frem for alt rettet mod det *gamle* system. I udgangssituationen kunne Borgerforum dog ikke, som Solidaritet i Polen, støtte sig til en længerevarende bevægelsestradition, en ”foundation myth” og en stærk ”founding context”. Dertil havde Charta 77 før 1989 været for svagt stillet medlemsmæssigt og institutionelt.

Grundlaget for Borgerforum (OF) var hverken kollektivistisk eller nationalt, for i udgangssituationen byggede OF på *medborgerprincippet*. Borgerforums levetid blev kort, men før opløsningen lykkedes det Borgerforum at få vedtaget et nyt liberalt antikommunistisk program. Da den neoliberale linje fik overtaget, blev Borgerforum hurtigt delt op i forskellige fraktioner og fløje.

I modsætning til VPN i Slovakiet var Borgerforum i Tjekkiet meget påvirket af Havel’s anti-politik tænkning. En af parolerne fra november-december 1989 lød således: ”Partier er for partifolk, men Borgerforum er for alle”¹. Borgerforum skulle være en bred bevægelse bestående af oplyste ikke-parti engagerede mennesker. Delingerne i Borgerforum fulgte ikke højre-venstre skalaer, snarere forskelle i *måden* at tænke politisk, ”ikke-politisk” (Havel) eller ”politisk” (Klaus) (Migalski, 2006:92). *Michal Kopecek* (Michal Kopecek, 2011:25) peger på, at kampen om det ny Tjekkosllovakiet reelt kom til at stå mellem to forskellige typer liberalisme med den *etisk-politiske civilsamfundsliberalisme* stående over for *markedsliberalismen*, hvor fri markedsøkonomi er afgørende.

Målet for Borgerforum var tilbagevenden til Europa og med liberalt politisk demokrati og markedsøkonomi. Så langt rakte enigheden trods alt. I modsætning til Solidaritet i Polen bad Borgerforum borgerne om at udvise både sparsommelighed og tilbageholdenhed. Ved det første frie valg i 1990 blev der stillet krav om større social retfærdighed, demokrati, konfiskation af kommunistisk ejendom og omskabelse af føderationen i retning af en konføderation. Men de forskellige fraktioner i Borgerforum trak i forskellige retninger. Dissidenterne støttede sig typisk til klassiske romantiske anti-politiske diskurser, de liberale derimod til individualistiske og teknokratiske.

De politiske diskurser og partikulturen i det hele taget var præget af erfaringerne fra dissidentperioden og undertrykkelsen under det gamle system. Prag-forårets socialisme med et menneskeligt ansigt blev skubbet til side og kom herefter til kun at udgøre en ”foundation myth” for mindre venstrefløjsgrupper, fx Obroda (”Genfødsel”). Før 1989 havde de forskellige dissidentgrupper ikke haft mulighed for at udfordre systemet. Dertil havde kommunistiske parti været for godt organiseret og regime-formen centralistisk-bureaukratisk og frossent post-totalitaristisk.

¹ ”Strany jsou pr straniky, Obcanske forum je pro vsechny”. Mere om emnet i Miroslav Novak, *Systemy politických stran*, Sociologické Nakladatelství, Praha 1997:14 og 30-31.

Organisatorisk herskede der i Borgerforum en hel del forvirring. På den ene side var der overladt stor frihed decentralt, på den anden side tog den centrale ledelse ("koordinacni centrum") mange vigtige beslutninger uden forudgående konsultationer med Borgerforums lokalafdelinger, hvilket den ekstraordinære situation heller ikke tillod. Borgerforums særlige Råd stod for en radikal "jakobinsk" politik når det gjaldt opgøret med det gamle system, mens Kollegiet bestod af mere politisk erfarne folk, der stod for moderate løsninger (Gjuricová, 2011:41). Organisatorisk var Borgerforum mest af alt en løs ikke-partibevægelse med stærk repræsentation af kendte personer, især tidligere dissidenter. Prag-centret tog de vigtige beslutninger, men de beslutninger blev ikke stadfæstet på en efterfølgende kongres eller lignende institutioner. De vertikale forbindelser var hårdt savnet, kommunikationen indadtil og udadtil var generelt dårlig, så der opstod en form for magtvakuum ikke alene i landet som helhed, men i høj grad også inden for Borgerforum selv (Gjuricová m.fl., 2011:65). Derfor blev derved skabt en modstand ude i distrikter og regioner mod, hvad der blev kaldt "Prag-hegemoniet", ligesom mange ønskede hurtigere og mere radikale forandringer (Michal Kopecek, 2011:146). Som andre anti-kommunistiske bevægelsespartier var Borgerforum blevet oprettet uden for parlamentet, dvs. eksogent og uden forudgående demokratiske valg. Institutionaliseringsen var lav sammenlignet med det, vi har været vidner til i stort set alle post-kommunistiske historiske partier, fx det kommunistiske parti KSCM og det kristelige KDU-CSL.

Mere end halvdelen af de kandidater, der blev valgt ind i det tjekkoslovakiske parlament ved valget i 1990, kom fra Borgerforum. Blandt dem havde mange ikke på forhånd ventet at blive indvalgt, ja en del blev valgt imod indstillingerne fra Borgerforums koordinationscenter. Det første frie valg gjorde parlamentet mere *legitimt* og svækkede derfor præsidentens magt. Valgsejren satte desuden ekstra gang i bestræbelserne for at omskabe Borgerforum fra et bevægelsesparti til et regulært politisk parti. Konsensuspolitik kunne ikke opretholdes, når der skulle føres transformationspolitik, dvs tages stilling til helt konkrete politiske og økonomiske spørgsmål, fx om den økonomiske politik. Dertil krævedes som minimum tilstrækkelig institutionalisering, langsigtede og konsistente politiske programmer, bedre politisk skoling og tilstrækkelig stærkt indre sammenhold og tolerance.

Opløsningen af Borgerforum blev paradoksalt nok fremskyndet af valgsejren i maj-juni 1990, for Borgerforum blev hurtigt efter valget delt op i flere forskellige fraktioner. Allerede i oktober måned 1990 havde Václav Klaus krævet større ideologisk og organisatorisk strømlin. Konsensuspolitikken og dissidentmentaliteten, skulle ophøre, "ghettostilstanden" ligeså. Valget af Klaus til formand kom blot tre dage, efter at højreorienterede medlemmer af Borgerforums parlamentsgruppe og Nationalrådet havde oprettet deres egen fraktion, Det Demokratiske Højres Klub. Daværende udenrigsminister Jiri Dienstbier ønskede, i modsætning til flertallet, Borgerforum bevaret som en bred social-liberal bevægelse og som en paraply for grupper bredt hen over det politiske spektrum, men den fløj var klart i mindretal. Senere oprettede Jiri Dienstbier sit eget parti Borgerbevægelsen (OH), der holdt fast i Borgerforums oprindelige idealer og i at formulere alternativer til Václav Klaus' "højrebolsjevisme" med den naive tro på den fri markedsøkonomi og den betænkelige form for udrensning af kommunister og påståede agenter for den gamle efterretningstjenestens StB (Michal Kopecek, 2011). OHs pragmatiske socialliberale og økologiske

politik som alternativ til ODS' markedsfundamentalisme og politiske stil kom ikke til at bære frugt på valgdagen.

På kongressen opnåede Václav Klaus, på det tidspunkt finansminister, genvalg som formand og med styrket mandat. Udviklingen inden for Borgerforum fulgte herefter slet ikke Havel's oprindelige projekt. På kongressen i Prag blev besluttet at omdanne Borgerforum til et regulært politisk parti. Derudover blev der vedtaget et politisk program, nye organisatoriske principper samt valgt et 17 mand stort eksekutivråd. Kun individuelt medlemskab kunne godkendes. Medlemmerne skulle registreres, bære medlemskort, betale kontingent og være bundet af de nye statutter og partiprogrammet. I det nye program blev der taget afstand fra socialistiske ideologier af enhver type, også den socialdemokratiske. Programmet understregede individualismen og forkastede alle former for kollektivistiske utopier og desuden enhver form for "falsk social demagogi". Tidligere kollaboratører og medlemmer af folkemilitsen, kommunistpartiets private hær, var forment adgang til partiet. Borgerforum i selve udgangssituationen kun et politisk parti i den minimalistiske forstand og spændte således alt for bredt til at kunne overleve som et parti i den mere klassiske betydning.

Uenigheden inden for Borgerforum fortsatte også efter kongressen i Prag. Klaus' liberale ideologi og arrogante fremfærd stødte på stor modstand. To grupper, KAN ("Klubben for ikke-parti engagerede") og Bevægelsen for Borgerlige Friheder forlod Borgerforum i protest. KAN var fortalere for en hårdere linje i fx spørgsmålet om opgøret med det gamle system og kritiserede i særlig grad den "bløde" Petr Pithart, ministerpræsidenten. Forløbet af janarkongressen blev fra den Liberale Klub stemplet som værende alt for udemokratisk, især blev der klaget over udbredt intolerance og uvillighed hos flertallet til at lytte til andre end sig selv. Fra liberal side blev desuden udtrykt stærke forbehold over for dele af det vedtagne program og selve partistrukturen. De liberale valgte trods kritikken at forblive i partiet for, som det hed, at undgå yderligere splittelse i en svær tid². Delingen af Borgerforum blev endelig stadfæstet på en ekstraordinær kongres i februar måned 1991.

Det havde betydning, at Borgerforum i sin korte levetid ikke evnede at få etableret tilstrækkelig stærke bånd til det civile samfund. Charta 77 havde ikke, som Solidaritet i Polen, været en kamporganisation, da det kommunistiske parti havde udøvet effektiv og ødelæggende kontrol over civilsamfundet. Charta 77 var heller ikke en massebevægelse, der var i stand til for alvor at true det kommunistiske system. Bruddet med det realsocialistiske system kom derfor sent, efter murens fald.

Bevægelsespræget kunne ikke opretholdes i længden, da de fleste vælgere efterspurgte partier med klare programmer og faste ledelsesforhold. Modsat i Polen har den religiøse patriotisme og højre-traditionalismen haft lav indflydelse, ligesom også kirkens rolle har været beskednen. Kirken spillede heller ikke en særlig vigtig rolle inden for Charta 77 og Borgerforum. Kirken blev derfor i vigtige spørgsmål med relation til fx restitution repræsenteret gennem partier *uden for* Borgerforum, først

² RFE Research 1.2. 1991:1-4.

og fremmest den social-liberale sammenslutning CLU-KDS, det senere kristelig-demokratiske KDU-CSL.

Regeringer i Tjekkiet og Slovakiet siden 1989

Tjekkiet:

- 1989-1990: en overgangsregering med også kommunistisk deltagelse
- 1990-1996: Regeringer ledet af ODS, i koalition med andre mindre borgerlige partier og med Václav Klaus som regeringschef
- 1996-1997: En ODS mindretalsregering accepteret af socialdemokraterne
- 1997-2006: Socialdemokratiske ledede regeringer i koalition med borgerlige centrumpartier statsministre: Milos Zeman, Stanislav Gross, Jiri Paroubek
- 2006-2010: ODS-ledede regeringer ledet af Mirek Topolánek
- 2010- : En borgerlig flertalskoalition med ODS' Petr Nečas som regeringschef

Slovakiet:

- 1993-1998: Regeringer ledet af Bevægelsen for et Demokratisk Slovakiet og med Vladimír Mečiar som regeringschef
- 1998-2006: Borgerlige koalitionsregeringer, ledet SDKU med Mikuláš Dzurinda som regeringschef
- 2006-2010: Koalitionsregering bestående af Smer-SD og Slovakiets Nationale Parti (SNS) med Robert Fico som regeringsleder
- 2010-2012 : Bred borgerlig regering ledet af SDKU med Iveta Radicová som chef
- 2012- : Smer-SD flertalsregering ledet af Robert Fico

Egen opstilling

Havel mistede således kontrollen over Borgerforum. På det lange sigt fik Václav Havel primært indflydelse qua rollen som præsident. Han har som andre præsidenter ikke haft et præsidentielt parti bag sig. Som præsident lykkedes det for Havel at sætte den politiske dagsorden og præge den politiske debat, men han kom ofte til kort, når det gjaldt politikens indhold fx spørgsmålet om Tjekkoslavakiets fremtid og indførelse af en valglov, der skulle svække partierne og styrke kandidaterne. I 1990'erne førte Havel en diskussion med Václav Klaus, hvor Havel ihærdigt forsvarede det civile samfund og de ikke-økonomiske aspekter af politik. Forskellige løst opbyggede socialliberale partier i opposition til de store har haft Havel's sympati, ved valget i 2006 støttede han således De Grønne. Havel bekendte sig ikke til en bestemt religion, men blev begravet ved en katolsk ceremoni. Tibets Dalai Lama og afdøde pave Johannes Paul II var blandt forbillederne.

Fra midten af 1990erne blev Havel mere politisk aktiv. Han indtog en central rolle, da Václav Klaus blev afsat som ministerpræsident. Både som præsident og som politisk pensionist bekæmpede Havel de store partiers og især ODS' og CSSD's hegemoni, det være sig magtdelingsaftalerne i 1990erne og konstitueringen efter kommunalvalget i Prag i 2010. Den adfærd gjorde ham ikke populær overalt, og han opnåede også kun genvalg til posten med en enkelt stemmes flertal i parlamentet. Hans afvisning af at inddrage kommunisterne i de politiske konsultationer, fx efter valgene, vakte også kritik. Som vi skal se, blev den praksis ændret af efterfølgeren på posten, Václav Klaus.

Med henvisning til Václav Klaus og ODS talte han om fremvækst af en farlig type mafialignende form for politisk kapitalisme. Klaus kommenterede Havel's kritiske tale i parlamentet i 1997 med kommentaren, at Havel i virkeligheden er "ignorant", når det gælder viden om markedsøkonomi. Under valgkampen i 2002 beskyldte han Havel for at indtage elitære holdninger til demokratiet og mangle respekt for befolkningens valg³. Havel optrådte til Klaus' utilfredshed som talerør for oppositionen i og uden for parlamentet, fx under konflikten omkring årtusindeskiftet mellem regering og journalister omkring besættelse af lederposten i det tjekkiske TV. Havel forsøgte at fremstå som en slags ombudsmand for de mindst handlekraftige⁴. Han var ikke partimand, men som præsident blev han *tvunget* til at agere politisk og kom i en eller anden forstand til at forholde sig til og derved måske ligefrem "elske politik". Havel's kritik af udviklingen i Slovakiet under Meciar vakte også ganske stor opsigt. På det punkt holdt Václav Klaus mere lav profil. Klaus havde faktisk et udmærket forhold til Vladimir Meciar, Slovakiets kontroversielle ministerpræsident. Havel modarbejdede naturligt nok valget af Klaus' til præsidentposten efter dennes afgang i 2002, men forgæves.

Forholdene var en del anderledes i Slovakiet. Her fremstod søsterorganisationen *Offentlighed imod Vold* (VPN) i Slovakiet som en pragmatisk koalition bestående af tidligere dissidenter, økologer,

³ Matthew Rhodes, "Czech Malaise and Europe", *Problems of Post-Communism*, Vol. 47, No. 2, March/April 2000:63.

⁴ Bumil Delezal, "Akamitna Frustracija", *Gazeta Strodkowieuropejska*, tillæg til *Gazeta Wyborcza* 3.2. 2000. Se også Matthew Rhodes, "Czech Malaise and Europe", *Problems of Post-Communism*, Vol. 47, No.2, March/April 2000:57-66.

kunstnere og – frem til februar 1990 - også Den Kristelig Demokratiske Bevægelse. Som nævnt tidligere havde selve bruddet med det gamle system været anderledes i Slovakiet end i Tjekkiet. Snarest havde vi at gøre med et forhandlet kollaps, ikke implosion i den tjekkiske udgave (Kopecek, 2006:152). VPN var således ikke blot rettet mod det gamle system, men udgjorde i virkeligheden lige så meget en politisk alliance rettet mod at undgå en valgsejr for det konkurrerende kristelige KDH ved det første frie valg. Målet var ikke så meget at overtage regeringsmagten, men mere at *kontrollere* de politiske og økonomiske forandringer (Kopecek, 2006:152). Også tidligere medlemmer af det kommunistiske parti, fx reformkommunister fra bevægelsen Obroda, sluttede sig til bevægelsen. Kendte enkeltpersoner, alle eks-kommunister, som Marián Calfa og Alexander Dubcek og Milan Cic var iflg. meningsmålinger i april 1990 de mest populære politikere i Slovakiet. Den mest populære ikke-kommunist var placeret på 9. pladsen (Innes, 2001:95). Den første leder, den populære Jan Budaj, stod på en liste over agenter under det gamle styre og måtte derfor trække sig tilbage. Lustracje og udrensning af ekskommunister kom dog ikke til at spille samme centrale rolle i Slovakiet som i Tjekkiet. I november 1989, midt under fløjlsrevolutionen, blev der vedtaget et politisk manifest kaldt ”En chance for Slovakiet”, hvor der blev talt om et fremtidigt Tjekkioslovakiet som en demokratisk føderation og med en ny og mere retfærdig politisk orden.

Heller ikke sammenholdet inden for Offentlighed mod Vold (VPN) holdt særlig længe. På VPNs kongres i februar 1991 forsøgte Meciar at overtage lederskabet og omdanne bevægelsen til et regulært parti, men forsøget mislykkedes. Den daværende leder Fedor Gal beholdt formandsposten, men opstillede ikke ved valget. Fra starten fremstod VPN som en bred, heterogen og decentral opbygget bevægelse, fraktionsopdelt og med uklar og abstrakt politik og med betydelig splittelse på personplanet (Kopecek, 2007:121 ff.). Der opstod således en splid mellem de Bratislava-intellektuelle og eks-kommunisterne - og regionalt mellem landets to hovedstæder, Bratislava i vest og Kosice i øst. Der blev også rejst ganske megen kritik mod koordinationscentrets dispositioner.

Sidst i marts måned 1991 forlod Vladimir Meciar sammen med Rudolf Filkus og Milan Knazko VPN for at oprette deres eget parti Bevægelsen for et Demokratisk Slovakiet. Opsplitningen af Alliancen mod Vold i foråret 1991 og oprettelsen af Bevægelsen for et Demokratisk Slovakiet skulle hurtigt få parlamentariske følger. Men i længden kunne heller ikke Vladimir Meciar's HZDS holde sammen. Allerede i april 1991 blev Meciar væltet som ministerpræsident. Meciar. Men hans eget parti overlevede begivenheden og blev det førende parti op gennem 1990erne, mens VPN *uden* Meciar (”Rest-VPN”), nu omdøbt til Demokratisk Union, ikke passerede spærregrensen ved valget i 1992.

Mere om Václav Klaus' neoliberale projekt

Václav Klaus skulle på sigt få væsentlig mere indflydelse på den førte politik end Václav Havel. Václav Klaus var modsat Havel *partistifter*, blev finansminister og ministerpræsident og fra 2002 landets præsident. Han var antikommunist, men antikommunisme var ikke nødvendigvis et spørgsmål om personers fortid. Emnet interesserede ham ikke meget, al den stund han ikke selv

havde været dissident, og flere i hans nye liberale parti havde i øvrigt været medlemmer af det kommunistiske parti (Myant, 2005:256). Afgørende var at få gennemført *systemiske* forandringer over mod liberalt demokrati og fri markedsøkonomi med ”frie enkeltindivider”. Korporatisme, trepartsforhandlinger og fagforeningsindflydelse, det socialdemokratiske projekt, var ikke hans kop te.

Václav Klaus havde, modsat Havel, et klart formuleret konservativ-liberalt politisk alternativ og kom måske netop derfor hurtigt til at bestemme Borgerforums politik. Da det blev muligt at drive partipolitik, blev den antipolitiske politik mindre attraktiv. Kravene fra Klaus kunne groft sagt samles i tre: opbakning til de økonomiske forslag, modstand mod socialisme i alle former, også den socialdemokratiske, og omskabelse af Borgerforum til et regulært politisk parti. Det frie marked og de individuelle frihedsrettigheder var for ham det altafgørende for demokratiet. Præsident Václav Havel derimod var, som beskrevet, mest inspireret af antipolitik, civilsamfund og socialliberalisme.

Borgerdemokratiske Parti blev et kadreparti og demokratiet under Klaus’ lederskab elite-styret og med politiske partier i en hovedrolle. På to meget centrale punkter afveg han fra Havel, for det første ønskede han skabt et politisk parti, for det andet gik han ind for markedsøkonomi uden tillægsordet ”social”. Med valget af Václav Klaus i 2002 skiftede præsidentembedet karakter. Václav Klaus gav fx løfter om at ville ”tale for hele folket”. Det betød, at han ikke afviste at inddrage kommunisterne i de politiske drøftelser, for trods alt havde han fået præsidentembedet takket være stemmer fra kommunister, og han førte også konsultationer med kommunisterne i forbindelse med regeringsdannelsen efter valget i 2006. Den politiske linje blev under Klaus’ præsidentperiode mindre euro-begejstret, hvilket bragte ham i et modsætningsforhold til flere udenrigsministre. Før EU-folkeafstemningen undlod han at anbefale vælgerne en bestemt stemmeafgivning, og hans kommentarer til afstemningsresultatet var tilbageholdende. Mere provokerende nægtede han at møde op i nationalteatret for at markere EU-medlemskabet 1. maj 2004.

”We face a crossroads which ”concerns the very conception of the content of our society ... whether we want a standard system of relations between the citizen (and community) and state, supplemented with voluntary organizations, or whether we will create a new form of collectivism, called civil society or communitarianism, where a network of ”humanizing”, ”altruizing”, morals-enhancing, more or less compulsory (and therefore by no means exclusively voluntary!) institutions, called regional self-government, professional self-government, public institutions, non-profit making organizations ... councils, committees and commissions ... are inserted between the citizen and the state.”

Václav Klaus, ”Lidove Noviny” 11. juli 1994, gengivet i Myant, 2005.

Modstanden mod EU-føderalisme og medlemskab af euro-land kom flere gange åbent til udtryk. I spørgsmålet om EU's forfatningstraktat erklærede Klaus, at *ingen* traktat er det bedste, og han udeblev fra underskriftsceremonien i Rom i november 2002, og under sit besøg i Spanien i efteråret 2004 erklærede han sig selv som eurorealist og pegede på, at en føderativ udvikling i EU vil være en umulighed på grund af fraværet af europæisk identitet. Han nølede med at give Lissabontraktaten sin underskrift, selv efter at traktaten var blevet godkendt i parlamentet, men han bøjede sig til sidst.

I nytårstalen i 31.december 2003 gjorde Klaus opmærksom på, at EU-medlemskabet godt nok ikke umiddelbart indvarslede store forandringer, men på den anden side var det nu slut med formel uafhængighed, for "vi", tjekkerne, kan ikke længere træffe afgørelserne alene. Udtalelser i løbet af året 2004 kunne kun opfattes som en afvisning af EU's forfatningstraktat, der var ventet til folkeafstemning i 2006. Under et besøg i Ukraine gentog han ønsket om at omdanne EU til et indre marked og ikke meget mere og med en traktat, der ikke behøvede at fylde mere end 15 sider. Han så også en fare i, at EU-integrationen blev uddybet *trods* forkastelsen af forfatningstraktaten i Frankrig og Holland.

Alternativet til forfatningstraktaten og unionen var et *nationalstaternes* Europa, gerne med flere medlemslande, sådan at unionsprojektet blev en umulighed. Han roste uden omsvøb det irske nej til EU-reformtraktaten i forsommeren 2008 og fulgte det synspunkt op under et statsbesøg i Irland i efteråret 2008, hvor han til den irske regerings utilfredshed holdt møder med traktat-modstandere, deriblandt Libertas-lederen Declan Ganley. I spørgsmålet om EU's forfatningstraktat og EU's politiske sluttilstand (*la finalité*) havde han en nær samarbejdspartner i Polens præsident Lech Kaczynski, der ofte benyttede Klaus' synspunkter i sin kritik af EU's udvikling. Klaus var helt fra start modstander af den fælles valuta og så i euroens krise i 2010-11 sine holdning bekræftet. Under det tjekkiske EU-formandskab i første halvdel af 2009 skjulte han på ingen måde sin euroskepticisme.

Ud over sin euroskepticisme gjorde Klaus sig bemærket ved sin vedholdende kritik af NGO'ere og det civile samfund, som iflg. Klaus tiltvang sig politisk indflydelse uden at besidde noget folkeligt mandat. Derved blev velfungerende liberalt demokrati omskabt til dysfunktionelt postdemokrati. Klaus gjorde sig også bemærket i klimadebatten, hvor han ikke delte frygten for klodens fremtid.

Efter valget til præsident i 2002 erklærede Klaus, at han ville lade sine synspunkter på aktuelle politiske emner afstemme og forhandle med den til enhver tid siddende regering, men det afskar ham bestemt ikke fra at markere egne holdninger og nedlægge suspensivt veto mod love, fx over for Spidla-regeringens forslag til nedbringelse af statsunderskuddet. Regeringens forslag til reform af de offentlige finanser blev kritiseret skarpt af Václav Klaus i "state of the nation" talen i parlamentet i oktober 2003. Klaus talte også for et valgsystem med valg i enkeltmandskredse efter engelsk mønster, hvilket efter hans mening ville skabe højere politisk stabilitet. I foråret 2004 havde han derudover en konflikt med Senatet om udnævnelser til ledige poster ved forfatningsdomstolen.

Også talerne til nationen både i 2004 og 2005 blev brugt til at udtrykke holdninger i spørgsmål med relation til EU-politikken, statens rolle i samfundet og NGO'ernes indflydelse i politik. Over for Rusland har Klaus fulgt dialog-politik, men han modsatte sig ikke opstillingen af radarer på tjekkisk jord som led i et amerikansk missilforsvarssystem, forudsat amerikanerne selv ønskede det. Under et besøg i Moskva i foråret 2007 bestræbte han sig for at fastholde den gode tone i forhold til russerne, bl.a. ved at sikre at deltagerne i den tjekiske forhandlingsdelegation mestrede russisk. Da Medvedjev i december 2011 besøgte Prag, gjorde Klaus sit at forhindre journalister i at stille kritiske spørgsmål til Medvedjev om urolighederne i Rusland efter valget til dumaen kort forinden.

Klaus evnede det politiske spil bedre end de fleste. Gavnede det ham selv, støttede han partier i opposition til socialdemokraterne, men kunne kommunisternes stemmer bruges var det også fint for ham. Han sendte en hilsen til kristelig-demokraterne på deres nationale konference i november 2005 og ønskede partiet held og lykke som et borgerligt parti, i den klare men underforståede hensigt at partiet så efter næste parlamentsvalg ville svinge over til ODS og støtte ham ved præsidentvalget. Han nedlagde til de kristeliges tilfredshed veto mod et lovforslag om at legalisere registrerede partnerskab mellem homofile ud fra en argumentation gående på, at den lov ikke skabte frihed, men udelukkende indeholdt visse retlige formuleringer. Det var ventet, at Klaus efter 2006-valget ville afvise en socialdemokratisk mindretalsregering, der kun støttede sig til kommunisternes stemmer.

Václav Klaus' politiske erfaring og indfølingsevne fornægtede sig heller ikke under forhandlingerne om oprettelse af den ny regering efter Spidla's afgang som ministerpræsident. I forbindelse med Vladimir Spidla's afgang støttede han, i modsætning til ODS' lederskab, dannelsen af en ny socialdemokratisk regering, men han tog ODS' parti under regeringskrisen i kølvandet på sagen om Stanislav Gross' finansiering af køb af en lejlighed og hans kones tvivlsomme finansielle engagementer. Krisen endte med Gross' afgang og etablering af en smal socialdemokratisk-liberal regering ledet af Jiri Paroubek. Men heller ikke forholdet mellem Klaus og Paroubek blev gnidningsfrit. En foreløbig kulmination indtraf i oktober 2005, hvor Klaus afviste David Rath som sundhedsminister.

Klaus har til stadighed været fortalere for en stor koalition af ODS og CSSD, som kunne sikre ham genvalg som præsident, men det projekt lykkedes ikke. Tværtimod blev op til valget i 2008 forhandlet mellem partierne uden om ODS om at få opstillet en modkandidat til Václav Klaus, men et kompromis mellem socialdemokrater og ODS kunne ikke på forhånd udelukkes. Eksempelvis kunne CSSD's formand (Paroubek) få formandsposten for parlamentet til gengæld for at støtte Klaus. Václav Klaus holdt møde herom med den tidligere socialdemokratiske formand Milos Zeman.

Det endte med, at socialdemokraterne støttede de Grønnes kandidat til posten, økonomen Jan Svejnar, der var professor ved Michigan universitetet i USA og havde dobbelt amerikansk-tjekkisk statsborgerskab. Også inden for regeringskoalitionen (partierne De Grønne og KDU-CSL), var der et stærkt ønske om at finde en modkandidat til Klaus, som havde gjort sig grundigt upopulær hos De Grønne på grund af kontroversielle synspunkter på klimapolitikken og modstand mod EU

integration. Svejnar havde i 1990erne støttet Klaus' økonomiske reformer, men han stod for en mere "moderne" og mindre kontroversiel dogmatisk linje. Svejnar fik stemmer nok til at forhindre Klaus' genvalg i første valgømgang. Først i tredje runde af den anden valgømgang i februar 2008 sikrede Klaus sig de nødvendige stemmer men kun takket være stemmer fra tre socialdemokratiske afhoppere. Václav Klaus fortolkede præsidentvalget som et enten for og imod de reformer, han selv havde stået for. De kræfter, der søgte at forhindre hans genvalg, var for ham de samme, som tilbage i 1990erne havde modsat sig fx magtdelingsaftalerne mellem hans parti (ODS) og socialdemokraterne.

Efter genvalget i 2008 følte Klaus sig politisk fritstillet, for han behøvede ikke at tænke på sit eget genvalg. Han forholdt sig kritisk over for beslutningen om at indføre direkte præsidentvalg. Enegangen i klimaspørgsmål og EU-spørgsmål blev optrappet, ligesom han fortsat blandede sig i politik, også i forholdene inden for sit eget parti ODS, hvor han fx støttede Peter Bem ved formandsvalget i partiet i december 2008. Under eurokrisen gik han endnu engang i rette med den fælles valuta, euroen, og afviste kategorisk tjekkisk deltagelse i forskellige redningsplaner for de sydeuropæiske lande. EU's finanspagt nægtede han at underskrive, skulle den få opbakning i regeringen og parlamentet. Måske derfor nægtede den tjekkiske regering sammen med den britiske at tilslutte sig pagten. Klaus' største problem har nok været en ubændig trang til at blande sig i den politiske debat og hele tiden søge at sætte den politiske dagsorden. På grund af uenigheder tilbagekaldte han titlen som æresmedlem af det parti (ODS), som han i sin tid selv havde været med til at oprette. Hans flirten med den liberale tænketank og politiske bevægelse Libertas behagede ikke den daværende ODS-leder Mirek Topolánek. Genvalget af Topolánek som formand for ODS viste dog, at den tid er forbi, hvor de tjekkiske partier, det være sig ODS eller CSSD, er grundlæggernes, Václav Klaus' og Milos Zeman's, enmandseje. I marts 2009 blev Klaus, ikke med urette, beskyldt for bag kulisserne at have medvirket ved Topolánek-regeringens fald. At Topolánek senere måtte træde tilbage som partileder, skyldtes ikke Václav Klaus, men Topolánek's egne fejltrin.

Næste præsidentvalg, berammet til 2013, finder sted direkte, men det skete ikke med Václav Klaus' opbakning. Det tog sin tid at få den ændring gennemført i parlamentet, da de forskellige partier stillede forskellige krav som forudsætning for at støtte forslaget, især omkring præsidentens beføjelser.

II. ET POLSK CASE: SOLIDARITET

Få, om nogen bevægelse i den kommunistiske verden, har haft samme historiske betydning som Solidaritet, for Solidaritet igangsatte efter den ”polske sommer” i 1980 en kædereaktion, der førte til det gamle systems krise, rundbordssamtalerne, junivalget 1989, den første ikke-kommunistiske regering, den økonomiske chokterapi og den helt særlige kapitalisme, der fulgte efter. Solidaritet spillede også en vigtig rolle for kommunismens fald i Østeuropa som helhed, for Solidaritet udstillede det kommunistiske systems uovervindelige svagheder og voksende indre modsætninger.

Siden 1989 har Solidaritet mistet medlemmer, men som fremgår af det følgende, har fagforeningen over hele perioden siden 1989 bestræbt sig at spille en central politisk rolle både direkte eller indirekte. Der er således mange særdeles gode grunde til at skænke Solidaritet stor opmærksomhed.

Som formuleret af fagforeningen Solidaritets tidligere leder *Marian Krzaklewski* har Solidaritet gennem alle årene været kendetegnet ved at være ”imod” (det gamle system) og bekendt sig til universelle kristne ideokratiske bestemte værdier og historiske traditioner og til bestemte ”myter” gående tilbage til kampen mod det gamle system eller måske endnu længere tilbage i Polens historie⁵.

Over sin 20-årige historie har Solidaritet legemliggjort en social protestbevægelse med ”indbygget” selvbegrænsning, en kristen-national uafhængighedsbevægelse, en fagforening med mere snævert sigte, et bredt ”catch-all” bevægelsesparti i et samfund med hastige forandringer og til tider et politisk parti (eller en del heraf) i klassisk forstand. Solidaritet var på samme tid en fagforening, en politisk massebevægelse, en protest-bevægelse (”*pozycji protestu*”) og en refleksiv symbolsk bevægelse (”*pozycji refleksji*”) og kan ud fra sidstnævnte med fordel studeres socialkonstruktivistisk, hvor særlig vægt lægges på samspillet mellem identitet og adfærd (Halas, 2010).

I 1980 havde Solidaritet været en massebevægelse med fagforeningsform⁶. Social protest gik hånd i hånd med kampen for frihed og national genfødsel⁷. Holdningerne var i udpræget grad antelitære med stærk tro på ”folkets magt”, dialog og deliberation (Laska, 2011:137). Forsvaret af arbejdernes umiddelbare krav kom i anden række, da et sådant forsvar forudsatte grundlæggende ændringer i det daværende politiske og økonomiske system. Konkrete planer for fremtiden blev udskudt til *efter*, at sejren over det gamle system var vundet (Morawski, 1998:74). Støtten til demokrati var i udgangssituationen etisk og værdibaseret (antikommunismen) og ikke særlig interessebaseret. Protest kom før politiske programmer, symbolpolitik før realpolitik. Troen på at demokrati og deliberation af sig selv fører til økonomiske og sociale fremskridt var også udbredt (Laska, 2011:141). Polakkernes hang til socialt og politisk drama, martyrologi og symbolpolitik fornægtede

⁵ Interview med Krzaklewski i *Tygodnik Solidarnosc*, 36 (572) 1999:4.

⁶ Teresa Bogucka, ”Druga Solidarnosc”, *Gazeta Wyborcza* 2.7. 1999:8-9.

⁷ Udmærket beskrevet i Leszek Koczanowicz, ”Cztery mity ”Solidarnosci””, *Gazeta Wyborcza* 21-22. august 2004:15.

sig heller ikke (Halas, 2010)⁸. Solidaritet blev til et vigtigt kollektivt minde og således en integreret del af ”politics of memory”. Solidaritet opnåede styrke i takt med krisen i det gamle system, men fik snart problemer med egen identitet især efter, at det gamle system var gået under. Sagt med andre ord forsvandt den homogenitet og enighed, der havde rådet, så længe fjenden (kommunisterne) var ved magten. Det er ikke hensigtsmæssigt at betegne Solidaritet som et parti. Det eneste erklærede *parti* i opposition til styret før 1989 var Konføderationen for et Uafhængigt Polen oprettet i 1979, men KPN blev kørt ud på et politisk sidespor, da det gamle system gik under⁹.

Frem til 1989 havde Solidaritet ageret pragmatisk, moderat og selvbegrænsende. Det store flertal accepterede Solidaritet’s deltagelse i rundbordssamtalerne, der banede vej for en fredelig overgang til demokrati. Kun et mindretal, deriblandt Polens Nationale Kongres (KPN) og den katolske gruppering ZchN, afviste at forhandle med kommunister overhovedet. Senere, som regeringsbærende parti, kom Solidaritet til at arbejde over jorden og måtte i højere grad føre konkret politik.

Gennem kampen mod det gamle system havde Solidaritet tilegnet sig en særlig etos, der på samme tid var socialdemokratisk og kristen og støttede sig til kontra-myter rettet mod ”post-kommunisterne” tilsat paroler om frihed og lighed og ret til selvbestemmelse¹⁰. Dette gav i de første år efter 1989 den politiske stil et stærkt romantisk præg. Efter jordskredssejren i 1989 forventede Solidaritet at skulle være ledende politiske kraft i mange år frem. Få, om nogen overhovedet, forestillede sig lige efter 1989 politisk comeback for ”postkommunisterne” inden for en overskuelig tid.

Efter det gamle systems fald behøvede bevægelsen Solidaritet ikke længere at gemme sig bag fagforeningsmasken. Fagforeningslinjen blev ikke helt opgivet, men den *politiske* kamp blev vigtig for fagforeningen Solidaritets virksomhed. I første omgang foregik de politiske diskussioner gennem Solidaritets borgerkomitéer¹¹ og, den politiske kamp var først og fremmest rettet mod postkommunisterne og den konkurrerende fagforening OPZZ. Kampen blev imidlertid hurtigt til en kamp også *inden for* Solidaritet *selv*, en hård kamp *mellem* ”Vi”. Solidaritet var i udgangssituationen godt nok en ”stor” bevægelse, men splittelsen internt politisk og på personligt plan gjorde bevægelsen mindre og mere bagudskuende og sårbar i tilfælde af højt indre eller ydre pres.

⁸ ”Politics of symbolization” refererer til ”the use and mangement of meanings in social interactions and power relations”. ”Symbolic polititics” derimod refererer til ”the use of symbols for political spectacles, og ”politics of symbols” er ”a technique of gaining power through manipulation of symbols as cultural artefacts and ideological images, mainly political myths, not verified or opposed to social reality. It shares the premise that symbolic actions are crucial for reality construction, particularly for group identity, rejecting the contrast between the symbolic and the real” (Halas, 2010:224).

⁹ Janina Padarowska, Jerzy Baczynski, ”Wybrocy bez wybory”, *Polityka* 17(2449), 24 april 2004:3.

¹⁰ Se fx Morawski, 1998:71.

¹¹ På polsk:”Komitety obywatelski ”S””

Før 1989 havde forholdet til de kommunistiske myndigheder udgjort et nul-sum spil. Uenigheden i Solidaritets rækker blev dengang neddæmpet og ofret i sammenholdets navn. Princippet om styrke gennem enhed afspejlede sig organisatorisk i form af den territorial-regionale struktur og i den udstrakte konsensus på program-niveau. De politiske erklæringer var dog abstrakte og symbolske præget af slogans om social retfærdighed, demokrati, sandhed, styre ved lov, menneskerettigheder og nationalt fællesskab¹². Enighed omkring konkret politik var umulig at opretholde i længden, og vægten på symbolpolitik viste sig kontraproduktiv, *efter* at sejren over det gamle system var vundet.

Solidaritet har været en heterogen bevægelse. Set over hele perioden siden 1989 vil i det følgende blive skelnet mellem

- *fagbevægelsen* Solidaritet ("S")
- *partibevægelsen* Solidaritet (RS AWS)
- *parti-koalitionen* Solidaritet (Valgaktion Solidaritet (AWS)) med mere end 30 grupper.

Det første delvist frie valg var mest af alt en folkeafstemning for eller imod det gamle statsocialistiske system og således ikke et valg mellem bestemte politiske programmer. Valgdeltagelsen var på 67,69 pct., højt efter polsk standard. Takket være valgordningen sikrede Solidaritet sig 99 ud af 100 medlemmer af Senatet. De ca. 26 pct. af vælgerne, der stemte postkommunistisk, blev slet ikke repræsenteret i Senatet, men "postkommunisterne" opnåede takket være aftalerne under rundbordssamtalerne 2/3 af sæderne. Fra Solidaritets side blev vægten lagt på identitets- og symbolpolitik og afpresning af myndighederne. Langsigtede programmer var svære at få udarbejdet grundet tidspresset. Enkeltpersoners egenskaber, "political crafting" og personlige netværk, ikke så meget partiernes ideologiske og programmatisk orientering, blev grundlaget for både politisk magt og for udnævnelse af ministre, i hvert fald i den første regering ledet af Solidaritet.

I december 1988, et halvt år før det første frie valg, blev der oprettet borgerkomitéer ("Komitet Obywatelski", OKP) rundt om i landet. De var ledet af Lech Walesa og havde repræsentanter fra kulturliv og videnskab og ikke mindst dissidenter. I tilknytning til borgerkomitéerne blev der nedsat 15 kommissioner, som beskæftigede sig med forskellige analyser og politik-formuleringer. Institutionelt var borgerkomiteerne elitestyrede, men havde ikke desto mindre omkring 100.000 aktivister (Grabowski, 1996:230). Der blev nedsat kommissioner og udvalg for fagforeningspluralisme, organisationsfrihed og politiske og økonomiske reformer. Derved fik Solidaritet efterhånden noget, der kunne ligne et politisk program. Solidaritet var på det indledende tidspunkt bedst at betragte som et (proto)parti med et skyggekabinet og med et program, der skulle

¹² Bohdan Sklarski (1993), "Party Non-system. Nascent Political Parties, Elites, and Electorate", *Sisyphus*, 1 (IX), Warszawa:IfiS Publishers, IPS Publishers:36.

gøre Solidaritet klar til at overtage regeringsmagten. Solidaritets første parlamentsgruppe blev dog snart opdelt i ni grupperinger. Levetiden blev kort p.g.a. fraktionsdannelser og organisatoriske problemer.

Lech Walesa havde før valget i 1989 banet vej for et politisk systemskifte gennem sit forslag om en regering med ZSL og SD, det kommunistiske partis (PZPR) tidligere allierede, hvilket på det tidspunkt blev betragtet som den taktisk bedste løsning. En regering af denne type ville heller ikke forurolige Kreml alt for meget. Savnet af nye ikke-kommunistiske administrative ledere blev løst ved at overlade sikkerhedsapparatet og militæret til kommunistisk udpegede ministre. Formelt var borgerkomitéerne uafhængige af fagforeningen Solidaritet. Komitéerne var mest koncentreret omkring bestemte enkeltpersoner, hvis langsigtede mål ofte var at oprette deres eget politiske parti.

Efter det første frie valg i 1989 blev Solidaritet ramt af intern splid, de såkaldte "krige i toppen". Sammenholdet fra tiden med arbejde under jorden forsvandt, da fjenden, kommunisterne, var besejret. Walesa's fløj mente, at centrum-venstre, dvs. Mazowiecki's fløj, var overrepræsenteret i Solidaritet. Som formuleret af *Edmund Wnuk-Lipinski* gik politikken mest ud på at skade andre inden for egen lejr og derved desværre også skade samfundet som helhed (Wnuk-Lipinski, 2003:194). Uenighederne blev holdt nede frem til valget i sommeren 1989 og også i første del af Mazowiecki's regeringsperiode. I regeringsudøvelsen forfaldt Solidaritet til euforisk arrogance og magt-fokuseren og tabte derfor hurtigt bevægelsespræget og den tætte kontakt til civilsamfundet.

Det var i Solidaritet ventet, at befolkningen ville acceptere en radikal omstrukturering af samfundet *alene* ud fra en betragtning om, at denne politik var "god og indlysende", og at alternativet, en tilbagevenden til det gamle system, under alle omstændigheder ville blive anset som værre¹³. Kort sagt betragtede lederne sig selv som en avantgarde, næsten af den "leninistiske type" (Grabowski, 1996:234). Betydningen af det socialistiske sindelag i befolkningen blev helt klart undervurderet. Klassiske socialistiske temaer som arbejderselvstyre, arbejdsråd, medeje af virksomheder, strejker og demonstrationer, kendt fra 1980-81, forsvandt fra den politiske dagsorden og blev end ikke drøftet, efter sejren over det gamle system var vundet. Det skabte naturligt nok stor utilfredshed. Blandt neoliberale fandtes også en ikke helt ubegrundet frygt for Solidaritets egalitære antimarked holdninger.

Solidaritet fremstod kort sagt op til valget i juni 1989 som et bredt favnende bevægelsesparti med organisatorisk støtte i borgerkomitéerne og fagbevægelsen Solidaritet. Men der var tale om et fraktionsopdelt og embryonalt parti, kun et parti i den minimalistiske variant og kun i udgangssituationen med dybe rødder i den polske befolkning. Godt nok var Solidaritet en bred, ja en "stor" bevægelse, men den var "svag" på grund af for institutionalisering og flad struktur og uenigheder både om forholdet til fortiden og indretningen af det polske samfund. Solidaritet var i udgangspunktet mest en bevægelse for *moralisk* fornyelse og havde på det punkt et meget stort forspring. Vi contra Dem holdningerne, den manikæiske opdeling i godt og ondt, og krav om at tale

¹³ Se Bohdan Szklarski, "Party Non-system, Nascent Political Parties, Elites, and the electorate", *Sisyphus*, 1 (IX), 1993:37.

på hele samfundets vegne gav ikke ret megen plads for fredelige debatter og moderate valg¹⁴. Kort sagt, Solidaritets etos baserede sig på abstrakte etiske værdier kredsede om sandhed, værdighed, fællesskab, kristen humanisme, respekt for individet og solidaritet med de svageste (Grabowski, 1996:239).

Efter 1989 blev det stadig sværere for Solidaritet at fastholde forspringet. Karakteren af massebevægelse døde som sagt bort, da fjenden forsvandt, ligesom økonomisk recession og voksende sociale problemer ændrede Solidaritets situation fundamentalt. Under økonomisk nedgang og hastige og uforudsigelige forandringer var det umuligt at formulere konsistente holdninger til aktuelle spørgsmål, så gennemtænkte visioner og programmer var til stadighed hårdt savnet¹⁵. Dertil kom så, at Solidaritet og borgerkomiteerne stort set ikke var organiseret ud over det lokale niveau.

Planerne for overgangen fra plan til marked var generelt både uklare og usammenhængende. Den politiske diskurs var konservativ og traditionalistisk og policy-indholdet markedsskeptisk og paternalistisk. Normerne fra 1980-81 og årene op til 1989 passede dårligt med opbygningen af et funktionelt demokrati. Målene for fremtiden blev formuleret alt for bredt, mest i form af abstrakte og vage symboler og diskurser med krav om selv-organisering, ”samfundsmæssiggørelse” (”uspolecznienie”) af staten og indførelse af en ny og moralsk økonomi. Lech Walesa’s krav om ”fremskyndelse” (”przyspieszenie”) kom igen i flere omgange, ofte tilsat nærmest demokratisk socialistisk ideologi med krav om eksempelvis overgang til et deltagelsespræget, direkte demokrati.

Snart opstod uenighed om, hvorvidt Solidaritets parlamentsgruppe skulle støtte den Solidaritet-ledede regering eller alternativt være drivkraft i et kompromisløst opgør med det gamle system. Lech Walesa støttede som sagt kravene om politisk ”fremskyndelse” og hårdere kurs over for kommunisterne. Hvedebrødsdagene og borgfreden med kommunisterne var et afsluttet kapitel, da fjenden var besejret. Solidaritet lancerede sit eget privatiseringsprogram med krav om uddeling af samfundets værdier til hele den polske befolkning. Walesa måtte her balancere mellem forskellige fløje inden for bevægelsen, på den ene side en autoritær kendetegnet ved had til politiske modstandere og tilbøjelighed til populisme og nationalisme og på den anden en liberal mere selvbegrænsende linje præget af tolerance og åbenhed over for andre præget af pro-europæiske og sækulare værdier¹⁶.

Borgerkomiteerne fik en yderst kort levetid. Ud fra Solidaritet og borgerkomitéerne blev de oprettet nye partier, hvoraf mange fik en kort levetid. Den normale procedure var dannelsen af en ny parlamentarisk gruppe, senere oprettelsen af valgkomitéer, kort sag overvejende endogene partioprettelser. Et eksempel på en udbrydergruppe fra OKP var Arbejdets Solidaritet. To andre eksempler var Centrumalliancen, der stod Lech Walesa nær, og ROAD, der støttede Tadeusz

¹⁴ Bohdan Szklarski, ”Party Non-systems. Nascent Political Parties, Elites, and the Electorate”, *Sisyphus*, 1 (IX), Warsaw, 1993:38.

¹⁵ Voytek Zubek, ”The Phoenix Out of the Ashes: The Rise To Power of Poland’s Post-Communist SdRP”, *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 28, No. 3, 1995:275-306.

¹⁶ Tale af Bujak i Harrogate, gengivet ordret i *Tygodnik Solidarnosc* 33 (100), 17.8. 1990:17.

Mazowiecki. Arbejdets Solidaritet tog del i parlamentsvalget i 1991 og opnåede repræsentation i parlamentet.

Den forhøjede spærregrænse førte til, at flere fra Arbejdets Solidaritet i juni måned 1992 gik med over i det nye parti Arbejdets Union, der repræsenterede Solidaritets socialistiske fløj og desuden fik pæn tilslutning blandt både reformkommunister og tilhængere af Solidaritet. Blandt de andre udbrydergrupper fra Borgerkomitéerne kan nævnes liberale proto-partier som ROAD, KL-D og Demokratisk Union, sidstnævnte støttede Tadeusz Mazowiecki og Balcerowicz-planen for økonomisk omstilling. Centrumalliancen støttede Lech Walesa som præsident og krævede, som Lech Walesa selv, yderligere optrapning af opgøret med og ”rensningen” af det gamle system¹⁷.

Den gamle etos fra tiden før 1989 fik mindre betydning, efter at sejren over det gamle system var endeligt vundet. *Edmund Wnuk-Lipinski* forklarer dette *strukturelt*¹⁸. En følge af sejren over det gamle system var, at Solidaritet mistede den tidligere mobiliserende rolle. Solidaritet havde i sin tid haft sine vigtigste højborgere på de store statslige virksomheder, mastodonterne fra den planøkonomiske periode fra tiden før 1989. Arbejdets organisering og fagforeningsvirksomhed som sådan havde som udgangspunkt det planøkonomiske systems funktionsmåde Virksomheders eksistens og virkemåde var i fagforeningsledernes egen optik *politisk*, ikke markedsøkonomisk bestemt.

De økonomiske forandringer blev med andre ord ikke opfattet i markedsøkonomiske baner, snarere *politiske*, hvilket påvirkede holdningerne til myndighederne. Afpresning af systemet og output-artikulation forblev de foretrukne påvirkningsmidler. Solidaritet kritiserede skarpt ”tyveriet” af statslig ejendom gennem nomenklatur-privatiseringerne sidst i 1980’erne og afstod ikke fra at blokere privatiseringer af virksomheder, dersom ansættelsessikkerheden var truet. Som eksempel kan nævnes protesterne rettet mod nedlæggelsen af Lenin-skibsværftet i Gdansk, Solidaritets højborg.

Solidaritets kernevælgere, arbejderne på de store tabsgivende statsvirksomheder, blev i vid udstrækning ofre for de økonomiske forandringer, der fulgte i kølvandet på gennembruddet i 1989. Revolutionen ”åd” således endnu engang ”sine egne børn”. Snart opstod der en spænding mellem på den ene side det, der var grundlaget for Solidaritet, kampen mod det totalitære system, og på den anden side de interesser, der skulle varetages under overgangen til det nye system, fx sikring af arbejdspladser. Først med det gamle systems fald blev meningsforskellene åbenlyse. Indtil 1989 blev uenigheden holdt nede under hensyn til kampen mod det gamle system (Morawski, 1998:178).

Afgørende for Solidaritet var at bringe (post)kommunisterne i defensiven og ændre på magtforholdene i samfundet gennem at stille krav til det gamle system og undlade at forholde sig konkret til det nye. Troen på, at der med Solidaritet var oprettet en proto-hegemonisk

¹⁷ På polsk ofte kaldt: ”dekommunizacji”.

¹⁸ Interview med Wnuk-Lipinski, direktør for Institut for Politisk Forskning, PAN, i *Zycie Gospodarcze* no.26, 28.juni 1992:1 og 4, ”Demokracja nie jest ideologia”.

partibevægelse, var meget stærk. Solidaritet handlede ud fra, at det var tilstrækkeligt at tvinge (post)kommunisterne til indrømmelser. Ansvar for den politiske og økonomiske udvikling i landet var ikke på dagsordenen, hvilket voldte problemer, eftersom overtagelsen af regeringsansvaret kom før end ventet, og afpresning af systemet måtte afløses af policy-formulering og politiske programmer.

Uheldigvis manglede Solidaritet professionelle folk især på mellemniveau, der kunne gå ind og erstatte den gamle nomenklatur og derved bidrage til opbygning af et nyt og bedre administrativt apparat. Det kneb også for den nye Solidaritet-ledede regering at få skabt holdbare fremgangsmåder for konfliktløsning, hvilket havde til følge, at politisk utilfredshed mest kom til udtryk på gaden, fx gennem strejker og protestaktioner¹⁹. Udbredt mangel på fremtidsperspektiver og visioner hos de nye partier og især deres ledere virkede demobiliserende. Under den sociale og økonomiske nedtur var der ellers et stort behov for konkrete, konsistente og velgennemtænkte politiske programmer og visioner.

Fra første til fjerde Solidaritet

Første var Solidaritet fra 1980 til 1981. Dengang var Solidaritet en massebevægelse med næsten 10 mio. medlemmer. Solidaritet blev registreret som en lovlig fagforening den 10. oktober 1980. Ledelsen var sammensat af repræsentanter fra de største regioner, mange var kendte oppositionelle. I 1981 vedtog Solidaritet et program, der talte for skabelsen af et solidarisk selvstyrende samfund.

Det andet Solidaritet blev skabt under undtagelsestilstanden, som blev proklameret i december 1981. Solidaritet blev forbudt, og flere tusinde aktive fra Solidaritet blev interneret. Solidaritet måtte herefter arbejde under jorden, dvs. illegalt. Nye folk kom til, deriblandt flere senere aktive politikere, fx brødrene Jaroslaw og Lech Kaczynski og den senere ministerpræsident Jerzy Buzek.

Det tredje Solidaritet blev skabt i kølvandet på strejkerne i 1988 og oprettelsen af Solidaritets borgerkomiteer ("Komitet Obywatelski"). Flertallet i Solidaritet valgte at gå med til rundbordssamtalerne. Modstanderne sluttede sig til det "kæmpende Solidaritet" ("Solidarnosc Walczacy") eller Solidaritet 80 ("Solidarnosc 80").

Ved jordskredsvalget i 1989 opnåede Solidaritet 250 pladser i parlamentet. I parlamentet blev oprettet en særlig parlamentarisk klub, "Obywatelski Klub Parlamentarny" (OKP). OKP blev delt i flere meget forskellige grupperinger, og det kom derfor til splittelse og "krige i toppen". I 1991 blev Marian Krzaklewski formand for fagbevægelsen Solidaritet, efter at Lech Walesa var blevet præsident. I 1993 var Solidaritet med til at vælte den Solidaritet-ledede regering ledet af Hanna Suchocka.

¹⁹ Udtrykt af Jadwiga Staniszki i en rundbordssamtale om AWS og Solidaritets problemer i *Tygodnik Solidarnosc*, 45 (581) 1999:12-13.

Det fjerde Solidaritet opstod under de fire år (1993-1997) med ”post-kommunistisk” styre. På Kraklewski’s initiativ oprettedes Valgaktion Solidaritet sammensat af omkring 30 forskellige højregrupper. Formålet var at samle kræfterne mod post-kommunisterne og forebygge stemmespild. Efter valget i 1997 dannede AWS en flertalsregering med Frihedsunionen. Solidaritet og opbyggede sin egen politiske repræsentation i form af ”Ruch Spoleczny AWS” (RS AWS). I juni 2000 forlod Frihedsunionen regeringen, og AWS måtte arbejde videre som mindretalsregering. Nederlaget ved præsidentvalget i oktober 2000 optrappede uenigheden inden for AWS. AWS blev omdannet til en valgalliance AWSP, hvor ”P” står for ”Højre” (”Prawo”). Ved parlamentsvalget i september 2001 mistede Solidaritet og AWSP repræsentationen i parlamentet. Formelt, men ikke reelt, trak Solidaritet sig tilbage fra direkte engagement i politik, for ved valgene siden 2001 har Solidaritet tydeligt støttet Kaczynski-brødrenes Lov og Retfærdighedsparti. Valget af Piotr Duda som formand i 2010 markerede overgang en anderledes politik med mere vægt på traditionel fagforeningspolitik.

Kilde: Egen opstilling, inspireret af en tilsvarende oversigt i *Polityka* no. 50 (2223) 11. 12. 1999: 6

I det nye post-kommunistiske system måtte næsten uundgåeligt blive skabt spændinger mellem de gamle abstrakte værdier og den daglige politik, især i perioder hvor Solidaritet havde regeringsansvar. De markedsøkonomiske reformer nedbrød de fælles interesser inden for de sociale grupper, der havde støttet bevægelsen Solidaritet, det være sig industriarbejdere, bønder eller ansatte inden for skolevæsen og sundhedsvæsen. I kampen for at varetage særinteresser fik både fagforeningen og partibevægelsen Solidaritet dog snart hård konkurrence fra andre partidannelser²⁰.

Den politiske scene- og Solidaritet selv- blev opdelt i flere forskellige fraktioner. Der var nogle, der ønskede en hurtig overgang til vestlig type markedsøkonomi, koste hvad det ville. Andre talte for tredje veje, hvor princippet om ”tilbagevenden til Europa” blev tilført polske træk med baggrund i især katolsk moral og etik. I den indledende fase evnede Solidaritet ikke at få udarbejdet konsistente økonomiske programmer, som udgjorde bæredygtigt alternativer til Rakowski’s reformforslag.

Spørgsmålet om Solidaritet (”NSZZ Solidarnosc”) bør betragtes som en politisk bevægelse eller som en fagforening, måske begge dele på én gang, forblev aktuelt. Tilbage i 1980 havde Solidaritet som sagt udgjort en inklusiv folkelig anti-kommunistisk ”catch-all” bevægelse. Sammenlignet med ”første Solidaritet” blev Solidaritet *efter* 1989 mere eksklusiv og mere afgrænsende over for omverdenen og i ret stort omfang også direkte afvisende over for andre konkurrerende partier og bevægelser. Større vægt blev med tiden lagt på at beholde den nyvundne magt over en længere periode²¹. Kort sagt blev kartel-trækkene, fokuseringen på statsmagten, langt mere iøjnefaldende end før.

²⁰ SLD, PSL og KPN og Arbejdets Union

²¹ Michal Wenzel, ”Solidarity and Akcja Wyborcza ”Solidarnosc”. An Attempt at Reviving the Legend”, *Communist and Post-Communist Studies* Vol. 31, No.2: 139-156.

Fagforeningen Solidaritet har haft særlig stor tilslutning blandt konservativt indstillede arbejdere på de store statsvirksomheder, frem for alt dinosaurerne fra den stalinistiske periode. Det er efterhånden også gået rimeligt med hensyn til opbakningen til fagforeningen på de store privatiserede virksomheder. Indflydelsen har til gengæld været ekstrem lav på nye og mindre privatejede virksomheder, hvor holdningerne til indførelse af markedsøkonomi typisk har været mere positiv, og hvor arbejdsgivernes modstand mod faglig organisering overhovedet har været særlig stærk.

Fem gange Solidaritet

- **NSZZ "Solidarnosc"**: fagforeningen Solidaritet der i slutningen af 1990'erne havde 1.3 mio. medlemmer, opdelt i 38 regioner og 16 brancher. Formand: Marian Krzaklewski.
- **Akcja Wyborcza Solidarnosc**: Valgaktion Solidaritet, valgalliancen oprettet i juni 1996 med fagforeningen solidaritet som organisatorisk kerne og med 21 underskrivere. Det ledende organ var landsrådet. Første leder: Marian Krzaklewski
- **"Klub Parlamentarny AWS"**: 186 medlemmer, valgt i 1997. Første leder: Marian Krzaklewski
- **"Ruch Społeczny AWS"**: Partidannelsen AWS, oprettet efter 1997-valget
- **"AWSP"**: AWS "Prawo" (højre), partialliancen oprettet efter sprængningen i december-januar 2000-2001.

For at sikre et mere fast medlemsgrundlag måtte fagforeningen Solidaritet sikre sig en langt bedre repræsentation på nyoprettede private virksomheder, ellers risikerede medlemstallet at gå langt ned under støtten til den konkurrerende fagforening OPZZ' og under halvdelen af medlemstallet i 1989, der dengang var på 2.5 mio. De regionale strukturer i Solidaritet måtte tilpasses den nye administrative inddeling med 16 voivod'er, men af historiske årsager var der modstand mod den nye opdeling fra både små og store regioner, blandt andet den største af dem alle, Mazowsze. Heller ikke på kongressen i december 2000 lykkedes det at få ændret på antallet af regionale afdelinger. Af de i alt 37 afdelinger havde den svageste blot 3.000 medlemmer, den største, Slasko-Dabrowski, 160.000. For at opnå flere medlemmer og fastholde eksisterende tilbød lokale afdelinger, eksempelvis skibsværftet i Gdansk, medlemmerne særlige ydelser til medlemmerne i form af forsikringer, billige lån, gratis IT-kurser og billetter til sportsbegivenheder og andre kulturelle arrangementer.

Under de første Solidaritet-ledede regeringer måtte Solidaritet lægge rygt til Balcerowicz-planen og økonomiske chokkure, men med Jacek Kuron som arbejdsminister blev der forhandlet om forskellige pagter mellem regering og fagbevægelse, fx for sociale og økonomiske rettigheder, forholdene på statsvirksomheder og private virksomheder samt oprettelse af en trepartskommission på arbejdsmarkedet (Laska, 2011: 169 ff.). Systemet blev aldrig rigtig korporatistisk, dertil havde parterne en alt for instrumental holdning til forhandlingerne. Solidaritets første store krise som politisk bevægelse kom efter valget i 1993, der var blevet udløst af de resultatsløse forhandlinger med regeringen og et deraf følgende mistillidsvotum til Hanna Suchocka's regering. Solidaritet var ikke længere en parasol over de ikke-kommunistiske regeringer. Forslaget om mistillidsvotum var fremsat af Solidaritet selv og vakte bestemt ikke begejstring i alle kredse. Valget i 1991 havde givet Solidaritet godt fem procent af stemmerne og 27 pladser i Sejmen. I det parlament, der blev resultatet af det efterfølgende 1993-valg, blev fagforeningen Solidaritet slet ikke repræsenteret. Spærregrænsen var forud for valget sat op til fem procent, hvilket medførte et stort stemmespild. Det var således frem for alt det store stemmespild på højrefløjen, der sikrede SLD og PSL flertallet.

Uden for parlamentet forsøgte Solidaritet at genvinde det tabte gennem forskellige strejker og protestdemonstrationer rettet mod regeringen. Til de spektakulære initiativer hørte indsamlingen af 500.000 underskrifter til støtte for Solidaritets eget forfatningsforslag udarbejdet af en særlig kommission. I kommissionen fandtes der forskellige repræsentanter fra centrum-højre-gruppernes fælles sekretariat²². Underskrifterne gav Solidaritet ret til at deltage i arbejdet i parlamentets forfatningskommission, men forsøget på at få bragt forslaget til folkeafstemning samtidig med forfatningskommissionens forslag lod sig ikke gennemføre på grund af de andre partiers modstand.

Udsigterne til at få oprettet en fælles front mod postkommunisterne var ikke lyse, for uenigheden vedrørte centrale spørgsmål som fagforeningernes rolle på statsligt og politisk niveau og spørgsmål relateret privatiseringsformerne og den økonomiske politik som helhed. Fagforeningen Solidaritets centrale politiske rolle var i høj grad en følge af det organisatoriske tomrum på højrefløjen. Der fandtes ganske enkelt ikke andre grupperinger, der kunne udgøre det samlende element (Knuzewski 1998:57). Parti-opsplitningen var i særdeleshed kontraproduktiv på grund af det meget store stemmespild. Efter valgnederlaget i 1993 måtte de mange forskellige stridende grupper med baggrund i Solidaritet derfor nødvendigvis samle kræfterne for at kunne genvinde regeringsmagten.

Efter valget i 1997

Ved valget i 1997 lykkedes det takket være oprettelsen af den nye Valgaktion Solidaritet (AWS) at vinde regeringsmagten. Valgsejren i 1997 skyldtes frem for alt bedre organisation og en dygtigt gennemført valgkampagne. Den organisatoriske kerne i AWS var fagforeningen Solidaritet. Ønsket om mere anstændighed og ærlighed i politik var krævet og også ventet af vælgerne. Flere ledere fra fagbevægelsen Solidaritet blev valgt ind i Sejmen, og nogle herfra fik ministerposter. Formanden Marian Krzaklewski blev både formand for fagforeningen Solidaritet og parlamentsgruppen.

²² ”Sekretariat Ugrupowan Centrowicowych”.

Krzaklewski's position i Solidaritet var stærkere end Lech Walesa's i sin tid, men han kunne ikke, som Walesa, knytte an til egne bedrifter under kampen mod det gamle system. Modsat Krzaklewski havde Lech Walesa måttet kæmpe hårdt for formandsposten. Efter hans afgang blev der strammet op rent organisatorisk, og kongresserne kom efterhånden til at følge et på forhånd fastlagt skema.

Den politiske strategi blev ændret en del efter overtagelsen af regeringsansvaret i 1997. Hvor fagforeningen Solidaritet i 1993 var gået på barrikaderne og havde nedstemt Hanna Suchocka's regering og under grundlovsdiskussionen afvist regeringens "ugudelige" forslag til ny grundlov, måtte Solidaritet *efter* overtagelsen af regeringsansvaret mane til ansvarlighed og selvbegrænsning.

Fagbevægelsen Solidaritet anno 2000 var således meget forskellig fra den brede sociale bevægelse tilbage i 1980'erne. Syndikalisme var før 1989 blandet op med en god portion socialdemokratisme, korporatisme og katolicisme, men de egenskaber kunne ikke opretholdes som regeringsbærende parti. Den stærkt antikommunistiske retorik og de tætte bånd til kirken blev opretholdt. I økonomiske og sociale spørgsmål havde vi at gøre med en særegen form for "kristen socialisme"²³. Kongressen i efteråret 1998 var iflg. kritikerne et vidnesbyrd om en fremadskridende forstenings- og bureaukratiseringsproces med stadig større magt placeret omkring fagforeningsformanden²⁴. Men kongressen i 1998 fandt sted forholdsvis kort tid efter tilbageerobringen af regeringsmagten fra "post-kommunisterne", så stemningen blandt de delegerede var god, ja nærmest euforisk. Lech Walesa's tale til kongressen og hans skarpe kritik af AWS faldt set på den baggrund ikke i god jord.

Anderledes forholdt det sig på den efterfølgende kongres i december 1999, for den kongres fandt sted på et tidspunkt, hvor tilslutningen til AWS var på nulpunktet. Mange kongresdeltagere rettede skarp kritik af regeringens politik, fx privatiseringspolitikken og skattepolitikken, ligesom der blev stillet krav om 40-timers arbejdsuge og lørdagsfrihed. Ministerpræsidenten Jerzy Buzek havde taget ikke mindre end seks ministre med til kongressen for at forsvare sig, men kritikken var mindre kraftig end ventet. Også tidligere fagforeningsformand og præsident Lech Walesa holdt lav profil. SLDs leder og den siddende præsident Aleksander Kwasniewski's stærke position manede til forsigtighed, for intern splid ville kun komme post-kommunisterne til gavn ved det forestående præsidentvalg.

Walesa's forslag om at lade første runde af 2000 præsidentvalget være et primærvalg med ham selv som deltager vandt ikke nævneværdig tilslutning på kongressen. Kongressen ønskede samling om én fælles kandidat, Marian Krzaklewski. Nederlaget ved præsidentvalget i 2000 udgjorde ikke umiddelbart en trussel mod Krzaklewski's lederskab. Krzaklewski blev da også uden de store problemer genvalgt på kongressen i december 2000, men han måtte forlade posten efter nederlaget for AWS ved parlamentsvalget i 2001. Formandsposten blev herefter overtaget af Janusz Sniadek.

²³ Understreget af fx Aleksander Smolar i et interview i *Sprawy Polityczne*, no. 1/2 (7/8) 2001, Elbląg:4.

²⁴ Jaroslaw Kurski, "Opierzona Rewolucja", *Gazeta Wyborcza*, 22.10. 1998:18-19.

Fagforeningen Solidaritet efter valget i 2001

Fagforeningen var i skarp opposition til den postkommunistiske regering, der fulgte med valget i 2001. På kongressen i september 2003 blev der tordnet mod regeringen, der blev beskyldt for tyveri af statens ejendom og sælge ud af banker til udenlandske ejere. Kongressen fandt sted samtidig med strejker og voldelige gadeaktioner, i efteråret 2003 blev de fulgt op af lønkrav og andre krav rettet mod den økonomiminister Jerzy Hausner's spareplaner. Fagforeningen Solidaritet's største problem var i virkeligheden den fortsatte mangel på evne til at omstille sig i den ny postkommunistiske virkelighed.

Desuden kneb det kneb fortsat med medlemstallet. De fleste af fagforeningens medlemmer fandt vi således stadig inden for den offentlige sektor. Støtten til markedsøkonomi og vestliggørelse blev efterhånden erstattet af en mere EU-skeptisk antiglobal linje og udbredt modstand mod udenlandsk kapital. En undersøgelse af fagforeningens medlemmer i 2004 viste, at de fleste i Solidaritet var mellem 40 og 60 år, fortrinsvist mænd, katolikker, en tredjedel støttede Kaczynski's Lov og Retfærdspartiet, 12 pct. Ligaen af Polske Familier og kun 8 pct. Borgerplatformen.

Solidaritet blev hårdt ramt af Valgaktion Solidaritets knusende nederlag i 2001²⁵. Det var også et problem, at formanden efter Krzaklewski, Janusz Sniadek godt nok fremstod som kompetent og saglig, men bestemt ikke var i besiddelse af den karisma og det politiske instinkt, der skal til for, at fagforeningen Solidaritet kunne genvinde bare noget af fordums storhed og politiske indflydelse.

Nederlaget ved præsidentvalget i 2000 og parlamentsvalget i 2001 formindskede fagforeningens interesse i at engagere sig i partipolitik, men i begyndelsen af 2005 blev der igen åbnet op for et formaliseret politisk samarbejde med Kaczynski-brødrenes "lov og orden" parti Ret og Retfærdighed. Ved EU-parlamentsvalget i 2004 havde folk fra Solidaritet været opstillet på PiS' lister. Kaczynski og PiS selv havde forbehold over for samarbejdet, men det lokkede i sidste ende, at Solidaritet med mere end 100.000 aktive medlemmer kunne give PiS større landsdækkende og organisatorisk styrke, som indtil da kun Demokratisk Venstrealliance havde kunnet mønstre²⁶.

Fagforeningen Solidaritets helt grundlæggende problemer forblev intakte. At kun fem procent af samtlige beskæftigede i Polen i 2011 var medlemmer af Solidaritet, omkring 700.000, var ikke opmuntrende og vidnede om, at Solidaritet ikke havde evnet at tilpasse sig godt nok. En større del af Solidaritets aktivitet måtte rettes mod at få fjernet de mange barrierer for medlemskab og især få forøget antallet af fagforeningsaktive på private virksomheder, der efterhånden var kommet op over 70 pct. af landets samlede økonomi. De lavtlønnede og ansatte inden for sundhedsområdet havde brug for mere støtte, men under én procent af de ansatte inden for sundhedsvesnet var i 2005 medlemmer af en fagforening. Omkring fagforeningskongressen i sommeren 2004 blev det i polsk

²⁵ E god gennemgang af Solidaritets problemer i Rafal Kalukin, "Solidarnosc" bez pomyslu", *Gazeta Wyborcza* 30.8. 2005.

²⁶ Jerzy Kalwak, "Zamrozic PRL i przetrwac", *Gazeta Wyborcza*, 13.1. 2005:17.

presse ligefrem diskuteret, om ikke Solidaritet efterhånden havde udspillet sin rolle i det polske samfund.

Det religiøse islæt fornægtede sig heller ikke. Traditionen tro blev fagforeningen Solidaritets 2003 kongres indledt med katolsk messe. Også på dette punkt var der tale om kontinuitet. Under kongressen i efteråret 2006 blev der organiseret en demonstration til fordel for PiS' kandidat ved lokalvalget i Gdansk, ligesom fagbevægelsen bakkede op om krav om større udrensning af eks-kommunister og deres agenter²⁷. Præsident Lech Kaczynski var til stede på kongressen i 2006 og også ved den efterfølgende kongres i 2007. Han gjorde V-tegn til forsamlingen og blev hyldet for det. Lov og Efter meningsmålingerne stemte omkring 70 pct. på PiS i 2005, og den høje stemmeandel blev fastholdt frem til valget i 2007. 25-året for oprettelsen af Solidaritet blev markeret, men det var et problem, at Solidaritet i den grad stod i skyggen af de gamle koryfæer fra gamle dage og frem for alt frihedshelten Lech Walesa, der ikke længere havde forbindelse til sin fagforening.

På trods af omfattende proteststrejker på det offentlige arbejdsmarked, især blandt sundhedspersonale, fastholdt fagforeningen på sin kongres i Legnica i august 2007 støtten til Lov og Retfærdighedspartiet. I samme august måned indgik regeringen en aftale med fagforeningen Solidaritet om regulering af minimumssatser og om udskydelse af beslutningerne om senere overgang til pension og uden at inddrage andre fagforeninger og arbejdsgiverorganisationer. Dermed var den særlige Treparts-Kommissionen ("Komisja Trójstronna"), en semi-korporatistisk institution for dialog på arbejdsmarkedet, reelt sat helt ud af spillet. I forvejen havde arbejdet i den institution ligget stille på grund af regeringens og arbejdsministerens, Ana Katala fra Samoobrona, afvisning af de offentligt ansattes lønkrav. Der var politiske høje i Solidaritet, der kritiserede følgagtigheden i forhold til PiS-regeringen, men flertallet af de kongresdelegerede bakkede stadig op om Sniadek's politik. Han overlevede også kongressen i Legnica, men i en svækket position²⁸.

Med Lov og Retfærdigheds nederlag ved parlamentsvalget i oktober 2007 blev fagbevægelsen Soldaritet dårligere stillet. Den ny ministerpræsident Donald Tusk havde flere gange udtalt sig negativt om fagforeningernes rolle, og også den ny økonomiminister Waldemar Pawlak fra Bondepartiet erklærede, at tiden var løbet ud for favorable ordninger med udstrakt statsstøtte til de gamle tunge industrier, herunder kulmine-industrien. Den liberale linje fra tiden i opposition kunne Borgerplatformen ikke videreføre fuldt ud. De to tidligere fagforeningsledere, Lech Walesa og Marian Krzaklewski, tog skarpt afstand fra samarbejdet med Ret og Retfærdighedspartiet. Walesa erklærede, at Solidaritet ville komme til at betale en høj pris for at blande sig i partipolitik, og Kraklewski udtalte, at Solidaritet under hans lederskab i 2001 havde vedtaget at holde sig helt borte fra partipolitik²⁹. Begge støttede Borgerplatformen ved valgene. Men den aktivistiske linje fortsatte

²⁷ *Trybuna og Gazeta Wyborcza* 3.10. 2006.

²⁸ Michal Kokot, "Cien PiS-u nad zjazdem "Solidarnosci", *Gazeta Wyborcza* 22.oktober 2010:5.

²⁹ "Solidarni z PiS", www.gazeta.pl. Kraklewski opstillede i 2009 for Borgerplatformen(PO) ved Europaparlamentsvalget, men blev ikke indvalgt. Også Walesa rykkede nærmere PO efter flere konflikter med sin gamle fagforening.

med uformindsket kraft. Det skete eksempelvis under protestdemonstrationerne i efteråret 2008, som var rettet mod PO-PSL-regeringens forslag om begrænsninger i retten til tidlig pension, hvilket ville ramme bestemte indtil da privilegerede grupper på det polske arbejdsmarked, fx lærerne, og det skete i 2012 med fx indsamling af underskrifter i protest mod planer om at hæve pensionsalderen.

På kongressen i efteråret 2010 vandt Piotr Duda overraskende over den siddende formand Janusz Sniadek ved formandsvalget, dog med en ret snæver margin (stemmerne 166 mod 139). Duda havde en fortid i det polske militær i 1980erne og havde været udstationeret i Mellemøsten. Senere, i 2002, blev han chef for Solidaritet i Schlesien-regionen ("Region Slasko-Dabrowski"). Valget af Duda markerede utilfredshed blandt medlemmerne med fagforeningens position medlemsmæssigt, organisatorisk og politisk. Omkring årsskiftet 2010-11 var medlemstallet som sagt på omkring 700.000.

Piotr Duda lovede inddragelse af flere yngre og nye folk i ledelsen, indskrænkning af antallet af medlemmer af præsidiet og et fortsat forsvar for minearbejdernes interesser (Duda's højborg var Schlesien, Sniadek's Østersøkysten). Derudover ønskede Piotr Duda forbindelserne med PiS løsnet ud fra mottoet om at "holde den samme distance til alle de politiske kræfter i landet", ligesom han søgte at lægge mere vægt på nutiden og ikke dvæle for meget ved den gloværdige fortid ud fra et motto om at søge "bedre ligevægt mellem historien og nutiden". Der lød fortsat kritik mod Borgerplatformen og det partis politik, fx på det økonomiske og sociale område, men nu i mindre voldsomme vendinger. Duda's foretrukne regeringskonstellation var snarere en fælles regering af Ret og Retfærdighedspartiet og Borgerplatformen. Men det forhindrede ham som sagt ikke i, begyndelsen af 2012, at indsamle 1.5 mio. underskrifter i protest mod planerne om at hæve pensionsalderen. Samarbejdet med Kaczynski-brødrene og Ret og Retfærdighedspartiet havde som konsekvens, at fagbevægelsen ikke blev taget særlig alvorligt af regeringen, der siden 2007 er ledet af Borgerplatformen. Solidaritet skulle være en fagforening "af kød og blod", lægge vægt på sociale spørgsmål, skaffe flere medlemmer på små og mellemstore virksomheder og ikke forfalde til partipolitik³⁰. Den linje faldt godt i tråd med især yngre fagforeningsmedlemmers holdninger. De så fagforeningsmedlemskabet som en forsikring og som professionel hjælp i tilfælde af problemer på arbejdspladsen. Skete det ikke, ville medlemstallet falde yderligere. Efter sin afgang stillede Sniadek op for Ret og Retfærdighedspartiet ved valget i 2011. Dudek havde ikke samme ambition om politisk karriere.

Dudek's mere politisk neutrale linje vakte naturligt nok en del debat inden for fagforeningen, og især blev der rettet kritik fra afdelingen i Gdansk, der havde støttet Sniadek og stået for et nært samarbejde med Ret og Retfærdighedspartiet³¹. Dudek var ikke liberalist, men indstillet på at forhandle med alle politiske partier, også Borgerplatformen. Det faldt også afdelingen i Gdansk for brystet, at Dudek efter ti års afbrydelse havde inviteret Lech Walesa til møde i fagforeningens hovedsæde og ikke inviterede partilederne, herunder Jaroslaw Kaczynski, til festlighederne i

³⁰ Portræt af Duda i ugeskriftet "Polityka" no. 1-2, 2011, "Piotr Duda, Komandos zwiazkowcem", side 52-54.

³¹ En god gennemgang af stridighederne i Solidaritet i "Polityka" no.35, 2011, "Solidarnosc warczaca".

anledning af 30 året for Gdansk-aftalerne. Solidaritets hovedsæde efter formandsskiftet var i mellem tiden blevet flyttet fra Gdansk til Warszawa, og organisationen var blevet mærkbart slanket, bl.a. gennem reduktion af antallet af medlemmer af præsidiet samt styrkelse af fagforeningens lokale tilknytning. Valget i 2011, der gav sejr til den siddende regering og sjette nederlag i træk til Ret og Retfærdighedspartiet bekræftede det kloge i at undgå for stærke bånd til Jaroslaw Kaczynski.

Valgaktion Solidaritet (AWS)

Indtil nu har vi beskæftiget os med *fagforeningen* Solidaritet. I det følgende se vi på Solidaritet som *politisk* bevægelse og ambitionerne om at blive den organisatoriske kerne i et egentligt politisk parti. Initiativet til oprettelse af *partiføderationen* Valgaktion Solidaritet (AWS) skal ses i sammenhæng med de negative erfaringer fra nederlaget i 1993 og præsidentvalget i 1995. De to valg gav sejr til ”postkommunisterne”. Ved præsidentvalget i 1995 støttede fagforeningen Solidaritet Lech Walesa’s kandidatur, men andre højregrupper brød med dette og støttede egne kandidater.

Valgaktion Solidaritet legemliggjorde ikke en bestemt vision for indretningen af fremtidens samfund, snarere en stræben efter retfærdighed og ønsker om hævn. AWS var, som vi har set, en negativ alliance rettet mod post-kommunisterne og deres støtter, med forskellige ideologiske retninger og samlet om et fælles ønske om at vende tilbage til parlamentet efter katastrofevalget i 1993.

I udgangssituationen kunne Valgaktion Solidaritet derfor betragtes som en bredt funderet antikommunistisk og taktisk højre-valgalliance rettet mod den siddende regering og gennemsyret af en god portion polsk antipolitik. Selve deklARATIONEN om oprettelsen af Valgaktion Solidaritet blev underskrevet af i alt 22 partier og organisationer. Snart meldte endnu flere sig under fanerne, så op til valget i 1997 bestod AWS af ikke mindre end 38 forskellige partier og organisationer. AWS kunne betragtes som et embryonalt politisk parti med fagbevægelsen Solidaritet som organisatorisk kerne. Under valgkampen i 1997 lykkedes det at få mobiliseret den gamle Solidaritets etos og, nok så vigtigt, at få formindsket det store stemmespild på højrefløjen og derigennem vinde magten.

Valgkampen i 1997 var moralsk-ideologisk og havde iøjnefaldende symbol-politiske træk. Fra AWS-side blev udtrykt modstand mod abort og krævet mere økonomisk støtte til familien og en godkendelse af konkordatet med den katolske kirke. I de politiske erklæringer var der krav om intensiveret afkommunisering med udrensning af postkommunister og deres kollaboratører. AWS satsede ved 1997-valget på fire policy-områder: Brud med den kommunistiske fortid, oprettelse af en ny sund stat, adskillelse af staten fra økonomi og administration og reformer på fx sundheds- og socialforsikringsområdet. Emner som poster i samfundet, abort, kirken, privatiseringsformer, ny forfatning og modsætninger mellem post-Soliditet og post-kommunisme blev prioriteret særlig højt.

De højregrupper, der gik med i Valgaktion Solidaritet, havde ved valget i 1993 fået sammenlagt 29,3 pct. af stemmerne eller kun ca. 4 pct. under niveauet ved valget i 1997, som gav højrefløjen

magten. Da det andet store højreparti Bevægelsen for Opbygning af Polen gik tilbage i stemmetal, kan det diskuteres, om der i forbindelse med valget i 1997 overhovedet var tale om et højresving. Ikke alle politiske grupper med baggrund i fagbevægelsen Solidaritet valgte at gå med over i det ny Valgaktion Solidaritet. Uden for AWS fandtes det socialliberale centrumparti Frihedsunionen samt Arbejdets Union, der udgik fra Solidaritets venstrefløj og blev støttet også af reformkommunister.

AWS blev ikke desto mindre ved valget i 1997 det største enkeltparti med støtte fra omkring en tredjedel af vælgerne eller flere end forudsagt i meningsmålingerne, hvor der var spået næsten dødt løb mellem AWS og Venstredemokratisk Alliance. AWS bidrog til rationalisering, polarisering og stabilisering af partisystemet takket være samlingen af de mange politiske grupper, der på den ene eller anden måde havde været i opposition til "postkommunisterne". AWS var fra start stærkt opdelt organisatorisk og politisk. Flere fraktioner havde tidligere forgæves forsøgt at sikre sig egen repræsentation i parlamentet ved valget i 1993. De var interesseret i at genvinde pladserne i parlamentet, men bestemt ikke i at miste egen identitet. AWS var kun et parti i minimalistisk forstand, men mere end blot et løst valgforbund. De mange forskellige politiske grupper opstillede på fælles lister og havde et fælles minimumsprogram. Betegnelsen parti-*alliance* er mest dækkende. De forskellige højregrupper havde som sagt brug for fagbevægelsen Solidaritet for at sikre sig repræsentation i parlamentet, men accepterede ikke, at AWS skulle udgøre et "superparti" med fagforeningen Solidaritet som organisatorisk kerne, hvorom de andre partier så kunne samle sig.

De forskellige politiske grupper (eller "ben") vogtede kort sagt nidkært over egen identitet. I mange tilfælde udgjorde de *veto-grupper*, som søgte at obstruere og hindre en bestemt politik. Allerede i marts 1998 dannede 28 deputerede en egen parlamentarisk gruppe, kaldt Gruppen til forsvar for AWS' program, som angreb de liberale. Mulighederne for at få skabt et enhedsparti med høj institutionalisering og fælles partikultur var meget små. De planer, der cirkulerede i foråret 1995 om oprettelse af et alternativt og uafhængigt fagforeningsparti, var heller ikke tillokkende, for sporene fra valget i 1993, hvor fagforeningen Solidaritet stillede op selvstændigt, men ikke blev repræsenteret i Sejmen, skræmte. Højrefløjen var *dømt* til at samle kræfterne, men let var det ikke. Angsten for valg i utide skræmte dog en del politiske grupper fra at bryde partidisciplinen og forlade AWS.

Udvælgelsen af kandidater ved valg skete decentralt, men de lokale lister blev kontrolleret af en national valggruppe ledet af Marian Krzaklewski selv. I forbindelse med lokal- og regionalvalgene i 1998 blev fra centralt hold dekretet, at AWS under ingen omstændigheder måtte indgå aftaler med venstrealliancen SLD, heller ikke i forbindelse med konstitueringer efter valg. Ordren blev stort set efterlevet, men følgen var, at indflydelsesrige poster rundt omkring i regioner og kommuner gik tabt.

På tidspunktet for oprettelsen af AWS var fagbevægelsen Solidaritet den bedst organiserede sammenslutning på højrefløjen med dengang omkring 1,5 mio. medlemmer bag sig, et tal som *ingen* andre politiske grupper kunne måle sig med. Alle forsøg på at forene højrefløjen, der gik uden om fagforeningen Solidaritet, løb ud i sandet. Det mest seriøse var nok den blok, der fremstod i

november 1994 under et møde eller ”konvent” i klostret ”sv. Kateriny”, organiseret af Warszawas biskop.

AWS kan sagt lidt forenklet betragtes som et forsøg på at institutionalisere fagforeningen Solidaritets kontrol over højrefløjen med udgangspunkt i bestemte værdier og interesser. Krzaklewski’s forslag om, at alle eksisterende partier inden for AWS forud for valget i 1997 skulle opløse sig selv og AWS derefter udgøre ét samlet parti, vandt ikke tilstrækkelig støtte, men var hans forslag blevet vedtaget, kunne flere af AWS’ mange organisatoriske problemer måske kunne være undgået.

De tre vigtigste beslutningscentre i AWS ved oprettelsen i 1996

- fagforeningen Solidaritets ledelse, dvs. landsorganisationen (”Komisja Krajowa”) og landsrådet (”Rada Krajowa”)
- AWS’ politiske ledelse, Koordinationsgruppen
- AWS repræsentation i parlamentet

AWS kæmpede forgæves for at opnå den tilstrækkelige institutionalisering. I det ledende organ, Det Nationale Råd blev stemmeandelene fordelt nogenlunde ligeligt mellem fagforeningen Solidaritet og de andre politiske grupper i alliancen. Det daglige arbejde blev ledet af Koordinationsgruppen³². Også i Koordinationsgruppen gjaldt princippet om paritet mellem fagforeningen Solidaritet og de andre politiske grupperinger. Fagforeningen Solidaritets medlemmer i Koordinationsgruppen blev udpeget af formanden for Det Nationale Råd, dvs. af Solidaritets formand Marian Krzaklewski selv.

Fagforeningen Solidaritets stærke position var således meget iøjnefaldende. Ikke alene var Krzaklewski formand for AWS, men han var også formand for AWS’ parlamentsgruppe og for fagforeningen Solidaritet. Fagforeningen Solidaritet havde som følge heraf set afgørende ord at skulle have sagt også i forbindelse med fx opstilling af kandidater ved valg³³. Solidaritets dominans kunne dog kun opretholdes frem til valget i 1997. Men faren ved decentralisering og dermed mindre magt til Solidaritet var yderligere intern splid og deraf følgende langsommere beslutningstagning.

³² ”Zespol Koordynacyjny”.

³³ Nærmere herom i Aleks Szczerbiak, ”Electoral Politics in Poland: The Parliamentary Elections of 1997”, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 14, No.3, September 1998:58-83.

Daværende præsident Lech Walesa var en af initiativtagerne til oprettelsen af AWS, men holdt sig på afstand af den daglige politik. Senere brød han med AWS og oprettede sit eget parti, Republikken Polens Republikanske Parti (ChD III RP), og han valgte også at genopstille ved præsidentvalget i år 2000 mod bl.a. AWS' kandidat Marian Krzaklewski. AWS havde svært ved at enes om en fælles præsidentkandidat. Lech Walesa lagde op til, at højrefløjens fælles kandidat skulle udpeges gennem et primærvalg, dvs. i åben konkurrence og afstemning mellem forskellige kandidater. Det betød, at den samlede højrefløj i anden afstemningsrunde skulle samles om den kandidat, der fik flest stemmer i første valgrunde. Walesa's model kunne hverken accepteres af Solidaritet eller AWS. Alle vidste, at Lech Walesa i år 2000 ville være ude af stand til at vinde i konkurrence med den siddende præsident Aleksander Kwasniewski, ved selve valget opnåede han under én procent af stemmerne. Men han var stadig i stand til at skabe splid på den politiske højrefløj.

Fra starten herskede forskellige meninger i AWS om, hvor hårdt der skulle gås til værks over for kommunister og "agenter". Ministerpræsident Tadeusz Mazowiecki's moderate linje med tesen om at trække en "tyk streg" over fortiden havde ikke særlig stor støtte. Den moderate linje kom især til udtryk i dagbladet "Gazeta Wyborcza" og ikke mindst hos avisens chefredaktør, Adam Michnik.

Regeringer i Polen siden 1989

1989-1991: En overgangsregering med kommunistisk repræsentation

1991-1993: Flere forskellige ustabile regeringer med baggrund i Solidaritet

1993-1997: en "postkommunistisk" regering bestående af Demokratisk Venstrealliance og Bondepartiet

1997-2001: Regering bestående af Valgaktion Solidaritet, i en periode sammen med Demokratisk Union

2001-2005: En ny "postkommunistisk" regering ledet af Demokratisk Venstrealliance (SLD)

2005-2007: Regeringer ledet af Ret og Retfærdighedspartiet, i perioder sammen med Selvforsvar og Ligaen af Polske Familier

2007-2011: Regering bestående af Borgerplatformen og Bondepartiet

2011- : Genvalg af regeringen PO-PSL ledet af Donald Tusk

Ideologisk og programmæssigt kom AWS til at spænde bredt, *for* bredt. Groft sagt rummede valgalliancen AWS tre forskellige retninger:

- en kristelig national ("narodowe-katolickiego")
- en konservativ liberal ("konservatywno-liberalnego")
- en retning knyttet *fagbevægelsen* Solidaritet ("związkowego").

I uforpligtende vendinger blev der talt om autentisk decentralisering, markedsøkonomi med dialog mellem arbejdsgivere og arbejdstagere, et familievenligt skattesystem og socialt system samt privatisering efter kupon-fremgangsmåden med ejendommelige, ja næsten syndikalistiske træk og med socialdemokratiske ØD-egenskaber. De økonomiske programerklæringer var vage og modsætningsfyldte, for vægten blev ganske som tidligere lagt på abstrakt og upræcis symbolpolitik.

Også i selve parlamentet blev AWS opdelt i tre forskellige fløje, en *fagforeningsorienteret*, ledet af Jacek Rybicki, en *konservativ-liberal*, ledet af Aleksander Hall, og en *kristelig-national*, ledet af ZChN og Marian Pilka. Tredelingen af AWS holdt sig stort set frem til alliancens undergang i 2001³⁴.

Langt fra alle beslutninger kunne tages i enighed. Beslutningerne blev søgt taget centralt efter devisen "jo højere op (i organisationen), desto mere politik". Vigtigt var derfor at få kortlagt de forskellige politiske retningers og opbakningen til henholdsvis den politiske og den syndikalistiske linje. De højre-nationale havde stor støtte fra Radio Maryja, en katolsk radiosender, der sendte fundamentalistiske budskaber ud til lytterne og ved valg støttede kandidater fra den højre-nationale fløj.

Med de fundamentalistiske KPN-OP's og Radio Marija's bortgang blev den katolske fundamentalistiske retning afgørende svækket. Adam Slomka og Janusz Lopuszanski blev ekskluderet fra AWS på grund af gentagne brud på partidisciplinen, og de oprettede derefter deres egen politiske sammenslutning. I en erklæring i forbindelse med udmeldelsen kritiserede Slomka og Lopuszanski skarpt underdanigheden i forhold til Bruxelles og den utilstrækkeligt familievenlige politik. Som før blev fra højre-national side rettet særlig skarp kritik mod daværende finansminister Leszek Balcerowicz, eksempelvis forslaget om indførelse af en lineær ikke-progressiv skatteskala.

Valget i 1997 gav de fundamentalistiske kristelig-nationale grupper en forholdsvis stærk repræsentation. 19 ud af de 43 AWS-kandidater, der blev valgt til Sejmen i 1997, var på en eller anden måde knyttet til Den Polske Familie, der var støttet af Radio Maryja, og som ved valget i 2001 kom til at udgøre grundstammen i Ligaen af Polske Familier. Flere herfra blev indvalgt, selv

³⁴ Interview med Jacek Rybicki i *Gazeta Wyborcza*, den 16.-17.1. 1999:7.

om de var placeret langt nede på stemmesedlen³⁵. Den liberal-konservative gruppe stod organisatorisk svagt. Den liberal-konservative fraktion SKL stillede krav om mere partidisciplin og politik-skabelse, men kravet var vanskelig at få ført igennem på grund af gruppens svage position.

Skulle bevægelsen Solidaritet overleve måtte mere jordbunde emner nødvendigvis tages bedre op, og AWS skulle ikke blot fremstå som magtens parti. Stadig flere efterlyste klare markeringer i de sager, som optager den menige polak mest, fx overenskomstindgåelse, arbejdsanvisning, social bistand, retlig bistand og indflydelse på omstruktureringer på virksomheder. For de fleste vælgere var året 1980 og opgøret med kommunismen fortid. Bevægelsen Solidaritet kunne derfor ikke i længden overleve alene på minder og følelser fra kampen mod det gamle system³⁶. De gamle "Vi-Dem" modsætninger var ikke blevet affrosset på eliteplan, men det var bestemt ikke til AWS' fordel.

Tesen om fremskyndelse ("przyspieszenie") af opgøret med det gamle system blev inden længe reaktiveret. Parlamentet vedtog således fordømmelser af perioden før 1989, ligesom der blev fremsat flere lovforslag rettet mod kollaboratører og andre ansvarlige for det gamle system ("dekomunicacja"). Disse love kom til at ramme AWS selv. Det skete, da Jerzy Buzek blev tvunget til at afskedige viceministerpræsident og justitsminister Janusz Tomaszewski, der blev fyret fra sit job alene på mistanken om samarbejde med de kommunistiske myndigheder i perioden før 1989.

Under forfatningsdiskussionen fremsatte AWS sit eget forfatningsforslag, der mere end regeringens afspejlede religiøse værdier. En revision af forfatningen kom dog ikke til at udgøre en del af selve regeringsgrundlaget mellem AWS og Frihedsunionen efter 1997-valget. Frihedsunionen havde i modsætning til AWS været med i det forslag til ny forfatning, der kom til verden i 1996, og hvor Frihedsunionen havde samarbejdet med postkommunisterne og den daværende SLD-PSL-regering. Forslaget blev vedtaget ved en folkeafstemning i 1997, dog ikke med noget overbevisende flertal.

I takt med nedgangen i meningsmålingerne blev de interne modsætninger yderligere skærpet. Fundamentalisterne i AWS blev stadig mere skeptiske over for regeringssamarbejdet med det liberale Frihedsunionen og optrådte som veto-grupper. Fundamentalisterne mente, at problemerne i AWS-UW samarbejdet skyldtes, at AWS i for høj grad gav efter for Frihedsunionen i den økonomiske politik, hvor inflation og betalingsbalanceligevægt blev sat over økonomisk vækst og beskæftigelse.

Både Frihedsunionen og Demokratisk Venstrealliance (SLD) blev udlagt som nationens fjender. Ved indgangen til det nedlagte skibsvært i Gdansk kunne op til lokalvalgene i oktober 1998 læses opråb, der stemplede SLD og Frihedsunionen som "kommunistiske kapitalister". Antiliberalisme og antikommunisme gik kort sagt hånd i hånd. Lukning af skibsværftet i Gdansk var økonomisk

³⁵ Aleks Szczerbiak, "Electoral Politics in Poland: The Parliamentary Elections of 1997", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 14, No.3, September 1998:65.

³⁶ Synspunktet er fremsat af bl.a. Maciej Jankowski der på kongressen i Jastrzebia i efteråret 1998 foreslog nedsættelse af en kommission med henblik på reform af fagbevægelsen.

velbegrunder men umulig at forklare over for AWS' kernevælgere³⁷. Men finansminister Leszek Balcerowicz stod over for Vesten som garant for, at de valgte "pathways" fra plan til marked, Balcerowicz-planen I, ikke blev fraveget ret meget. Derudover blev der fra højre-traditionalisterne i AWS rettet skarp kritik mod justitsminister Hanna Suchocka og forsvarsminister Janusz Onyszkiewicz. I forvejen var mange i AWS stærkt utilfreds med regeringens sammensætning, idet Frihedsunionen efter de flestes opfattelse havde skaffet sig selv alt for mange tunge ministerier.

I begyndelsen af 1999 gik Frihedsunionen til modangreb. Partiet beskyldte AWS for illoyalitet og lav disciplin og at koncentrere sig for meget om politiske stillingsbesættelser. I oktober 1999 blev vedtaget en tilføjelse til den oprindelige regeringsaftale. Hensigten var at sikre større disciplin, fx i forbindelse med afstemninger i parlamentet, men de grundlæggende problemer blev slet ikke løst³⁸.

Store reformer var blevet sat i gang på AWS' initiativ og uden regeringspartneren, Frihedsunionens accept³⁹. Frihedsunionen accepterede ikke AWS' krav om indførelse af en 40 timers arbejdsuge, massedistribution af investeringsbeviser og familievenlig beskatning. Først efter lange forhandlinger og et præsidentielt veto blev der skabt et flertal i parlamentet for en administrativ reform med oprettelse af 16 voivod'er til erstatning for de før 48. Desuden blev der oprettet et nyt omdiskuteret administrativt mellemlid mellem kommunerne (gminy'er) og regionerne (voivod'er), powiaty'erne, som havde eksisteret også i den før-kommunistiske periode. Særlig stor polemik var der omkring *sundhedsreformen*, der både blev præsenteret og gennemført uheldigt. Borgerne blev eksempelvis ikke på forhånd informeret godt nok om, at visse sundhedsydelser herefter blev begrænset.

Som fremhævet af *Andrzej Rychard* ville en opløsning af AWS og ophør af AWS-UW samarbejdet med stor sikkerhed medføre valg i utide og også en ændring af det generelle politiske billede og de hidtil kendte "pathways" i polsk politik⁴⁰. Følgen behøvede ikke kun at blive styrkelse af Demokratisk Venstrealliance, for protestpartier som Andrzej Lepper's bondebevægelse Selvforsvar eller Tyminski's Parti X kunne i høj grad også nyde godt af den voksende opsplittning på højrefløjten.

AWS selv blev således bragt i et alvorligt dilemma. Yderligere populisme og radikalisering, en "lepperisering" af Valgaktion Solidaritet og en tilnærmelse til de fundamentalistiske katolske grupper, kunne være fristende, men den politik kunne skræmme centrumsøgende vælgere væk. Dilemmaet blev ikke løst, men tværtimod synliggjort i forbindelse med præsidentvalgkampen i efteråret 2000, hvor de yderliggående kandidater fik lav tilslutning, og hvor den uafhængige liberale

³⁷ Understreget af fx Jan Parys i en rundbordssamtale om Solidaritets og AWS' problemer i *Tygodnik Solidarnosc* 45(581), 1999:12-13.

³⁸ De fire store reformer var denn administrative reform, pensionsreformen, privatiseringspolitikken og reformerne inden for sundhedsvæsenet og uddannelsesområdet.

³⁹ Se f.eks. UW's leder Leszek Balcerowicz udtalelser på Frihedsunionens rådsmøde, refereret i *Gazeta Wyborcza* 18.1., 1999:3.

⁴⁰ Citeret i *Wprost* 28.11., 1999:23.

præsidentkandidat Andrzej Olechowski til overraskende for de fleste opnåede 18 pct. af stemmerne, det næsthøjeste stemmetal. Den endelige dom over det mangelfulde samarbejde på højrefløjen og den dårlige regeringsudøvelse kom i forbindelse med valget i 2001, og den dom blev både hård og ubarmhjertig, idet Valgaktion Solidaritet og Frihedsunionen mistede alle deres pladserne i Sejmen.

Valgaktion Solidaritets skæbne bekræftede antagelsen om, at negative alliancer rettet mod andre partier men uden fælles program har uhyggelig svært ved at omskabe sig selv til homogene og beslutningsdygtige enheder. Som vi skal se i det følgende, lykkedes heller ikke forsøget på at gå ud over valgalliancen og skabe en *partibevægelse* (RS AWS). Alliancer mangler det kit i form af fælles partikultur og tilstrækkelig institutionalisering, der skal holde de mange forskellige grupperinger sammen og sikre det tilstrækkelige ”immunforsvar” i tilfælde af kriser og ude fra kommende chok.

RS AWS

For at kunne overleve havde valgaktion Solidaritet et indlysende behov for at styrke kontakten til vælgerne. Herudfra opstod der et ønske om på sigt at få omdannet Valgaktion Solidaritet til et regulært politisk parti. Set i det perspektiv gav det god mening at få skabt en medlemsorganisation, sådan at loyaliteten blev rettet mod Valgaktion Solidaritet *som helhed* og ikke blot bestemte grupper inden for alliancen. ”Samfundsbevægelsen AWS”, ”Ruch Spoleczny AWS” eller RS AWS, havde således som sit primære mål at styrke kontakten til vælgerne og skabe en partikultur, der sikrer sammenhold.

Bevægelsen blev oprettet den 8. januar 1997, men den første kongres blev udskudt på grund af uklarhed omkring ledelsesforholdene. I første omgang lykkedes det ikke RS AWS at få bragt ret mange medlemmer med over fra fagbevægelsen Solidaritet. Planen var at oprette et *masseparti* med mellem 200 og 300.000 medlemmer, men den målsætning måtte hurtigt opgives. I 1999 var kun 35.000 medlemmer af RS AWS, og heraf var blot en fjerdedel kommet fra fagforeningen Solidaritet. I Schlesien, hvor fagforeningen Solidaritet havde omkring 200.000 medlemmer, gik blot 2.000 medlemmer med over til det nye RS AWS!⁴¹. Så for det nye projekt var der tale om en rigtig dårlig start.

Ledelsen erkendte problemet med at få rekrutteret tilstrækkeligt med medlemmer. Større medlemstilgang til partiorganisationen (RS AWS) kunne opnås ved at styrke organisationen lokalt og på regionalt og at få forbedret programarbejdet⁴². Medlemsorganisationen var bedst organiseret på voivod-planet. I parlamentet udgjorde RS AWS den største enkeltgruppe inden for Valgaktion Solidaritet med sammenlagt ikke mindre end 138 medlemmer i parlamentets to kamre, Sejmen og Senatet.

En række mindre politiske grupperinger valgte at gå med over i medlemsorganisationen (RS AWS), deriblandt grupper som ”Porozumienie Ludowy”, ”Ruch dla Rzeczpospolita”, ”Nowa Polska”,

⁴¹ Oplysning i *Polityka* nr. 3 (2176), 16.1., 1999:24, artiklen ”Dlugi Sen”.

⁴² Interview med Buzek i *Tygodnik Solidarnosc* no. 50 (586), 1999:3.

”Liga Krajowa” og ”Stowarzyszenie Rodzin Katolickich”. Disse grupper havde ikke den store betydning, men ved at forene kræfterne kunne RS AWS bedre hamle op med andre stærke og konkurrerende ”ben” inden for AWS, frem for alt det kristelige ZChN og det liberale ”Stronnictwo Konserwatywno-Ludowe” (SKL). Det konservativ-liberale SKL og det kristelige ZChN klagede således højlydt over den høje koncentration af magten hos fagbevægelsen Solidaritet og RS AWS.

Det erklærede mål var at få skabt større samling og mægle mellem den liberale fløj, repræsenteret ved SKL, og den kristelig-nationale, hvor ZhCN udgjorde den stærkeste gruppe. Hvorvidt RS AWS ville blive fagforeningen Solidaritets forlængede arm eller alternativt omskabet til en selvstændig og politik-skabende enhed var uklart. Ved selve oprettelsen erklærede partibevegelsen RS AWS sig uafhængig af fagforeningen Solidaritet, men den politiske praksis skulle blive en hel del anderledes. I RS AWS' statutter blev da også ligeud talt om fortsat samarbejde med fagbevægelsen Solidaritet.

Efter flere udsættelser blev *RS AWS' første kongres* langt om længe afholdt i februar 1999, to år efter stiftelsen. Inden valget havde afgående leder Marian Krzaklewski søgt at sikre sig bedre kontrol og forbygge magtkampe gennem at pege på ministerpræsident Jerzy Buzek som sin efterfølger på formandsposten, og efter nogen tøven accepterede Buzek at stille op. Daværende viceministerpræsident Janusz Tomaszewski besatte generalsekretærposten, og hans opgave var mest det at tage sig af det daglige arbejde⁴³. Løbende sager skulle behandles af syvmandsgruppen ”G-7” med repræsentanter fra alle politiske ”ben” i AWS og med deltagelse også af Marian Krzaklewski, der på det tidspunkt var både formand for parlamentsgruppen og fagforeningen. Jacek Rybicki blev på kongressen valgt som formand for et 100-mand stort politisk råd, der skulle tage stilling til overordnede strategiske spørgsmål. Stort set alle valg var enstemmige og fandt sted uden nævneværdig forudgående debat. Det nye organisatoriske set-up holdt ikke ret længe, for nederlaget ved præsidentvalget førte snart til ændringer. Som ses af opstillingen nedenfor indgik RS AWS i valgalliancen AWS med en stemmewægt på knap en fjerdedel i det nationale råd, som var blevet etableret efter nederlaget ved præsidentvalget i december 2000, et sidste desperat forsøg på overlevelse.

Ganske som fagbevægelsen Solidaritet og partialalliancen AWS kom *partibevegelsen* Solidaritet (RS AWS) ikke til at knytte an til det oprindelige folkeligt forankrede Solidaritet tilbage til 1980. Jaroslaw Kurski gik så langt som til at sige, at RS AWS var et parti, der gik efter at erhverve (”zdobyc”) magten og *beholde* (”utrzymac”) den og derfor kom til at minde en hel del om Vladimir Meciar's Bevægelsen for et Demokratisk Slovakiet, ikke nogen smigrende sammenligning⁴⁴. AWS og RS AWS havde iøjnefaldende kartel-træk, for så vidt som magtbesiddelsen og sammenvævningen af politisk og økonomisk magt blev prioriteret højt. Ledelsen erkendte, at RS AWS behøvede medlemmer fra flere sociale miljøer for at modbevise, at RS AWS blot var et nyt magtens parti⁴⁵. Det mål lod sig ikke realisere, og vælgernes dom blev derfor hård og ubarmhjertig.

⁴³ Tomaszewski måtte senere forlade begge poster på mistanke om at have samarbejdet med det hemmelige politi.

⁴⁴ Jaroslaw Kurski, ”Czterdziestolatki”, *Gazeta Wyborcza*, 18.1.1999:17. Problemerne inden for AWS berøres også af Buzek's rådgiver og medlem af UW Waldemar Kucynski i et interview til *Wprost* no. 42, 16.10. 1999:20-22.

⁴⁵ Udtalelse af fx Kazimierz Janiak til ugeskriftet *Polityka*, no.3 (2176), 16.1. 1999:24, artiklen ”Dlugi sen”.

Projektet RS AWS viste sig uholdbart, og det frem for alt pga. vælgerflugten fra AWS. Valgnederlaget for AWS i 2001 fik således alvorlige følger også for RS AWS. For at markere en ny begyndelse blev det i april 2002 besluttet at videreføre partiet som en ny bred formation under navnet "RS" ("Samfundsbevægelsen") og med senator Krzysztof Piesiewicz som midlertidig leder.

Fordelingen af stemmer i AWS' nationalråd år 2000

Begyndelsen af 2000:	NSZZ Solidarnosc:	25 pct.
Stemmeandel	RS AWS:	23 pct.
	SKL:	16 pct.
	ZChN:	16 pct.
	PPCD:	16 pct.
	SRK:	16 pct.
	Andre:	2 pct.

Efter omstruktureringen

23.december 2000:	NSZZ Solidaritet:	25 stemmer
Antal stemmer	RS AWS:	24 stemmer
	PPChD:	17 stemmer
	ZChN:	17 stemmer
	SKL:	17 stemmer

PPCD: Porozumienie Polskich Chzescijanskich Demokratów, SRK: Stowarzyszenie Rodzin Katolickich.

AWS' problemer - og hvorfor gik det galt?

Omkring årtusindeskiftet stod AWS som valgalliance stærkt. AWS havde ministerpræsidentposten, viceministerpræsidentposten, en tredjedel af ministrene, over 100 medlemmer af Sejmen og Senatet, formandsposterne i Sejmen og Senatet, tre voivod'er, ligesom 3-4.000 byråds- og regionalrådsmedlemmer og borgmestre kom fra AWS og RS AWS. Ikke dårlige tal, skulle man tro.

Iflg. Marian Krzaklewski selv var hovedproblemet heller ikke den førte politik. Marian Krzaklewski fastholdt til det sidste, at AWS' krise var en holdnings- og disciplin-krise og veg uden om de mange og alvorlige problemer, der var knyttet til policy-indhold og implementering, fx mangelfuld lovforberedelse og dårlig gennemførelse af store reformer. Dertil kom en udbredt kritik rettet mod magtfordrejning og udvikling af en ny post-kommunistisk nomenklatur. Marian Krzaklewski talte

meget om behovet for mere enhed og større disciplin fx i forbindelse med vigtige afstemninger i parlamentet⁴⁶, men det blev stort set ved opfordringerne. For at sikre højere disciplin inden for alliancen fik formanden Jerzy Buzek tildelt flere beføjelser, men han måtte bruge alt for megen tid på at sikre enighed og disciplin, selv i politisk mindre betydningsfulde sager. Dette svækkede AWS i forhold til oppositionen i parlamentet og styrkede ad den vej uundgåeligt Venstredemokratisk Alliance (SLD).

Spørgsmålet om det indre sammenhold i valgalliancen AWS forblev et fast punkt på dagsordenen. Bestræbelserne for at opnå en bedre institutionalisering blev forstærket på grund af gentagne grove brud på partidisciplinen. Efter valgsejren i 1997 forsøgte Solidaritet gennem forskellige organisatoriske opstramninger at opnå bedre beslutningsevne, men AWS forblev fraktionsopdelt og uden institutionelt center. Den anarkistiske politiske kultur lod sig ikke ændre fra den ene dag til den anden.

Faren for en opløsning af AWS var reel. Krisen var ideologisk og programmæssig, organisatorisk og strukturel og, nok så alvorligt, moralsk⁴⁷. AWS var gået til valg i 1997 på mottoet, ”vi går efter magten for at overlade den til folket”, men AWS fik ikke fjernet de ”gamle lig i lasten”, fx katolsk fundamentalisme, hvilket kom partiet til skade. Kritikken kom også inde fra. Den tidligere magtfulde leder af fagforeningen Solidaritets Mazowiec-afdeling *Maciej Jankowski* erklærede lige ud, at nedturen skyldtes, at partiinteresser i så høj grad blev sat over samfundets, og at partiets stil og fremtoning savnede den nødvendige selvbegrænsning. Fremvæksten af en ny herskende klasse ville være ensbetydende med politisk selvmord og ville med sikkerhed føre til AWS’ undergang⁴⁸.

Også *Wojciech Arkuszewski*, parlamentsmedlem for AWS-SKL og ansat i ministerpræsidentens kancelli, mente, at den fraktionsopdelte organisation var uholdbar⁴⁹. For at overleve måtte AWS omdannes til en *formaliseret*, funktionel sammenslutning i form af et politisk parti, en funktionel føderation af partier eller alternativt en funktionel og beslutningsdygtig ”sammenslutning”⁵⁰ af beslægtede politiske grupper. For at sikre bedre sammenhængskraft og beslutningsevne burde der oprettes et sekretariat til at træffe de vigtige beslutninger og ansætte det tilstrækkelige personale for at få sikkerhed for, at vedtagne beslutninger også bliver overholdt. Den daværende beslutningsstruktur var iflg. Arkuszewski både kompleks og tidsrøvende. Den højre-nationale politiker *Jan Parys* pegede også på policy-aspektet og fastslog, at problemerne for AWS frem for alt skyldtes en for dårlig ledelsesstil og forræderi over for de oprindelige kristelige sociale idealer⁵¹.

Aleksander Hall mente ligeledes, at stillingsbesættelser ikke burde finde sted efter politiske kriterier, men efter kvalifikationer⁵². AWS havde lovet at bekæmpe alt, hvad der smagte af politisk

⁴⁶ Eksempelvis i et længere interview i *Tygodnik Solidarnosc* no. 50 (586) 1999:10-11.

⁴⁷ Janusz A. Majcherek, ”Prawica na rozdruzu”, *Rzeczpospolita* A 10, 5.7. 2000.

⁴⁸ *Gazeta Wyborcza* 18.-19. september 1999:8.

⁴⁹ Interview i *Rzeczpospolita* 22.9., 1999:A4.

⁵⁰ På polsk: ”porozumienie”

⁵¹ *Tygodnik Solidarnosc* 45 (581), 1999:12.

⁵² Interview i *Rzeczpospolita* 20.9. 1999:A3.

kapitalisme, men overholdt det ikke i praksis. Han fastslog desuden, at AWS' organisatoriske struktur var særpræget og amorf, idet AWS vedblev med at være sammensat af alt for mange indbyrdes rivaliserende nærmest fiktive organisationer, hvilket indebar risiko for centralisering af magten. Det nære samarbejde mellem arbejdere og intellektuelle, der i sin tid havde givet Solidaritet så stor styrke, var næsten ophørt. De fleste intellektuelle med baggrund i Solidaritet og KOR havde sluttet sig til partiet Demokratisk Union, det senere Frihedsunionen. En af lederne, Jacek Rybicki, advarede om, at tiden var ved at løbe ud for AWS som en *valgkoalition*. Vælgerne forlangte mere.

Tidligere ministerpræsident *Tadeusz Mazowiecki* til gengæld pegede på, at oprettelsen af AWS havde været en succes. Opgaven derefter var at få skabt en tilstrækkelig fælles kristelig-demokratisk identitet og en bæredygtig partikultur⁵³. Men den opgave blev aldrig løst. Det andet problem var iflg. Mazowiecki den manglende evne til forholde sig rationelt til magten, at benytte magtbesiddelsen til at udvikle og modernisere økonomien og med tilstrækkelig følelse for, hvad der rører sig i befolkningen. Skulle valgalliancen AWS overleve, måtte alliancen omdannes til et regulært parti eller alternativt en funktionel føderation, men ingen af delene blev til virkelighed. Tværtimod har AWS fokuseret ensidigt på magten og valgt en klientelistisk præget politisk stil. De mange grupper inden for AWS optrådte som veto-grupper, ikke som funktionelle policy-skabende fraktioner, hvilket var en forudsætning for, at AWS ikke blot forblev en negativ alliance men udviklede sig til en funktionel føderation uden dog at blive omdannet til et egentligt parti i stil med SLD.

Rychard Bugaj, den tidligere leder for Arbejdets Union, udtrykte sig i stort set samme baner⁵⁴. AWS vandt valget i 1997, sagde han, fordi mange forventede mere ærlighed i politik og ønskede tilført nye idéer. Men AWS omskabte sig i stedet til en magtens alliance. Trods propagandistisk retorik blev vi ikke vidner til et reform-gennembrud, snarere en opfølgning på gamle planer fra tidligere regeringer, fx socialforsikringslove og sundhedsreformen. AWS fremstod også som en bevægelse uden lederskab og visioner. Følgen var dalende vælgertilslutning og indre opløsning.

Det skal ikke glemmes, at AWS var en ung partiformation med den usikkerhed der uundgåeligt fulgte med, når det gjaldt policy-formulering, organisation og sammenhold. I takt med at der skulle træffes konkrete politiske valg, voksede uenigheden. Så længe AWS kun definerede sig selv på symbolplanet og i forhold til en fælles fjende, dvs. som en negativ alliance, kunne den fælles facade opretholdes, men heller ikke ret meget længere. "Catch-all"-delen blev søgt bevaret, men forsvandt.

I modsætning til Venstredemokratisk Alliance fik AWS aldrig skabt en effektiv ledelse og heller ikke tilstrækkelig smidige beslutningsprocedurer, dertil var meningsforskellene for store og partidisciplinen for lav. Reelt blev der aldrig taget beslutning om, hvorvidt alliancen skulle forblive et valgforbund eller omskabes til en parti-føderation eller et egentligt parti. Formanden Jerzy Buzek optrådte som mægleren, der før beslutninger blev truffet forsøgte at blive enig med alle, det være

⁵³ Interview med Mazowiecki i *Polityka* no. 37 (2210), 11.9. 1999:21-22, "Co sie z nami stalo", og *Gazeta Wyborcza* 29.-30.2.2000, "Byc albo nie byc".

⁵⁴ Rychard Bugaj, "Co przed Akcja", *Gazeta Wyborcza*, 2.2., 2000.

sig i regering eller inden for AWS selv, hvilket selvsagt ikke var muligt. Jerzy Buzek kom til at fremstå som forsoningens, ikke handlingens mand, sådan som det var ønsket. Under de forhold der efterhånden rådede inden for AWS, var det helt umuligt at handle langsigtet og strategisk⁵⁵.

En *debatkultur* var stadig hårdt savnet i AWS både på ledelsesplanet og i de enkelte partiafdelinger. Der var stort set ingen reelle debatter forud for besættelsen af lederposter og før vigtige afgørelser. Der var heller ikke reel debat på de policy-felter, der helt grundlæggende bestemte, hvad partiet skulle stræbe efter. Først sidst på kongressen i januar 1999- og uden forudgående debat- blev der dog vedtaget et program. Programmet var imidlertid mest en symbolsk præget deklARATION, der omtalte det fremtidige Polen som en fri og moderne stat bestående af stærke familier med indbyrdes samfundsmæssig solidaritet og med en styret markedsøkonomi, alt sammen byggende på kristen moral og etik. Om et sådant program af den type kunne begejstre vælgerne var dog yderst tvivlsomt.

En stor del af AWS' problemer var *policy*-relaterede, ligesom problemerne i høj grad berørte selve kvaliteten i regeringsudøvelsen. Som nævnt af *Lena Kolarska-Bobinska* er betingelsen for, at en siddende regering kan opnå fremgang hos vælgerne, at politikken er ordentligt kommunikeret ud og formuleret konkret. Den tid var endegyldigt forbi, hvor valg kunne vindes på vage løfter og symbolpolitik⁵⁶. De organisatoriske problemer blev som sagt søgt løst gennem forskellige omstruktureringer, men langt vigtigere var at højne kvaliteten i regeringens ledelse og den førte politik, kort sagt at få ændret selve styringsfilosofien og ikke mindst *styremåden* ("filozofi rzadzania").

Janina Paradowska og *Jerzy Baczynski* så problemerne i AWS som en konsekvens af problemer på aktørplanet, som et resultat af ledernes overdrevne ambitioner. uvillighed til at indgå kompromiser og skabe enhed trods forskelligheder⁵⁷. Antikommunisme og modstanden mod SLD kunne i hvert fald ikke være det bærende i længden. Problemerne på ledelsesplanet blev forstærket af, at formandsposten og ministerpræsidentposten var fordelt på to forskellige personer (Buzek og Krzaklewski). De forskellige grupper i AWS vedblev med at betragte AWS taktisk og instrumentalt og handlede derfor som veto-fraktioner. Vælgerne identificerede sig mere med bestemte partigrupper inden for alliancen end med AWS som helhed, hvis profil derfor blev vag og opsplittet både på programplanet og på personplanet. AWS førte kort sagt for mange krige *mod sig selv* og førte som hovedregel "krigene" mod fjenden, dvs. "post-kommunisterne", på en meget uheldig måde⁵⁸.

⁵⁵ En god analyse af problemerne i AWS og Buzeks lederstil gives i et interview med Edmund Mokrzycki i et interview i *Rzeczpospolita* 25.2. 2000, "Oczu zamydlie sie juz nie da".

⁵⁶ *Lena Kolarska-Bobinska*, "Kapitalizm nie taki, jaki mial byc", *Gazeta Wyborcza*, 6.-7.11. 1999:2-3. Hun har fremhævet samme grundsynspunkter i forbindelse med kommentarer til præsidentvalget i efteråret 2000, bl.a. bakket op af sociologen og idehistorikeren Pawel Spiewak, der i et interview i *Rzeczpospolita* 25.10. 2000: A4 ("Osmioletni marsz") fremhævede den generelle tendens til afideologisering og pragmatisering i det polske samfund.

⁵⁷ i *Polityka* no. 17(2449) 24. april 2004:3, "Wyborcy bez wybory".

⁵⁸ Refereret for denne udtalelse i ugeskriftet *Wprost* 5.september 1999:24

Problemerne var i høj grad *historiske*, dvs. strukturelle forstået som reaktivering af gamle modsætninger og med en tilbøjelighed til at over-ideologisere, *institutionelle* forstået som ineffektiv organisation og skæv institutionalisering og *policy-relaterede*, dvs. uenighed om politikens indhold. Iflg. meningsmålingsinstituttet ”Pentor” var 74 pct. af polakkerne i slutningen af 1999 stærkt utilfredse med ministerpræsidenten (Jerzy Buzek) og 82 pct. med regeringens arbejde som helhed.

Som vi har set, har det ikke skortet på forslag om etablering af effektive og smidige beslutningsstrukturer og kommandoveje, men for lang tid blev brugt på udsigtsløse debatter. Ideologisk og programmæssigt var AWS simpelt hen blevet for heterogen, og holdbare løsninger på de mange problemer blev derfor ikke fundet. AWS problemer og nedture ramte også fagbevægelsen Solidaritet hårdt, for ideen bag oprettelsen af Valgaktion Solidaritet var jo kommet herfra. Krisen for valgforbundet AWS gik naturligvis også hårdt ud over samfunds- og partibevægelsen RS AWS.

Sammenbruddet

Nederlaget ved præsidentvalget i oktober 2000 forstærkede problemerne. Aleksander Kwasniewski’s sejr var ventet, så en vælgerandel på omkring 25 pct. for Solidaritets leder Marian Kraklewski blev set som acceptabelt. Det faktiske resultat lå imidlertid 10 pct. lavere. Valget gav uventet stor tilslutning til den uafhængige præsidentkandidat Andrzej Olechowski, der ikke havde et parti bag sig og derfor kun havde et lavt valgbudget. Olechowski’s gode valgresultat var udtryk for vælgernes mistillid til højrefløjen og Frihedsunionen. Sidstnævnte opstillede slet ikke egen kandidat.

Også de voksende sociale opdelinger i de polske samfund ramte AWS. Den liberale del af AWS så gerne den daværende parlamentsformand Maciej Plazynski valgt til formand, men heller ikke han syntes at være i stand til at samle AWS. I begyndelsen af 2001 valgte Maciej Plazynski at forlade AWS for sammen med tidligere præsidentkandidat Andrzej Olechowski og Donald Tusk fra Frihedsunionen, at oprette en ny ”platform for centrumvælgere”, kaldt Platforma Ludzi Strodka”, det senere Borgerplatformen. Det forudgående præsidentvalg havde bekræftet, at de fleste vælgere var ophørt med at orientere sig ud fra den klassiske skillelinje med post-Solidaritet over for post-kommunister, og den nye liberale platform forsøgte at drage de politiske konsekvenser heraf.

Oprettelsen af Borgerplatformen og den lave tilslutning i meningsmålingerne for AWS førte til yderligere opløsningstendenser. I sommeren 2001 bestod AWS af blot tre højregupper, de to kristelige sammenslutninger PPChD og ZChN samt RS AWS. Fagforeningen Solidaritet holdt sig herefter helt uden for AWS. Projektet havde nået sin grænse, og vælgeropbakningen var gået tabt på blot 3-4 år. Det efterlod et politisk tomrum, som andre dygtigt forstod at udnytte. Tvillingebrødrene Kaczynski oprettede således deres egen politiske platform, ”Prawo i Sprawedliwosc” (”Ret og Retfærdighed”, PiS), udbryderen fra ZChN Kazimierz M. Ujazdowski oprettede ”Przymierze Prawicy” og den tidligere medstifter af AWS, Janusz Tomaszewski, gruppen ”Spoldzielni”. Dertil kom flere nye yderliggående højregupper, fx Jan Lopuszanski’s ”Porozumienie Polskie” og Adam

Slomka's gruppe "KPN-Obóz Patriotyczny", flere herfra havde haft en politisk fortid i AWS. Med så mange nye partidannelser var der overhængende faren for ny opsplittning og stemmespild.

Højredrejningen i AWS gjorde før valget umiddelbart et valgsamarbejde med Jan Olszewski's højreparti ROP muligt. I maj 2001 oprettede AWS og ROP således en fælles valgkomité, "Akcja Wyborcza Solidarnosc Prawicy", og senere blev der også opnået enighed om kandidatopstillinger. Det kristelige ZChNs leder Ryszard Czarnecki foreslog AWSP omdannet til et nyt enhedsparti, men projektet faldt til jorden, da Jan Olszewski trak sig fra AWSP, der derefter måtte forsøge sig på egen hånd. Partialliancens valgslogan lød "Om et bedre liv. Polen - sikkert og retfærdigt. Polen- et fædreland med lige chancer". Ved valget i 2001 klarede det nye AWSP ikke engang spærregrænsen. Efterfølgerpartiet for RS AWS, kaldt "RS", tog derefter i et desperat forsøg på overlevelse initiativ til en ny valgalliance sammen med det konservative SKL-RNP, men også det initiativ løb ud i sandet.

Vi kan kort sagt konkludere, at AWS i for høj grad til at fremstå som magtens parti, mere optaget af at besætte strategiske poster i samfundet end at løse de helt konkrete problemer. Magten blev aldrig, som lovet, givet til folket, og alliancen kom til at betale dyrt herfor. Levetiden, blot fire år, var kort. Det startede godt, men endte skidt. AWS blev et symbol på splittelsen på højrefløj. De negative erfaringer med Valgaktion Solidaritet blev brugt aktivt af Jaroslaw Kaczynski i dennes bestræbelser på at genforene den polske højrefløj, nu med Ret og Retfærdighedspartiet som omdrejningspunktet.

III. ET OPFØLGENDE TEMA: DET ”LIBERALE” OVER FOR DET ”SOLIDARISKE” POLEN

Som i flere andre lande i øst var det første frie valg i Polen i 1989 reelt en folkeafstemning for eller imod det gamle system. Her var den *systemiske* skillelinje, for eller imod ”postkommunisme”, vigtig og valget en jordskredssejr for Solidaritet. Pendulet svingede i årene derefter frem og tilbage mellem henholdsvis postkommunistiske og post-Solidaritet partier. I 1993 vandt postkommunisterne, i 1997 Valgaktion Solidaritet. Valget i 2001 vandt postkommunisterne magten tilbage, men de forvaltede den skidt og blev straffet herfor ved valget i 2005 (se oversigten valgene i Polen)⁵⁹.

Med venstrefløjens voldsomme tilbagegang blev der skabt nye skillelinjer i polsk politik, og med Valgaktion Solidaritets bortgang fra den politiske scene kom nye partier til på højrefløj og både i liberale og højre-traditionalistiske varianter. Valget i 2005 blev ”critical election”, et gennembrud forstået på den måde den gamle højre-venstre skillelinje blev erstattet af en ny, en ”liberal over for ”en ”solidarisk”. Den gamle højre-venstre skillelinje var mest værdipolitisk, hvorimod den nye liberale-solidariske mere tog udgangspunkt i helt konkrete sociale og økonomiske emner. Pave Paul Johannes IIs død i 2005 gav den nye liberale-solidariske opdeling ekstra styrke (Czesnik and Kotnarowski, 2011). Polsk politik blev som følge af denne nye skillelinje domineret af to borgerlige projekter, det *liberale*, repræsenteret ved Borgerplatformen og det *traditionalistiske*, også kaldt solidarisk, repræsenteret ved Ret og Retfærdighedspartiet. Venstrefløjens måtte ved valget i 2005 nøjes med godt 10 pct. af stemmerne mod 41 pct. ved valget før! Den ny dominerende skillelinje gav sig udtryk i en kraftig polarisering, hvilket ikke alene skyldtes tvillingebrødrene Jaroslaw og Lech Kaczynski’s ideologi, men i høj grad også de to brødres kontroversielle stil og fremfærd.

Konfrontationen mellem ”det liberale Polen” over for ”det solidariske Polen” blev udslagsgivende skillelinje ved valgene i 2005 og 2007, men med forskellige sejrherre ved de to valg. I 2005 gik sejren til det solidariske, i 2007 til det liberale Polen. Smolensk flytragedien 10. april 2010, der bl.a. kostede Lech Kaczynski livet, skærpede modsætningerne og drejede Ret og Retfærdighedspartiet i en endnu tydeligere højrefundamentalistisk retning. Som vi skal se, blev det regerende Borgerplatformen op til valget i 2011 udsat for kritik ikke alene fra PiS, men i høj grad også fra liberal side. Ikke desto mindre genvandt Donald Tusk regeringsmagten ved valget den 9. oktober 2011. Centrum-venstre vælgere valgte ved dette valg i stort tal at gå over til Palikot’s antiklerikale bevægelse.

I det følgende skal vi se nærmere på de to politiske projekter, det liberale over for det solidariske, og på de forandringer, der har været på vej i polsk politik både før og efter valget i oktober måned 2011.

⁵⁹ Se også oversigten over valgene side.

Det liberale Polen: Borgerplatformen (PO)

Det er bredt anerkendt, at de historiske omstændigheder omkring partioprettelser kan have varig betydning. Det gjaldt også for det nye Borgerplatformen. Præsidentvalget i 2000 og splittelsen inden for det gamle Frihedsunionen gav stødet til, at den forsmåede formandskandidat Donald Tusk sammen med andre centralt placerede folk oprettede den liberale platform ("Platforma ludzi strodka", PO). Ledelsen, kaldt de "tre tenorer", omfattede ud over Donald Tusk Sejmens formand, Maciej Plazynski og tidligere præsidentkandidat Andrzej Olechowski. Anmodningen om registrering blev sendt til myndighederne i november måned 2001 og godkendt i marts 2002 under det let ændrede navn *Republikken Polens Borgerplatform* ("Platforma Obywatelska Rzeczpospolita Polskei").

Efter hensigten skulle Borgerplatformen hurtigt efter valget i 2001 omdannes fra et åbent og løst valgparti til et standardparti med en let nærmest amerikansk kadrepræget institutionel struktur. Det var i hvert fald ikke meningen at skabe et masseparti i mere klassisk forstand. Det ny parti søgte at drage fordel af den udbredte modstand mod de eksisterende partier og koble sig til protestpolitik og antipolitik med støtte fra især den ny og ret store polske middelklasse. Selve tilblivelsen var kort sagt forbundet med kritikken af den III. Republik og de magtforhold, der fulgte efter kommunismens fald.

Efter valget i 2001 blev partikonventet udset til at være den øverste besluttende myndighed. Imellem konventets møder blev partiet ledet af et styrende råd og et sekretariat ("Rada Krajowa" og "Zazad Krajowa"). Ingen med uren attest i forhold til det gamle system kunne blive medlem, og den organisatoriske kerne var indtil videre parlamentsgruppen. Derved undgik man et selvstændigt partibureaukati, men flere i partiet afviste denne lette partimodel⁶⁰. På regionalt niveau skulle den person, der fik højest stemmetal, udpeges som leder. Formelt var partiopbygningen decentral, men de centrale myndigheder og "de tre tenorer" havde interventionsmuligheder, fx ved opstilling af kandidater. Partiet var i udgangssituationen ikke særlig godt stillet institutionelt, men fik under vælgeropturen flere medlemmer og især tidligere medlemmer af Frihedsunionen, hvilket stillede partiet stærkt ved lokalvalg. Når det gjaldt medlemmernes og de politisk valgte hæderlighed, blev der lagt en hård linje. Korruptionsmistænkte partimedlemskab blev således ophævet, indtil andet var bevist.

Særlig stor var tilslutningen i de økonomiske vækstcentre som fx Gdansk-Sopot-Gdynia området i nord, hvor partiet også satte sig solidt på mange borgmesterposter. Borgerplatformen appellerede især til den unge generation og entreprenørerne, der ønskede nye ansigter på banen og ikke blot allerede kendte fra de første 10 år efter det første frie valg i 1989. Som så mange andre var det gamle Frihedsunionen blevet ramt af politisk metaltræthed. Den velstillede middelklasse, intelligentsiaen og de nye entreprenører foretrak tydeligt Platformens økonomiske sprog med vægt

⁶⁰ Mariusz Janicki, "Platforma Obywatelska: ledwie partia, juz rozlam, Dwóch bez atu", *Polityka* no.47 (2325) 24.11. 2001, s. 30.

på makroøkonomisk stabilitet, skattepolitik, finanser og indførelse af et nyt og anderledes arbejdskodeks⁶¹.

Borgeralliancens fire mærkesager:

Færre parlamentsmedlemmer, ny valglov med valg i enkeltmandskredse

Begrænsninger i parlamentsmedlemmernes immunitet

Nedlæggelse af Senatet

samt mere magt til præsidenten

Partiet satte moderne, sækulare og europæiske værdier op over for gamle traditionalistiske og xenofobiske, der ved valget i 2001 blev repræsenteret gennem det nye Ret og Retfærdighedspartiet og Ligaen af Polske Familier. Kritikken blev også rettet mod fagforeningen Solidaritet og lederen Marian Krzaklewski. PO's ledere og kernevælgere havde typisk en anden biografi end Frihedsunionen. Bedømt efter koalitionspotentialer, kunne Borgerplatformen bedre end Frihedsunionen indgå et historisk kompromis med den postkommunistiske Venstredemokratisk Alliance, eftersom partiet ikke havde rødder tilbage til fagforeningen Solidaritet. Partiet ønskede ikke i samme grad som AWS, og senere PiS, at genåbne gamle historiske stridspunkter og skillelinjer fra den kommunistiske periode. Et regeringssamarbejde med SLD var på forhånd udelukket, men et uformelt samarbejde kunne godt komme på tale, skulle SLD-UP's samarbejde med bondepartiet PSL høre op og regeringens flertal forsvinde⁶². Borgerplatformens hårde linje i opposition skyldtes de mange skandaler og den vælgermæssige nedtur, der ramte Venstredemokratisk Alliance og, ikke at forglemme, den skærpede konkurrence fra Ret og Retfærdighedspartiet.

Umiddelbart opnåede det nye liberale parti gode tal i meningsmålingerne, i januar 2001 på mellem 17 og 20 pct. Spørgsmålet var, om den høje tilslutning kunne opretholdes helt frem til næste valg. Ved valget i september 2001 opnåede PO skuffende blot 12 pct. af stemmerne, og da SLD-UP kunne danne en flertalsregering sammen med bondepartiet PSL, blev Borgerplatformens stemmer ikke udslagsgivende. Ved valget mistede det gamle Frihedsunionen som sagt repræsentationen i parlamentet.

⁶¹ Se fx Mariusz Janicki, Wiesław Władyka, "Kto wpuścił Leppera?", *Polityka*, no. 40 (2318) 6.10. 2001:5.

⁶² Understreget af bl.a. politologen Jadwiga Staniszkis i et interview i *Rzeczpospolita* 22.5. 2001 ("Polska potrzebuje rządu SLD z Platforma Obywatcka"), hvor hun giver udtryk for det ønskelige i en SLD-ledet regering efter 2001 valget og ikke udelukker et historisk kompromis mellem SLD og UW.

Spørgsmålet var, hvilke politiske positioner de tre ”tenorer” stræbte efter. Den ene af dem, Andrzej Olechowski, satsede på præsidentvalget i 2005, hvor Aleksander Kwasniewski ikke kunne genopstille. En mellemstation på den vej var at vinde borgmestervalget i hovedstaden Warszawa.

Politiske grupper i Borgerplatformen omkring selve oprettelsen

Gruppen omkring de Gdansk-liberale med baggrund i det liberale KLD og Frihedsunionen

Gruppen omkring Andrzej Olechowski fra kampagnestaben op til præsidentvalget i 2000

Tre grupper med baggrund i det konservative SKL:

Artur Balacz’s gruppe, Aleksander Hall’s gruppe og Jan Rokita’s gruppe

Kilde: Rafal Matyja, i Migalski 2009: 57.

Noget talte for, at partiet ville forfalde til de personprægede fraktionsstridigheder, der kort tid forinden havde fældet Valgaktion Solidaritet. Hurtigt efter 2001 valget trak flere, bl.a. den tidligere minister Artur Balazs sig ud af Platformen, da han nægtede at støtte *partiet* Borgerplatformen og foretrak den løse organisatoriske opbygning. Han forsøgte sig derefter med en ny partidannelse⁶³, men det initiativ blev blot endnu et af mange forgæves forsøg på at forene højrekræfterne. En anden ”tenor” Andrzej Olechowski, trak sig, efter et mislykket forsøg på at sikre sig borgmesterposten i Warszawa, tilbage fra den politiske ledelse, dog indtil videre uden at forlade det nye parti. Et tegn på intern splittelse kom, da en anden af de tre grundlæggere, Maciej Plazynski under partikonventet i juni 2003 meddelte sin tilbagetrækning begrundet med, at partiet var blevet elitepræget og derfor ikke længere den menige polaks parti. Plazynski mente også, at ledelsen ikke i tilstrækkelig grad havde formået at skabe et tilstrækkelig bredt politisk alternativ til den siddende regering. Hans udmeldelse af partiet påvirkede ikke, at dømme efter meningsmålingerne, vælgeropbakningen negativt⁶⁴.

I begyndelsen havde Borgerplatformen en iøjnefaldende programprofil. I overensstemmelse med liberale grundprincipper blev der krævet begrænsninger i fagforeningerne indflydelse, direkte borgmestervalg, nedlæggelse af Senatet, afskaffelse af statsstøtte til partier, færre parlamentsmedlemmer, simplificering af skattesystemet og lav lineær beskatning, ligesom partiet kastede sig ud i en kamp mod korrupsion og partidominans i den offentlige og halvoffentlige sektor.

På partikonventet i juni 2003 blev Donald Tusk, en af de oprindelige ”tre tenorer”, valgt til partiformand, mens en anden af de tre, Andrzej Olechowki, blev formand for programudvalget. I

⁶³ SKL-Ruch Polski

⁶⁴ Plazynski omkom ved flytragedien den 10. april 2010.

det nye program blev i god overensstemmelse med blød thatcherisme der lagt op til i en forening af de klassiske liberale principper om minimalstaten og de klassiske moralske, religiøse værdier og vægt på nationalstaten, alt sammen under mottoet ”frihed, tradition og kristendom”. På et særligt rådsmøde i september 2003 blev der lanceret en række nye indsatsområder, der skulle bære partiet frem til sejr ved det næste valg. Vægten blev lagt på ændringer i forfatningen med krav om en reduktion i antallet af parlamentsmedlemmer, fra 460 helt ned til 230, og Senatet, fra 100 ned til 32, svækkelse af parlamentsmedlemmernes immunitet samt overgang til valg i enkeltmandskredse.

I den økonomiske politik blev satset på hurtig indførelse af normal markedsøkonomi og ensartet lav 15 pct. lineær beskatning. I forhold til EU blev forsvaret af vitale polske interesser fremhævet, fx når det gjaldt spørgsmål med relation til stemmewægte i EU og krav om henvisninger til kristne værdier i den ny EU-forfatnings præambel. Den eurorealistiske linje blev fastholdt også efter valgsejren ved Europaparlamentsvalget i juni 2004, hvor partiet opnåede en vælgerandel på 24 pct.

Internt herskede en vis uenighed om EU-politikken. Den tidligere udenrigsminister Andrzej Olechowski ønskede mere blød politik i spørgsmålet om EU's forfatningstraktat, mens flertallet ønskede en hårdere linje ud fra mottoet om ”Nice eller døden”. Først i foråret 2007 blev ”Nice eller døden” opgivet, og partiet blev herefter et eurorealistisk, EU-venligt parti. Kort sagt kom Borgerplatformen herefter til at fremstå som et højreorienteret, liberalt, antikommunistisk og pro-europæisk parti med blød euroskepticisme og populisme opdelt i en konservativ og en liberal fløj. De radikale programelementer blev tydeligt nedtonet. Vægten blev lagt på nutiden, på ”virkeligheden”, på Polen som det ”faktisk er”. Der var stadig elementer af protestpolitik og blød populisme, men i en mere moderat udgave end tidligere (Leszek Koczanowski i Kosiewski (ed), 2008:10).

De fleste analytikere, fx sociologen *Tomas Zukowski* fremhævede den vægt, der fra Platformens side blev lagt på økonomiske emner, dog snart tilsat en pæn portion økonomisk populisme og med fokus på emner som ændret social byrdefordeling, bekæmpelse af korrupsion og begrænsning i antallet af ansatte i den offentlige administration⁶⁵. I takt med voksende vælgerstøtte måtte stilen nødvendigvis blive mere ”folkelig” (”ludowe”) og ”catch all” og derved mindre liberal og radikal.

Partiet skelede til det ungarske Fidesz, der havde succes med omskabelsen af sig selv fra et liberalt til et højere-traditionalistisk parti. Med tiden blev PO således ideologisk og programmæssigt en konservativ-liberal antikommunistisk syntese, dog mindre nationalt-konservativt orienteret end Fidesz i Ungarn. Geografisk og socialt satsede Borgerplatformen bredt, blev mere ”catch-all” end det gamle Frihedsunionen, der havde fået langt flest af sine stemmer blandt de veluddannede bosiddende i de større byer. Med større fokus på emner som retfærdighed og bekæmpelse af korrupsion og bureaukrati stod partiet ikke længere på ”ét ben” med en ensidig vægt på økonomi og skatter.

⁶⁵ Kwasniewski's og Zukowski's synspunkter er gengivet i *Polityka* no. 49 (2430) 6.12. 2003:26.

Før valget i 2005 blev der lagt op til et regeringssamarbejde med Ret og Retfærdighedspartiet, måske også med bondepartiet PSL. Oppositionen til SLD-UP mindretalsregeringen var hård og kompromisløs, og det uanset fælles støtte til EU-medlemskabet og ret små forskelle mellem Borgerplatformen og SLD på programplan. Den ”bløde” Donald Tusk var udset til at være partiets præsidentkandidat og den mere ”hårde” Jan Rokita regeringsleder. I forholdet til den mulige koalitionspartner, lov og orden partiet PiS, blev der søgt lagt låg over politiske uoverensstemmelser, fx i EU-politikken, men lokalt haltede det med samarbejdet, særlig alvorlig stod det til i hovedstaden Warszawa. Formanden Donald Tusk betegnede da også i et interview i ”Rzeczpospolita” Ret og Retfærdighedspartiet som en svær og uforudsigelig partner⁶⁶. I konkurrencen med PiS kunne Borgerplatformen på det tidspunkt nyde godt af en forholdsvis stærk partiorganisation.

Platformens fremgang før valget i 2005 var frem for alt en følge af SLD’s markante tilbagegang. I begyndelsen af 2004 var Borgerplatformen blevet Polens største parti med 30 pct. af stemmerne bag sig. Ud fra meningsmålingerne så den fremstormende populistiske bondebevægelse Selvforsvar (Samoobrona) og ikke Venstredemokratisk Alliance (SLD) ud til at blive partiets hovedmodstander. Det største problem for PO kunne blive sammenholdet på lederplan, men duoen Jan Rokita og Donald Tusk syntes på det tidspunkt at samarbejde ganske godt. Men bredden i partiet forblev et alvorligt problem. Daværende præsident *Aleksander Kwasniewski* mente, at Borgerplatformen på en helt måde var en genspejling af SLD, et parti i fremgang ved valgene, men også en gruppering uden særlig stor sammenhængskraft, uden en klar ideologisk profil og med kun løst forbundne politiske ledere.

Partiet bestræbte sig for at fastholde den ikke-populistiske profil og markere det så godt som muligt i forhold til vælgerne, i hvert fald så længe partiets hovedmodstander så ud til at blive Andrzej Lepper og hans populistiske Selvforsvar. Kort sagt skulle partiet ikke, som Selvforsvar og Ret og Retfærdighedspartiet, blot være ”imod” (alle de andre), hvilket også ville have gjort levetiden kort. Men det kneb med at gøre det klart for vælgerne, hvilke andre partier der så skulle samarbejdes med.

Alligevel anså mange, også ikke-liberalt indstillede, Borgerplatformen som det eneste bæredygtige alternativ til SLD-UP regeringen og Lepper’s populistiske Selvforsvar (Samoobrona), ganske som mange vælgere før havde betragtet Venstredemokratisk Alliance som eneste alternativ til den splittede højrefløj. Men en del erhvervsfolk og økonomer erklærede sig utilfredse med partiets skattepolitik, fx forslaget om 15 pct. lineær beskatning, og nej’et til regeringens spareprogram (”Hausner-planen,⁶⁷)”. Desuden gjorde forslaget om lineær beskatning partiet sårbart over for beskyldninger om kun at tjene de velstillede interesser. De mere centralistiske fremgangsmåder i forbindelse med udvælgelse og opstilling af kandidater og Donald Tusk’s forslag om valg i

⁶⁶ *Rzeczpospolita* 9.9. 2003, ”Sojusz z ”Solidarnoscia to zly pomysl”.

⁶⁷ Se fx Janina Padarowska, ”Takich dwóch jak ich trzech”, *Polityka*, no. 49 (2430), 6.12. 2003. Hausner-planen er opkaldt efter daværende økonomiminister Jerzy Hausner, der foreslog en del omlægninger og besparelser på de offentlige budgetter.

enkeltmandskredse blev af nogle udlagt som udemokratiske. Inden for partiet opstod der også uenighed omkring opstilling af kandidater, eksempelvis i Warszawa, hvor ikke-partimedlemmer til partimedlemmers utilfredshed blev opstillet på partiets liste og med udsigt til at blive valgt. Spidskandidaten i hovedstaden Warszawa var tidligere nationalbankdirektør Hanna Gronkiewicz-Walz.

I parlamentet kom det flere gange til modsætninger mellem partierne i opposition, eksempelvis i forbindelse med personudnævnelser og afstemninger. Borgerplatformen (PO) følte sig tvunget til at stemme for dele af regeringens forslag om omlægninger og besparelser ("Hausner-planen"), ligesom PO under Marek Belka's regering støttede forslagene om omlægninger af overførselsindkomsterne og ændringer på sundhedsområdet, alt imens det konkurrerende Ret og Retfærdighedspartiet holdt fanen højt og stemte imod stort set alt hvad, der kom fra regeringen.

I opposition havde Borgerplatformen det således svært ved at nå til indre afklaring om, hvorvidt oppositionen til den upopulære SLD-UP regering skulle være saglig og selektiv eller, som PiS ønskede, total og kompromisløs. Før 2005 valget blev der talt om et "velovervejede brud" med det system, der havde rådet under SLD-UP-regeringen, for en alt for populistisk profil kunne skræmme middelklassevælgere bort og kaste dem i armene på det ny og mere moderate Demokratisk Parti.

Fra november 2004 fik den skarpe og bløde populistiske linje overtaget. Partiet tog initiativ til at få indsamlet over 300.000 underskrifter med krav om en folkeafstemning om partiets mærkesager som nedlæggelse af Senatet, valg i enkeltmandskredse, færre parlamentsmedlemmer og fjernelse af den parlamentariske immunitet. 3.000 skolede partifolk stod for indsamlingen af underskrifter i 500 udvalgte byer. Før julen 2004 lykkedes det at få skaffet 700.000 underskrifter under mottoet "fire gange ja".

Op til valget i 2005 skelede PO-ledelsen forståeligt nok til meningsmålingerne, der dog viste store udsving. Med 30 pct. af stemmerne, som nogle viste, kunne partiet føle sig fristet til at danne en mindretalsregering. Alternativet, en bred og tværpolitisk alliance med repræsentation også af SLD og SDPL, med det ene formål at isolere Ligaen af Polske Familier, Selvforsvar og Ret og Retfærdighedsparti, kunne være tillokkende, men planen kunne ikke gennemføres på grund af den populistiske stemning i befolkningen og centrum-venstrepartiernes tilbagegang i alle meningsmålinger.

Partiet satsede på at skaffe sig flest mulige vælgere på bekostning af PiS, men den satsning trak partiet i retning af en uforsonlig og populistisk oppositionspolitik. Det økonomiske program, Rokita-planen, talte om lav lineær skat og indskrænkning af den offentlige administration, men planen havde uklare formuleringer og lå reelt ret tæt op ad PiS' program. Det var i det hele taget svært at finde den rette balance mellem forventninger om velfærdsstigning og ansvarlig økonomisk politik⁶⁸.

⁶⁸ Interview med Radoslaw Markowski I, "Nasza Polityka jest sexy", og Witold Gadomski, "Historycy I detektywi", begge artikler *Gazeta Wyborcza* 3. marts 2005:15-16, 16-17.

Borgerplatformen og valgene i 2005

Op til valget i 2005 bestræbte Borgerplatformen sig for at fremhæve forskellene i forhold til PiS men uden dog at udelukke et regeringssamarbejde. Donald Tusk afviste, at der var behov for en revolution som krævet af PiS og Ligaen af Polske Familier. Der var trods alt, sagde han, siden 1989 gennemført dybe strukturelle forandringer i samfundet, og Polens position internationalt var stærkere end nogensinde. Opgaven var at opbygge en stærkere og mere retfærdig stat med et velfungerende politi og domstole og mindre korruption og derudover få arbejdsløsheden bragt ned⁶⁹.

Ved parlamentsvalget den 25. september fik partiet lidt skuffende godt 24 pct. af stemmerne, dog en klar fremgang. Værst var, Borgerplatformen fik færre stemmer end Lov og Retfærdighedspartis'. Partiet kunne derfor ikke gøre krav på besætte ministerpræsidentposten, og slet ikke, hvis Donald Tusk skulle gå hen at vinde præsidentvalget, der fandt sted lige efter parlamentsvalget. Som ved det forrige valg var tilslutningen til partiet stor blandt de unge og veluddannede, men nogle fra de miljøer var blevet afskrækket af partiets liberale profil og flad-skat forslaget, ligesom den glatte professionaliserede nærmest amerikanske valgkampagne kunne virke frastødende på ganske mange.

I præsidentvalgkampen omtrent samtidig med parlamentsvalget lancerede Donald Tusk sig som den, der hverken støttede det gamle establishment eller forfaldt til yderliggående højrepopulisme. Som formuleret af *Krzysztyna Skarzynska* (i Kosiewski (ed), 2008: 41) optrådte Donald Tusk som pragmatiker, ikke særlig intellektuel i stilen, og som virkelighedsnær realist. Men præsidentvalget endte skuffende med en endnu en sejr for PiS og for dette partis præsidentkandidat Lech Kaczynski.

Middelklasseprofilen var tydelig i partiets 132 mand parlamentsgruppe og blandt de 34 senatorer. 87 af medlemmerne i det nye parlament var nyvalgte. Mange nyvalgte havde lokalpolitisk erfaring, og mange var forskere, entreprenører eller jurister, kort sagt højtuddannede. *Witold Gadomski* pegede på, at den store repræsentation af folk med baggrund i lokalpolitikken var et brud med den åbenhed over for alle, der var blevet lagt op til lige omkring partiets stiftelse, og som gav repræsentation i parlamentet til personer uden partibaggrund. Samarbejdet med folk fra den gruppe gik dog ikke særlig godt⁷⁰. I stedet fik lokale og regionale "baroner" en stærkere position i partiet. Institutionelt bevægede Borgerplatformen sig således stadig længere væk fra den oprindelige flade struktur med stor magt lokalt. Partiorganisationen blev med tiden mere centralistisk og hierarkisk opbygget.

Polen blev efter 2005-valget geografisk igen delt i to, i et øst der stemte højre-nationalt, og vest, der stemte mere "moderne". En del traditionelt socialdemokratisk indstillede vælgere foretrak lov og orden partiet PiS med den klare sociale profil og den stærke mistro til EU-integration og globalisering. Dertil kom at den lave stemmedeltagelse gik mere ud over Borgerplatformen end PiS.

⁶⁹ "A nie rewolucja", *Gazeta Wyborcza* 20.9. 2005.

⁷⁰ Witold Gadomski, "Po co rzadi Platforma", *Gazeta Wyborcza* 10-11 oktober 2009:16.

Planen om en PO-PiS regering var dog ikke opgivet. Under regeringsforhandlingerne efter valget lagde Borgerplatformen særlig stor vægt på emner som privatiseringer, slankningen af den offentlige sektor og nye procedurer for udformning af finanslove og ansættelser i den offentlige sektor, fx krav til statsansatte om detaljerede oplysninger om privatøkonomiske forhold samt ophævelse af immunitet for parlamentarikerne. Det skulle også være lettere for parlamentet at rejse sager mod præsidenten og nationalbankdirektøren, hvilket ville kunne udviske adskillelsen mellem den lovgivende og udøvende magt. Den form for opgør med fortiden, som Ret og Retfærdighedspartiet stillede krav om, appellerede slet ikke i samme omfang til Borgerplatformen.

En PO-PiS regering ville være blevet en yderst risikabel affære, og et samarbejd havde næppe været valgperioden ud. At Ret og Retfærdighedspartiet både skulle blive det største parti og vinde præsidentposten kom som et chok for mange og rejste en fornyet debat i partiet om det betimelige i at gå i regering med PiS. Var det kommet til en fælles regering, ville problemerne have været størst for Borgerplatformen, som var en heterogen sammenslutning med flere forskellige platforme, fx liberale over for nationale katolikker. Kort sagt manglede partiet et fælles projekt. Partiet havde også fået en mindre fasttømret ledelse end PiS, hvor brødrene Kaczynski-brødrene styrede med hård hånd⁷¹.

Forhandlingerne mellem PiS og Borgerplatformen om en fælles regering endte da også resultatløst. Den politiske afstand mellem de to partier var ganske enkelt for stor, fx når det gjaldt de statslige udgifter. Nok så vigtigt arbejdede stærke kredse i og uden for Ret og Retfærdighedspartiet, i særdeleshed Tadeusz Rydzyk og Radio Maryja, imod etablering af en fælles regering med Borgerplatformen og ønskede i stedet etableret en PiS mindretalsregering med støtte af Selvforsvar, Ligaen af Polske Familier og PSL, og de kredse fik deres vilje. Ledelsen i Borgerplatformen anbefalede på den baggrund partiets landsråd at gå i opposition, stemme imod regeringen, når den fremstillede sig for parlamentet, opstille alternative politiske programmer og oprette et skyggekabinet.

Ved tillidsafstemningen i parlamentet i oktober 2005 stemte Borgerplatformen som følge heraf imod Marcinkowski's nye PiS mindretalsregering og overlod således rollen som støttepartier til bondepartiet PSL, Selvforsvar og Ligaen af Polske Familier, på sigt bestemt ikke nogen stabil politisk alliance. Beslutningen om at stemme imod regeringen skabte ikke splittelse inden for partiet, hvor Jan Rokita i forhold til Donald Tusk ellers stod for en forsonlig linje over den ny regering.

Partiet kom til at føre en vanskelig balancegang, både at være i opposition til PiS og samtidig lægge afstand til Demokratisk Venstrealliance. Formelt blev lagt op til en hård, men saglig oppositionspolitik med lancering af egne forslag, når det gjaldt fx sundhed, skatter, privatiseringer og reform af den statslige administration. Partiet var ikke umiddelbart interesseret i hurtigt nyvalg, men betingelsen for at gå med i en regering var, at PiS brød samarbejdet med Andrzej Lepper og

⁷¹ Janina Padarowski, "Trudne malzenstwo", *Polityka*, 39 (2523), 1.10. 2005:14.

Selvforsvar. Taktikken gik ud på at søge frem mod, at næste valg blev en styrkeprøve mellem PiS og borgerplatformen – med SLD, Selvforsvar og Ligaen af Polske Familier i en marginal position. Partiet forsøgte som følge heraf at styrke den sociale profil gennem at satse mere på landdistrikterne, især velstillede og moderne indstillede bønder og derigennem undgå at være partiet, der blot repræsenterer byerne og de socialt bedst stillede. Desuden forsøgte partiet at sikre sig stemmer gennem at alliere sig med moderate inden for den katolske kirke. Til gengæld voksede faren for, at den førte politik og det politiske sprog ville blive for vagt og uklart og forvirrende for vælgerne.

Trods modstand og trods de forskellige politiske klubber inden for partiet var Donald Tusk tilsyneladende den eneste, der var i stand til at forene de forskellige fløje i partiet, og af samme årsag valgte han at takke nej til posten som formand for parlamentet. Som formand for parlamentet ville der ganske enkelt være for lang afstand fra duoen Tusk-Rokita og ned til næste geled i partiet.

Trods vælgerfremgang efterlod valget en del frustrationer blandt partimedlemmerne, for regeringsmagten var tabt. I parlamentsgruppen blev eksklusionen af Andrzej Sosnierz, som ønskede, at partiet skulle gå i regeringen med PiS, set som splid i partiet. Det vakte også kritik, at Donald Tusk i valgkampen ikke havde lanceret et klart politisk program. Flere partimedlemmer følte desuden, at Tusk havde handlet for passivt i valgkampens sidste fase. Det var også problematisk, at partiet støttede mange af PiS' programpunkter, fx etablering af et antikorrupsionsbureau, ændringer i den militære efterretningsvirksomhed og udvidelse af udrensingslovene rettet mod folk, der havde haft en eller anden forbindelse til den gamle efterretningstjeneste.

Efter valget måtte partiet under alle omstændigheder finde et ståsted i opposition, et sted mellem de liberale og national-konservative kræfter. Den første rigtige styrkeprøve mellem fløjene kunne komme, den dag PiS mindretalsregeringen kom i vanskeligheder, og Borgerplatformen derfor måtte vælge mellem enten valg i utide eller forhandlinger om en dannelse af ny regering. Den sidste mulighed, en PO-PiS regering, forsvandt hurtigt med optrapningen af PiS' politiske "krige" på alle fronter.

Et ubesvaret spørgsmål var, hvilken politisk linje Lech Kaczynski ville forfølge som præsident. Umiddelbart efter valget gav han udtryk for, at han ønskede at få afsluttet og begravet kontroversielle spørgsmål med tilknytning til fortiden, at være præsident for alle polakker og det uanset, at hans stemmer mest kom fra landdistrikterne og de mest fattige regioner. Han talte også om at få etableret et fornuftigt forhold til Tyskland og Rusland og udnytte de beføjelser, som embedet gav ham, mere aktivt, end tilfældet havde været under hans forgænger (Aleksander Kwasniewski). De planer blev dog langt fra realiseret. Især hans plan om at kuppe sig til et valg i utide på finansloven for 2006 samt regeringens krig mod bankerne og Nationalbanken og dennes chef Leszek Balcerowicz vakte harme. Reelt blev Lech Kaczynski kun præsident for sit eget parti (PiS).

Meningsmålinger i begyndelsen af 2006 gav Borgerplatformen samme høje vælgertilslutning som det regerende Lov og Retfærdighedspartiet, hvilket var tilfredsstillende og gavnligt for partisammenholdet. Med udsigt til valg i utide måtte partiet indstille sig på en overtagelse af regeringsansvaret, og partiet holdt derfor en dør på klem for et samarbejde med SLD, det senere LiD⁷². Et formaliseret samarbejde med LiD var ikke på tale, så PO måtte føre en vanskelig to-frontskrig – være i opposition til både det regerende PiS og til det postkommunistiske SLD (og LiD).

Kritikken af regeringen for passivitet i den økonomiske politik og aggressiv adfærd på ideologisk plan tog til. PiS blev således beskyldt for at gentage SLDs fejl fx med hensyn til politiske stillingsbesættelser. Borgerplatformen var heller ikke bleg for at fremsætte skatteforslag, som lå ret tæt på, hvad PiS og især finansminister Zyta Gilowska havde lovet vælgerne under valgkampen. Iflg. udtalelser på partikonventet i maj 2006 skulle linjen i opposition være kritisk, men konstruktiv.

Kritikken af PiS- regeringens brutalisering af det politiske liv blev også optrappet, om end linjen stadig ikke var helt konsekvent. Mere konkret blev skytset rettet mod Jacek Kurski, der havde beskyldt PO for ulovlig finansiering af præsidentvalgkampagnen i 2005, og mod slagtingen af finansminister Zyta Gilowski, der tidligere havde været aktiv i Borgerplatformen⁷³. Udenrigsministeren Anna Fotyga fik mange og hårde ord med på vejen på grund af sin uprofessionelle forvaltning af sit ministerium (udenrigsministeriet), og landbrugsminister Andrzej Lepper blev mødt med et mistillidsvotum, som dog ikke fik den tilstrækkelige støtte i parlamentet.

Sloganet ”IV Republik JA, men udartning NEJ” appellerede, at dømme efter meningsmålingerne, til et stort antal vælgere⁷⁴. Der blev også lagt op til en mere EU-venlig linje, hvilket betød, at det gamle slogan om ”Nice eller døden”, det ihærdige forsvar for de gamle stemmevægte i EU, blev skrinlagt. Nøgleordene var nu, sagt i koncentreret form, europæisk integration, modernisering, markedsøkonomi, konkurrencedygtighed, effektiv økonomi, udvikling af landdistrikterne, støtte til familierne og respekt for historiske traditioner og for polsk patriotisme. Kort sagt, liberale slogans tilsat højre-traditionalisme. Den brede ”catch-all” linje var efter alt at dømme kommet for at blive.

Ved regional - og lokalvalgene i efteråret 2006 blev Borgerplatformen det største parti og opnåede den triumf at erobre præsidentposten i Warszawa, hvor partiets kandidat Hanna Gronkiewicz-Waltz slog PiS’ kandidat Kazimierz Marcinkiewicz. Men partiet fik ikke den ønskede opbakning i alle de større byer, og heller ikke på distriktsniveau og lokalt, hvor partiet for mange steder var for dårligt organiseret og kun havde få egnede kandidater. PO’s valgforbund med bondepartiet PSL opnåede dog 44 pct. af stemmerne mod PiS-blokkens’ 35 pct., hvilket gav håb om en sejr ved det næste valg.

Efter lokalvalgene i november 2006 var vi *måske* vidner til begyndelsen til en ny og anderledes ”V Republik” i Polen. Hverken den gamle tredje republik eller den nye fjerde republik havde i hvert

⁷² En politisk alliance mellem SLD og folk fra især det gamle Frihedsunionen (UW) og Demokratisk Parti (PD).

⁷³ www.pap.pl 26.6. 2006, ”PO ma nowy zarzad, manifestuje jednosc i zapowiada ofensywe wyborcza”.

⁷⁴ Miroslaw Czech, ”Wybory samrzadowe – Stalingrad PIS”, *Gazeta Wyborcza*, 21.11.2006:20.

fald megen støtte hos polakkerne. Men Borgerplatformen vaklede stadig i spørgsmålet om samarbejdspartnere. En alliance med den nye centrum-venstre alliance (LiD), der fik over 14 pct. af stemmerne ved regionalvalget og mere end 20 pct. i hovedstaden Warszawa, kunne skræmme højrefløjstvælgere bort. På partiets programkonvent i maj 2007 blev holdt fast i strategien med at tage afstand fra såvel tiden under SLD (Leszek Miller) som PiS (Kaczynski-brødrene), ligesom gamle temaer som lineær beskatning, dog i modereret udgave, og indførelse af valg i enkeltmandskredse igen blev sat på dagsordenen. *Bronislaw Koromorowski* talte på mødet om behovet for at modernisere Polen ”i overensstemmelse med nationale traditioner og værdier”, hvad det så måtte betyde konkret⁷⁵. Kravet om størst mulig enhed og sammenhold blev fremført mange gange.

Borgerplatformen var institutionelt ikke længere samme institutionelt flade decentrale parti som på tidspunktet for partiets oprettelse. Borgerplatformen forsøgte at fremstå som et parti, der ville tage ansvar for landet, tage ikke blot liberale, men også nationale kristne værdier alvorligt og distancere sig fra højreradikalisme og PiS’ voldsomme fremfærd for at styrke staten. Donald Tusk fremstod som en moderat katolik, der tog afstand fra abort, medlidenhedsdrab og ægteskaber mellem homofile, men han havde noteret sig, at et stigende antal vælgere tog afstand fra Kaczynski-brødrenes IV Republik og optrapningen af kampen mod det gamle system (*Andzej Waskiewicz, i Kosiewski (ed) 2008: 49*). Donald Tusks position var styrket og Jan Rokita’s fremtid derfor usikker.

Efter valget i 2007: Borgerplatformen i regering

Da Selvforsvars leder Andrzej Lepper blev ekskluderet fra regeringen anklaget for korrupsion, forsvandt al frygt for valg i utide, og Borgerplatformen varslede derfor et forslag om parlamentets selvopløsning. Inden valgets udskrivelse ønskede PO vedtaget et mistillidsvotum til de mest upopulære ministre, men fik ikke det ønske opfyldt. Partiet var ikke meget for at støtte venstrefløjens krav om ekesempelvis nedsættelse af to parlamentariske udvalg på retsområdet for blandt andet at få gransket omstændighederne omkring Barbara Blida’s selvmord i forbindelse med arrestationen af hende i eget hjem. Det lykkedes dog efter en del tovtrækkerier at få udskrevet valget.

Valgkampen startede dramatisk med Jan Rokita’s tilbagetrækning fra politik pga. uenighed om udformning af valglisten i hans egen valgkreds i Krakow. Hans kone, rådgiver for Lech Kaczynski i familiespørgsmål, stillede op for PiS. I begyndelsen af valgkampen tydede meningsmålingerne ikke på en sejr til Borgerplatformen, men det lykkedes at få mobiliseret mange unge byvælgere og få gjort valget til det, der lignede en folkeafstemning, for eller imod Kaczynski-brødrene. Valgdeltagelsen var lav blandt PiS’ kernevælgere, hvilket i høj grad kom til at gøre udslaget. At Tusk klarede sig bedre end Kaczynski i TV-duellerne spillede også en rolle, ligesom det optimistiske slogan om et ”irsk økonomisk mirakel” appellerede til mange unge. Borgerplatformen

⁷⁵ *Trybuna.com.pl* 29.5.2007, “Wiele halasu o niczym”, *Gazeta Wyborcza* 29.5. 2007, “Maski Platformy Obywatelskiej”.

blev ved valget største enkeltparti med 41.5 pct. af stemmerne og indledte derefter forhandlinger med Bondepartiet om dannelse af en flertalsregering. Valgfremgangen gav flere partimedlemmer, men medlemstallet forblev lavt efter europæisk målestok, omkring 35.000, dog stigende til 46.000.

Forhandlingerne med bondepartiet PSL endte med etablering af en fælles regering, der uden problemer fik det nødvendige tillidsvotum i parlamentet. De radikale elementer i Borgerplatformens program, fx ønsket om en lav flad skat, lod sig dog ikke realisere i et regeringssamarbejde med Bondepartiet. I tiltrædelseserklæringen lagde Tusk op til en ny stil med særlig appel til det moderne Polen, krav om en mere diplomatisk udenrigspolitik og et bedre forhold til Tyskland og Rusland og et nøgternt og mere forretningsbetonet forhold til USA, Polens vigtigste allierede. EU-linjen blev endnu mere positiv, men i den førte politik måtte Donald Tusk ud i stridigheder med præsident Lech Kaczynski, der ikke havde til sinds at lade regeringen have det afgørende ord i EU-spørgsmål.

I den førte politik blev forskellen til PiS-regeringen mest synlig i udenrigspolitikken. I forholdet til USA lagde Tusk en kritisk distance til Kaczynski-brødrenes eftergivende linje, fx i spørgsmålet om polsk deltagelse i det amerikanske missilforsvarssystem, hvor den ny regering krævede modydelse fx i form af amerikansk støtte til et forstærket polsk luftforsvarssystem. Forhandlingerne endte med en aftale med USA, men missilforsvarsprogrammet blev i selve formen ændret en del af præsident Obama og kom ikke til at omfatte lande som Polen og Tjekkiet, i hvert fald ikke i første omgang.

Efter regeringsovertagelsen gennemførte PO personudskiftninger på centrale administrative poster, men når det gjaldt lovgivningen, gik Tusk forsigtigt frem. Dog blev der åbnet op over for flere privatiseringer og forenklinger i skattesystemet, og besparelser på statsbudgettet blev brugt til at forhøje lønningerne på sundhedsområdet. Derimod kunne andre af Borgerplatformens valgløfter, fx økonomiske lettelse for de polakker, der ønskede at vende hjem fra arbejde i udlandet, ikke opfyldes.

Vigtige lovforslag blev mødt med et præsidentielt veto, og Donald Tusk var ikke meget for at søge dem omstødt ved at inddrage venstrefløj. Det blev forsøgt i forbindelse med fx medieloven, men uden held. Tværtimod indtraf i den sag en tilnærmelse mellem SLD og Ret og Retfærdighedspartiet. Men trods passivitet i lovgivningen fastholdt Borgerplatformen sit forspring i meningsmålingerne. At den globale finansielle krise ikke ramte Polen i samme grad som andre lande, fx Ukraine og Ungarn, kom uden tvivl regeringen til gode. Ja, den sociale tilfredshed var ligefrem voksende. Dertil kom at Kaczynski-brødrenes IV Republik stadig var i frisk erindring hos langt de fleste vælgere.

Til gengæld knagede det i regeringssamarbejdet pga. uoverensstemmelser mellem Borgerplatformen og PSL om bl.a. statsstøtte til partierne og ændringer i pensionskassesystemet for landbruget (KRUS), ligesom gentagne anklager om nepotisme inden for Bondepartiet heller ikke var fremmede for regeringssammenholdet. I april 2008 udbrød der igen uenighed inden for regeringen om besparelser på overførselsindkomsterne til landmænd, et kardinalpunkt for Bondepartiet.

I februar 2008 blev der åbnet op for en diskussion om forfatningsændringer gående på PO's mærkesager om nedlæggelse af Senatet, begrænsninger i antallet af parlamentarikere og i parlamentarikernes immunitet, men de forslag lod sig vanskeligt, for ikke at sige umuligt gennemføre. Også ændringer af valgloven med valg i enkeltmandskredse var på tale. Tusk lagde, mere kontroversielt, op til kommercialisering af sundhedssystemet, gradvis forhøjelse af pensionsalderen og begrænsninger i tidlig pension for bestemte privilegerede grupper, fx lærerne. En forhøjelse af pensionsalderen for visse grupper kom også igennem parlamentet. For at styrke statsfinanserne var ønsket, at den anden søjle i pensionssystemet (OFE) med tiden overgik til det statslige system⁷⁶.

Før præsidentvalget i 2010 fremsatte Borgerplatformen flere forslag, fx om ændring af ledelsen i IPN (Det Nationale Mindeinstitut) og KRUS (pensionskassen for landmænd), en ny medielov, om kunstig befrugtning, antiraketforsvar og ændret forsikring for medicinsk behandling, alt sammen ikke banebrydende. Kommercialisering og brugerbetaling inden for fx sundhedsvæsenet fandt sted indirekte og krybende fx gennem lavere statstilskud (Andrzej Waskiewicz, i Kosiewski (ed), 2008:53). For at imødegå den voksende kritik for passivitet, og uden at tage hensyn til regeringspartneren PSL, genfremsatte PO forslagene om at ophæve direkte statslige tilskud til politiske partier og gå over til valg i enkeltmandskredse, men partiet fik svært ved at opnå flertal herfor i parlamentet og i regeringen. Heller ikke ønsket for forfatningsændringer lod sig uden videre gennemføre.

Den førte politik tog hverken afsæt i store visioner eller symbolpolitik, for mest af alt drejede det sig om at administrere og justere ud fra "virkeligheden". Tesen var, at der ikke var behov for nye chok og store reformer⁷⁷. Flere polakker havde opnået øget levestandard, også derfor var den teknokratiske "her og nu vision" nu den foretrukne. Frem for alt drejede det sig om om at styre "fornuftigt" og "uden skandaler" ("sensownie, bez afer") (Andrzej Waskiewicz, i Kosiewski, 2008:52). Tusk's strategi tog udgangspunkt i, at transformationen var et afsluttet kapitel, for nogle iagttagere, fx *Dariusz Garwin* og *Slawomir Sierakowski* (i Kosiewski (ed), 2008, fx side 13, 22, 69) var vi vidner til en overgang til indholdsløs "postpolitik", "moderne kynisme", "manipulation" og at "styre uden alternativer", hvor taktik og de små skridts politik går forud for politisk indhold og langsigtede strategier.

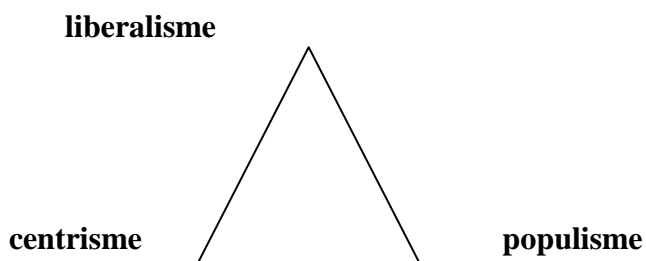
Som påpeget af *Jaroslaw Makowski* skyldtes de få lovinitiativer ikke kun splittelse inden for regeringen og modstand fra præsidenten. Donald Tusk var simpelt hen bange for at genere vælgerne så kort tid før præsidentvalget, hvor han satsede på at sikre sig selv eller en anden fra sit parti valgsejren. Også derfor gik det langsomt med privatiseringer og nedbringelse af budgetunderskuddet⁷⁸.

⁷⁶ OFE er den tvungne men private del af pensionssystemet.

⁷⁷ Fremført af flere, fx Aleksander Smolar og Jacek Kochanowicz i en interessant diskussion blandt eksperter i Kosiewski (ed), 2008.

⁷⁸ Jaroslaw Makowski, "Donald malowany", *Polityka* 30.8. 2009:20-22.

Tre dimensioner i polsk politik:

Efter valget i 2007 repræsenterede Borgerplatformen en centrisk-liberal nærmest socialliberal linje og PiS en centrisk-populistisk (se figuren). Højre-venstre delingen har lige siden valget i 2005 spillet en ret lille rolle. Eller, som sagt af *Leszek Koczanowski* (i Kosiewski (ed) 2008:35), har den liberale pol indoptaget elementer kendt i venstrefløjens programmer. Kirkens svage position grundet de mange skandaler omkring kirkeliges samarbejde med den gamle efterretningstjeneste og afsløringer om seksuelt misbrug samt antisemitiske udtalelser blandt flere gejstlige undergravede de fundamentalistiske religiøse appeller, men styrkede reelt mere Borgerplatformen end Venstrefløjen.

At Borgerplatformen klarede sig så godt både i meningsmålingerne og ved Europaparlamentsvalget i juni 2009 skyldtes således, at ønsket om evolution og ikke revolution i virkeligheden havde fået et rigtig godt tag i vælgerne. Partiet havde held med afpolitisering og antiradikalisme, så længe forholdene under PiS' regering fra 2005-2007 endnu var i frisk erindring. Heller ikke venstrefløjen udgjorde nogen fare, og forskellige initiativer for revitalisering af Det Demokratiske Parti og etablering af andre borgerlige alternativer til Borgerplatformen lykkedes heller ikke. Indtil videre kunne Borgerplatformen opnå succes alene ved at slå på den systemiske skillelinje efter "enten os" (PO) eller "dem" (PiS).

En krise opstod dog i forbindelse med korrupsionsanklager mod centralt placerede folk, rejst af antikorrupsionsbureauet (CBA), en sag som førte til omdannelse af regeringen og hårde angreb for politisk indblanding mod CBA og især chefen Mariusz Kaminski. Tusk slap dog helskindet fra den sag.

Borgerplatformen kunne ikke sige sig fri for andre sager, fx påstandene om ulovlig lobbyisme under forberedelsen af en lov om spil⁷⁹. Fra årsskiftet 2010-2011 kom Donald Tusk i vanskeligheder som følge af problemer i sit eget parti, frem for alt magtkampen med den indflydelsesrige parlamentsformand Grzegorz Schetyna, og kritik fra liberale kredse, fx Leszek Balcerowicz blandt andet rettet mod regeringsindgrebet over for private pensionsordninger (OFE). Groft sagt var Borgerplatformen op til valget i 2011 delt i to fløje med en "pragmatisk" og "realistisk gruppering" omkring Donald Tusk. Tusk blev også beskyldt for at reagere sent og vagt over for den russiske

⁷⁹ På polsk: "Afera hazardowe".

rapport om årsagerne til flykatastrofen ved Smolensk (MAK), som stort set lagde skylden for katastrofen på polsk side og især på afdøde personer, eksempelvis de to piloter, der havde ført flyet.

Mere om Borgerplatformen som partitype

Som vi har set, har Borgerplatformen skiftet partitype. I første fase havde Borgerplatformen karteltræk, for så vidt som stor magt var placeret i parlamentsgruppen. Senere kom partiet tættere på massepartiet for så vidt angår det institutionelle set-up (K. Sobolewska etc., i Migalski, 2009:51) og også tæt på det elektorale parti, når det gælder vælgermaksimering, centralisering og adgang for medlemmerne at nå partiledelsen (Sobolewska-Myslik, i Migalski 2009:50-51). Så længe Donald Tusk havde det afgørende ord, havde partiet helt klart leder-styrede egenskaber. ”Catch-all” profilen blev søgt styrket gennem en større satsning på den moderne del af bondestanden og de moderate dele af kirken samt gennem indoptagelse af dele af venstrefløjens politiske programpunkter og måske ligefrem samarbejde med venstrefløjens pragmatikere fx den tidligere SLD-minister Jerzy Hausner. Partiet var hverken postkommunistisk eller historisk og blev i mindre grad et programparti. Den neoliberale økonomistiske profil blev udvisket til fordel for en mere centristisk og pragmatisk.

Den tidligere ”tenor” *Maciej Plazynski* så Borgerplatformen som et leder (elite) domineret⁸⁰ og centralistisk styret parti og slet ikke det gamle ”lette” liberale valgparti fra omkring tidspunktet for oprettelsen⁸¹. *Pawel Spiewak* mener, at Borgerplatformen efter overtagelsen af regeringsansvaret i 2007 kom tæt på et antiprogram parti med appel til de befolkningsgrupper, der havde klaret sig godt under transitionen, og beskyldte partiet for at forfalde til vælgeropportuniste og udskyde kontroversielle lovforslag⁸². I modsætning hertil roste *Janusz A. Majcherek* partiet for ikke at forfalde til ”liberal fanatisme” og ser pragmatisme og realisme positivt og en integreret del af liberal politik. Under ”tuskismen”, siger han, er det lykkedes at få skabt en større og politisk stabiliserende middelklasse og undgå at forfalde til den illiberalisme, der snart kom til at kendetegne Fidesz og Ungarn⁸³. Som sagt af *Janin Paradowska*⁸⁴ blev Borgerplatformen omdannet til noget, der mest mindede ham om et bredt favnede og åbent socialliberalt parti, et centrumparti i stil med det demokratiske parti i USA, som afviger fra både Ret og Retfærdighedspartiet og Ventredemokratisk Alliance.

Mariusz Janicki (Janicki, 2010) fastslog, at Borgerplatformen i sin tid blev oprettet som et kadreparti, men skiftede karakter i takt med vælgerfremgangen og overtagelsen af regeringsansvaret. *Slawomir Sierakowski* så Borgerplatformen som et parti med høj vælgertilslutning, men modsat PiS uden ambitioner om at skaffe sig hegemoni og erobre staten og økonomien. Politisk marketing og fokus på ”virkeligheden” var iøjnefaldende. Men høj

⁸⁰ På polsk: ”Partia wodzowska”.

⁸¹ Interview med Plazynski i *Gazeta Wyborcza* 11.9. 2009:16, ”Stoje z boku partyjnej polityki”.

⁸² *Polityka* no.5, 2011:11.

⁸³ Janusz A. Majcherek, ”Liberal po przejsciach”, *Polityka*, nr. 39 (2826), 21.9.-27.9. 2011.

⁸⁴ Janina Padaroska, ”Wszystko jest kampania”, *Polityka* no. 25 (2812), 15.6.-21.6. 2011.

vælgertilslutning forudsætter, at økonomien viser fortsat fremgang, og at oppositionen stadig fremstår splittet og ikke udgør et bæredygtigt alternativ. Kun så længe vil Borgerplatformen klare sig gennem at slå på distinktionen ”Vi” (det ansvarlige regeringsparti) over for ”Dem” (den uansvarlige opposition).

Aleksander Smolar mente, at Borgerplatformens problem institutionelt var den høje centralisering og den lederstyrede organisation. Han mente også, at Borgerplatformen har forkastet den oprindelige liberale populisme til fordel for populisme i klassisk betydning⁸⁵. Selv så Borgerplatformen naturligvis anderledes på det, idet partiet satsede på at fremstå som en ”ny kvalitet” i polsk politik. Institutionelt skal partiet således fremstå moderne og innovativt og også stå for modernisering af det polske samfund. Indadtil i partiet skulle det moderne element fx manifestere sig ved at benytte de amerikanske primærvalg i forbindelse med kandidatopstillinger, hvilket også skete, da 46.000 partimedlemmer kunne stemme on-line via internettet på enten Radoslaw Sikorski eller Bronislaw Komorowski som partiets kandidat ved præsidentvalget i 2010.

De politiske partier fremstår i en eller anden udstrækning ”office-seekers”, dvs. satser på regeringsmagten, eller ”vote-seekers”, dvs. søger stemmemaksimering eller er ”policy-seekers”, dvs. søger en bestemt politik gennemført. Med tiden blev Borgerplatformen i udpræget grad et ”office-seeking” parti. Program-profilen blev udvisket og den førte politik forsigtig og a-ideologisk.

Vi kan kort sagt konkludere, at Borgerplatformen har bevæget sig over mod karteltypen og er blevet ”office-seeker”, tættere knyttet til staten og til dels også lederstyret, men den hierarkiske centralistiske partistruktur har afvejet fra kartelpartiet forstået som idealtypen. Den nøjagtige indplacering af Borgerplatformen efter partitype er ikke spor enkel, om end retningen i forandringerne har været klar nok. Nøjagtig placering af partierne efter type kræver, som fremhævet af *Andrzej Orogváni*, konkrete og detaljerede undersøgelser, ændringer i klassifikationer kendt fra Vest-Europa, og frem for alt udvikling af nye, der passer til den postkommunistiske virkelighed (Orogváni, 2008).

Det lederstyrede element med al magt omkring lederen (Donald Tusk) kunne som sagt ikke opretholdes i længden. Op til valget i 2011 var Borgerplatformen groft sagt opdelt i to grupperinger, ”modernizers” og neoliberale omkring Michal Boni, en af Tusks rådgivere, over for ”pragmatikere” og ”realister” omkring formanden og finansminister Jacek Rostowski og den tidligere ministerpræsident Jan Krzysztof Bielecki (Vetter, 2011). Men valgsejren i 2011 styrkede hans position. Dertil kom en højrefløj omkring Jaroslaw Gowin, der åbent har modsat sig ”fremme af homoseksualisme og feminisme” og en drejning i værdispørgsmål over mod Palikot’s Bevægelse.

⁸⁵ Interview with Aleksander Smolar i *Newsweek Polska* 34/2010:26-27. Også omtalt i *Polityka* no.5, 2011:11.

Flytragedien 10. april 2010 og valget i 2011

I egenskab af parlamentsformand overtog Bronislaw Komorowski midlertidigt posten som præsident i tiden efter flytragedien 10. april 2010, der kostede bl.a. Lech Kaczynski livet, og Komorowski blev valgt til præsident ved det fremskudte præsidentvalg. Med Komorowski ved roret bortfaldt de præsidentielle veto'er, men Borgerplatformen var stadig ikke meget for at søsætte nye store projekter.

Lokal- og regionalvalgene i efteråret 2010 var et varsel om, at Borgerplatformens og Ret og Retfærdighedspartiets dominans i polsk politik var for nedadgående, hvilket måske ville bane vej for et mindre koncentreret partisystem. Chokket hos vælgerne efter de to år med Kaczynski-brødrene måtte lægge sig et eller andet tidspunkt, og "metaltrætheden" kunne også ramme Borgerplatformen.

Som påpeget af *Aleks Szczerbiak* (Szczerbiak, 2008:436) var Borgerplatformens blevet mere sårbart, for så vidt som partiet på centrale områder kunne blive nødsaget til at føre upopulær politik, fx gennemføre besparelser og omstrukturering af de offentlige udgifter. Partiet gik heller ikke helt fri af skandaler, fx "afera hazardowa", affæren om påstået korruption i forbindelse med vedtagelse af en lov om spil og lotto. Dertil kom, at den polske økonomi måske ville blive ramt af problemer med stigende gældsætning, ligesom fraværet af dybe strukturreformer kunne skabt en del utilfredshed i liberale kredse. På sigt kunne heller ikke udelukkes, at venstrefløjen genvinder gamle kræfter. Ultrahøjrekursen fra PiS efter præsidentvalget i 2010, manifesteret gennem den såkaldte "korskrig" rejst af PiS fundamentalister, kunne måske blive Borgerplatformens redning. Men den voksende antiklerikalisme og frygt for Ret og Retfærdighedspartiet kunne komme andre partier til gode, fx Napierski's SLD, og Janusz Palikot's antiklerikale platform og måske også "Polen er det Vigtigste", et udbryderparti fra Ret og Retfærdighedspartiet. Borgerplatformen ville dog under ingen omstændigheder lide samme kranke skæbne som Valgaktion Solidaritet ved valget i 2001, og som Venstredemokratiske Alliance oplevede det ved valget i 2005, og den forudsigelse holdt stik.

For at genvinde noget af det tabte slog Donald Tusk i valgkampen i 2011 på fire ikke revolutionerende temaer. For det første, sagde han, var der bygget flere veje og jernbaner, for takket være administrativ effektivisering var der skaffet flere penge fra EU, sådan at Polen havde oplevet en hidtil uset stigning i anlægsarbejder inden for infrastrukturen lokalt og regionalt, for det andet havde børnefamilierne fået bedre dækning med vuggestuer, børnehaver og indskoling, og for det tredje var Polen kommet i en lederposition i EU, og for det fjerde var der gennemført privatiseringer og ændringer på pensionsområdet, selv om reformtempoet ikke havde været højt. Kort sagt slog Donald Tusk på jordnære emner og på ønsker om stabilitet og normalitet efter mange turbulente år. At stemme på PiS, Venstredemokratiske Alliance og Palikot's bevægelse ville ødelægge stabilitet og normalitet. Ingen anden regering havde før holdt valgperioden ud, og ingen anden havde opnået genvalg. Valget kunne efter partiets mening ikke vindes, men kun tabes gennem lancering af

kontroversielle reformtiltag⁸⁶. Den satsning skulle vise sig at være klog. Men dele af det liberale vælgerkorps forventede større politisk mod, men det var svært for dem at finde alternativer på selve valgdagen.

Partiet blev før valget styrket med optagelsen i partiet af både tidligere ledende medlemmer af Venstredemokratisk Alliance, fx Włodzimierz Cimoszewicz, Dariusz Rosati og Izabela Sierakowska, samt folk fra udbryderpartiet fra PiS, ”Polen er det Vigtigste”, fx Joanna Kluzik-Rostkowska. Borgerplatformen kom herefter til at spænde bredt, fra antiklerikale fra det politiske venstre til folk der før havde været aktive i Ret og Retfærdighedspartiet. At så mange forskellige politikertyper kunne rummes i ét parti beviste, at Borgerplatformen var blevet et aideologisk centrumparti.

Valget i oktober 2011 blev tilfredsstillende for Borgerplatformen, der med 39 pct. af stemmerne bag sig blev klart største enkeltparti trods en mindre tilbagegang. Valget var også historisk. For første gang siden 1989 havde en regering opnået genvalg! Efter polske forhold var stemmeprocenten ved valget, 49 pct., et acceptabelt niveau. Strategien med ”de små skridt”, ”Tusk’isme”, havde vist sig holdbar.

I åbningstalen i parlamentet i november 2011 lancerede Tusk ikke desto mindre initiativer på det økonomiske område, der gik længere, fx indskrænkninger i statsadministrationen, begrænsninger i pensionsprivilegier, fjernelse af børnetilskud for de rigeste, virksomhedsafgifter og fjernelse af fradrag for virksomheder, fx for internet. Dertil kom en gradvis hævelse af pensionsalderen for både mænd og kvinder, forslag, der søgte at undgå stor social slagside og dermed imødegå de folkelige protester, der i stor stil havde ramt de sydeuropæiske lande hårdt. Den polske økonomi var ikke i samme grad kriseramet som fx Grækenlands og Spaniens, så der var mulighed for at gå gradvist til værks. Som noget nyt skulle også præster indbetale til pension og landmænd til sundhedsforsikring. I det hele taget førte Tusk sig meget selvsikkert frem, i høj grad for at berolige EU og de finansielle markeder. Det førende oppositionsparti, Ret og Retfærdighedspartiet, udgjorde ikke en reel trussel, og det parlamentariske grundlag var derfor styrket. Hvor han i den lange tiltrædelsestale i 2007 talte meget om ”tillid”, var ”troværdighed” det ord, der gik mest igen i åbningstalen efter valget i 2011.

Den nye mere håndfaste linje blev ikke fastholdt. De bebudede reformer blev i hvert fald ikke gennemført konsekvent. Initiativerne til at begrænse kirkeens indflydelse blev opretholdt, fx når det gjaldt økonomi og religionsundervisning, men Tusk var ikke i stand til at overbevise befolkningen om nødvendigheden af reformer af de offentlige finanser og på arbejdsmarkedet⁸⁷. Især den gradvise forhøjelse af pensionsalderen stødte på modstand. Fagbevægelsen Solidaritet indsamlede omkring 1.5 mio. underskrifter i protest mod planerne, og også regeringspartneren, Bondepartiet PSL, gjorde sit til at udvande forslaget, fx når det gjaldt forhøjelsen af pensionsalderen og for især kvinder. Præsident Bronislaw Komorowski opfordrede partierne til at indgå et nationalt kompromis. Det var ikke let, men lykkedes dog til sidst. Meningsmålinger viste, at over 80 pct. af befolkningen

⁸⁶ ”Premier Tusk: Cego dokonalismy, co nam sie nie udalo”, *Gazeta Wyborcza* 12-13.3. 2011:12-14.

⁸⁷ Se fx Witold Gadomski, ”Tusk to nie pasjonat reform”, *Gazeta Wyborcza* 17.2. 2012:16.

var imod forslaget om højere pensionsalder. Den sag fik alvorlige konsekvenser. fra foråret 2012 var opbakningen til Donald Tusk på det laveste niveau set længe, men det var ikke Ret og Retfærdighedspartiet, der vandt flere stemmer på Borgerplatformens tilbagegang i vælgerstøtte.

Under eurokrisen i slutningen af 2011 vakte udenrigsminister Sikorski opsigt ved i en tale i Berlin at bakke aktivt op om tysk lederskab i EU og give støtte til yderligere integration i EU for at redde den fælles valuta. Modstandere på højrefløjen krævede ham for en rigsret! Polen krævede at være med ved bordet, når der blev holdt fremtidige møder om euroen i EU, og kritiserede det danske EU-formandskab, der efter polakkernes mening ikke bakkede nok op om det krav. Sikorski's EU-positive og pro-tyske udmeldinger skabte ikke i sig selv alvorlige problemer for Borgerplatformen, i vert fald at dømme efter meningsmålingerne. Til gengæld faldt regeringen i Warszawa i unåde i Tyskland og Danmark, da det i marts måned 2012 endnu engang kom til et polsk veto, denne gang i spørgsmålet om vedtagelse en langsigtet klimaplan i EU til nedbringelse af CO-2 udslippet.

Med et svækket Venstredemokratisk Alliance og et nyt og stærkt Palikot's Bevægelse i parlamentet havde Borgerplatformen fået flere manøvre muligheder i den økonomiske politik, hvor den hidtidige alliancepartner, Bondepartiet PSL, som sagt har været en besværlig allieret, især når det gjaldt omlægning af de offentlige finanser, i særdeleshed hvis indgrebene rammer landbrugets interesser. Skulle Borgerplatformen forlade sig på andre partier end PSL vil det utvivlsomt føre til en regeringsomdannelse, men interessen for at basere regerings samarbejdet på Palikot's Bevægelse og Leszek Miller's Venstredemokratisk Alliance var ikke stor. Ikke mindst derfor endte det efter flere ugers tovtrækkeri med et kompromis mellem Borgerplatformen og Bondepartiet om en forhøjelse af pensionsalderen. Som følge af den voksende konkurrence fra Palikot's Bevægelse og kirkens krise internt vovede Borgerplatformen at stille forslag til begrænsning af kirkens privilegier, fx gennem nedlæggelse af den særlige kirkefond, der bl.a. finansierer pensionsudbetalingerne. Men, som sagt, har partiets højrefløj, ledet af Jaroslaw Gowin, modsat sig drejningen over mod en mere kirkekritisk politik.

Den ny regering bestående af Borgerplatformen og Bondepartiet var den yngste i landets historie. Det teknokratiske isæt var iøjnefaldende. Det vakte også opsigt, at Tusk's konkurrent, Gzregorz Schetyna, ikke var at finde på en af de magtfulde poster, fx som parlamentsformand eller på en central ministerpost. Professionalisme, alder og loyalitet talte efter alt at dømme mest, da Tusk sammensatte sin regering.

Det solidariske Polen: Lov og Retfærdighedspartiet (PiS)

Mange tidligere AWS-vælgere satte ved valget i 2001 deres kryds ud for Kaczynski's *Ret og Retfærdighedsparti (PiS)*, et "ét-ben-parti", der i valgkampen havde profileret sig på lov og orden, mindre korrupsion, modstand mod den eksisterende III Republik og beskyttelse af borgerne mod globalisering og udartning af transformationen. Partiet blev, trods megen radikal retorik, anset for at være mindre umoderne end det fundamentalistiske Ligaen af Polske Familier, der også kom i parlamentet. PiS hører til de partier, der har en kort historie og derfor svage historiske rødder, er

dårligt stillet institutionelt og programmatisk og med en svagt funderet partikultur. Ideologisk har partiet indoptaget kristne og nationalkonservative værdier, har anlagt en social programprofil og ihærdigt kæmpet for en yderligere optrapning af kampen mod liberalisme og (post)kommunisme⁸⁸.

Altafgørende for partiet var at få styrket de statslige institutioner og sikre mere orden og disciplin. De lokale myndigheder skulle have bedre muligheder for at bekæmpe kriminalitet og korrupsion. Som følge heraf blev af nogle i partiet ligefrem krævet dødsstraf. Den statslige administration skulle indskrænkes og renses for korrupsion og statsansatte oplyse om deres formuer og, hvordan de var skaffet til veje. Polen under den postkommunistiske III Republik var iflg. partiet selv blevet svagt, demoraliseret og korrump med alt for stor magt til ex-kommunister og andre med tætte forbindelser til Rusland⁸⁹. Retfærdighed og folkets interesser skulle gå forud for personlige interesser. Derfor blev kravet som arbejde til alle og kampen mod egoistisk individualisme vægtet meget højt. En ny forfatning skulle styrke de kristelige og patriotiske værdier og præsidentembedet, fx gennem ret for præsidenten til at styre via dekret⁹⁰. Kapitalisme skulle ikke blot være for de rige i samfundet. Derfor skulle der skaffes flere penge til boligbyggeri og til forbedringer inden for sundhedsvæsenet.

Partiet fik sammenlignet med konkurrenten, Ligaen af Polske Familier, pæn tilslutning blandt unge og veluddannede. Med hensyn til rekruttering og vælgergrundlag havde partiet en lighed med det Frihedsunionen og efterfølgerpartiet Borgerplatformen, men kun i begyndelsen. Som et af få partier benyttede PiS henvisninger til Solidaritet i sine valgslogans før EU parlamentsvalget i juni 2004. Men mange emner adskilte PiS og Borgerplatformen, fx fortiden ("gruba kreszka"-politikken), politikken over for Tyskland (fx krav om flere krigsrestitutioner) og den økonomiske og sociale politik (krav om mere lighed). Begge partier fremstod i de første år som ét-benspartier, PiS som lov og orden partiet, Borgerplatformen som "statsfinansernes beskytter"⁹¹, men begge partier ønskede at gøre deres politiske profiler bredere⁹².

Organisatorisk er Ret og Retfærdighedspartiet siden grundlæggelsen blevet styret centralistisk, af en snæver kreds omkring brødrene Lech og Jaroslaw Kaczynski, førstnævnte præsidentkandidat i 2005 og Warszawas borgmester, sidstnævnte partileder og strateg. Flere eksklusioner fulgte med centraliseringen af magten. I løbet af det første år efter oprettelsen voksede medlemstallet til omkring 60.000, højt efter polsk målestok. Senere, i takt med splittelsen i de interne rækker, faldt medlemstallet ned til 15.000 (Parma, 2004). PiS opnåede organisatorisk ikke samme høje territoriale dækning som Borgerplatformen. Ud fra den betragtning havde PiS en interesse i at samarbejde med den landsdækkende fagforening Solidaritet. Partiets styrke var frem for alt det

⁸⁸ Fænomenet "roszczeniowosc", omtalt i Adam Szostkiewicz, "Filozofia grubych cygar, kazdy kraj potrzebuje konservatizmu, ale jakiego?", *Polityka* nr. 29 (2714), 18.juli 2009:16-17.

⁸⁹ Robert Mazurek, Igor Zalewski, "Triumf Kaczysmu", *Wprost* 27.februar 2005:30-31.

⁹⁰ Fremført bla. på i et programforslag på møde i Gdansk i august 2004, *Trybuna* 31.8. 2004, "Naprawianie kapitalizmu". Omtalt i interview i *Gazeta Wybrocza* 20.-21. november 2004 ("Dajmy Polsce szanse"). Interessen for at styrke præsidentembedet var tydeligst efter Kwasniewski's afgang.

⁹¹ kaldt "syndrom partii jednej sprawy" eller "enkeltagsyndromet")

⁹² Robert Mazurek, Igor Zalewski, "Unia sprawedliwosci, Prawo i Sprawedliwosc stalo sie Unia Wolnosci bis", *Wprost* 15. august 2004:26-28.

afklarede lederskab, den aktive medlemsskare, radikalismen og kravet om etablering af en ny socialstat.

Kaczynski-brødrene ønskede kort sagt oprettet et disciplineret top-down styret kadreparti, gerne et bredt favnende hegemonisk centrum-højreparti. Tvillingebrødrenes lederskab var, set over alle årene, uantastet. Partiet kan derfor med fordel henføres til kategorien lederbaseret parti. Gennem et afklaret lederskab undgik PiS at lide Valgaktion Solidaritets (AWS) skæbne. Men der fandtes flere forskellige retninger inden for partiet, fx en katolsk-fundamentalistisk over for en noget mere kirke-kritisk retning. Der var således i partiet forskellige meninger fx om forslaget om forbud mod abort i en kommende ny forfatning. De regionale kongresser i partiet afslørede øget lokal aktivisme med krav om mere indflydelse på opstilling af kandidater⁹³. Ud fra en institutionel betragtning er meget rigtigt blevet sagt, at PiS mere minder om ”lov” end om et ”parti”⁹⁴. Formelt har partiet over hele perioden været opbygget efter det velkendte mønster fra massepartierne med en kongres, en partiformand, et politisk råd, en bestyrelse (”Zasad Glówny”) og en politisk kommission (”Komitet Polityczny”).

Det nye parti kunne i begyndelsen nyde godt af Lech Kaczynski’s popularitet som justitsminister i den AWS-ledede regering, en post han forlod i utide. På programplanet vendte Ret og Retfærdighedspartiet sig skarpt imod Borgerplatformens forslag om en 15 pct. lineær beskatning og var også skeptisk over for en føderal udvikling i EU. En af PiS’ daværende ledere *Ludwik Dorn* kaldte op til valget i 2005 Borgerplatformens liberale vision ”skadelig” og sagde lige ud, at de liberale godt nok er nødvendige at tage med, men kun som lillebror i en kommende borgerlig regering⁹⁵. Partiets program var kort sagt højreorienteret i formen, men nærmest venstreorienteret i indholdet. Målt efter vælgeropbakning var det ikke en dårlig politisk cocktail at præsentere i valgkampen.

Op til valget i 2005 blev der da også lagt vægt på emner som arbejde, familie, billigt byggeri og bygning af 3 mio. nye boliger samt økonomisk støtte til de fattigste, alt sammen under mottoet om ”et Polen ikke blot for de rige”. Kun en stærk stat kunne indfri målene. Mere støtte til familierne, social sikkerhed, billigt boligbyggeri og hjælp til fattigste appellerede bredt, ligesom patriotiske og katolske slogans appellerede til tidligere AWS vælgere. Undertiden blev antikommunistiske paroler trængt i baggrunden for bedre at appellere til de mange utilfredse SLD-kernevælgere. I udenrigspolitikken gik partiet ind for tætte relationer til USA, men der var forbehold, når det gjaldt Frankrig, Tyskland og Rusland. Partiet fremførte således en yderst skarp kritik af samarbejdet mellem Tyskland og Rusland, fx om gasledningen gennem Østersøen uden om Polen, kaldt ”North Stream”.

⁹³ Beskrevet fx i Atur Wolek, ”Kaczynski musi sie podzielic wladza w PiS”, *Gazeta Wyborcza* 13.3. 2007:16.

⁹⁴ Mikołaj Lizut, ”Co w PiS piszczy”, *Gazeta Wyborcza* 14.-15.2. 2004:3.

⁹⁵ Interviews med Jarosław Kaczynski i fx *Rzeczpospolita* 9.9. 2003 (”Mamy wspólnego przeciwnika”) og i *Gazeta Wyborcza* 20.-21. november 2004 (”Dajmy Polsce szanse”) og i *Polityka* nr.45 (2477), 6. november 2004, ”Prawo i niesprawiedliwość”. Om konflikten i Warszawa i *Trybuna* 17.2. 2004, ”Kaczynscu czyszcza Platforma”. Se også ”Dorn:liberalowie w rządzie jako ”mlodszy brat”, www.pap.1.9. 2005.

Holdningen til EU har været kritisk men ikke direkte afvisende, men EU skulle føres tilbage til de gamle solidariske og gaullistiske rødder⁹⁶. I forbindelse med forhandlingerne om planerne for omlægning af de offentlige finanser ("Hausner-planen") var Kaczynski klart afvisende, men inden for partiet fandtes der folk, der et stykke delte Borgerplatformens strategi, der gik på at forhandle og derefter lade den socialistiske regering gennemføre de upopulære men nødvendige statslige besparelser, således at en ny borgerlig regering efter et kommende valg undgik selv at gennemføre dem. Men antallet af moderat indstillede i partiet faldt støt i takt med, at valget i 2005 nærmede sig.

Problemet op til valget var, at både PiS og Borgerplatformen betingede sig at være dominerende parti i en kommende regering. PiS afviste at overlade centrale poster som udenrigsminister, finansminister og premierminister til Borgerplatformen, hvis Borgerplatformen skulle vinde præsidentposten. Som bekendt fik PiS *både* ministerpræsident- og præsidentposten, hvilket i høj grad komplicerede de videre regeringsforhandlinger. For PiS havde præsidentposten førsteprioritet. Udenrigspolitikken spillede ikke samme store rolle som for Borgerplatformen. Spørgsmålet var også, hvor langt et regeringssamarbejde mellem Borgerplatformen og Lov og Retfærdighedspartiet ville holde.

Forud for valget var der blevet etableret et ret tæt og undertiden vellykket samarbejde i forbindelse med valget til kommuner og regioner. Således blev Lech Kaczynski valgt til ny borgmester i Warszawa, hvilket efter hensigten skulle bane vejen for et regeringssamarbejde med Borgerplatformen og erobringen af præsidentposten, og det projekt lykkedes. Men samarbejdet mellem PiS og Borgerplatformen i hovedstaden Warszawa blev noget af en fiasko og nåede et højdepunkt i februar 2004, hvor formanden for det kommunale råd, Wojciech Kozak fra Borgerplatformen, blev væltet takket være stemmer fra Ligaen af Polske Familier og Ret og Retfærdighedspartiet.

Op til valget blev den højrenationale retorik skærpet. I forbindelse med etableringen af Belka's regering i sommeren 2004 blev således fra partiets side talt om en "global postkommunistisk sammensværgelse" iflg. hvilken den gamle efterretningstjeneste og internationale beskyttere støttede postkommunisterne i deres bestræbelser for at genvinde magten⁹⁷. Efter valget skulle der oprettes en antikorrupsionsafdeling og en sandhedskommission for at få rensset staten for postkommunistisk påvirkning og infiltration. Alt dette skulle markere overgang til en ny og stærkere afkommuniseret IV Republik som afløser for den III Republik de første 16 år efter 1989.

Kaczynski lagde i øvrigt ikke skjul på sin beundring for Józef Pilsudski og hans renselse af den korrupte polske stat. Kaczynski mente således, at Pilsudski's kup i 1926 fik skabt en stærkere og bedre fungerende polsk stat. PiS luftede den tanke helt at forbyde SLD, men den idé vandt dog ikke støtte hos de andre oppositionspartier, Borgerplatformen og Ligaen af Polske Familier. Borgerplatformen beskyldte PiS for at ville indføre noget nær undtagelsestilstand og for i det hele taget lægge alt for stor vægt på hævn og regnskaber med fortiden. Spørgsmålet var også, om PiS og

⁹⁶ "L. Kaczynsky: PO nie bedzie miec i premiera, i ministra finansów, i szefa dyplomacji", www.pap.pl 14.9. 2005.

⁹⁷ *Trybuna* 25.6. 2004, "Aby do jesieni".

PO evnede at bryde den onde spiral, hvorefter tusindevis af stillinger i den statslige sektor og gråzonen mellem den statslige og private sektor blev besat ud fra politiske og ikke faglige kriterier.

Ret og Retfærdighedspartiet kunne ideologisk ikke placeres entydigt på højrefløjen og slet ikke ud fra partiets økonomiske og sociale politik. Holdningerne til den kommunistiske fortid blev skærpet, og den politiske retorik skiftede alt efter den konkrete politiske situation. Op til 2005-valget blev valgt en særdeles hård og nærmest brutal oppositionslinje, der direkte gik til angreb på postkommunisternes ret til at styre landet. Hensigten var at etablere bred borgerbevægelse mod postkommunisterne og deres medløbere. Det var således i højeste grad PiS, der gav stødet til optrapningen af det, der blev døbt ”borgerkrigen” i Sejmen (”wojna sejmowa”) i efteråret 2004⁹⁸.

Ved valget i 2001 lød et af PiS’ slogans: ”Nærmere de emner, der optager folk”, hvor der frem for alt var tænkt på lov og orden. Op til valget i 2005 blev den sociale profil endnu mere iøjnefaldende. I takt med SLD’s nedtur steg tilslutningen til PiS, men meningsmålingstallene var ustabile og frem til foråret 2005 lavere end Borgerplatformens. I foråret 2005 gik tilslutningen til PiS op. Borgerplatformen var på det tidspunkt tvunget til at moderere den populistiske profil pga. konkurrencen fra det nye socialliberale Demokratiske Parti, hvilket kom PiS til gode, da Borgerplatformens bevægelse over mod den politiske midte på det tidspunkt afskrækkede mange højrevælgere.

Efter pave Johannes Paul II’s død blev linjen mere katolsk og patriotisk, hvilket bl.a. manifesteret i borgmester Lech Kaczynski’s forbud mod homofile optog igennem Warszawa i sommeren 2005. Stilen, sproget og selve fremtoningen blev op til valget i 2005 både mere strømlinet og amerikaniseret og også mere effektiv⁹⁹. Nogle af partiets problemer var den stærke centralisering og den udstrakte mangel på vilje til at erkende egne fejl, hvilket dog ikke kom partiet til skade ved valget i 2005.

Valgsejrene i 2005

Op til valget i 2005 blev også tonen mellem de to højrepartier PiS og Ligaen af Polske Familier yderligere skærpet. Kaczynski blev beskyldt for at bruge kontrolmetoder, der mindede om forholdene under det kommunistiske system. Sandt var, at Kaczynski førte sig særdeles hårdt frem. Eksempelvis anklagede han Ligaens præsidentkandidat Maciej Giertych for at være forræder på grund af samarbejde med Jaruzelski’s styre i 1980’erne. I anden valgomgang af præsidentvalget måtte Kaczynski fyre mediestrategen Jacek Kurski, der havde spredt rygter om, at Donald Tusk’s familie skulle have samarbejdet nazisterne under anden verdenskrig. Det hjalp partiet, at den katolske fundamentalistiske Radio Maryja denne gang støttede Lov og Retfærdighedspartiet og ikke LPR.

⁹⁸ Rafal Kalukin, ”Wojna sejmowa”, *Gazeta Wyborcza*, 25. oktober 2004:22-23.

⁹⁹ Fx omtalt i Jaroslaw Kurski, ”Recepty PiS na zwyciestwo”, *Gazeta Wyborcza* 22. april 2005:27.

Det lykkedes ved valget i 2005 uventet for PiS at blive største enkeltparti med godt 26 pct. af stemmerne. Den lave stemmedeltagelse gik mest ud over det liberale Borgerplatformen, idet Lov og Retfærdighedspartiet havde en mere trofast og disciplineret vælgerskare. De, der ønskede forandringer, var kort sagt lettere at lokke til stemmeurnerne end de, der ønskede status quo. De kendte uenigheder kom hurtigt frem under forhandlingerne efter valget, især i spørgsmål med relation til opgøret med fortiden og fremadrettede politiske emner som skattepolitik (for og mod flad skat), offentlige besparelser, socialpolitik samt Borgerplatformens ønsker om privatiseringer på sundhedsområdet. Hertil kom meningsforskelle om politikken over for EU, Tyskland og Rusland.

Til overraskelse for mange blev en politiker fra tredje geled, *Kazimierz Marcinkiewicz*, udpeget som ministerpræsident og til at føre forhandlingerne om regeringsgrundlaget. Hensigten var at øge Lech Kaczynski's chancer ved præsidentvalget. Udsigten til de to brødre Kaczynski som præsident og ministerpræsident kunne let skræmme vælgere væk. Noget uventet lykkedes det, som sagt, Lech Kaczynski at vinde præsidentvalget, endda med en ret bred margin, 54.5 pct. mod Donald Tusk's 45.5.

I de første interviews efter valget gav Kaczynski indtryk af ønske om forsoning. Som høgen Sharon i Israel kunne skabe fredaftaler, kunne høgen Kaczynski i Polen hele fortidens sår og lukke kapitlet om et for eller imod den III Republik. Kaczynski varslede, at han ville bruge præsidentens beføjelser mere aktivt end forgængeren (Kwasniewski), og det uanset at den ny regering ikke havde stemmer nok til at ændre grundloven og styrke præsidentembedet. Lech Kaczynski's sejr vanskeliggjorde regeringsforhandlingerne, for ingen af partierne havde handlet ud fra, at PiS skulle gå hen at vinde både parlamentsvalget og præsidentvalget. Det dobbelte nederlag svækkede Borgerplatforms forhandlingsposition, men Borgerplatformen var på ingen måde indstillet på at være lillebroderen i en ny regering. De kredse i PiS, fx kredsen omkring Radio Maryja, der talte imod en koalition med Borgerplatformen, fik snart mere magt over partiet takket være de gode valgresultater. Projektet PO-PiS blev derfor skrinlagt. Men der var dog ikke på det tidspunkt stemning i PiS for at tage Selvforsvar og Ligaen af Polske Familier med i en kommende regering.

Enden på det hele blev en mindretalsregering, der fra begyndelsen blev afhængig af støtte fra Bondepartiet, Selvforsvar og Ligaen af Polske Familier. I regeringen blev optaget flere "ekspertministre" med tidligere tilknytning til Borgerplatformen, fx Zbigniew Religa, der blev sundhedsminister, og tidligere næstformand for PO Zyta Gilowska, der blev finansminister. Antallet af ministerier blev reduceret, statens funktionsmåde blev ændret, og der blev flere gange talt om behovet for mere klarhed, beskedenhed og ærlighed. Ministre skulle således opfylde et særligt etisk regelsæt.

Særlig vigtigt for Lov og Retfærdighedspartiet var at sikre kontrollen over de statslige medier, politiet, sikkerheds- og efterretningstjenesten, kort sagt indenrigs- og justitsministerierne. I sin første tale til parlamentet gentog Lech Kaczynski ønsket om solidaritet, retfærdighed og ærlighed

og etablering af en ny og rensat stat, fri for den III Republiks patologi og korrupsion¹⁰⁰. Modernisering af samfundet og håndhævelse af traditionelle katolske og nationale værdier skulle - og kunne - efter partiets mening godt gå hånd i hånd. Kort sagt blev der lanceret et nyt princip, ”konservativ fornyelse”.

Også som regeringsparti gav PiS udtryk for en vis euroskepticisme og lovede også at beskytte polakkerne mod negative virkninger af globaliseringen. I december 2002 havde partiet først anbefalet et nej ved EU-folkeafstemningen, men den beslutning blev dog ændret til et ja på en særligt indkaldt partikongres i begyndelsen af 2003. Til gengæld krævede partiet folkeafstemning om EU-forfatningstraktaten, som PiS kritiserede skarpt, og kritikken blev forstærket efter Europa-parlamentsvalget i juni 2004. Belka-regeringens accept af kompromis’et om EU’s forfatningstraktat blev kaldt forræderi. PiS krævede ministerpræsident Marek Belka stillet for en domstol. Partiet krævede desuden ændringer i grundloven med begrænsninger i præsidentens (Kwasniewski) magt og krævede retlig forfølgelse af præsidenten. EU skulle være solidarisk og bygge på samarbejde mellem selvstændige stater. Men holdningerne til EU blev trods alt mere pragmatiske efter overtagelsen af regeringsansvaret. Regeringen gik således med til et kompromis om EU’s budget, som gav Polen flere penge fra EU end foreslået af det britiske formandskab, men mindre end det beløb Marek Belka’s regering, under kraftig kritik fra PiS, var gået med til. At EU’s budget faldt på plads skyldtes Tyskland, som den polske regering ikke havde betragtet som en allieret under forhandlingerne.

Regeringen gik ind for et tættere EU-samarbejde om energipolitik og foreslog etablering af et ”energi-NATO” for at begrænse afhængigheden af Rusland og fik på EU-topmødet i juni 2007 en passus herom medtaget i den ny reformtraktat. Vigtigst var umiddelbart spørgsmålet om stemmewægte i ministerrådet. Her havde regeringen før EU-topmødet lanceret den såkaldte ”kvadratrodsmodel”, der var mindre til gavn for Tyskland. Den model vandt ikke tilslutning på EU-topmødet, men det lykkedes regeringen og Kaczynski-brødrene at få udskudt iværksættelsen af det dobbelte flertalsprincip, der gav Tyskland flere stemmer, end det havde været tilfældet i den gamle Nice-traktat.

Den EU-skeptiske linje blev dæmpet efter aftalen om EU’s nye budget, men Polen mødte voksende kritik pga. den økonomiske politik, især begrænsningerne i Nationalbankens uafhængighed og indgrebene rettet mod det liberale demokrati. Polen fik især dårlig omtale i den engelske franske og tyske presse - til regeringens og præsidentens store utilfredshed. I sommeren 2006 følte præsident Lech Kaczynski sig så hårdt såret over nogle karikaturtegninger, der gengav Kaczynski som en polsk kartoffel, at der udbrød en regulær ”kartoffelkrig”. Han forlangte, at den tyske regering skulle reagere, hvilket naturligvis blev afvist. Så det tysk-polske forhold havde det bestemt ikke for godt.

På det etiske og moralske område var ændringerne også synlige. Den særlige stilling som talskvinde for kvinders ligestilling blev nedlagt, en ny medielov lagde op til mere politisk kontrol, børnetilskud

¹⁰⁰ Talen gengivet i fx *Gazeta Wyborcza* 24-26. december 2005:6, ”Mamy zmienic Polske”.

til enlige kvinder skulle nedsættes, al statstilskud til prævention afskaffes, uddannelsessystemet gøres mere katolsk etisk, ligesom der blev slået hårdt ned på homofile optog og demonstrationer for ligestilling mellem seksuelle mindretal. Ministre stillede jævnligt op i den katolske fundamentalistiske radiosender Radio Maryja for at opretholde kontakten til partiets kernevælgere. Fra regeringens side blev der også talt om mere økonomisk støtte til oprettelse af nye virksomheder og begrænsninger i etablering af nye hypermarkeder, der skadede de mindre handlende. Dertil kom krav om en nedsættelse af energiafgifter for landbruget, længere barselsorlov for kvinder (et forslag herom blev fremsat i begyndelsen af 2006), forenklinger af skattesystemet samt flere penge til opretholdelse af lov og orden. I den økonomiske politik blev der ikke lagt den store vægt på nedbringelse af statsunderskuddet, hvilket en tilslutning til euro'en, den fælles mønt, ville kræve.

PiS' problem efter valget i 2005 var frem for alt det meget usikre parlamentariske grundlag. Men brødrene Kaczynski, og især Jaroslaw Kaczynski, hørte ikke til dem, der forbandt politik med samarbejds kunst. Det nye projekt for renselse og moralsk fornyelse skulle efter planen være den nye og varige samfundsmæssige tilstand og postkommunisternes valgsejre blot tilfældige historiske undtagelser. Vælgerne blev betragtet noget nær en forlængelse af partiet og skulle gennem medierne udsættes for ensidig politisk påvirkning. Kritiske spørgsmål blev fejlet til side. Nærgående spørgsmål fra journalisterne var regeringens ministre i hvert fald fri for i Radio Maryja og TV-kanalen Trwam. Regeringen gav derfor den fundamentalistiske Radio Maryja og Trwam positiv særbehandling, fx når det gjaldt sendetilladelser. Et andet tegn på at PiS ønskede at benytte regeringsmagten til at sætte sig på statsapparatet var de nye procedurer for besættelse af topstillinger i staten, hvor åbne opslag ikke længere skulle være normen. De "checks and balances" der begrænser regeringers handlemuligheder, blev derved begrænset, for "politikken skulle stå over retten"¹⁰¹.

Regeringsskiftet førte til mange personskift. Centrale poster som fx rådgiver i familiespørgsmål og ombudsmand blev besat med partiets egne folk. Bedre end at give efter over for politiske modstandere, herunder det liberale Borgerplatformen, ville være at udnytte de gode tal i meningsmålingerne og udskrive nyvalg, eksempelvis hvis PiS ikke fik sit forslag til finanslov uændret igennem parlamentet. I begyndelsen af februar 2006 var præsident Lech Kaczynski tæt på at udskrive valg med henvisning til overskridelse af tidsgrænsen for vedtagelse af netop finansloven, men han afstod herfra i sidste øjeblik pga. indgåelsen af den særlige stabilitetspagt mellem PiS, Selvforsvar og Ligaen af Polske Familier. Men inden længe blev planer for selvopløsning af parlamentet og nyvalg igen lanceret. Hertil krævedes dog 2/3 flertal i parlamentet. Men Borgerplatformen var på det tidspunkt slet ikke interesseret i valg. Blev forslaget om valg ikke vedtaget kunne en udvidelse af regeringen med Selvforsvar og Bondepartiet PSL være en mulig udvej.

Før den endelige behandling af finansloven for 2006 var regeringen blevet nedstemt i forbindelse med forslag om sociale tilskud og om at fremrykke lokalvalgene. Men det lykkedes at få

¹⁰¹ En god gennemgang, Janina Padarowska, "Samopis czy samopas?", *Polityka*, nr.3 (2538), 21.1., 2006.

finansloven igennem parlamentet ved at give nærmest symbolske indrømmelser til støttepartierne. Men truslen om nyvalg hang stadig i luften. En betingelse for at undgå valg i utide var iflg. Jaroslaw Kaczynski, at et flertal i Sejmen tilsluttede sig stabilitetspagten, som sikrede, at regeringen blev fredet frem til midten af 2006, hvilket andre partier af gode grunde ikke var meget for at gå med til.

I februar 2006 lykkedes det dog at få indgået en stabilitetspagt med Ligaen af Polske Familier og Selvforsvar. Aftalen gav Selvforsvar visse indrømmelser, fx mere støtte til uforskyldt arbejdsløse og pensionister, en tilføjelse til aftalen gav et løfte om at lægge mere pres på Nationalbanken for at føre en mere beskæftigelsesfremmende pengepolitik. Gennem stabilitetspagten regnede PiS med at få flere af sine mærkesager igennem parlamentet, fx et bureau for korruptionsbekæmpelse, nye statutterne for det nationale mindeinstitut (IPN), skærpelse af udrensningslovene, et nyt institut for ungdomsopdragelse, et nationalt center for overvågning af medierne samt forskellige skærpelser af straffeloven.

Stabilitetspagten kunne måske på sigt erstattes af et langsigtet samarbejde i form af en særlig blok for ”opretning af staten” støttet af alle partier undtagen SLD og under PiS’ lederskab. Men risikoen for at stabilitetspagten ville falde sammen var stor. Pressemødet hvor stabilitetspagten blev forelagt, blev boykottet af journalister, idet TV-kanalen Trwam havde fået eneret på at sende begivenheden ”live”.

Regeringen måtte imidlertid se frem til store problemer med at få ligevægt på statens finanser. Reguleringen af overførselsindkomster skulle i fremtiden ikke alene ske ud fra priserne men også de gennemsnitlige lønninger, hvilket kom til at koste staten dyrt. Dertil kom de store udgifter forbundet med forlængelse af barselsorloven for kvinder og indfrielsen af løftet om at bygge nye sociale boliger.

Mariusz Janicki kaldte i ugeskriftet ”Polityka” (7.1.2006) situationen lige efter valget ”IV PR”, en ”public relation” IV Republik og ikke den moralsk rensede IV Republik fri for (post)kommunistisk indflydelse, som PiS ellers talte så meget om. I hvert fald udviste regeringen en ny og langt mindre teknokratisk stil og en ny måde at kommunikere på med vælgerne. Især Kazimierz Marcinkiewicz fik høje tal i meningsmålingerne, en del højere end regeringens grå eminence Jaroslaw Kaczynski.

Partiets mål var at fastholde magten over lang tid efter mønstret i den tyske delstat Bayern, hvor CSU havde regeret alene igennem årtier. Partiet lancerede en regulær ”succespropaganda” i forbindelse med markeringen af de første 100 dage, hvor der blev slået på, at 80 pct. af løfterne allerede var blevet indfriet, og at Polen var på vej mod en ny og stærk solidarisk stat og også en ny orientering i udenrigspolitikken. Jaroslaw Kaczynski lagde ikke skjul på, at Jan Olszewski’s kortvarige regering for ham var den eneste, der havde taget opgøret med det gamle system alvorligt. Polen skulle kort sagt bevæge sig bort fra den III Republik og det liberale demokrati. Demokratiet som sådan var ikke truet, men Polen var blevet meget anderledes. De delegative, kontrollerende og illiberale træk var i hvert fald ikke svære at få øje på. At dømme efter meningsmålingerne i 2006

var den planlagte omskabelse af demokratiet i illiberal retning alligevel populær hos mange vælgere.

De meget hidsige debatter mellem Borgerplatformen og PiS og PiS' "krig mod bankerne" og især nationalbankdirektøren Leszek Balcerowicz skærpede de politiske modsætninger. Planerne om fusion af Pekao og BHH og kravet om en nærmere undersøgelse af alle privatiseringer inden for banksektoren faldt ikke i god jord hos Borgerplatformen, ikke mindst fordi det liberale Borgerplatformen besatte vigtige poster inden for netop den finansielle sektor. Forholdet mellem regering og opposition blev yderligere skærpet efter et interview med Jaroslaw Kaczynski i avisen "Dziennik", hvor han beskyldte Borgerplatformen for et medansvar for efterretningstjenestens forsøg på påvirkning af den politiske højrefløj under Hanna Suchocka's regering i begyndelsen af 1990'erne¹⁰².

I sidste ende opnåede PiS ikke et tilstrækkeligt stort flertal for selvopløsning af parlamentet, og partiet indledte som følge heraf forhandlinger med LPR, PSL og Selvforsvar om udvidelse af regeringen, helst en flertalsregering, hvilket også lykkedes. I den ny regering blev Andrzej Lepper landbrugsminister og Roman Giertych undervisningsminister og begge vice-ministerpræsidenter. De nye ministre, måske med undtagelse af Lepper¹⁰³, var uden erfaring inden for deres fagområder. Finansminister Zyta Zilowska's afgang som minister som følge af mistanken om samarbejde med den gamle sikkerhedstjeneste (hvilket hun selv på det kraftigste afviste), og Kazimierz Marcinkiewicz' afgang som ministerpræsident for at satse på præsidentposten i Warszawa ved lokalvalgene skabte også problemer. Jaroslaw Kaczynski overtog posten som ministerpræsident efter Marcinkiewicz, og det lykkedes for den omdannede regering at få det nødvendige tillidsvotum.

Men regeringskoalitionen forblev ustabil. Selvforsvar agerede på samme tid som regeringsparti og oppositionsparti, og Jaroslaw Kaczynski's tone over for Lepper var barsk. Sidst i september 2006 trådte Lepper ud af regeringen, der hermed mistede sit flertal. Jaroslaw Kaczynski forsøgte at erstatte Selvforsvar med det andet bondeparti (PSL) og løsgængere i parlamentet, men den plan lod sig ikke gennemføre. Til gengæld lykkedes det efter en kort pause at få Selvforsvar bragt tilbage i regeringsfolden. Interessen for valg i utide var dalet hos PiS som følge af lavere vælgeropbakning.

Ret og Retfærdighedspartiet holdt skansen ved lokal- og regionsvalgene i november 2006, men støttepartierne, Ligaen af Polske Familier og Selvforsvar, gik markant tilbage. Balancen mellem de to blokke blev derfor rykket over mod oppositionspartierne. Regeringens flertal forblev usikkert på grund af afhoppere fra Ligaen af Polske Familier og Selvforsvar. PiS' position i regeringen kunne dog blive styrket efter Ligaens og Selvforsvars nederlag ved lokal- og regionsvalgene, idet de to små regeringspartnere var blevet mere bange for hurtigt valg pga. risiko for store stemmetab.

¹⁰² Oplysninger fra en efterretningsofficer ("Sprawa plk. Jana Lesiak").

¹⁰³ Andrzej Lepper's Selvforsvar mistede den parlamentariske repræsentation ved valget i 2007. I 2011 begik en psykisk nedbrudt Andrzej Lepper selvmord.

Regeringens fremtid afhang i sidste ende af de økonomiske resultater og regeringssammenholdet og også af det indre partisammenhold. På alle fronter opstod der turbulens. Men økonomien viste fremgang, ikke så meget fordi regeringen ikke gennemførte reformer, mere på grund af de gode internationale konjunkturer og efterspørgselspres hjemme og overophedningen i bygge- og anlægssektoren. Det kom til omfattende strejker inden for sundhedsområdet, der var blevet noget af en flaskehals på arbejdsmarkedet på grund af stor udvandring af sundhedspersonale til Vest-Europa.

I februar 2007 kom det til en større ministerrokade. Mest opsigt vakte indenrigsminister Ludwik Dorn's fratræden, men Dorn fastholdt posten som viceministerpræsident. Parlamentsformanden Marek Jurek forlod partiet, da forslaget om ændring af grundloven med et forbud mod abort faldt i parlamentet. Jurek oprettede derefter sit eget nye parti, Republikkens Højre (PR), hvilket dog ikke rokkede ved regeringens parlamentariske grundlag. En rapport om forsvarrets informationstjenestes virksomhed (WSI) i februar 2007 vakte opsigt og førte også til intern uenighed i regeringen, bl.a. på grund af kritikken af navngivne personer og ambassadører. Offentliggørelsen førte til nye angreb på regeringen fra tidligere præsident Lech Walesa, som ligefrem kaldte Kaczynski en "nar". Endelig blev de nye og skrappe rensningslovene ("lustracje") mødt med protester. Flere kendte politikere, fx EU-parlamentariker Bronislaw Gemerek, nægtede at underskrive den nye lustracje-erklæring.

I juli måned 2007 blev problemerne skærpet yderligere, da Jaroslaw Kaczynski fyrede Andrzej Lepper som landbrugsminister grundet mistanke om korruption. Lepper's afgang, kort tid efter vedtagelse af et tillæg til regeringsaftalen, skabte indtil videre mere stabilitet i regeringssamarbejdet, men muligheden for valg i utide var blevet mere realistisk. Både LiD og Borgerplatformen agtede at stille forslag om parlamentets selvopløsning, hvilket ville kræve et 2/3 flertal. Venstredemokraterne (LiD) var utilfreds med forhandlinger mellem PiS og Borgerplatformen om valgudskrivelsen og stillede krav om nedsættelse af undersøgelseskommissioner om regeringens mest kontroversielle handlinger, fx omstændighederne omkring SLD-politikeren Barbara Blida's selvmord. De krav blev ikke opfyldt, men det nødvendige flertal for selvopløsning af parlamentet blev skabt, og vælgerne måtte således endnu engang til stemmeurnerne

Valgnederlaget i 2007

Ved valget den 21. oktober 2007 gik partiets stemmeandel op til godt 31 pct. af stemmerne. Regeringsmagten gik tabt, men Ret og Retfærdighedspartiet fik monopol på højre-repræsentationen i parlamentet, for så vidt som hverken Ligaen af Polske Familier eller Selvforsvar klarede spærregrænsen. Som beskrevet i afsnittet om Borgerplatformen gjorde forhold som Jaroslaw Kaczynski's uheldige optræden i TV-duellen med Donald Tusk, misbruget af antikorrupsionsagenturet (CBA) til politiske formål¹⁰⁴ og mobilisering af mange unge vælgere udslaget. Lech Kaczynski erkendte, at partiet havde gjort fejl ved at profilere sig så meget på korrupsionsbekæmpelse og for lidt på den økonomiske fremgang, der var sket i de to år under PiS-

¹⁰⁴ fx i sagen Beata Sawicka, kandidat for Borgerplatformen

styre¹⁰⁵. PiS blev også hårdt ramt af den lave stemmeprocent. Med samme lave stemmeprocent som ved forrige valg i 2005 (40 pct.) havde PiS antagelig fået større stemmeandel end Borgerplatformen.

Efter valget spredte der sig en vis frustration i partiet. Fire viceformænd for partiet forlod deres poster og krævede forandringer i partiet. Der var ikke tilslutning til at kræve Jaroslaw Kaczynski's afgang som partiformand, for hans afgang ville utvivlsomt efterlade en splittet højrefløj, sådan som vi kendte det i 1990erne. Viceformændene opfordrede i et åbent brev de delegerede til at stemme blankt ved formandsvalget på kongressen i december 2007, men den opfordring blev fulgt af kun meget få. På kongressen blev de tre kritikere frataget alle medlemsrettigheder, herunder taleretten. Én af viceformændene, tidligere minister Ludwik Dorn valgte at blive i partiet, mens to andre, Kazimierz Ujazdowski og Pawl Zalewski, meldte sig ud. Der var kritiske røster på kongressen, men slet ikke nok til at rokke ved Jaroslaw Kaczynski's position. Jaroslaw Kaczynski havde forud for kongressen forlangt et tillidsvotum fra de delegerede, hvilket han fik med 810 stemmer for, mens 50 var imod og 70 undlod at stemme, med andre ord en opbakning fra 86 pct. af samtlige stemmer.

Det store spørgsmål var, om PiS efter valgnederlaget ville kunne skaffe sig en ny og bredere profil eller ville satse på bedre mobilisering ud fra den allerede kendte "almindelige politik". PiS skulle gerne fremstå som partiet for almindelige mennesker, Borgerplatformen kun for eliten. Jaroslaw Kaczynski afviste kravet om decentralisme og demokrati i sit parti pga. frygt for splittelse, ligesom han ikke ville give mere magt til lokale partibaroner, hvilket efter hans mening kun ville svække partiformanden.

På PiS' første kongres efter valget i december 2007 fik Kaczynski bred opbakning; magtkoncentrationen førte dog til kritik fra den nu tidligere ministerpræsident Kazimierz Marcinkiewicz, der betegnede PiS som et parti med "kunstigt sammenhold", men Marcinkiewicz var på det tidspunkt fortid i PiS og udelukkede selv ikke oprettelse af et helt nyt polsk højreparti¹⁰⁶ (Gazeta Wyborcza 10.12. 2007), men spørgsmålet var, om der var tilstrækkelig opbakning. I begyndelsen af 2009 var Kazimierz Marcinkiewicz på tale som ministerpræsident for Borgerplatformen, skulle Donald Tusk i 2010 satse på præsidentposten og trække sig som ministerpræsident.

Jaroslaw Kaczynski lagde fra start op til en hård oppositionslinje. Valget af Radoslaw Sikorski til ny udenrigsminister for Borgerplatformen vakte stor vrede i PiS og indvarslede en åben magtkamp mellem præsidenten og udenrigsministeren om den udenrigspolitiske linje, men der blev dog opnået et kompromis om, hvem der skulle repræsentere Polen ved EU-topmøderne i Lissabon og Bruxelles i december 2007. Senere, i foråret 2008, udbrød der åben krig mellem regeringen og oppositionen/præsidenten om ratificeringen af EU-reformtraktaten i parlamentet, hvor et 2/3 flertal var nødvendig for at få traktaten vedtaget, og derfor også PiS' stemmer. Som forudsætning for ratificeringen krævede PiS en politisk håndfæstning, der gav parlamentet og præsidenten vetoret, dersom kommende regeringer skulle ønske at ændre på de særordninger, fx EU-stemmereglerne,

¹⁰⁵ www.rp.pl 31.10.2007, "Prezydent zatetuje podatek liniowy".

¹⁰⁶ Interview i Gazeta Wyborcza 8.12. og 10.12. 2007.

som PiS-regeringen i sin tid havde forhandlet sig frem til. Men det var iflg. Borgerplatformen grundlovsstridigt, eftersom kompetencen til at føre udenrigspolitik efter partiets mening tilhørte regeringen. I EU blev den politiske indflydelse undergravet af udbredt mangel på koordination af regeringens og præsidentens politik. Det gjaldt også under topmødet i forbindelse med nybesættelsen af NATO-generalsekretærembedet i april 2009, hvor Kaczynski og ikke Tusk var til stede.

I udenrigspolitikken opstod der en hel del polemik omkring politikken over for Rusland, fx om mulig russisk optagelse i OECD, og over for USA, fx i missilforsvarsspørgsmålet. Kaczynski, og PiS var ikke som Borgerplatformen tilhænger af en hurtig overtagelse af EU's fælles valuta, euroen. En mulig grundlovsændring for at få afklaret forholdet mellem præsident og ministerpræsident samt åbne for overgang til euroen i 2011 eller 2012 blev diskuteret, men en funktionel form for polsk "cohabitation" kunne ikke opnås alene gennem ændringer i formelle regler. Finanskrisen fra efteråret 2008 havde Ret og Retfærdighedspartiet svært ved at udnytte politisk på grund af partiets generelt dårlige image, når det gælder økonomisk politik. Partiets profil og politiske stil blev dog justeret noget i erkendelse af, at den frembusende og moraliserende fremfærd havde skræmt for mange væk.

På partikongressen i januar 2009 blev derfor talt om en ny åbning og om politisk pragmatisme. I bløde vendinger blev der talt om en fri, moderne og samtidig solidarisk økonomi, mere sikkerhed for borgerne, ændringer af staten og forfatningen, bedre forsvar for "sandhedens institutioner", fx Det Nationale Mindeinstitut, og om, hvad der blev kaldt "et moderne og forenet folk". I efteråret samme år blev der på en særlig indkaldt kongres om partiets organisatoriske opbygning vedtaget flere ændringer i partiets statutter med en noget mindre centralisering af magten omkring Jaroslaw Kaczynski.

Den større åbning og pragmatisme hindrede ikke partiet i at støtte de angreb, der blev rettet mod Lech Walesa for i 1970erne at have været agent for den kommunistiske efterretningstjeneste, ligesom Lech Kaczynski holdt også sin helt egen historikerkonference omkring 20 året for rundbordssamtalerne. Om den ny stil ville give positive resultater var usikkert. Partiets vælgerandel ved Europaparlamentsvalget i juni 2009 tydede i hvert fald ikke på det, og det hjalp heller ikke, at den antityske retorik igen dukkede op. Jaroslaw Kaczynski's undskyldning til landets intellektuelle for regeringssamarbejdet med Selvforsvar og Ligaen af Polske Familier vakte dog en del opsigt¹⁰⁷.

Noget tydede på, at en generobring af regeringsmagten ville forudsætte ikke alene et politik-skifte, men også en foryngelses- og fornyelsesskur, ja måske et generationsskifte. Tidligere justitsminister Zbigniew Ziobry blev nævnt som en mulig efterfølger, uanset at han havde været en af arkitekterne bag planerne om den IV Republik. En anden mulighed var hjernen bag Ziobr, Jacek Kurski, der

¹⁰⁷ *Gazeta Wyborcza*, 2.2. 2009, "Nowe otwarcie PiS", Lena-Kolarska-Bobinska, "Czy pragmatyczny PiS przekona wyborcza", CBOS, 2.2.2009.

som Ziobry var blevet valgt til Europaparlamentet i 2009¹⁰⁸. Også han repræsenterede den hårde linje.

Meningsmålingstallene i begyndelsen af 2010 pegede ikke på et politisk come-back, men det var en trøst, at tilliden til Donald Tusk og Borgerplatformen, der bl.a. måtte kæmpe med affæren om illegal lobbyvirksomhed i forbindelse med en ny lov om spil ("afera hazardowa"), var nedadgående.

Et skridt på vejen kunne være de nye ændringer i partiets statutter, der blev vedtaget i efteråret 2009, og som bl.a. kom til at betyde, at formændene for partiet i regionerne fra 2010 i fremtiden skulle vælges direkte og ikke, som hidtil, centralt. En grundorganisation kunne oprettes af blot fem medlemmer. Samtidig blev der indført en særlig kategori, "partisympatisørere", der støtter partiet og i den egenskab deltager i partiet uden at betale kontingent og derfor uden at stemme på partimøderne¹⁰⁹. Det skulle mindske indtrykket af, at partiet stod og faldt med tvillingebrødrene, og at politisk come-back for PiS blot ville være ensbetydende med samme politik som i årene 2005-2007.

Trods uroen havde Jaroslaw Kaczynski ikke problemer med at blive genvalgt som partiformand på partikongressen i marts 2010. 999 delegerede stemte for ham, blot 51 imod og 14 undlod at stemme (Gazeta Wyborcza 8.3.10). Kaczynski erkendte, at perioden 2005-07 havde været svær pga. samarbejdet med LPR og Selvforsvar, men det ændrede ikke ved de gode resultater, der trods alt var opnået, frem for alt lav arbejdsløshed, stigende lønninger, bedre pensioner, lavere skatter og bedre brug af EU-støtten.

Efter 10. april 2010

Omkring årsskiftet 2009-10 var usigterne for partiet ikke lyse, dog heller ikke håbløse. Flytragedien den 10. april 2010 ændrede imidlertid meget i polsk politik og ikke mindst hos den afdøde præsident Lech Kaczynski's tvillingebror Jaroslaw Kaczynski, der efter nogen tids tøven valgte at stille op som kandidat ved det fremrykkede præsidentvalg. Tonen i præsidentvalgekampagnen var mindre brutal end tidligere set, da Jaroslaw Kaczynski valgte at føre sit parti ind mod den politiske midte. De hadske udfald mod liberale og postkommunister var væk, ja selv den afdøde kommunistiske leder Edward Gierek fik positive ord med på vejen, utvivlsom i den bagtanke at tiltrække ældre vælgere i landdistrikterne, der altid har udvist en vis nostalgi for de "trygge år" i 70erne.

Men den bløde tone holdt ikke efter valget, der gav en kneben sejr til PO's Bronislaw Komorowski. Jaroslaw Kaczynski's lederposition blev ikke direkte truet af valgnederlaget, men den moderate centrumsøgende linje fra præsidentvalgekampen blev helt opgivet. Måske uden Kaczynski's direkte medvirken udbrød der i august 2010 en "korskrig" – denne gang om placeringen af et stort kors ved

¹⁰⁸ Agata Nowakowska, Dominika Wielowieyska, "PIS, jak tu przetrwac? W oczekiwaniu na partyjny xamach stanu", *Gazeta Wyborcza* 13.1. 2010:23.

¹⁰⁹ "Demokracja w PiS? Tak, ale za rok", www.rp.pl 28.9.2009.

præsidentpaladset i det centrale Warszawa-, ligesom der fra partiets højrefløj blev stillet spørgsmål omkring årsagerne til flytragedien, underforstået at der kunne ligge en eller anden form for sammensværgelse bag – med liberale i Polen og folk omkring Putin i Rusland som skurkene. Etårsdagen for Smolensk katastrofen blev markeret af regeringen og oppositionen separat. Jaroslaw Kaczynski holdt her sin egen tale i stærkt fundamentalistiske formler, idet han hævdede, at de, der regerer Polen (Tysk og Komorowski), ikke har ret til at tale på det polske folks vegne, og han gav reelt myndighederne skylden for Smolensk katastrofen, da han meget provokerende erklærede, at hans bror (Lech Kaczynski) kæmpede for Polen, og ”måske derfor ikke længere er blandt os”¹¹⁰. Talerne på toårsdagen var på ingen som helst måde mindre anklagende og kontrontatoriske, tværtimod.

Som sagt af *Pawel Siewak* betød fundamentaliseringen” af PiS, at Jaroslaw Kaczynski og hans parti reelt og måske bevidst var ophørt med at interessere sig for politik i den normale betydning ved at forskyde synspunkterne over på moralsk, eksistentialistisk og identitetsmæssigt plan. Modstanderne var onde mennesker og forrædere, der havde solgt ud af Polens nationale interesser. Partiet havde efter Siewak’s mening mistet følingen med virkeligheden, havde lukket af for konstruktiv kritik, fastholdt den gamle og stivnede centralistiske organisation og blot satset på politisk troende¹¹¹. Et år efter flykatastrofen viste meningsmålinger markante holdningsændringer hos polakkerne. Omkring 85 pct. anså således ikke længere begivenheden for væsentlig, og de fleste var trætte af at høre om den så ofte. Omtrent samme andel så omtalen af begivenheden som et led i partiernes kamp om magten¹¹².

Den liberale moderate gruppe inden for partiet, der havde stået stærkt under præsidentvalgkampen, blev svækket, og i stedet tog fundamentalisterne, med Zbigniew Ziobr som den centrale figur, over. Men sammenholdet i partiet kunne umuligt opretholdes. Europaparlamentsmedlemmet Marek Migalski, som havde kritiseret den nye højrekurs, blev ekskluderet og flere eksklusioner fulgte efter. Kaczynski var på samme tid en styrke, frem for alt hans karisma, og en belastning, frem for alt egenrådig stil og uforudsigelighed, lederkult og mangel på lydhørighed over for kritik og andres meninger. Alle partier har haft afhoppere, men PiS særlig mange, og blandt dem adskillige ministre.

De forlod PiS

1. Kazimiers Marcinkiewicz – ministerpræsident	2. Kazimierz Michal Ujazdowski – kulturminister
3. Jerzy Polaczek – transportminister	4. Ludwik Dorn – viceministerpræsident
5. Jaroslaw Sellin – viceminister for kultur	6. Pawel Kowal – viceudenrigsminister, MEP

¹¹⁰ *Gazeta Wyborcza* 11.marts 2011, forsiden.

¹¹¹ Pawel Spiewak, “Zanokajaca opozycja”, tillægget “Europa”, “Newsweek” Polen nr. 11 (296), 2010:12-13.

¹¹² Omtalt i det polske “Newsweek” nr. 14, 2. april 2011, side 20, Janina Paradowska, ”Rocznicz osobna”.

7. Pawel Poncyłjusz – viceøkonomiminister

8. Joanna Kluzik-Rostkowska – arbejdsminister

9. Elzbierta Jakubiak – sportsminister

10. Zbigniew Ziobro – justisminister, MEP

11. Beata Kempa – vicejustisminister

12. Miroslaw Jan Barszcz- boligminister

13. Wojciech Mojzesowicz – landbrugsminister

Kilde: Agnieszka Kublik, ”Parszywa trzynastka Jaroslawa Kaczynskiego”, *Gazeta Wyborcza*,
31.1.2012

PS: Rækkefølgen er anført efter tidspunkterne for udmeldelsen af PiS.

En af afhopperne fra partiet, lederen af præsidentvalgkampen for Jaroslaw Kaczynski, *Joanna Kluzik-Rostkowski*, tog initiativ til oprettelse af en ny politisk sammenslutning kaldt Polen er det Vigtigste, som agtede at stille op som parti ved valget i 2011. Før jul 2010 var gruppen af afhoppere fra PiS blevet til 15, også lokalt valgte forlod Jaroslaw Kaczynski's parti. Kluzik-Rostkowski havde før indtaget centrale positioner i både Solidaritet og i PiS. Eksempelvis havde hun i begyndelsen af 1990 været journalist ved ”Tygodnik Solidarnosc” og senere rådgiver i kvinde- og familiespørgsmål. Om partiet ”Polen er det Vigtigste” ville klare spærregrænsen ved valget i 2011 var svært at sige ud fra meningsmålingerne, der varierede stærkt. Det nye parti stræbte efter at indtage en mellemposition mellem Borgerplatformen og Ret og Retfærdighedspartiet og appellere til vælgere, der ønskede nyt blod i polsk politik. Partiet kunne næppe vinde valget alene på at være et ”PiS minus” eller et PiS ”uden tænder”, men måtte konkretisere politikken, fx den økonomiske politik, og melde klart ud om mulige samarbejdspartnere. Som i mange andre nye højrepartier opstod uenighed om den politiske linje. I juni 2011 trak Joanna Kluzik-Rostkowska sig fra partiledelsen, og Pawel Kowal blev valgt til ny leder. Partiets gruppe i parlamentet stod herefter delt, men politikken med at distancere sig fra andre partier og søge samarbejde med Ret og Retfærdighedspartiet fik størst opbakning. Det betød, at Joanna Kluzik-Rostkowska valgte helt at forlade ”Polen er det Vigtigste” og slutte sig til Borgerplatformen. Partiet måtte nøjes med godt 2 pct. af stemmerne ved valget i oktober 2011 og opnåede således ikke repræsentation i parlamentet.

Under de vanskelige interne forhold var resultatet af lokal- og regionalvalgene i november måned 2010 ikke ringe for Ret og Retfærdighedspartiet (ca. 27 pct.) uanset, at partiet måtte sige farvel til borgmesterposter. Op til valget i 2011 var partiet aktivt engageret i kampagner rundt omkring i landet. Partiet havde ikke mange medlemmer, på det tidspunkt omkring 25.000, men de, der var, var politisk hengivne og yderst aktive. Valgkampen blev gennemført professionelt. Kaczynski undgik således bevidst direkte dueller med Donald Tusk, men gjorde hvad han kunne for at diskreditere ham på anden vis. Udsigterne til at generobre regeringsmagten var minimale, men Bondepartiet

PSL ikke var helt afvisende over for at ”skifte hest” og støtte en PiS ledet regering, skulle PiS blive det største parti. Noget tydede på, at erobringen af regeringsmagten ikke havde førsteprioritet. Programkonferencen i juni 2011 afslørede et parti, der tænkte stærkt nationalistisk og forholdt sig tvetydigt og modsætningsfyldt til magten og løsning af de mest påtrængende økonomiske problemer.

Tanken om en uheldig koalition med Napiralski’s Venstredemokratisk Alliance, en anti-Tusk koalition, blev diskuteret men lod sig ikke realisere til trods for, at også flere fra SLDs midtsøgende fløj havde sluttet sig til Borgerplatformen. Valget gav PiS knap 30 pct. af stemmerne, langt fra nok til at kunne danne regering. Kaczynski begik flere fodfejl under valgkampen. Han havde som nævnt nægtet at stille op i direkte TV-dueller med Donald Tusk, også hans primitive angreb på Tysklands kansler Angela Merkel gav tab af stemmer på valgdagen. Partisystemformatet blev igen moderat multipolært.

PiS forblev største oppositionsparti, hvilket også blev stærkt understreget af Kaczynski på valgaftenen. Til trods for at der var tale om det sjette valgnederlag på stribe, havde Kaczynski selv på ingen måde tænkt sig at trække sig tilbage og ændre politik. Han oplevede ikke nogen form for ”post-election” traume. Kaczynski henviste til Ungarn, hvor Fidesz og Viktor Orbán i 2006 tabte for derefter at komme stærkt igen. Det kunststykke havde han tænkt sig at gentage, men de fleste iagttagere i Polen dømmer ham alligevel evig taber¹¹³. At Kaczynski ikke har trukket som partileder skyldes i høj grad personlige årsager, for Han så Ret og Retfærdighedspartiet som sit eget og ikke mindst sin brors livsværk, og for ham havde selve erobringen af regeringsmagt som sagt ikke førsteprioritet. Politiske kompromis’er var ikke hans styrke. Skylden for valgnederlaget blev lagt på partiets stab.

En ny opsplittning af partiet, centreret omkring Europaparlamentsmedlemmerne Zbigniew Ziobr, Tadeusz Cymanski og Jacek Kurski var en mulighed og blev også en realitet, da de tre blev ekskluderet fra partiet efter en indstilling fra partiets kontroludvalg. Jaroslaw Kaczynski har altid haft en god evne til at gribe ind præventivt, hver gang andre truede hans position. Efter hans mening var kritikerne i partiet reelt ude på at gennemføre et kup imod ham. Udbryderpartierne har ikke haft det let. Det lykkedes i hvert fald ikke for partiet ”Polen er det Væsentligste” at true ham. Det var ventet, at Zbigniew Ziobr med partiet ”Solidarisk Polen” ville have bedre chancer for at erobre stemmer fra PiS, forudsat det lykkedes ham at indtage samme rolle på højrefløjen som Palikot’s Bevægelse’s på centrum-venstrefløjen. Men det lykkedes ikke, i hvert fald ikke umiddelbart. For mange vælgere var der blot tale om et PiS i ”ikklæding”. Solidarisk Polen forsøgte sig med en endnu mere krisik linje end PiS, hvilket meget skyldtes, at initiativtagerne var medlemmer af Europaparlamentet. Kaczynski er næppe i stand til at opfange ret mange flere vælger og derigennem genvinde regeringsmagten. Spørgsmålet er, hvor mange flere han vil tabe. I forbindelse med diskussionerne om hævelse af pensionsalderen deltog Kaczynski i flere protestdemonstrationer, og i

¹¹³ Blandt de mange analyser af valget i 2011 er givet en udmærket i fx *Wprost* no. 42, 2011.

forbindelse med EU's konflikt med Viktor Orbán's Ungarn tog PiS helt klart Orbán's parti. Om PiS derved ville kunne opfange det stigende antal utilfredse fra Borgerplatformen var dog tvivlsomt.

I en rundskrivelse til medlemmerne efter valget forklarede Jaroslaw Kaczynski, hvorfor partiet havde lidt tilbagegang endnu engang, og hvorfor han greb til eksklusion af "ziobristerne"¹¹⁴. Medierne fik en del af skylden for tilbagegangen, også at partiet med Smolensk katastrofen mistede en stor del af spidskandidaterne til parlamentetsvalget i 2011. Eksklusionerne blev begrundet med hensynet til solidaritet og partisammenhold og kravet om hurtig reaktion mod "partiskadelig virksomhed". Kun et stærkt centraliseret lederskab og høj disciplin ville kunne bære partiet frem til sejr. Derfor blev alle tilløb til en decentral opbygning af partiet med mere magt til det regionale partiniveau allerede standset i opløbet¹¹⁵. Alle kandidatopstillinger ved parlamentsvalg sker således fortsat centralt, dvs. afgjort af Kaczynski. Splittelsen på højrefløjen i 1990erne og AWS' skæbne måtte under ingen omstændigheder gentages. Med Janusz Palikot's Bevægelse blev et markant kirke-kritisk anti-PiS parti repræsenteret i parlamentet, hvilket ikke bekom Kaczynski vel. Bevægelsens fremgang skyldtes i høj grad PiS' og kirkens politik og det politiske misbrug af Smolensk flykatastrofen. Omkring midten af 2012 havde Kaczynski stadig problemer med at fange nye vælgere, og selv ikke hans kampagne for at politisk boycotte EM i fodbold i Ukraine vandt gehør.

¹¹⁴ Rundskrivelsen er offentliggjort i *Gazeta Wyborcza* 21.11.2011

¹¹⁵ Cezary Lazarewicz, "Prezes i Słozba", *Polityka* no.8 (2847), 2012:23-24).

IV. ET UNGARSK CASE: VIKTOR ORBÁN'S FIDESZ

Fidesz, *Ligaen af Unge Demokrater- Ungarns Borgerparti*, efter valget i 2010 det klart største parti, blev oprettet som et liberalt ungdomsparti. Formelt skete det 30.marts 1988 som et alternativ til den daværende officielle ungdomsorganisation (KISZ). Fidesz blev støttet af den ny generation af unge radikale studenter, men blev inden længe elitestyret, med et svagt organisatorisk grundlag og kun få medlemmer. De unge ledere adskilte sig fra den gamle opposition, der mest havde været forbundet med de kritiske marxistiske miljøer, frem for alt Budapest-skolen, som på forhånd var godt kendt i Vesten.

Den nye generation var mere radikalt anti-kommunistisk og anti-socialistisk end den ældre generation, hvor vi mest havde at gøre med første generations-intellektuelle med rod i mindre bysamfund. De ”nye unge” havde ikke, som ”de gamle”, arbejdet under jorden og heller ikke udsendt politiske manifeste under trussel om fængsling. De antog autonomien som givet, ja nærmest som en rettighed. Fidesz indtog således ikke en central position under kampen mod det gamle system og kan ikke føre sin historie tilbage til mellemkrigstiden. Partiets ledere var vokset op i den *sene* Kádár-periode og var stærkt påvirket af forandringerne i Sovjetunionen under Gorbatsjov. De var ikke i samme grad som de ældre mærket af folkeopstanden i 1956 og den undertrykkelse, der fulgte efter. De unge handlede ud fra, at det kommunistiske systems dage var ved at være talte, og at deres egen generation ville komme til at spille en central rolle under opbygningen af det nye¹¹⁶.

Fidesz betegnede i udgangssituationen sig selv som liberalt-radikalt (Kiss, 2003:741). Ved første frie valg i 1990 fik partiet 6 pct. af pladserne i parlamentet, hvilket på det tidspunkt blev anset for særdeles tilfredsstillende, for blot det at opnå repræsentation kom som en overraskelse for mange. På det tidspunkt stod partiet i skyggen af Alliancen af Fri Demokrater, som betragtede Fidesz som lillebror og juniorpartner, hvilket bestemt ikke var fremmede for et tæt samarbejde mellem de to antikommunistiske partier. Parlamentsmedlemmer var typisk i 20-erne, ofte nyudklækket fra universiteterne. I de første år var Fidesz nærmest at betragte som et ”image parti” med en helt særlig fremtræden og stil i medierne og i offentligheden i det hele taget, men fik med tiden andre egenskaber (Kiss, 2003). Kort sagt en partitype, der er svær at indplacere i de kendte partiopdelinger, men kom omkring selve oprettelsen tættest på bevægelsespartiet. Organisation, politiske programmer og ideologier havde ikke den store betydning, i den forstand handlede Fidesz ”antipolitisk”.

Efter få år blev ideologi og politisk strategi mærkbart forandret. Karakteren af det løst forbundet ungdommeligt bevægelsesparti uden klar programprofil kunne ikke holde i længden. Den ny og anderledes linje organisatorisk blev stadfæstet på *partikongressen i Debrecen i foråret 1993*. I de

¹¹⁶ Beskrevet udmærket af Bill Lomax i artiklen ”The 1998 Elections in Hungary: Third Time Lucky for the Young Democrats”, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 15, No. 2, June 1999:111-125.

nye parti-statutter blev 35-års-reglen for opstilling til parlamentet helt ophævet. Derudover blev vedtaget en centralistisk, hierarkisk partistruktur i stedet for den gamle decentrale og lokalt baserede. Viktor Orbán blev valgt som leder. Trods forholdsvis ung alder havde Viktor Orbán solide politiske erfaringer. Før 1989 havde han studeret engelsk liberalisme ved Pembroke College i Oxford, og i perioden fra 1994 til 1998 havde han været formand for parlamentets Komité for Europæisk Integration. Gennem arbejdet i parlamentet havde han skaffet sig ganske gode kontakter til det europæiske politiske miljø. Der blev på kongressen desuden valgt en eksekutivkomité med 11 medlemmer, deriblandt ikke en eneste kvinde. Kort sagt fremstod Fidesz som en anden type parti. Partiet fremstod med centraliseret og elite-drevet, professionaliseret partiorganisation, som paraply for mange forskellige højregrupper og som et centraliseret kadreparti med hældning mod den lederstyrede partitype. Præget af social-liberalt ungdomsparti var således helt forsvundet. Iflg. det vedtagne program skulle der opbygges et "civic" og "bourgeois" Ungarn med særlige fordele til den ny veluddannede og ejendomsbesiddende middelklasse. I 1995 skiftet partinavn til Fidesz-Ungarns Borgerparti (Fidesz-MPP), hvor "MPP" stod for "Ungarns Borgerparti" (Kiss, 2003:744)¹¹⁷. Kort sagt, hvor kongressen i 1993 markerede et skifte *organisatorisk*, markerede kongressen i 1995 et skifte *ideologisk*.

Fidesz-MPP er også blevet kaldt et "frame work", paraply-parti ("umbrella party"), "mosaic cleavage party", "image party" (Kiss, 2003:750, 758), dækkende et bredt spektrum på den ungarske højrefløj, og kan derfor bedst kan placeres under partiføderationer. Gennem valgsamarbejdet på højrefløjen blev der skabt en væsentlig højere partikoncentration. På den 7. kongres i 1995 fik ledelsen mandat til at indlede forhandlinger om en valgalliance med det kristelige KDNP og Ungarns Demokratiske Forum. Begge var på det tidspunkt intern splittede og uden udsigt til at klare sig på egen hånd. Fidesz blev med andre ord i årene 1993 til 1995 ændret fra først at være bærer af nationens ungdomskultur til at udgøre en samlende kraft for Ungarns centrum-højrevælgere, meget i stil med Valgaktion Solidaritet i Polen¹¹⁸. Hensigten var at forøge "catch-all" potentialet, hvilket også lykkedes.

Efter valget i 1994 fremstod og efter kongressen året efter fremstod Fidesz kort sagt som et centrum-højre catch-all paraply-parti, der på programplanet knyttede an til konservativ, national politisk ideologi. Fra start var partiet også lederstyret med stor magt til formanden (Viktor Orbán). Programmet blev konservativ-katolsk og traditionalistisk i sociale spørgsmål med krav om en stærk stat. Den var populistisk i spørgsmålet om by versus land, og når det gjaldt forsvaret af de ungarske mindretals interesser i andre lande. Præget af et social-liberalt orienteret ungdomsparti forsvandt, og erobringen af regeringsmagten fik førsteprioritet. Monetaristisk økonomisk ideologi blev erstattet af en populistisk konservativ-traditionalistisk, som før var set som socialdemokratisk og kryptokommunistisk. Der blev også stillet krav om økonomiske reformer og flere udenlandske investeringer. Målet var at udfylde tomrummet på højrefløjen efter Ungarns Demokratiske Forums bortgang.

¹¹⁷ I denne tekst bruges dog partibetegnelsen Fidesz.

¹¹⁸ Valgaktion Solidaritet (AWS) blev oprettet op til valget i Polen i 1997. Der var tale om en partiføderation bestående af over 30 forskellige højregrupper og med fagforeningen Solidaritet som den organisatoriske kerne.

Fidesz stillede ved valget i 1994 op som en del af en fire-parti liberal alliance, der inkluderede de liberale, Den Agrare Alliance og Entrepreneur-partiet. De fire partier bandt sig til at konsultere hinanden, men de forpligtede sig ikke til et tæt samarbejde omkring den daglige politik. Tværtimod gik de liberale (SZDSZ) og Fidesz egne veje, fx når det gjaldt regeringsdannelser. De to partier forholdt sig også forskelligt til Det Demokratiske Charter, en protest rettet mod den MDF-ledede regerings overtrædelser af demokratiske rettigheder. Partnerskabet mellem de to anti-kommunistiske partier ophørte helt, og Fidesz har siden været i opposition til alle de socialistisk ledede regeringer.

Det politiske skift mod højre betød, at radikalt og liberalt indstillede forlod partiet. En af de populære politikere Gábor Fodor besluttede at bryde med Fidesz og i stedet slutte sig til Alliancen af Fri Demokrater (Kiss, 2003:743). Tidligere, frem til 1993, havde partiet, ud fra neoliberal filosofi, stemt imod forhøjelse af pensionerne men stemte nu *for* forhøjelserne. Partiets image som ikke-korrumperet fik skrammer efter afsløringen af, at Fidesz og Ungarns Demokratiske Forum havde skaffet sig 1.500 mio. forint til valgkampagner gennem salg af ejendom, der var givet med det formål at tjene som partihovedkvarter. Sagen smagte af korrupsion og bidrog til det dårlige valg i 1994. Ved valget i 1994 opnåede partiet omtrent samme resultat som i 1990. Denne gang var valgresultatet skuffende, under det ventede niveau. Forud for valget havde partiet opnået meget høje meningsmålingstal og i offentligheden fremstået som ledende parti i opposition til Jozsef Antall's regering.

Fra begyndelsen af 1998 stod Viktor Orbán ad den vej i spidsen for politiske grupper, der spændte helt fra det liberale centrum over til det populistiske højre. Magten i partiet var koncentreret omkring formanden, og Orbán's lederskab blev ikke på noget tidspunkt alvorligt udfordret. Partiet blev således i stadig højere grad lederstyret. Medlemmerne udviste noget, der mest mindede om en feudal undersåt partikultur. Hertil bidrog i høj grad den højre homogenitet og de fælles normer og indlæringer (Fowler, 2004). Med kristelig-demokratiske kandidater på partiets lister blev Fidesz den største oppositionsgruppe i parlamentet. Fidesz opnåede, at den tidligere leder af de fri demokrater Petér Tölgyessy gik med over til partiet. Det nye centrum-højre parti satsede på at erobre regeringsmagten i 2002, men chancen bød sig uventet hurtigt, allerede ved parlamentsvalget i 1998.

Den nye centrum-højre linje blev således meget synlig for omverdenen i perioden op til valget i 1998. Den partipolitiske scene var i hvert fald blevet mere gennemskuelig for vælgerne, og skiftet mod højre havde også forøget Fidesz' koalitionspotentialer. Vælgerne kunne vælge mellem to klare regeringsalternativer. Den nationalistiske tone blev også skærpet. Fidesz modsatte sig således Horn-regeringens aftaler med Rumænien og Slovakiet og gik imod det politiske kompromis med Slovakiet i spørgsmålet om el-dæmningsprojektet Gabcigovo-Nagymaros langs med Donau. Efter valget i 1998 fremsatte Viktor Orbán flere nationalistiske udtalelser, som provokerede Slovakiet og Rumænien, men efter Meciar's fald blev forholdet mellem Budapest og Bratislava dog noget bedre.

Viktor Orbán lagde under valgkampen i 1998 op til en hårdere forhandlingslinje over for EU, men de euroskeptiske udtalelser var taktisk bestemt og tydeligt et led i valgkampen. EU-politikken blev

da heller ikke ændret nævneværdigt efter overtagelsen af regeringsansvaret. I taler til europæiske forsamlinger var tonen i hvert fald mere pro-EU end på hjemmefronten. Men den bløde euroskepticisme fornægtede sig ikke. Mest opsigt vakte Viktor Orbán, da han som reaktion på EU's hårde linje under udvidelsesforhandlingerne erklærede, at der er et liv for Ungarn også *uden for* EU.

Regeringsovertagelsen i 1998

Partiet kunne op til valget i 1998 nyde godt af den socialistisk-liberale regerings forskellige fodfejl. Fidesz drog således fordel af den såkaldte "Tocsik-affære", en skandale der omhandlede salg af lokale ejendomme til private og som ramte både Socialistpartiet og Alliancen af liberale Demokrater hårdt. Fidesz lagde i valgkampen vægt på familievenlig politik og distancerede sig fra den socialistisk-liberale regerings sociale nedskæringer. Ungarns forhold til nabolandene Slovakiet og Rumænien var mest bestemt ud fra hvem, der på det givne tidspunkt havde regeringsmagten i de to nævnte lande. I 2001 følte nabolandene sig stærkt provokeret på grund af de særlige status-love, der efter planen skulle give særbehandling til ungarere i udlandet. Disse love skabte også problemer i forholdet til EU.

Med det ene formål at begrænse stemmespildet på højrefløjens underskrev Fidesz en valg-overenskomst med Ungarns Demokratiske Forum, der ikke var i stand til at klare spærregrænsen alene. De to partier skulle optræde selvstændigt, men opstille fælles kandidater i 78 ud af de i alt 176 valgkredse. Ved valget i maj 1998 blev Fidesz uventet største enkeltparti meget takket være en professionelt gennemført valgkamp og valgsamarbejdet med Ungarns Demokratiske Forum og det kristelige MKDSZ. Det lykkedes under 1998-valgkampen at fremstille Socialistpartiet som fortidens parti, som afskar den nye generation af ungarere fra magten. Fidesz lancerede også en PR-offensiv med fokus på de to store konkurrerende partiers forskellige "livsstil" og "filosofier". "Vi" versus "Dem" distinktionen og understregningen af den systemiske skillelinje og "regime-divide" (Kiss, 2003:748), det gamle regime over for det nye, var dog mindre konfrontatorisk end i Polen i årene 2005-07.

Partiet kunne i det hele taget nyde godt af sine jomfruelige træk og var stort set fritaget for politiske skandalesager, men Fidesz manglede ekspertise på det økonomiske område, men det lykkedes trods alt at få tegnet et billede af et regeringsdueligt centrum-højre "catch-all" parti med en bred social profil.

Ungarn bevægede sig ved valget i 1998 mod centrum-højre og delte således skæbne med flere andre central- og østeuropæiske lande, eksempelvis Litauen, Polen, Bulgarien og Rumænien, men de fleste højrepartier var kun i stand til at beholde regeringsmagten i en enkelt valgperiode. Højresvinget efter valget i 1998 kom mest til udtryk på symbolplanet, men indebar et brud med flere års konsensus-politik og førte til et mere illiberal regime og et majoritets-styre efter det klassiske princip "the winner takes it all" – eller snarere: "Dem der ikke er med os, eksisterer slet ikke". Oppositionens kontrolmuligheder i forhold til regeringen blev beskåret, der blev vedtaget toårs statsbudgetter, ligesom antallet af parlamentssessioner skåret ned til en enkelt hver tredje uge.

Målet for Fidesz var at indføre mere centraliserede beslutningsprocedurer og forlade tesen om den neutrale stat, kort sagt var det ønsket at realisere en særlig ungarsk model, som var kendetegnet ved etatisme, paternalisme, nationalisme og reguleret markedsøkonomi. Sagt med Viktor Orbán's egne ord markerede valget i 1998 *mere* end en regeringsændring, men *mindre* end en systemforandring (Bozóki, 2008:199). Regimetypen bevægede sig i illiberal retning. De nationale og traditionalistiske træk var iøjnefaldende, men Fidesz havde ikke midlerne til at gennemføre sit politiske projekt fuldt ud.

I den økonomiske politik var vi med regeringsskiftet ikke vidner til de store ændringer. Men nogle ændringer indtraf der dog. Den tidligere regerings nedskæringspolitik blev i hvert fald modereret, og på arbejdsmarkedsområdet blev Forsoningsrådet ("ErdekegyeztetoTanacs"), et forum for trepartsforhandlinger på arbejdsmarkedet som Socialistpartiet havde lagt vægt på, slet og ret nedlagt.

Udenrigsminister i regeringen efter valget i 1998 blev János Martonyi, der var jurist og økonom. Også han havde solide udenrigspolitiske erfaringer takket være tidligere arbejde i Bruxelles. Udnævnelsen af Martonyi skulle dæmpe Vestens frygt som følge af Husmandspartiets regeringsdeltagelse. Frygten i Vest for Husmandspartiet var på det tidspunkt større end frygten for Fidesz, der af omverdenen blev betragtet som den moderate del af regeringen. Som største regeringsparti fik Fidesz klar mest indflydelse på den førte politik, men uoverensstemmelser i regeringen om fx EU-politikken kunne ikke udelukkes. Det største problem skulle i de år blive den dybe interne splittelse i Husmandspartiet, der hen mod slutningen af valgperioden gav sig udslag i rent kaotiske tilstande og også opsplittning og det, der lignede regulær opløsning. Men regeringens parlamentariske grundlag var dog ikke truet af de interne forhold og splittelsen i Husmandspartiet.

Det ideologiske ryk mod højre betød, at Fidesz fortrængte det yderliggående Partiet for Ungarns Liv og Retfærdighed, der ved valget i 2002 mistede al repræsentation i parlamentet. Fidesz opslugte også Ungarns Demokratiske Forum og de kristelige demokrater og fremstod herefter som et stærkt og yderst relevant centrum-højre catch-all parti, i partiets selvforståelse næsten som Ungarns beskytter og frelser¹¹⁹. *Gergely Egedy* (Egedy, 2009) betegnede meget rammende Fidesz som et mobiliserende højrefløjsparti, der gjorde flittigt brug af de forskellige højrepopulistiske diskurser og, modsat MDF, i stadig mere radikale varianter. Brugen af moralske kategorier var blevet iøjnefaldende. Det erklærede ønske var et radikalt brud med fortiden. Diskurser og moddiskurser, "godt over for ondt", "harmonisk over for kaos", "skabelse over for ødelæggelse" blev ofte bragt på bane. Efter partiets mening havde liberalismen fuldført sin historiske mission og var løbet tør for ideer.

I valgkampen i 2002 søgte Fidesz at skaffe sig stemmer ved at slå på, at en socialistisk-liberal regering ville vedtage endnu flere nedskæringer over for børnefamilierne, indføre flere egenbetalinger i sundhedssystemet og for studerende, kort sagt en antikommunistisk doktrin tilsat

¹¹⁹ Barnabas Racz, "The Left in Hungary and the 2002 parliamentary elections", *Europe-Asia Studies*, July 2003:5.

iøjnefaldende sociale og populistiske elementer. Dertil kom den stadig mere tydelige nationalistiske politik udadtil.

Efter kritikernes opfattelse var Fidesz blevet et andet og mere yderliggående parti og ”ikke længere det parti det var før”, for at bruge Lászlo Kovacs’ formulering¹²⁰. Land-by modsætningerne og den hårde valgkamp bidrog til at hæve stemmeprocenten ved valget i 2002 op til 71 pct. Den store stigning i stemmedeltagelsen i hovedstaden Budapest var klart til fordel for socialister og liberale. Jævnbyrdigheden mellem de to blokke var meget stor, så regeringsspørgsmålet skulle i sidste ende afgøres ud fra koalitionspotentialer, og her kom Socialistpartiet og Alliancen af Fri Demokrater til at stå stærkest.

Fra 2002: Fidesz i opposition

Valget i 2002 fratog således Fidesz regeringsmagten. I opposition til den ny liberal-socialistiske regering i 2002 lagde Fidesz fra start op til en uset aktivistisk linje. Sammen med prominente højreintellektuelle oprettede Viktor Orbán således ”Alliancen for Nationen” med støtte fra partiets borgergrupper¹²¹. I 2003 var oprettet 11.000 borgercirkler med 150.000-160.000 deltagere fordelt på 1000 lokalområder. Viktor Orbán ønskede ikke, at hans parti blot skulle være et traditionelt parlamentsfikseret oppositionsparti. Gennem mobilisering skulle der skabes en ny udenomsparlamentarisk funktion for partier, der ikke havde del i regeringsmagten (Egedy, 2009:49).

I opposition udtrykte Viktor Orbán i spørgsmålet om EU i euroskeptiske vendinger med modstand mod centralisme og pression fra Bruxelles og skepsis over for, om EU behøvede en ny forfatningstraktat. Skulle en sådan blive en realitet, sagde han, skulle henvisninger til kristne værdier med i præamblen¹²². Partiet blev beskyldt for populisme, ekstremisme og antisemitisme, fx af tidligere amerikanske udenrigsminister Madeleine Albright under et besøg i Budapest i 2004¹²³. Partiet rejste fortsat kritik af forholdene for ungarere i nabolandene, og krævede ret for ungarske statsborgere i Slovakiet til at få ejendom, som i sin tid var blevet konfiskeret som følge af Benes-dekreterne, tilbage.

På kongressen i maj 2003 skiftede partiet navn, denne gang til ”Fidesz-Ungarns Borgeralliance” (Fidesz-MPSZ). Udtrykket ”borger”, på engelsk ”civic”, på ungarsk ”polgári” (”civic”) eller ”Polgár (”citizen”) dækker groft sagt over en bevægelse over mod en ”borgerlig” (”bourgeois”) samfundsformation (Fowler, 2004:104 Egedy, 2009:47). Ideologien blev mere anti-elitistisk og stærkt kritisk over for neo-liberal økonomi og især den forarmning af den nye sociale middelklasse, som fulgte i kølvandet på overgangen til kapitalistisk markedsøkonomi i Ungarn. ”Polgári” dækker

¹²⁰ www.hungaryemb.org, 15.4. 2002.

¹²¹ På engelsk: ”Friendly civic groups”.

¹²² Se fx Viktor Orbán’s tale, ”Quo vadis, Europa? Toward the Christian Roots of the United Europe”, afholdt 16. marts 2003 i Gniezno, Polen, og gengivet i *Central European Review*, se www.medianet.pl.

¹²³ MTI 5.2.2004, ”Albright: Americans concerned about nationalist and extremist views in Hungary”.

groft sagt over kulturel social konservatisme, blød euroskepticisme, patriotisme, statslig regulering og statsstøtte til mindre og mellemstore virksomheder (”Fowler, 2004:105). Bag betegnelsen ”civic” (”borger”) skjulte der sig en kritik af de påståede ufolkelige og asociale økonomiske reformer, der var blevet gennemført under den socialistisk ledede regering. På Fidesz’ kongres i 2003 erklærede han lige ud, at liberalismen havde fuldført sin historiske mission og var løbet tør for idéer (Egedy, 2009:49).

Organisatorisk var målet at bevæge partiet yderligere bort fra et paraply- eller rammeparti over til en løst struktureret massebevægelse med selvstyrende platforme og med den erklærede hensigt at afspejle et bredt spektrum af sociale interesser i samfundet blandt kvinder, landmænd, arbejdsgivere, pensionister, økologer, kulturarbejdere mfl. Men top-down beslutningsprocedurerne i afgørende politiske spørgsmål blev der ikke rokket ved. Trods bredden vedblev partiorganisationen således med at være stærkt centralistisk, og Fidesz hørte således fortsat klart til typen lederstyrede partier. Målet med de organisatoriske forandringer var at genskabe partiets rødder (at ”re-root” partiet). I efteråret 2005 blev som led i den begyndende valgkamp stillet krav om en parlamentarisk undersøgelse af de privatiseringer, der var blevet gennemført i Ungarn siden valget i 2002. Partiet lagde desuden, belært af Ret og Retfærdighedspartiets taktik i Polen, op til begrænsning i antallet af ministerier.

Der blev desuden lanceret en kampagne til fordel for partiets egen presse, kaldt ”det andet medie”, og her tænkte frem for alt på avisen ”Magyar Nemzet” og ugeskrifterne ”Magyar Demokrata” og ”Heti Válasz”¹²⁴. Første vellykkede aktion var afsløringen af ministerpræsident Medgyessy’s arbejde for den ungarske sikkerhedstjeneste før 1989, men afsløringen førte ikke til hans afgang, da samarbejdet mest havde haft karakter af ekspertbistand i økonomiske spørgsmål. På policy-planen fremhævede Fidesz i særdeleshed problemerne for familierne, stillede krav om lov og orden og fremførte igen mottoet om, at fremtiden ikke bør tilhøre dem (socialisterne), der skærer i de statslige investeringer og devaluerer den ungarske valuta. Kodeordene var, som før 2002-valget, forudsigelighed, tryghed og sikkerhed for borgerne. Kort sagt fortsatte den gamle overbudspolitik.

Strategien gav tilsyneladende resultater, for fra 2003 førte Fidesz i meningsmålingerne over Socialistpartiet, hvilket viste sig meget klart ved valget til Europaparlamentet i juni 2004. Nederlagene ved folkeafstemningen i november 2004 om dobbelt statsborgerskab for ungarere i udlandet, som krævet af ungarske sammenslutninger i eksil, og om privatiseringer inden for sundhedsvæsenet, kom imidlertid partiet på tværs. Problemet her var den lave stemmeprocent, 37 pct. eller et godt stykke under de krævede 50 pct., som kræves for, at folkeafstemninger er bindende.

¹²⁴ *Budapest Sun Online* 4.6. 2002, ”New Government alliance takes reins”, by Fraser Allan.

Nederlaget i 2006

Op til 2006 valget var Fidesz og Socialistpartiets stemmeandele meget lige. Orbán neddæmpede op til valget den skarpe tone, der havde præget tidligere valgkampe. Således blev en af partiets kandidater (Zoltán Bagó) ekskluderet, beskyldt for at have truet en kandidat fra MDF, opstillet i samme valgkreds, til at trække sig fra valget. I valgkampen blev der denne gang lagt stor vægt på forholdene i sundhedssektoren, fx ville Fidesz begrænse multinationale selskabers investeringer i Ungarn for at få nedbragt priserne på medicin. Staten skulle også intervenere mere for at generere velfærd og bidrage til at etablere en ny og stærkere social middelklasse. Men Fidesz tabte endnu engang kampen om regeringsmagten og denne gang med større margin sammenlignet med valget i 2002. Som følge af valgnederlaget tilbød Orbán at træde tilbage, men både han og de fire viceformænd lod sig overtale til at søge genvalg på en efterfølgende særlig indkaldt lukket kongres i maj måned.

Efter kongressen gentog Viktor Orbán, at han ikke ville stille sig i vejen for de nødvendige forandringer i partiet. Han erklærede samtidig, at ministerpræsident Ferenc Gyurczány havde vildledt befolkningen om landets faktiske økonomiske tilstand, og at Fidesz derfor ville bede tre økonomer, Péter Akos Bod, Tamás Mellár og Gabrielle Vukovics, om at udarbejde en alternativ rapport om landets økonomiske situation. Orbán beskyldte i et manifest den ny social-liberale regerings politik for at bygge på løgn og vildledning, ligesom han nok engang anklagede regeringen for at svigte de ungarske mindretal i nabolandene, herunder kravene om autonomi¹²⁵. Ungarn ledes af teknokrater, ikke demokrater, lød det fra Orbán. Partiet tog initiativ til en underskriftsindsamling rettet mod regeringens indgreb, der havde til hensigt at rette op på underskuddet på statsbudgettet, ligesom der blev samlet underskrifter for at få gennemført en folkeafstemning med krav om regeringens afgang og vedtagelse af nye regler for udskrivning af medicin samt landmænds ret til at købe jord. Tonen var skarp. Det vakte således opsigt og vrede i Socialistpartiet og også internationalt, at Viktor Orbán omtalte Socialistpartiet og Hitlers "Mein Kampf" i en og samme sætning¹²⁶.

Linjen i opposition blev yderligere skærpet efter offentliggørelsen af de så kendte bånd fra et internt møde, hvor Ferenc Gyurczány erkendte at have "løjet morgen, middag og aften" om landets økonomiske situation. Fidesz forsøgte at foranstalte noget, der lignede en "september-revolution", og det endda lige omkring 50 året for folkeopstanden i 1956. Det lykkedes dog ikke at få væltet regeringen. Adskillige gange blev der krævet udskrivelse af nyvalg, for ungarene ønsker ikke, som Orbán selv formulerede det, en regering af socialistiske og liberale teknokrater, men en ny og langt mere handlekraftig styring af landet. Ungarn havde med den ny socialistisk-liberale regering fået et "multiparti ikke-demokrati"¹²⁷. Flere demonstrationer og "rallies" blev organiseret. Politiet blev anklaget for unødigt brutalitet især i forbindelse med nedkæmpelsen af urolighederne i oktober 2006.

¹²⁵ *Budapest sun online*, 1.8. 2006, "Political lies" campaign starts.

¹²⁶ *Budapest Sun Online* 29.5. "Orbán re-elected, quotes Mein Kampf".

¹²⁷ *Budapest Sun* 7.3.2007, "Orbán wants democracy "restored"".

Den socialistiske regerings forslag til ændringer indenfor sundhedssektoren blev afvist og krævet sendt til folkeafstemning sammen med lovforslag om landmænds ret køb af landbrugsjord. I marts 2008 blev der gennemført en folkeafstemning om tre af regeringens forslag til betalingsordninger på sundheds- og uddannelsesområdet. Mere end 80 pct. af vælgerne afviste regeringens forslag, og da stemmedeltagelsen var over 50 pct. var afstemningen bindende. For Fidesz var der reelt tale om en mistillidsdagsorden til regeringen. Da de liberale kort efter afstemningen trak sig ud af regeringen, var udsigterne til valg i utide blevet en hel del bedre, men Socialistpartiet valgte at regere videre som mindretalsregering, hvilket var muligt, da de liberale ikke umiddelbart var interesseret i nyvalg.

Fidesz krævede også privatiseringer inden for sundhedssektoren standset og private hospitaler omdannet til non-profit foretagender. Partiet truede med en ny folkeafstemning, dersom regeringen fastholdt forslaget om at tilføre sundhedssektoren privat kapital. Fidesz afviste desuden den socialistisk-liberale regerings forhandlinger om gaskontrakter med Rusland og krævede mere gas fra Centralasien uden om Rusland. Den aktivistiske linje i forhold til de ungarske mindretal i nabostaterne fortsatte med uformindsket styrke. Både præsidenten og Orbán rejste på uanmeldte besøg hos mindretallene i nabolandene. Op til parlamentsvalget i Rumænien i 2008 forsøgte Orbán at undgå en opsplittning i to konkurrerende ungarske partier, sådan som det før var sket i Slovakiet.

Hurtigt efter valget i 2006 blev ungarsk politik yderligere polariseret. Lokalvalget i oktober 2006 gav Fidesz fremgang, men vælte regeringen kunne Orbán ikke. I parlamentet viste partiet foragt for ministerpræsident Ferenc Gyurczány ved at udeblive fra salen, når han betrådte talerstolen. Hensigten var at gøre ministerpræsidenten persona non grata. Trods gode meningsmålingstal cirkulerede der omkring årsskiftet 2006-2007 rygter om intern splid, måske fordi tilliden til Viktor Orbán, at dømme efter meningsmålingerne, var næsten lige så lav som til ministerpræsidenten¹²⁸.

Fidesz forblev således det største enkeltparti, men partiets voldsomme fremfærd formindskede koalitionspotentialer. Det lykkedes Fidesz at skabe indtrykket af en permanent krisetilstand. At dømme efter meningsmålingerne kunne Fidesz se frem til at få flertal alene efter et kommende valg. Trods fremgang i meningsmålingerne kunne det dog ikke udelukkes, at en politisk moderat og pragmatisk gruppe ville udfordre Viktor Orbán. Den stærkeste udfordrer kunne måske blive Debrecen-borgmesteren Lajos Kosa, der figurerede højt i meningsmålingerne og stod for en mindre konfrontatorisk politik. Men sejren ved folkeafstemningen i marts 2008 gav ikke partiledelsen grund til at slække konfrontationspolitikken. Partiet holdt interne møder om den politik, der skulle føres efter overtagelse af regeringsmagten. Iflg. udsivninger fra møderne blev der lagt op til en ny økonomisk politik uden de kendte populistiske islæt, fx blev der talt om besparelser på pensioner og infrastrukturinvesteringer, ligesom det blev nævnt, at en regering af eksperter måske skulle styre i en periode.

Sidst i 2009 erklærede Zoltan Pokorni, at partiet efter en kommende regeringsovertagelse ville genindføre børnetilskud, afskaffe ejendomsskatten, indføre et familievenligt skattesystem, give

¹²⁸ *Budapest Sun Online*, 31.10. 2009, "FIDESZ to shake-up its leadership?", ifgl. meningsmålinger på det tidspunkt mente 60 pct. af vælgerne, at ministerpræsident Gyurczány udførte sit arbejde skidt, 59 mente det samme om Orban.

dobbelt statsborgerskab til ungarske mindretal i andre lande og begrænse den politiske elite. Gordon Bajnai, regeringslederen i overgangsperioden, mindede Fidesz om den lave handlefrihed i den økonomiske og sociale politik. Men Viktor Orbán erklærede, at Fidesz ikke desto mindre ville indføre skattelettelser, udforme et statsbudget for de næste tre år og oprette en million nye jobs over ti år. Dette pegede i retning af en to-trins plan med først sikring af økonomisk stabilitet og derefter økonomisk opsving. Desuden blev der talt om indgreb over for det lokale selvstyre med ændringer af eksisterende love om lokalvalg og formindskelse af antallet medlemmer af både parlament og lokalråd¹²⁹.

Spørgsmålet var, hvor meget af Fidesz' politik, der ville komme til udtryk på symbolplanet, fx når det gjaldt historie-politik og forholdet til EU og nabostaterne, og hvor meget der ville blive forandret i den sociale og økonomiske politik. Fidesz kunne kun vanskeligt bryde de indgåede aftaler med IMF, ligesom det ungarske EU-formandskab i første halvdel af 2011 satte grænser for handlefriheden. Før valget talte lederen af parlamentsgruppen Tibor Navracsi i forholdsvis generelle vendinger om korruptionsbekæmpelse, højere økonomisk vækst og etablering af en mere forudsigelig og samtidig mere smal stat med langt færre ministerier og med mindre administration¹³⁰.

Efter jordskredsvalget i 2010: "Orbánisme"

Socialistpartiets fortsatte nedtur i meningsmålingerne forstærkede den hårde oppositionslinje. Fidesz' sejr ved Europaparlamentsvalget i juni 2009 gav ekstra støtte i partiet til den markante oppositionslinje, samtidig med at det højreradikale Jobbik's optur satte partiet under pres fra det yderste højre. Kun tre partier, Fidesz, MSZP og Jobbik, kunne forvente at blive repræsenteret i parlamentet ved valget i 2010, og muligheden for, at Fidesz ville opnå flertal alene i parlamentet og mandater nok til også at ændre forfatningen, var til stede og blev et af de mest diskuterende emner før valget.

Og forventningerne til valget holdt stik. De to regerende partier, Socialistpartiet og Alliancen af Fri Demokrater oplevede noget nær selvudslettelse. Alliancen af Fri Demokrater mistede al parlamentarisk repræsentation. Viktor Orbán og Fidesz var i stand til at danne regering alene uden at være afhængig af Jobbik. Partiet havde et solidt 2/3 flertal bag sig i parlamentet, nok til at sikre Fidesz præsidentposten og, som sagt, nok til at ændre grundloven. Orbán agtede at vise handlekraft og indfri valglofterne, også i den hensigt at sikre sig en sejr ved lokalvalgene, der kom kort tid efter parlamentsvalget.

Frem for alt gjaldt det for Orbán og Fidesz om at vise, at tingene var blevet *anderledes*, og det skulle gå hurtigt. I løbet af kort tid blev der vedtaget en ny grundlov og 350 love til forandring af det gamle system. Der blev derfor med rette talt om en veritabel "lynkrig" rettet mod det gamle

¹²⁹ www.politics.hu 9.11. og 11.11. 2009.

¹³⁰ www.politics.hu 17.2. og 17.3.2010, "Analyses sure of Fidesz victory at elections" og "Fidesz says rival parties have no agenda".

system, denne gang ikke blot et regeringsskift, men også et regulært system-skift, en revolution via stemmeboksene¹³¹. Der blev lagt op til hurtig vedtagelse af en ny grundlov, der skulle indeholde en påberåbelse af Gud, folket, de historiske traditioner, Kong Stefan og med forbud mod abort, kort sagt symbolpolitik, og dertil formuleringer om de ungarske mindretal i nabostaterne samt en række bestemmelser, der ville kunne krænke seksuelle mindretals rettigheder. Antallet af medlemmer af parlamentet skulle næsten halveres (ned til 199), og valgsystemet ændres, således at ungarere i udlandet fik mulighed for at stemme, i første omgang på den nationale partiliste, hvilket ikke desto mindre ville komme Fidesz til stor gavn mandatmæssigt. Det grundlovsforslag, der blev forelagt parlamentet og vedtaget med det nødvendige 2/3 flertal i parlamentet, levede i indholdet op til den nye linje. Der var her tale om en yderst langstrakt tekst, over 30 tætskrevne sider. Især præambelen til grundloven vakte debat, da det især er her, vi finder de mest politisk kontroversielle formuleringer. Målet var endegyldigt at lukke den postkommunistiske fase, som formuleret af Viktor Orbán selv¹³².

I den ny grundlov blev der, ud over præambelen, stillet krav om et balanceret budget og loft over den samlede gæld på 50 pct. af BNP. Et fiskalt råd fik reelt en vetoret over for kommende regerings økonomiske politik. Vigtige dele af den økonomiske politik kunne således kun gennemføres med kvalificeret flertal, hvilket ville indskrænke fremtidige regerings handlefrihed markant. Forfatningsdomstolens magt blev indskrænket, idet domstolen ikke længere fik mulighed for at gå statsbudgettet, skatter og pensionsordninger efter i sømmene. Det vakte også bekymring, at den ny grundlov oprettede et nyt særligt ”nationalt juridisk kontor”, hvor formanden, udpeget af Fidesz, fik magt til at udnævne dommere. Samtidig blev de nuværende dommers obligatoriske pensionsalder med kort varsel nedsat til 62 år. Oprettelse af et nyt agentur for databeskyttelse stødte også på modstand. Også den nye grundlov indeholdt som sagt bestemmelser, hvorefter vise love, ”kardinallove”, kun kunne vedtages med 2/3 flertal, hvilket gjorde det meget svært for en kommende regering at gennemføre sin egen økonomiske politik, fx ændre skattelove og sammensætningen af de offentlige udgifter. Kontroversielle forslag som fx forbud mod abort og flere stemmer ved valg til flerbørnefamilier, stillet af de kristelige koalitions partnere, blev dog opgivet på grund af for stor folkelig modstand. Grundloven mødte kritik også fra Venedig-kommissionen, der rettede kritik både mod selve forberedelsen og selve gennemførelsen af grundloven, frem for hastigheden, og mod flere bestemmelser i grundloven, fx de føromtalt kardinallove¹³³. Skarp kritik blev også rettet mod den særlige lov (”constitutional amendment”), hvorefter Socialistpartiet, ”efterfølgerpartiet” for det gamle kommunistiske parti, blev erklæret for en ”kriminell organisation” og således ansvarlig for forbrydelser begået under det gamle regime¹³⁴.

¹³¹ Ellen Boss, ”Ungarn unter Spannung, Zur Tektonik des politischen Systems”, *Osteuropa*, 61. Jahrgang, Heft 12, Dezember 2011:52-53

¹³² www.politics.hu, 21.11.2011, ”Orbán:Hungary must close the post-communist chapter”.

¹³³ Ellen Bos, ”Ungarn unter Spannung, Zur Tektonik des politischen systems”, *Osteuropa*, 61. Jahrgang, Heft 12, dezember 2011:54.

¹³⁴ En gennemgang af grundloven, fx: Gábor Halmai, ”Toward an illiberal democracy”, Hungary’s new constitution” (2011), www.eurozine.com.

De andre partier i parlamentet boykottede arbejdet med grundloven pga. de meget snævre tidsrammer for arbejdet. Regeringen rundudsendte et spørgeskema til befolkningen, hvor der kunne stilles ændringsforslag, men kravene om en folkeafstemning blev pure afvist. Spørgeskemaet indeholdt 12 spørgsmål. Tidsfristen for at svare var kort, 14 dage. Også den ungarske valglov blev også ændret, sådan at der indføres en ændret procedure valg i enkeltmandskredse. Det nye valgsystem vil give det største parti ekstra store fordele. Beregninger viste, at havde det system været gældende før, ville Fidesz have vundet alle valg siden 1998, ligesom 30-35 pct. af de afgivne stemmer måske ville være nok for Fidesz til at sikre partiet 2/3 af pladserne i parlamentet endnu engang¹³⁵.

De instanser, der skal kontrollere regeringen, blev svækket eller besat med Fidesz-folk. Kort sagt, de "checks and balances", der kendetegner det konstitutionelle liberale demokrati, blev begrænset. Orbán var imod at give stor magt til fx forfatningsdomstolen og forholdt sig også kritisk til de internationale konventioner og de IMF- og EU-bestemmelser, der i særlig grad gik Ungarn imod. Den ny præsident, Pal Schmitt, var Fidesz-tilhænger og således ikke præsident for hele folket. Med andre ord, forholdt han sig kritisk over for den liberale konstitutionelle regimeform. Men det var først, da Ungarn blev EU-formandsland, at kritikken fra andre lande for alvor blev rejst, hvilket kan undre, al den stund Orbán gik længere med illiberale indgreb end Kaczynski-brødrene efter valget i Polen i 2005. Det kan iflg. Krastev skyldes, at Ungarn er et mindre land, og at Kaczynski'erne, modsat Orbán, kom i konflikt med både Tyskland og Rusland, hvilket som bekendt ikke gøres ustraffet¹³⁶.

Orbán lagde også ud med at tildele ungarere i udlandet dobbelt statsborgerskab og gøre årsdagen for Trianon-traktaten til en form for minde- og sørgedag. Til symbolpolitikken hørte også ændringerne af navne på gader og pladser. Antallet af ministerier blev kraftigt beskåret, helt ned til 10! Ungarn fik således ikke selvstændige ministerier for finanser, ligesom uddannelse, kultur og sundhed og sociale emner blev koncentreret i ét ministerium. Nok så vigtigt nægtede Orbán at følge IMF's krav til den økonomiske politik, for blev kravene fulgt, kunne det let opfattes som løftebrud i forhold til vælgerne. De nødvendige lån skulle optages uafhængigt af Den Internationale Valutafond (IMF). Regeringen gjorde således ikke brug af den fjerde lånepakke fra Verdensbanken, IMF og EU. I vinteren 2011 måtte han dog krybe til korset og bede EU og IMF om at stille nye "stand by" lånemuligheder til rådighed, men de to institutioner stillede betingelser, som det var svært for Orbán at acceptere. Underskud i udenrigshandelen blev vendt til overskud og også balancen på statsbudgettet blev noget forbedret, hvilket dog mest skyldtes engangsindtægter til staten pga. nationaliseringen af obligatoriske private privatiseringsordninger. Men der skulle afdrages på gammel gæld, den samlede gæld oversteg 80 pct. af BNP, og her var der behov for en lånefacilitet.

¹³⁵ Balint Szlanko, "Fidesz Versus Enlightened Civilization", www.tol.cz 7.12.2011 og: "Hungary under Orbán's rule: the constitutional consolidation of power" www.osw.waw.pl 9.1.2012.

¹³⁶ Ivan Krastev, "Nie chcemy miec w Unii 27 Orbánów", *Gazeta Wyborcza* 15.-16.1. 2011:24, Janos Kornai, "Kornai: Oto Wegry Orbána", *Gazeta Wyborcza* 22-23.1. 2011:21-22.

De økonomiske indgreb koncentrerede sig om en særlig bankskat og begrænsninger i de offentligt ansattes lønninger og pensioner, især i toplønningerne, hvilket var IMF meget imod. Ansatte i statsadministrationen skulle kunne fyres med få måneders varsel, perioden for tildeling af arbejdsløshedsunderstøttelse sættes ned til blot tre måneder, ligesom der skulle strammes op i tildelingen af sociale ydelser efter ”noget for noget” princippet. Kort sagt blev den økonomiske top pålagt særskatter og den sociale bund store forringelser. Fidesz målgruppe var således hverken toppen eller bunden, men den kristne middelklasse og mindre erhvervsdrivende af ungarsk herkomst. En særlig økonomisk plan, Szechenyi planen, skulle der ydes mere økonomisk støtte til oprettelse af ungarsk ejede små og mellemstore virksomheder. I overensstemmelse hermed blev der vedtaget en særlig kriseskat på store udenlandsk ejede virksomheder inden for produktion, energi, telekommunikation og detailhandel, hvilket bragte regeringen på konfrontationskurs med EU og nedbragte tilliden til Ungarn blandt de udenlandske investorer. Ønsket var at gøre økonomien mere ”national” og dermed mindre afhængig af udenlandske investeringer. Samtidig blev der vedtaget en 16 pct., senere 19 pct. flad indkomstskat. Pensionsordningerne skulle samles i det statslige system uden brug af det private system. Der blev gennemført økonomiske lettelser dem, der havde taget store lån i hårde udenlandsk valutaer, og som havde tabt penge pga. devaluering af den ungarske valuta.

De ”ikke-konventionelle” økonomiske planer bragte Fidesz i konflikt med Nationalbanken og dennes chef, András Simor. Uanset ønsket om en særlig lånefacilitet fra EU og IMF var Orbán ikke meget for at bøje sig for de betingelser (”konditionaliteter”) der blev stillet ude fra. Trods advarsler fra IMF og EU-Kommissionen gennemførte regeringen i december 2011 en særlig stabilitetspakke, der bl.a. indeholdt en flad, nu 19 pct. beskatning, der kun kunne ændres med 2/3 flertal i parlamentet, og derudover indskrænkninger i Nationalbankens beføjelser, fx gennem udvidelse af det monetære råd og udnævnelse af en tredje vicepræsident, hvilket blev kritiseret også af ECB. Planen om at overdrage tilsynet med finanssektoren til Nationalbanken blev dog opgivet. Orbán var generelt utilfreds med bankens satsning på lav inflation og den deraf følgende høje rente, som holdt den økonomiske aktivitet nede. Orbán’s ”ikke-konventionelle” politik førte ikke umiddelbart til en makroøkonomisk udvikling, målt makroøkonomisk. De dårlige tal fra ”rating” bureauerne af landet bundede mest i regeringens politiske og økonomiske kurs, eller, sagt med andre ord: hvad er reelt blevet ”downgraded”: den faktiske økonomi eller den økonomiske og politiske kurs? (Bod, 2012).

Før lokalvalgene i efteråret 2010 var Orbán ikke indstillet på at gennemføre upopulære indgreb og betragtede dem heller ikke som nødvendige. Målet var at opnå økonomisk vækst på mindst 3 pct., holde inflationen nede på 3.5 og statsunderskuddet på 3.8 pct. af BNP eller mindre gennem en kombination af nedskæringer og ekstra skatteindtægter. De særlige aftrædelsesordninger for offentligt ansatte blev konfiskeret gennem en særbeskatning på 80 pct. Statsgælden var nået op over 80 pct. af BNP, så regeringen var tvunget til at handle. Penge fra EU's kasse skulle afhjælpe en del af problemerne, men ofte kom regeringen i konflikt med EU-institutionerne i forbindelse med ansøgninger om støtte. Spørgsmålet er derfor, hvor længe regeringens ”suveræne økonomiske politik” kunne holde. Løfterne om skattelettelser kunne ikke opretholdes fuldt ud, men til gengæld blev det muligt så småt afdrages på den store udlandsgæld. Sloganet fra Fidesz lød på ”nationalt

samarbejde”, at tage stilling ”ud fra realiteterne”, ikke give falske løfter og ikke fortsætte den ”kriminelle gældsætning”, som efter partiets mening havde fundet sted i årene under den socialistisk-liberale regering¹³⁷. Det var ligefrem på tale at stille tre tidligere ministerpræsidenter for retten, uanset at gældsætningen var begyndt i Orbán’s første regeringsperiode fra 1998 til 2002.

Filosofien var, at den økonomiske krise skyldtes den forrige regerings politik, og at løsningen på de økonomiske problemer krævede en dyb politisk og økonomisk omstilling. Vejen frem var frem for alt større økonomisk vækst. Det vækstorienterede syn på økonomien blev også en del af oplægget til det ungarske EU-formandskab i første halvdel af 2011, men målsætningen lod sig vanskeligt realisere på grund af krisen i eurozonen, men også i det øvrige Europa var der kritik om de krav, der blev stillet fra de internationale finansielle institutioner til de mest gældstyngede europæiske lande.

Tesen om etablering af en stærk stat kom til udtryk i det hurtige og hårde indgreb fra Orbán’s side efter ”det røde mudder katastrofen” på aluminiumsfabrikken MAL i oktober 2010, der førte til arrestationen af direktøren og nationalisering af virksomheden, og var et godt vidnesbyrd om den nye og barske politiske stil. Umiddelbart lykkedes strategien. Regional- og lokalvalgene i efteråret 2010 viste i hvert fald, at Fidesz indtil da havde formået at fastholde en meget høj vælgeropbakning.

Som EU-formandskabsland med et blakket renommé var Ungarn i høj grad sårbar over for kritik. Den blev ikke mindre, da Hillary Clinton i et brev åbent kritiserede tilbageslagene for demokratiet. Men Orbán var ikke til sinds at bøje sig og veg ikke tilbage for at sammenligne politisk pression fra Bruxelles med presset fra Moskva før 1989 og undertrykkelsen under det Habsburgske Monarki. Det skete i særlig åbenlys og i meget provokerende form den 15. marts 2011 i en tale til minde om opstanden og revolutionen i 1948¹³⁸. Han så selv gerne et ændret EU og Europa mere præget af intergovernmentalisme og mellemstatslig rivalisering og uden ret megen overstatslig indblanding.

Regeringen gennemtrumfede også den kontroversielle medielov, der bragte landet i konflikt med det internationale samfund og kom til at volde Viktor Orbán store problemer, da Ungarn overtog EU-formandskabet. Især Det Nationale Medie og Telekommunikations bemyndigelser var i fokus. Andre lande i Europa, fx Italien og Rumænien og i realiteten alle EU-lande, har haft problemer, når det gælder medielove og politisk pression over for medier, og Orbán krævede derfor, og vel ikke med urette, at også de problemer skulle drøftes, dersom Ungarn skulle trække sin egen medielov tilbage. I februar 2011 blev der indgået et kompromis med EU-Kommissionen, hvorefter regeringen i Budapest indvilgede i at ændre visse formuleringer i medieloven, fx i kravet til de audiovisuelle medier om ”balanceret dækning” og bødestraf for at krænke bestemte samfundsgrupper. Sidst i 2011 fik Orbán’s regering også underkendt flere love af forfatningsdomstolen, herunder medieloven og loven om religion, uanset alle forsøg på at stække domstolen. Domstolene var i det hele taget

¹³⁷ ”Orbán evaluates government’s first 100 days”, by MTI, www.politics.hu 13.9. 2010. Ellen Bos, ”Ungarn unter Spannung, Zur Tektonik des politischen systems”, *Osteuropa*, 61. Jahrgang, Heft 12, dezember 2011:52.

¹³⁸ ”EU frontier”, Achievements of the first Hungarian EU Council Presidency”, policy paper no.8, CEUENS June 2011.

ikke meget for at underlægge sig politiske krav. Men Fidesz' magt over styringen af medierne blev ikke desto mindre fastholdt. I maj 2012 blev medieloven vedtaget uden i nævneværdig grad at tage hensyn til forfatningsdomstolen. Især problemerne for den regeringskritiske "Klub Radio" vakte opsigt og debat.

Gennem de politiske indgreb sikrede Fidesz sig varig kontrol over medierådet, forfatningsdomstolen, det nationale juridiske kontor, budgetrådet og nationalbanken, også ud over næste valg. Orbán forstod i tide at gribe ind, når hans magt var truet. De der arbejdede tæt omkring ham fik særlige fordele, fx fik ansatte i det særlige antiterror centrum mere end dobbelt så meget i løn som almindelige politibetjente, ligesom chefen for hans personlige beskyttelse, fik rang af general. Karteltrækkene, fokusering på statsmagten og magtens teknologi, blev i det hele taget meget iøjnefaldende. Og Orbán fik, trods den megen kritik inde fra og ude fra, vedtaget så meget nyt, at *Paul Lendvai* omkring halvvejs i valgperioden talte om "10-0" til Orbán, for at bruge fodboldsproget. Reelt var hans magt større og ikke mindst var den mere sikker end Lukashenko's i Hviderusland og Janukovitj's i Ukraine¹³⁹. Med den ny valglov vil Fidesz som sagt kunne opnå flertal med et mindretal af vælgere bag sig¹⁴⁰. EU frygtede med god grund, at "Orbánismen" ville sprede sig til andre lande, for med 27 "Orbán'er" ved roret i EU og med det frontalangreb på den herskende liberale konsensus, det indebærer, vil det europæiske projekt kunne blive bragt i dødelig fare¹⁴¹. Sagt med andre ord var EU ikke blot i fare for at falde fra hinanden af økonomiske årsager, men også fordi medlemslandene forfølger forskellige og meget ofte antidemokratiske politikker¹⁴². Ikke mindst derfor påbegyndte EU-Kommisionen den procedure, hvorefter Ungarn kunne blive dømt ved EU-domstolen, dersom regeringen ikke inden for kort tid trak de mest kontroversielle dele af lovændringerne, herunder visse ændringer i forfatningen, i loven om databeskyttelse og om Nationalbanken tilbage. Desuden ville Ungarn, i henhold til "sixpack" bestemmelserne om mere finansiell stabilitet, kunne blive frataget midler fra EU's Samhørighedsfond. En fratagelse af stemmeretten ville dog, i henhold til Lissabon-traktatens artikel 7, kræve en besværlig fremgangsmåde og ville givetvis støde på modstand, ikke mindst de nye EU-medlemslande fra øst.

Orbán måtte agere på to meget forskellige arenaer, den hjemlige, hvor det gjaldt om at redde mest muligt, og den internationale arena, hvor Orbán var tvunget til at give indrømmelser, men efter bedste evne forsøgte at begrænse dem. En accept fuldt ud af IMF's og EU's krav ville bringe Orbán's og Fidesz' eget projekt, at bevæge Ungarn bort fra den konstitutionelle liberale regimetype, i fare og skabe troværdighedsproblemer. Som partitype havde Fidesz, set fra Bruxelles, bevæget sig for langt bort fra et liberalt "mainstream" parti, langt over mod den populistiske og euroskeptiske type, mod et populistisk lederstyret kartelparti, der satsede på kontrol over staten, måske ligefrem erobring af staten ("state capture", Bózoki, 2008:216) (karteltræk) og på stemmemaksimering ("vote-seeking"), men med ikke-demokratiske midler som fx med indførelse af en ny valglov og

¹³⁹ Interview med Lendvai i det slovakiske dagblad "Pravda" 30.5. 2012.

¹⁴⁰ www.osw.waw.pl 9.1.2012, "'Hungary under Orbán's rule: the constitutional consolidation of power'".

¹⁴¹ Ivan Krastev, "Nie chcemy miec w Unii 27 Orbánów", *Gazeta Wyborcza* 15.-16.1. 2011:24.

¹⁴² Sagt i en "appel" udsendt af György Dalos, Miklós Haraszti, György Konrád, László Rajk, "The Decline of democracy – the rise of dictatorship" (2011), www.eurozine.com.

medielov. Det skal ikke glemmes, at flere af de mest ”skæve” udmeldinger fra regeringen kom fra koalitionspartneren De Kristelige Demokrater og dette partis formand og viceministerpræsident Zsolt Semjen, der ikke følte behov for politisk moderation og søgen mod den politiske midte¹⁴³. Orbán har formået at forebygge dyb intern splittelse, men der har været åben uenighed i partiet omkring fx uddannelsesreformer og ændringer i lovene om kommuner og regioner, ligesom udmeldingerne om håndtering af krisen i forhold til EU ikke har været ret forskellige, kort sagt med høge over duer¹⁴⁴.

Ministerpræsident Gyurczány og parlamentsmedlemmer fra de Grønne gennemførte flere aktioner uden for parlamentet for at gøre omverdenen opmærksom på de problemer, som især vedtagelsen af den ny valglov og den ny grundlov ville medføre. Fidesz var som sagt blevet ikke blot et lederstyret parti, men også et særligt kartel type parti med fokus på både erhvervelse og opretholdelse af den politiske magt og kontrollen over staten. 2. januar 2012 kom det til protester uden for Operaen i Budapest, hvor vedtagelsen af den ny forfatning blev højtideligholdt. Jobbik holdt deres egne protestdemonstrationer og stillede her krav om ungarsk udmeldelse af EU og erklærede ”krig” mod det liberale demokrati¹⁴⁵. Fidesz formåede at samle en støttedemonstration med deltagelse af hundredetusinder. På nationaldagen den 15. marts 2012 samlede Fidesz flere hundredetusinder til demonstration i Budapest og igen med Orbán som hovedtaler. Som året før fremsatte han en række kontroversielle udtalelser fx om at Ungarn ikke, som i 1848, skal være en ”koloni”, i 2012 af EU og IMF. Orbán’s taktik med forhaling og brug af diplomati lykkedes ganske godt, i hvert fald sommeren 2012 over. Men presset blev forstærket efter sommeren. Allerede i juni måned fortsatte Kommission sagerne mod Ungarn ved Domstolen vedrørende lov om databeskyttelse og nedsættelse af dommernes aftrædelsesalder, ligesom forhandlingerne med IMF fra august 2012 trådte ind i en afgørende fase. Spørgsmålet om nationalbankens uafhængighed syntes at blive klaret gennem forhandlinger.

Den ungarske befolkning var på samme tid blevet mobiliseret og demobiliseret. Over halvdelen af vælgerne var, at dømmes efter meningsmålingerne, gjort politisk hjemløse. De var utilfredse, men partierne i opposition, og frem for alt Socialistpartiet, udgjorde ikke et reelt alternativ for de fleste vælgere.

”Orbánisme” som regimetype

Men hvad kendetegner helt grundlæggende ”Orbánismen”? At regimeformen er gået i retning af det illiberale demokrati og majoritetsdemokratiet i den mere ”tyranniske” variant (Agh, 1998) er uafviseligt, ligesom symbolpolitik har været en central del af partiets ideologiske profil. ”Orbánisme” har haft et vist præg af ”putinisme”, men, som rigtigt fremhævet af *Ivan Krastev*, har

¹⁴³ Interview med Lászlo Tamás Papp i ”Gazeta Srodkowoeuropejska”, et tillæg til *Gazeta Wyborcza* 31.3. 2011:14.

¹⁴⁴ Se Ellen Boss, ”Ungarn unter Spannung, Zur Tektonik des politischen Systems”, *Osteuropa*, 61. Jahrgang, Heft 12, Dezember 2011:57.

¹⁴⁵ Se fx ”Jobbik head says party rejects ”corrupted democracy”; predicts armed conflicts as crisis of liberalism escalates”, www.politics.hu 30. Januar 2012.

Orbán ikke været imod demokrati forstået som et system med frie valg. Men han var imod, at det parti der vinder valget, ikke har ret til at lovgive og regere på grund af alle mulige indre og ydre ”checks and balances”. *Balázs Jarábik* (Jarábik, 2012) advarer mod at få efter personen Viktor Orbán, der trods alt er af den pragmatiske type og er valgt af et flertal af ungarere og derfor nyder stor opbakning i befolkningen. De fleste, ønsker at Orbán gør det *bedre*, ikke nødvendigvis at han går af. EU bør forholde sig konkret til den politik, der føres og her søge at lede Orbán bort væk udemokratiske tiltag. Kort sagt bør Ungarns Orbán ikke sidestilles med Hvideruslands Lukasjenko. *Balázs Jarábik* advarer mod at dæmonisere personen Orbán, bedre er på kræve bestemte udemokratiske tiltag ændret eller taget af bordet. *András Láncki* taler om en ”ublodig revolution”, der er understøttet af en nostalgi for ”goulashkommunismen” under János Kádár’s styre og frem for alt med støtte fra den nedre og forarmede del af middelklassen¹⁴⁶. *Lászlo Tamás Papp* mener, at Viktor Orbán kan placeres et eller andet sted mellem de Gaulle og Kádár, at sammenligne ham med Putin, Lukasjenko og Chavez er efter hans mening forsimplet og giver ikke mening og er da også kun fremført i vestlige medier. *András Bozóki* (Bozóki, 2008:208) finder gaullistiske træk, men den franske ”gloire” savner han. Regimeformen er nærmest på partokratiet med tesen om indførelse af et nyt system for ”nationalt samarbejde” under Fidesz-hegemoni¹⁴⁷, og satsningen på mediepolitik minder ham om ”Forza Italia” og Silvio Berlusconi. Årsagerne til Fidesz’ fremgang ser han meget i den politiske kultur, frem for alt i det generelle fravær af institutionelt ansvar, at omgå de formelle institutioner og forlade sig på netværk og klientelisme.¹⁴⁸ *János Kornai* betegner det politiske system efter valget i 2010 som ”autokratisk” og henviser i den forbindelse til den kontroversielle økonomiske politik og de mange brud på de ”checks and balances”, der skal kendetegne et liberalt demokrati¹⁴⁹.

Balint Magyar, i sin tid en af grundlæggerne af alliancen af Fri Demokrater, er endnu hårdere i sin kritik¹⁵⁰. For ham er Orbán og Fidesz en blanding af national og social populisme med appel til de mange, især ældre, der sukker efter trygheden i János Kádár’s regime. I Fidesz fandt vi, al højrepopulisme til trods, en del med baggrund i det gamle system, fx udenrigsminister János Martonyi og ministrene Sándor Pinter og György Matolcsy. At Orbán har haft så stor opbakning i befolkningen er bekymrende. Mange vælgere, siger han, fralægger sig ansvar for egen skæbne og kaster skylden over på andre. ”Synderne” er fremmede, kommunister, bankfolk, oligarker, liberale, jøder, homofile og romaer. Fidesz’ ledere er ikke racistiske og xenofobiske. De er frem for alt er kyniske ”vote-seekers”. Er ekstreme holdninger den bedste vej til valgsejr, viger partiet ikke tilbage for at bruge dem.

Som fremgået har Ungarn haft erfaringer med ”Orbánisme” i to perioder, fra 1998-2002 og fra 2010. Der har været fremført flere forklaringer på, hvorfor drejningen i retning af illiberal

¹⁴⁶ Interview i det polske *Polityka* no.26, 21.6.-28.6. 2011:42-44, ”Boze, poblogoslaw Wegrów”.

¹⁴⁷ András Bozóki, ”Auroritäre Versuchung, Die Krise der ungarischen Demokratie”, *Osteuropa*, 61. Jahrgang, Heft 12, Dezember 2011:69,78.

¹⁴⁸ András Bozóki, ”Auroritäre Versuchung, Die Krise der ungarischen Demokratie”, *Osteuropa*, 61. Jahrgang, Heft 12, Dezember 2011:67.

¹⁴⁹ János Kornai, ”Taking Stock”, engelsk oversættelse af artiklen ”Számvetés”, *Népszabadság online* 6.1. 2012.

¹⁵⁰ Balint Magyar, ”Archipelag Gulasz”, *Gazeta Wyborcza* 14.-15. maj 2011:22-25.

demokrati har fundet sted i netop i Ungarn, som mange i 1989 så som et fremtidigt mønsterland i demokrati og markedsøkonomi. *György István Tóth* og *Eszter Rádál* peger på den politiske kultur. Når det gælder interpersonelle og politiske holdninger er ungarene, hævde han, nærmere bulgarere, moldavere og russere. Under det kommunistiske system havde ungarene lært sig ”doublespeak” og mistet tilliden til de politiske partier og de offentlige institutioner. Tilliden (”trust”) til de demokratiske institutioner er på et meget lavt niveau, og deltagelsen i civilsamfundsaktiviteter har været nærmest ekstrem lav, og de mange dag til dag frustrationer skabte blot endnu lavere tillid til de demokratiske institutioner. ”Business” – og ikke mindst politik – ses som ”beskidt arbejde”, skatteunddragelse som noget helt naturligt, samtidig med at kravene til offentlig service er urealistisk høj¹⁵¹.

János Kis, tidligere dissident, fremhævede især middelklassens betydning. Forarmningen af middelklassen i Ungarn har i høj grad bidraget til at kaste mange veluddannede i armene i på Fidesz og Jobbik. *Csilla Kiss* (Kiss, 2003:752) fremfører to forklaringer på Fidesz’ optur, den ene med udgangspunkt i vælgernes *efterspørgsel* (”demand side”) og den anden ud fra de vigtigste *skillelinjer* i samfundet. Fidesz har dygtigt udnyttet vælgernes utilfredshed og har evnet at koble sig til vigtige nationale og kulturelle skillelinjer, fx by-land og de ungarske mindretal i nabostaterne. Situationen i Polen før valget i oktober 2011 var mindre dramatisk, selv om der her, belært af årene 2005-07 med PiS ved magten, eksisterede en vis frygt for en ”ungarsk epidemi”¹⁵². Kort sagt har efterspørgslen efter blød og hård populisme været stigende. Den systemiske skillelinje, ”Vi-Dem”, havde vokset sig stærk og skabt gode muligheder for at slå på blød og hård populisme i valgkampene.

Andre forklaringer på Fidesz’ fremgang har i højere grad taget deres udgangspunkt i *forholdet mellem partierne* og partiernes stræben efter at erhverve sig den bedst mulige position inden for det ”politiske rum” (Rovny og Edwards, 2012). Sagt med andre ord er ét partis nedtur et andet partis ”brød”, frem til valget i 2010 til fordel for Fidesz’ (Kiss, 2003). Der var med valget i 2006 blevet skabt et tomrum i partisystemet, en ”opportunity structure”, som Fidesz dygtigt forstod at udnytte. Venstrefløjen lå til gengæld fuldstændig underdrejet, og udviklingen i ungarsk politik efter valget i 2010 har ikke ændret herved. Konkurrencen kom i stedet fra det yderste højre, frem for alt fra Jobbik. De to nævnte forklaringer, vælgernes efterspørgsel og ledernes strategiske valg, er forbundne og begge skal derfor tages i betragtning for på fyldestgørende måde at forklare Fidesz hegemoniske position efter valget i 2010. Om Fidesz er i stand til genvinde regeringsmagten og således fastholde hegemoniet og forene modernisering og markedsøkonomi med opretholdelse af en generøs velfærdsstat og med stor vægt på traditionalisme og nationalisme, kort sagt en ”konservativ modernisering” noget i stil med Kaczynski-brødrenes projekt i Polen i årene 2005-07, vil kun tiden vise.

¹⁵¹ Eszter Radál, István György Tóth, ”Closer to the East or the west?”, www.eurozine.com.

¹⁵² I en interessant rundbordssamtale i ”Gazeta Wyborcza” 28.-29. maj 2011:27, ”Grozi nam wegierska epidemia”?

V. VENSTREFLØJEN

Umiddelbart efter de gamle systemers fald var det socialistiske princip blevet bragt i dyb miskredit. Realsocialismen havde diskrediteret socialisme i alle varianter, det være sig som ideologi, diskurs, utopi, revolution eller inspiration for personlig frigørelse (Schöpflin, 2000:66). Som sagt i en rundbordssamtale i det polske dagblad "Gazeta Wyborcza" savnede venstrefløjen efter kommunismens fald en ny stor vision¹⁵³. De kommunistiske efterfølgerpartier og de historiske socialdemokratier blev tvunget til at gennemtænke situationen og finde frem til en anderledes og mere praktisabel "common sense" socialisme. Det socialdemokratiske rum mellem (post)kommunistisme og neoliberalisme eksisterede, men lod sig vanskeligt udfylde, for partier, der gik ind for social lighed og en retfærdig fordeling, blev beskyldt for kommunistisk nostalgi og naiv tredjevejstænkning. Mange betragtede selve den socialdemokratiske idé som et levn fra fortiden, forbundet med kommunisme og uden at være et bæredygtigt alternativ. Socialdemokratismen og revisionismen gjorde for dem ikke den store forskel på demokrati og diktatur (Gerrits, 2002:98, 106).

Problemerne var forskellige fra land til land. Problemet på Balkan var, at vi her i højere grad end i Centraleuropa havde at gøre med agrare samfund, og socialdemokratismen derfor kun appellerede til få arbejdere og intellektuelle i de større byer. Internationalismen i partiets politik skabte modstand, som ofte var forbundet med antisemitisme. Nationalisme og agrare emner rangerede højt, men de emner var ikke socialdemokratiernes styrke (Gerrits, 2002). På Balkan var den socialistiske idé forbundet med Rusland og Sovjetunionen, i Centraleuropa i højere grad med Tyskland og SPD.

Begejstringen for den fri markedsøkonomi holdt ikke i længden, hvilket snart skulle komme de kommunistiske efterfølgerpartier til gode. De ikke-kommunistiske partier kunne ikke regere alene ud fra afvisning af fortiden og frygt for (post)kommunisters politiske come-back. Socialistiske partier, det være sig reformerede kommunister eller autentiske socialdemokrater, krævede indført en mere human form for kapitalisme. Men de nye socialdemokratier blev, da de fik regeringsmagten, bundet af den lave handlefrihed og stiafhængigheden, ligesom korrupsion, skandalesager og dårlig embedsførelse også blev et venstrefløjsproblem. Også post-kommuniste og socialdemokrater måtte gennemføre overgangen til kapitalisme under vanskelige, for ikke at sige umulige vilkår, uden mulighed for at bibringe overgangen fra plan til marked den lovede sociale dimension. Målet for den ny venstrefløj var kapitalisme med et "menneskeligt ansigt", men ansigtet forblev for inhumant.

De reformerede kommunistiske partier evnede eksempelvis ikke i tilstrækkeligt omfang at udvikle en nye politikker rettet mod landdistrikterne, de dårligst uddannede og de socialt marginaliserede i øvrigt (Ágh, 2004:4). Ikke alle problemer skyldtes faktorer ude fra. For mange kræfter blev lagt på rent organisatoriske spørgsmål. Godt nok var handlefriheden i den økonomiske og sociale politik lav, men der blev ikke for alvor udviklet strategier for skabelse af større lighed i samfundet. Det var

¹⁵³ 29.-30.11, 1997.

kort sagt mest de *andre* partiers fejl og de voksende økonomiske og sociale problemer, der sikrede fremgangen.

De socialistiske partier i Østeuropa fik ikke, som de socialdemokratiske partier i Sydeuropa, gennem modernisering og effektivisering og - ikke at forglemme – støtten fra EU mulighed for at sikre sig en stor vælgeropbakning også hos den fremvoksende middelklasse. De socialistiske partier i sydeuropæiske lande kunne takket være økonomisk opgang fastholde regeringsmagten over lange perioder, men Central- og Østeuropa måtte en tur ned i "tåreernes dal", før det igen kunne gå – langsomt - opad. Den politiske arena blev overladt til tidligere dissidenter, intellektuelle, den gamle nomenklatur og en forarmet middelklasse. Under de forhold havde autentiske socialdemokratier det svært.

For tidligere kommunister gjaldt det kort sagt om at finde de rette strategier for *overlevelse*. I den forbindelse peger *Johan Ishiyama og András Bozóki* (Ishiyama og Bozoki, 2001) på fire muligheder, for det første hvad de kalder "*left-retreat*" strategier, dvs. en fastholdelse af klassiske venstrefløjsholdninger med afvisning af det fri marked og vestlig indflydelse. Det østtyske PDS og det tjekkiske kommunistiske parti er to gode eksempler herpå. Den anden strategi kalder de *strategien for "pragmatiske reformer"*, hvor teknokrater og eksperter får megen plads, og ideologerne derfor må vige pladsen. Her lægges der en tydelig distance til den klassiske marxistiske tænkning. Ofte skifter de reformerede partier navn og søger en klar socialdemokratisk profil og om at blive anerkendt af den socialdemokratiske Socialistiske Internationale. Den polske Demokratisk Venstrealliance og det ungarske Socialistparti nævnes som eksempler. Endelig har nogle (eks)kommunister anlagt en *national-patriotisk og nationalistisk strategi*, hvor der hverken stræbes efter en marxistisk eller socialdemokratisk profil. I stedet søges skabt rød-brune koalitioner og patriotiske "fædrelandsfronter". Den strategi blev især valgt af venstrepartier på Balkan og i SNG.

Grigore Pop-Eleches (Pop-Eleches, 2008:467) mener, at venstrefløjen med fordel kan analyseres ud fra tre tilgange, for det første ud fra *institutionel kontinuitet*, hvor det institutionelle set-up kan føres tilbage til det gamle kommunistparti, for det andet ud fra *lederskab og personel kontinuitet* og for det tredje ud fra *politisk ideologi*. Venstrefløjen i Central og Østeuropa var efter hans mening i udgangssituationen grundlæggende opdelt i to forskellige grupper. På den ene side havde vi de *traditionalistiske* post-kommunistiske partier, der stædigt har holdt fast i gamle marxistisk-leninistiske og klassisk socialdemokratiske doktriner, og på den anden side de socialdemokratisk orienterede partier med et mere "moderne", vesteuropæisk og socialliberalt værdigrundlag. De to strømninger fandtes ofte *inden for* hvert enkelt parti. "Gammelkommunistiske" partier som fastholdt linjen tilbage til det gamle system, forsøgte sig ved flere valg, men med begrænset succes.

I god overensstemmelse med de nævnte opdelinger peger *Krzyszyna Skarzynska* på to typer venstrefløjspartier, på den ene side den *økonomisk og velfærdsorienterede*, på den anden den *identitetsmæssigt* orienterede. Den første gruppes ideologi var traditionel og fagforeningsorienteret med opbakning til velfærdsstaten og til kravene om social lighed, økonomisk regulering og forsigtighed i forbindelse med privatiseringer. Som modsætning hertil finder hun

venstrefløjssynspunkter, der bygger på *identitet* ("lewica identyfikacyjna"). Sidstnævnte appellerede mest til veluddannede og var verdsligt og internationalt orienteret. Fra den fløj er blevet forfægtet moderne nærmest teknokratiske og socialliberale synspunkter, fx i spørgsmål med relation til EU-medlemskab, globalisering, privatisering og statslig intervention. Begge fløje indtog nuancerede og til dels også positive holdninger til det gamle system, som de jo selv havde været en integreret del af¹⁵⁴.

Det spillede her en rolle, at der i en eller anden udstrækning var blevet plantet "et sovjetmenneske" i de østeuropæiske eliter og befolkninger. Det skal heller ikke glemmes, at kommunistiske partier i årene før 1989 havde været velorganiserede enheder med millioner af medlemmer og derfor havde øvet en betydelig påvirkning. I Tjekkoslaviet havde Den Nationale Front omfattet ikke mindre end 95 pct. af befolkningen og gennemsnit-tjekkoslavakken før 1989 været medlem af 2,3 kommunistisk dominerede organisationer¹⁵⁵. Det gav i udgangssituationen kommunistiske efterfølgerpartier i et solidt organisatorisk forspring i forhold til genopstandne historiske socialdemokratier.

I Polen, Slovakiet og Ungarn mistede de gammel-kommunistiske partier hurtigt indflydelse. Derimod opnåede reformkommunisterne fra Venstredemokratisk Alliance i Polen og Socialistpartiet i Ungarn solid vælgeropbakning, men tabte senere vælgere, meget på grund af skandaler og en for teknokratisk fremtoning (se boksen). Smer-SD i Slovakiet undgik efter valget i 2006 at begå de fejl (Rybar mfl., 2008). I Tjekkiet opnåede det svagt reformerede kommunistiske parti (KSCM) mere end 10 pct. af stemmerne, og ved valget i 2002 fik slovakiske kommunister for første gang parlamentarisk repræsentation for at miste igen den ved det efterfølgende valg. Gammel-kommunistiske partier har haft repræsentation i parlamentet i Rumænien og i flere af SNG-lande, fx Rusland og Ukraine. Blandt de centraleuropæiske lande havde kun Tjekkiet i udgangssituationen et *historisk* socialdemokrati. Det stod svagt i begyndelsen, men voksede sig stærkere.

Venstreføjen i Polen og Ungarn: op-og nedture

Venstredemokratisk Alliance (SLD) i Polen og Ungarns Socialistparti (MSZP) har i deres mere end 20-årige historie haft noget, der ligner et fællesskab. Begge var i udgangssituationen postkommunistiske socialdemokratier, for så vidt som de før 1989 havde repræsenteret den moderne reformvenlige og tilpasningsdygtige del af den gamle magtelite, nomenklaturen, og begge blev oprettet som udbryderpartier fra de kommunistiske partier, der omkring året 1989 var delt i en reformvenlig og en "gammelkommunistisk" fraktion. Aleksander Kwasniewski, den senere præsident, var en af grundlæggerne af SLD. Det ungarske Socialistparti blev hurtigt accepteret i den

¹⁵⁴ Krzysztyna Skarzynskas opdeling benyttes af Krzysztof Pankowski, i artiklen "Od lewicowosci zawstydzonej do prawicowosci zagrozonej- zmiany w deklaracjach politycznych polakow w ciagu ostatnich pieciu lat", *Politicus*, no. 1-2 (7), Warszawa:Biuletin Instytutu Studiów Politycznych PAN, 1995:55.

¹⁵⁵ Oskar Jrejci, "Zneuzita myslenka", *Ekonom*, no.13, 1998:62-63.

socialdemokratiske Socialistisk Internationale, hvilket utvivlsomt skyldtes det liberale regime i Ungarn i årene op til 1989, mens SLD måtte vente nogle år med anerkendelsen, da Polen i 1980erne i flere år havde været trykket af undtagelsestilstanden og ulovliggørelsen af fagbevægelsen Solidaritet. Sidst i 1990erne omdannede SLD sig fra en partiføderation til et regulært politisk parti.

Både de polske og ungarske socialister anlagde en teknokratisk linje og var i 1990erne i front i årene med opbygning af kapitalisme og markedsøkonomi. Begge partier erobrede regeringsmagten, SLD i 1993 og MSZP i 1994, og begge mistede den for at vinde den tilbage, SLD i 2001 og MSZP i 2002. SLD oplevede med Leszek Miller en voldsom nedtur, som mest skyldtes en stribe skandaler rejst i pressen, især Orlén-medieskandalen kom til at belaste ham hårdt. Men også økonomiske stagnation og stigende arbejdsløshed skadede partiet. SLD fik et katastrofevalg i 2005, og er siden ikke kommet sig over den behandling af vælgerne. Ved valget i 2011 nåede partiets stemmeandel ned på godt 8 pct., og formanden Grzegorz Napiralski valgte som følge af tilbagegangen at trække sig. Den gamle partiformand Leszek Miller kom tilbage i parlamentet og blev leder af parlamentsgruppen. Ved valget i 2011 gik mange centrum-venstre vælgere over til Palikot's Bevægelse.

I Ungarn begyndte nedturen for Socialistpartiet hurtigt efter valget i 2006, udløst af offentliggørelsen af et bånd fra et internt møde i Socialistpartiet, for formanden, Ferenc Gyurczany erkendte at have "løjet morgen, middag og aften" om landets økonomiske situation. Årene efter var én lang valgkamp. Socialistpartiet genvandt ikke det tabte, uanset at Gyurczany trak sig tilbage både som ministerpræsident og partiformand. Valget i 2010 gav højrefløjten i Ungarn, repræsenteret ved Fidesz og Jobbik, en jordskredssejr. Socialistpartiet mistede omkring 2/3 af sine vælgere og ser, anno 2012, ikke ud til at genvinde ret mange af de fravalgte vælgere, uanset finanskrise og eurokrise og uanset de mange protester mod Fidesz-regeringens anslag mod det liberale demokrati.

De socialistiske partier var ikke nødvendigvis by-partier. *Jacek Lubecki* konstaterer, at de eks-kommunistiske partier ved de første valg opnåede særlig stor tilslutning i de områder, som i den før-kommunistiske tid havde haft et stort landbrugsproletariat, og som i den kommunistiske periode opnåede socialt advancement for igen at miste den fordel efter 1989. Derfor herskede i de kredse en vis nostalgi for den kommunistiske tid. For Polen drejede det sig især om de områder, der under delingen frem til 1. verdenskrig havde været underlagt Rusland og Tyskland, dvs. nord-vest og nord-øst. For Ungarn derimod drejede det sig om de sydøstlige områder, for Rusland sortjordsområderne mod syd og for DDR Mecklenburg-Forpommern og nordøstlige Brandenburg, hvor urbaniseringen og industrialiseringen havde været særlig stor. Det postkommunistiske PDS fremstod i det ophørte DDR som et regionalt middelklasseparti¹⁵⁶. Fravær af religiøse holdninger og en alder på omkring de 40-55 har været kendetegn for den postkommunistiske gennemsnitsvælger.

¹⁵⁶ Se Jacek Lubecki, "Echoes of Latifundism? Electoral Constituencies of Successor Parties in Post-Communist Countries", *East European Politics and Societies* Vol.18, No.1, 2004:10-44.

En forklaring på de reformerede kommunistiske partiers fremgang var, at de reformvenlige tidligere kommunistiske partier evnede at rense ud i egne rækker og fremstå som autentiske socialdemokratiske partier. Men vælgerne blev ikke præsenteret for et politisk projekt, der synligt adskilte sig fra borgerliges. ”Post-kommunisterne” forsøgte at fremstå over for vælgerne som centrumsøgende og ansvarlige, der gik ind for en socialt reguleret markedsøkonomi og kapitalisme med et ”menneskeligt ansigt”. Det gav stemmer, men projektet lod sig ikke gennemføre fuldt ud.

De reformerede kommunistiske partier evnede i en årrække at forene ny og gammel identitet med solid appel til de sociale tabere og folk med aktier i det gamle system. De fremstod som socialistiske reformatorer, der havde lært lektien og var i stand til at give transformationerne en social dimension, men den politiske stil og partikulturen var ikke desto mindre præget af traditionerne tilbage i tid. Det ungarske Socialistparti fremstod som et moderne de-ideologiseret parti efter mønstret i Tyskland (Schröder) og England (Blair). I første omgang gav den satsning gevinst, idet mange vælgere prioriterede ekspertise og politisk erfaring højere end holdningerne til fortiden. Spørgsmålet var, hvad eks-kommunisterne ville bruge den nyvundne magt til. De højre-traditionalistiske partier så for sig ny klasse af nomenklatur-kapitalister og hvidvaskning af sorte og røde penge.

De socialdemokratiske orienterede post-kommunistiske partier blev kort sagt på mange områder de bedste fortolkere af de nye post-kommunistiske værdier. Klassiske venstrefløjsværdier havde en vis appel også hos den yngre del af vælgerskaren, der var blevet bragt i en vanskelig social situation. De ”postkommunistiske” partier kunne desuden nyde godt af ikke-kommunistiske ledes udstrakte mangel på politiske erfaring. Partier som SLD i Polen, LDLP i Litauen og Socialistpartiet i Ungarn gav vælgerne mange attraktive valgløfter, men fik svært ved at indfri dem efter valgsejrene.

Som nævnt af *Maciej Szymanowski* var der i takt med de økonomiske og sociale problemer blevet skabt en *retrospektiv utopi* efter princippet om, at ”alt hvad der var før, var bedre, men allerbedst er det, som aldrig nogensinde har været”¹⁵⁷. SLD i Polen lancerede ved valget i 1993 sloganet ”på den måde kan det ikke fortsætte”, som ganske godt indfangede utilfredsheden hos mange vælgere. Den retrospektive utopi blev ikke kun aktiveret i nedgangstid, også under økonomisk opgang, hvor forventningsniveauet stiger. Når det gamle systems regler og normer forsvinder, men nye ikke er internaliseret, og forventningsniveauet samtidig vokser, opstår der let en frygt for forandring, måske en direkte afstandtagen herfra. I efteråret 2000 mente over halvdelen af polakkerne, at levevilkårene havde været bedre under det gamle system, og det tal blev ikke lavere, da vi nåede finanskrisen i 2008.

¹⁵⁷ Maciej Szymanowski, ”Mit pravdu nestaci, Litve a Polsku zvitezili postkomunisté i v Madarsku”, *Respekt* 30.5.-5.6. 1994.

Udviklingen på *Balkan* var et skræmmebillede for venstrefløjspartier i de centraleuropæiske lande. Især blev talt om at undgå en udvikling som i *Bulgarien* ("bulgarisering"). Det bulgarske Socialistparti havde regeringsmagten i flere perioder. Det fremstod over for omverdenen som et kun delvist reformeret kommunistisk parti og således mindede om de tidligere kommunistiske partier i SNG-landene.

Arven fra fortiden havde sat sig dybe spor. Partinavnet blev ændret, men den interne transformation og ændringerne på policy-niveauet lod vente længe på sig. Partilederne blev opdelt i på den ene side ideologer med koblinger tilbage til det gamle system og på den anden side entreprenører, fortrinsvist yngre ex-kommunister med store økonomiske ambitioner. Støtten til markedsøkonomi af den liberale vestlige type var begrænset, og det i begge leje¹⁵⁸. De to fraktioner bidrog hver på deres måde til at bringe transformationen på afveje. Ideologerne var optaget af parlamentet, entreprenørerne af kontakter til administrationen. Da de to grupper kontrollerede hver deres gren af magtapparatet, behøvede de ikke at forhandle med myndighederne og heller ikke at strides særlig meget indbyrdes. Ideologerne manglede evnen til at regere. Entreprenørerne var i stand til at regere, men kun ud fra egen vinding. De sikrede sig selv og deres nærmeste allierede billige lån i de statsejede banker og eksportlicenser for bl.a. salg af korn til udlandet, som der ellers var hårdt brug for i landet selv på grund af den svære forsyningssituation. De "røde baroner" engagerede sig i vid udstrækning i spekulative salg og lukrativ eksport end i skabelse af produktion og beskæftigelse.

Magten blev sikret takket være klientelistiske netværk og korruption og økonomisk kriminalitet. Den bulgarske økonomi blev nærmest drænet for ressourcer. Følgen var krise inden for bankvæsen, finansiering, fødevarerforsyning og udenrigshandel. Det hele endte med en voldelig opstand og udskrivning af nyvalg. BSP tabte valget, men forblev en politisk faktor takket være organisatorisk styrke og lokale netværk. Den borgerlige regering, der fulgte efter, havde en betydelig politisk kapital, i hvert fald så længe erfaringerne fra perioden under Zhan Videnovs regering var i frisk erindring.

Allerede ved valget i 2005 opnåede Socialistpartiet politisk come-back, med valget i 2009 drejede det politisk pendul igen over mod centrum-højre. Partiet "Borgerne for en Europæisk Udvikling i Bulgarien", ledet af Sofia's borgmester og den senere præsident Boiko Borisov, blev her største enkeltparti.

Både ikke-kommunistiske regeringer og vestlige eksperter undervurderede styrken i den økonomiske recession. Chokkurene blev mere følt som chok end som kur, derfor kom frygten for nye chok og transformationstræthed i de første år ofte tidligere kommunistiske partier til gode. Revurdering af fortiden, tillid til statsregulering og ønsker om statsbeskyttelse voksede naturligt nok i takt med stigende ulighed. Det nye system var ikke, som ventet af mange, ensbetydende med mere sikkerhed, økonomisk udvikling og social retfærdighed. Andelen af befolkningen under

¹⁵⁸ Venelin I. Ganev, "Bulgaria's Symphony of Hope", *Journal of Democracy*, Vol.8, No.4, 1997:134.

fattigdomsgrænsen steg på få år typisk fra 15 pct. til over 40 pct. og arbejdsløsheden til 5 og senere 25 pct.

Længslen efter den realsocialistiske fortid havde naturligt nok især godt tag i dårligt uddannede, ældre, arbejdsløse og sociale tabere i det hele taget. Utilfredsheden var særlig stor blandt offentligt ansatte, hvis indkomster holdede efter indkomster i den ny private sektor. Kun Tjekkiet gik – dog kun indtil midten af 1990'erne - fri for den ”post-kommunistiske smitte”. Arbejdsløsheden her var lav, og forestillingen om en krisefri overgang fra plan til marked havde derfor et godt tag i befolkningen.

Men efterhånden fik socialdemokratiske holdninger større tilslutning også i Tjekkiet. I året 2002, 13 år efter fløjlsrevolutionen og efter fire år med socialdemokratisk regering, erklærede 80 pct. af de adspurgte, at staten burde være mere kontrollerende i forhold til bankerne, og tre fjerdedele mente, at staten burde involvere sig mere i økonomien, fx regulere huslejer, bestemme priser på basale varer og fordele boliger. Halvdelen mente, at staten skulle træde til og hjælpe økonomisk trængte virksomheder¹⁵⁹. Det liberale politiske miljø klagede ikke uden grund over udbredt mangel på ”reformkultur”.

Den Demokratiske Venstrealliance i Polen vandt i begyndelsen især mange stemmer på kritik af Balcerowicz-planen og den økonomiske chokkur, kirkens indblanding i politik og utilfredsheden i befolkningen med præsident Lech Walesa's embedsførelse, mens Socialistpartiet i Ungarn mest vandt stemmer på modstanden mod nationalismen og de store erstatninger til landbruget. Holdningsskiftet i Litauen og Bulgarien skyldtes mest trængslerne for landbrugserhvervet¹⁶⁰. Bønderne hørte normalt til gruppen af sociale tabere. Iflg. meningsmålinger i Polen i 1994 fremførte 48 pct. af landmændene således nostalgi for den kommunistiske fortid, især de ”trygge år” i 1970'erne. I Polen og Ungarn stemte vælgerne i landdistrikterne mest på agrare klassepartier, Bondepartiet PSL og Husmandspartiet, mens venstrefløjspartiet LDLP i Litauen og Socialistpartiet i Bulgarien vandt valgene i 1992 og 1994 især takket være støtte i landdistrikterne og de mindre byer.

Erobringen af regeringsmagten kom hurtigere end ventet og måske også hurtigere end ønsket. De begrænsede handlemuligheder bragte venstrefløjspartierne nærmere den politiske midte, men til gengæld også længere væk fra de civile samfund og kernevælgerne. Mange kunne ganske enkelt ikke skelne mellem venstre og højre politisk. Ved valgene i 1996 og 1997 i Bulgarien, Rumænien, Litauen, Polen følte socialt udstødte sig svigtet af ”post-kommunisterne”. Trods pæne valgresultater havde SLD i Polen og Socialistpartiet i Ungarn måttet afgive regeringsmagten i 1997 og 1998 efter én valgperiode. Regeringsmagten gik tabt, men muligheden for at genvinde den var absolut til stede, hvilket blev bekræftet ved valget i Litauen, præsidentvalget i Polen i 2000 og parlamentsvalgene i Polen i 2001 og Ungarn i 2002 og 2006. I Slovakiet vandt Smer-SD regeringsmagten i 2006 for igen at miste den ved valget i 2010. Efter valget i 2005, og fire år med regeringsmagt, blev venstrefløjen i Polen stærkt reduceret og risikerede at helt miste den

¹⁵⁹ Kathleen Knox, “Czech Republic: Many Favor Strong State Role in Economy”, www.rferl.com, 2.4. 2002.

¹⁶⁰ J. Kurczewski (1994), "Poland's seven middle classes", *Social Research*, 61 (2):395-422.

parlamentariske repræsentation. Den retrospektive utopi holdt ikke i længden, eller den kom snarere andre til gode.

To post-kommunistiske partier i Polen, SLD og bondepartiet PSL styrede Polen i årene 1993-1997 og senere efter valget i 2001. Begge blev betragtet som status-quo-orienterede, men deres politik blev ikke som i Bulgarien mødt med store folkelige protester, tværtimod var der under den første postkommunistiske regering fra 1993-1997 pæn økonomisk vækst. Demokratisk Venstrealliance (SLD) forsvarede princippet om markedsøkonomi og accepterede den større sociale ulighed, der uundgåeligt fulgte hermed. SLD blev en ledende kraft i opbygningen af den ny kapitalisme, mens Bondepartiet PSL optrådte mere markeds skeptisk og EU-skeptisk. Hvor Bondepartiet bestræbte sig for at holde fast i kernevælgerne (landbefolkningen), slap SLD snart koblingen til de socialt utilfredse og arbejderne og forsøgte at appellere bredt, at fremstå mest muligt "catch all", hvilket også lykkedes frem til 2001. Derefter tabte SLD mange vælgere, især fordi partiet holdt fast i status-quo linjen og blev belastet af en stribe mere eller mindre veldokumenterede skandaler og affærer. Helt galt gik det ved valget i 2005, noget bedre ved valget i 2007. Ved valget i 2011 blev SLD mindste parti i parlamentet, da mange af partiets vælgere valgte at sætte krydset ved Palikot's antiklerikale bevægelse.

Socialistpartiet i Ungarn anlagde som sagt en pro-marked og teknokratisk linje og var derigennem i stand til at øge koalitions potentialet og endda indgå et historisk kompromis med det liberale SZDSZ. De tjekkiske socialdemokrater har siden valget i 1996 haft stabile stemmeandele, lidt under eller lidt over de 30 pct. Smer-SD i Slovakiet vandt regeringsmagten i Slovakiet i 2006, samtidig med at tilslutningen til Socialistpartiet i Ungarn og SLD i Polen styrtdykkede. Den teknokratiske linje havde frem til 2006 givet Socialistpartiet i Ungarn høj vælgerstøtte, men opbakningen faldt derefter markant, frem for alt på grund af de voksende økonomiske og sociale problemer. I foråret 2009 måtte Ferenc Gyurczány trække sig tilbage både som premierminister og partileder, og ved valget i 2010 blev tilslutningen til Socialistpartiet mere end halveret. Mange socialt utilfredse valgte sofaen eller alternativt at stemme på markeds skeptiske højrepartier, kun i begrænset omfang på liberale partier.

De centraleuropæiske lande undgik en "bulgarisering" af venstrefløjten, men vælgernes domme har været barmhjertige, hvilket tydeligt kom til udtryk i Polen ved valgene i 2005 og 2011 og i Ungarn i 2010.

Et tjekkisk case: Det tjekkiske Socialdemokrati (CSSD)

Det tjekkiske Socialdemokrati (CSSD) var i udgangssituationen, i modsætning til SLD i Polen og Socialistpartiet i Ungarn, et autentisk historisk europæisk socialdemokratisk parti og kunne derfor ikke med nogen ret betegnes som post-kommunistisk. Partiet blev oprettet tilbage i 1874, dvs. i den Østrig-Ungarske periode. Genoprettelsen efter kommunismens fald i 1989 var *historisk*, bestemt ud fra ønsket om at fortsætte der, hvor det gamle tjekkiske Socialdemokrati havde måttet give op på grund af tvangssammenlægningen med det kommunistiske parti (KSC) efter februar-kuppet i 1948.

CSSD havde opnået godt 30 pct. af stemmerne ved valget i 1919, og ved andre valg i mellemkrigsperioden lå andelen på mellem 9 og 13 pct. Partiet var dengang med i stort set alle de styrende koalitioner ("petka'erne") og arbejdede tæt sammen med daværende præsident Tomas G. Masaryk.

Som med andre historiske partier var selve (gen)oprettelsen af partiet efter fløjlsrevolutionen hverken endogen eller eksogen bestemt. Med andre ord blev partiet hverken oprettet efter forudgående intern splittelse eller ud fra aktuelle vælgerpræferencer. I udgangssituationen stod partiet vælgermæssigt svagt, for socialdemokratisk orienterede vælgere havde flere andre muligheder end at stemme på CSSD; frem for alt følte mange sig tiltrukket af det nye Borgerforum.

Som historisk og genfødt parti kunne der forholdsvis hurtigt skabes en partikultur på minder fra mellemkrigsårene og også en ny socialdemokratisk vision og en høj grad institutionalisering. I de første år stod partiet i skyggen af Borgerforum og havde derudover problemer på grund af den generelt stærke anti-socialistiske stemning i befolkningen. Den neoliberale diskurs var dengang nærmest enerådende, og mange betragtede således Prag-foråret og socialdemokratismen som kryptokommunisme. Partiet var desuden plaget af interne magtkampe. At ældre ledere med baggrund i perioden før 1948 eller eksilbaggrund stod stærkt i partiet formindskede valgchancerne, da de aldrende ledere havde ringe forståelse for den ny og komplekse postkommunistiske virkelighed.

CSSD's hovedmodstander på venstrefløjen blev inden længe KSCM. Det tjekkoslovakiske Socialistparti (CSS), efterfølgeren for det Tjekkoslovakiske Nationale Socialistiske Parti, havde været tilladt i den kommunistiske periode, men var blevet kompromitteret på grund af samarbejdet med kommunisterne og blev derfor aldrig nogen trussel for CSSD. Som autentisk historisk Socialdemokrati blev CSSD allerede i 1990 medlem af den socialdemokratiske Socialistisk Internationale (SI), og som et historisk socialdemokratisk parti var optagelsen i SI kun en formsag.

De historiske koblinger kom ikke partiet til gavn ved de første valg. CSSD kunne ikke som Borgerforum koble sig til aktive dissidentmiljøer under det gamle system, hvilket i den indledende fase var en forudsætning for succes på valgdagen. Koblingerne til mellemkrigsperioden og årene lige efter 1945 var ikke i sig selv nok. I eksil havde ledende socialdemokrater stået i skyggen af reformkommunister som Zdenek Mlynar og Jiri Pelikan, der med udgangspunkt i Listy-gruppen havde arbejdet aktivt i fx Charta 77 og op til 1989 dannet deres egen gruppe Obroda ("Genfødsel"). Ved 1990-valget klarede CSSD sig især dårligt i områder i Mähren med de mange religiøst indstillede vælgere og i byer med universitetsuddannelser. Partiet opnåede først et gennembrud ved valget i 1996, hvor det omsider lykkedes at gøre indhug i de traditionelt kommunistiske højborgere.

I marts 1990 blev der indkaldt til en særlig 24. fornyelseskongres i Brevnov, hvor også eksil-socialdemokrater og socialdemokrater tilknyttet Borgerforum havde adgang. Partiet fik sit gamle hovedkvarter Lidovy Dom i det centrale Prag tilbage, men fra myndighedernes side blev der længe sat spørgsmålstegn ved retten til at eje bygningen. Først en kendelse i begyndelsen af år 2000 gav

CSSD bygningen permanent. For partiet var ventetiden en gevinst, da en del af bygningen kunne udlejes til en høj pris på grund af den centrale beliggenhed midt i hovedstanden Prag. Op til valget i 2002 var CSSD således takket være disse indtægter blevet det økonomisk bedst konsoliderede parti.

Den første leder Jiri Horák var kommet hjem fra sit eksil i USA, men han evnede hverken at samle partiet eller give det en tilstrækkelig skarp programprofil. Ved formandsvalget besejrede han Rudolf Batek, der som følge heraf forlod partiet og sluttede sig til Borgerforum. Som følge af den handling blev Batek ekskluderet fra partiet. CSSD havde i det hele taget ikke mange ledere med tilstrækkelig vælgerappel og politisk erfaring. Lederne optrådte efter manges mening som rene politiske amatører. Ved valget i 1990 blev partiet ikke repræsenteret i parlamentet, måske pga. Batek's brud med partiet, og ved valget i 1992 måtte CSSD nøjes med 6,8 pct., nok til at komme i parlamentet.

Oppositionen til ODS stod efter valget i 1992 svagt og splittet. CSSD havde ventet en slags ny "første republik model" med "petka-styre", dvs. en bred koalition af alle ansvarlige partier i parlamentet. Derfor blev den politiske orientering i den indledende periode mest drejet mod højre. De borgerlige partier var ikke indstillet på at imødekomme socialdemokratiske ønsker om en bred koalition, og det var heller ikke nødvendigt for dem. Det tog et par år, før socialdemokraterne tog konsekvensen heraf og indstillede sig på rollen som oppositionsparti (Matynia, 1996:165).

Socialdemokraterne kunne af historiske årsager ikke indgå i et tæt samarbejde med kommunisterne. I stedet forsøgte man sig med en centrum-venstre koalition, en såkaldt "realistisk blok" ("realistický blok"), hvori indgik den Liberal-Sociale Union (LSU) og Den Kristelig-Sociale Union (KSU), men den koalition blev aldrig noget bæredygtigt politisk alternativ. Med optagelsen af den reformkommunistiske gruppe Obroda ("Genfødsel") i partiet blev centrum-venstre-profilen styrket.

Med Milos Zeman ved roret

Under kongressen i februar 1993 i Hradec Králová skiftede partiet ledelse. Til ny formand valgtes økonomen *Milos Zeman*, der havde været kollega til Václav Klaus ved det reformvenlige Institut for Prognoser. Efter kongressen i Hradec Králová kom partiet til mere at minde om vesteuropæiske og skandinaviske socialdemokratiske partier med opbakningen til velfærdsstaten og principperne bag styret markedsøkonomi med indflydelse til medarbejderne på virksomhederne fx i forbindelse med privatiseringer. Dertil kom modstand mod den katolske kirkes krav om erstatninger (restitution).

De to første frie valg havde som sagt været skuffende for partiet, men en større tilgang til partiet kom det dog til som følge af opløsningen af Borgerforum. Afvandringen fra Borgerforum gav også partiet repræsentation i det først valgte parlament, selv om CSSD ikke havde passeret spærregrænsen ved valget i 1990. Fra 1995 begyndte vælgertilslutningen at vokse, og partiet blev nu også langt bedre organiseret. Bedre institutionalisering gav sig udtryk i medlemsfremgang, men medlemsgrundlaget var (og er stadig) meget svagt i forhold til vælgertallet. Partiet havde i midten af 1990'erne kun mellem 15.000 og 18.000 ordinære medlemmer eller langt under kommunisternes.

Det førte til store problemer i forbindelse med kandidatopstillingerne og i særdeleshed ved lokalvalg.

Vigtigt for partiets fremgang var den lavere tilslutning i befolkningen til neoliberalismen og dermed også en mindre tro på krisefri overgang til kapitalisme. En del stemmer blev opnået på grund af voksende økonomiske problemer og, ikke at forglemme, de mange skandaler under ODS-regeringerne, der som regel var forbundet med rod i borgerlige partiers partiregnskaber. I striden mellem Havel og Klaus om demokratiets væsen var CSSD helt klart på præsidentens side. CSSD skærpede kritikken af den førte politik og nu med langt større gennemslagskraft end i de første år.

Der var fra start forskellige fløje inden for partiet. Jaroslav Sabata gik så langt som at sætte spørgsmål ved, om CSSD kunne betragtes som et parti i klassisk forstand. Dette ville dog være at drage for vidtgående konklusioner. Godt nok eksisterede der forskellige fløje i partiet, men vi havde ikke at gøre med en ligeså ideologisk heterogen størrelse som Borgerforum. Uenigheden i partiet gjaldt ikke så meget strategi og målsætninger, mere enkeltsager og personspørgsmål. CSSD blev set som en heterogen pragmatisk koalition af forskellige politiske retninger, men forenet omkring ønsket om erobring af regeringsmagten og over for vælgerne at fremstå som et alternativ til Václav Klaus og ODS¹⁶¹. Den anti-kommunistiske linje blev fastholdt og styrket i takt med fremgangen.

Partiet blev opdelt i en traditionalistisk ("stará garda") over for en mere moderne fløj eller, sagt med andre ord, en venstre-egalitær over for en mere "Tony Blairsk". Også en "østrigsk" fraktion tæt på partiledelsen, blev sat over for en centrumsøgende og en radikal (Migalski, 2006:114). Under Zeman's lederskab havde vi at gøre med tre forskellige strømninger inden for partiet, ofte med et regionalt underlag, med en centrumsøgende gruppe koncentreret omkring formanden Milos Zeman, en mere liberal anti-Zeman fraktion der satsede på et samarbejde med Frihedsunionen og KDU-CSL og havde Jan Sabata, Petra Buzkova og Lubomir Zaoralek som talspersoner, og endelig en tredje, mere regulær venstrefløj, der talmæssigt var stærk men til gengæld manglede lederskab¹⁶². Hertil kan føjes passive og afventende, der accepterede stort set alt, hvad der blev bestemt på centralt hold.

Lederskabet i CSSD var under ét bedst at betragte som transaktionelt, for vigtigst var at holde sammen på partiet. I takt med den voksende vælgertilslutning og overtagelsen af regeringsmagten blev den politiske profil i betydelig grad afideologiseret. Kort sagt, pragmatiske mål, frem for alt erobring og opretholdelse af regeringsmagten og sikringen af partisammenholdet, kom i sidste ende til at veje tungest. Den valgte politiske linje kunne derfor betegnes pragmatisme *med* afideologisering.

¹⁶¹ Fx i et interview med Jaroslav Sabata i *Gazeta Srodkowoeuropejska* under overskriften "Kim sa Czesi?", 30.10., 1998: 23 f.

¹⁶² Fremhævet af bl.a. Josef Pravec, "Zemanova pozice v CSSD zustává silná", *Hospodarske Noviny*, 17.-18.3. 2000:5. Fraktionerne i CSSD også omtalt i Jan Culik, "How Power makes and breaks political parties: Czech politics since 1998", www.arts.gla.uk.

CSSD var på flere måder en genspejling af ODS. De to partier havde forskellig ideologi, men også meget til fælles, fx stærke og pragmatisk indstillede ledere med god evne til at gennemtrumfe kontroversielle, strategisk vigtige beslutninger. I den ene ende fandt vi i CSSD autentiske historiske socialdemokrater, i den anden de mange der havde fået politisk opdragelse i 1960'erne og under Prag-foråret tilbage i 1968. På kongressen i Bohumin i april 1995 afviste CSSD således at samarbejde med alle yderpartier, ikke alene kommunisterne og republikanerne (SPR-RSC), men også de to nye partidannelser på venstrefløjen, Venstrebløkken og Det Demokratiske Venstreparti.

Fra borgerlig side blev CSSD anset som umodent til at overtage regeringsmagten. CSSD havde dårlig presse, dog blev avisen Pravo, efterfølgeren for det kommunistiske Rudé Pravo, noget der mindede om et talerør for socialdemokraterne. Oppositionen var frem til midten af 1990'erne svag og opsplittet. ODA og ODS betragtede derfor magtbesiddelsen som nærmest en varig tilstand, båret oppe af den ny antikommunistiske ideologi og den stærke tro på en krisefri overgang plan til marked.

Vendepunktet kom som sagt ved valget i 1996, hvor CSSD sikrede sig en markant vælgerfremgang. Vælgerandelen blev mere end firedoblet, op til 26,4 pct. Ved det valg var vi vidner til en affrysning af partisystemet, for så vidt som ODS' monopol på magten forsvandt, eftersom Klaus mistede flertallet i parlamentet. Václav Klaus måtte som følge af dette danne en mindretalsregering uden fast støtteparti. Ikke alene havde CSSD fået flere mandater, men takket være aftalerne med ODS også langt mere indflydelse. CSSDs leder Milos Zeman blev således valgt til formand for parlamentet.

Valget til Senatet i november 1996 bekræftede fremgangen, men der var fortsat en hel del uenighed i partiet om den politiske linje, ligesom det kneb med partidisciplinen ved en del afstemninger i parlamentet. Den manglende partidisciplin førte til eksklusion af parlamentsmedlemmet. I mangel af et bæredygtigt reformeret parti til venstre for CSSD havde en del tidligere kommunister ansøgt om optagelse i partiet. Disse eks-kommunister kunne iflg. Jaroslav Sabata i holdninger minde om en hel del inden for Demokratisk Venstrealliance i Polen. Adspurgt hvad partiet bør prioritere højest og stræbe efter, svarede de fleste medlemmer og også lederne typisk: patriotisme og pragmatisme.

Vendepunktet i 1998

Ved valget i 1998 blev CSSD for første gang største enkeltparti og kunne efter en del tovtrækkerier i forbindelse med regeringsdannelsen etablere en mindretalsregering uden noget fast støtteparti. Under valgkampen blev der fra socialdemokratisk side især rettet skarp kritik mod især voucherprivatiseringsprogrammet. CSSD forsøgte at markedsføre sig selv som det "nye venstres" parti, men regeringens sammensætning og den førte politik trak i retning af en traditionel socialdemokratisk politik efter de klassiske ny-gamle ("staro-levicy") principper, men uden særlig tætte koblinger til fagbevægelsen. Før valget så det ud til, at også Pensionistpartiet (DZJ) kunne opnå repræsentation i parlamentet. DZJ klarede ikke spærregrensen på 5 pct., men "stjal" 3 til 4 vigtige mandater fra CSSD.

Forsøgene på at danne en koalition med det kristne KDU-CSL og Frihedsunionen lykkedes heller ikke særlig godt. Partiet sikrede sig dog parlamentarisk rygdækning gennem magtdelingsaftalen med det liberale ODS. CSSD arbejdede ud fra antagelsen om, at den tjekkiske økonomi ville rette sig op inden næste valg, og at valg i utide ville halvere partiet og derfor ikke var værd at satse på. Tjekkisk politik fik med magtdelingsaftalerne mellem de to store partier en særegen dynamik, for et historisk kompromis efter ungarsk mønster var dog udelukket, og ODS optrådte heller ikke som et støtteparti for regeringen ved de vigtige afstemninger i parlamentet, fx om den økonomiske politik.

Forsøget på at føre en mere keynesiansk inspireret økonomisk politik kunne ikke omsættes til virkelighed. I regeringens tiltrædelseserklæring havde Milos Zeman ellers understreget mærkesager som justering af privatiseringspolitikken, kampen mod hvidvaskning af sorte penge, reform af den statslige forvaltning og behovet for en socialreform. I den udenrigspolitiske del blev nævnt ønsket om at fremskynde forhandlingerne med EU, styrke Visegrad-samarbejdet og opnå et bedre forhold til Rusland.

Det største problem var det usikre parlamentariske grundlag. Mange lovforslag fra regeringen havde svært ved at blive vedtaget i parlamentet. Af i alt 87 regeringsprojekter havde præsidenten frem til midten af 1999 kun underskrevet de 19, og af disse havde blot fire at gøre med EU. I statusrapporten fra oktober 1999 nåede EU-kommissionen frem til, at Tjekkiet havde gjort for få fremskridt under forberedelsen af medlemskabet af EU. Rapporterne fra 2000 og 2001 var mere positive, men til regeringens utilfredshed blev Tjekkiet rangordnet efter Estland, Ungarn og Polen. I tillægsaftalen mellem CSSD og ODS fra januar 2000 blev derfor talt om fremrykning og hurtigere behandling af den EU-relaterede lovgivning. I EU-spørgsmål indtog CSSD en mere euro-optimistisk linje end ODS. Udenrigsministeren Jan Kavan slog til lyd for en føderal udvikling med etablering af et tokammersystem, mens ODS holdt stædigt fast i eurorealismen og antiføderalismen.

Trods vælgertilbagegang og voksende problemer for tjekkisk økonomi lykkedes det efter valget i 1998 at undgå ny intern splittelse og fraktionsdannelser. Mest iøjnefaldende var uenigheden mellem de to økonomiske ministre Miroslav Gregr og Peter Mertlik om statsstøtten til økonomisk betrængte virksomheder ("revitaliseringsprogrammet")¹⁶³. Miroslav Gregr's fagforeningsorienterede politik havde naturligt nok størst støtte i de mest arbejdsløshedstruede regioner, fx i det nordlige Mähren. Store virksomheder blev her kun holdt i live gennem statsstøtte, men regeringen var tvunget til at gøre noget for at forhindre, at store virksomheder gik konkurs. Sidst i 1990erne passerede arbejdsløsheden 10 pct. på landsplan; i de mest arbejdsløshedsramte områder lå den typisk over 20 pct. Siden blev den økonomiske vækst større, men arbejdsløshedsniveauet holdt sig på et stort set uændret niveau. Den mere liberalt indstillede Peter Mertlik trak det længste strå i kampen med Miroslav Gregr, eftersom subsidiedelen i revitaliseringsprogrammet blev reduceret i forhold til det oprindelige udspil. Revitaliseringsprogrammet mødte i øvrigt fortsat kritik fra EU pga. statsstøtten.

¹⁶³ Et program for økonomisk støtte til betrængte virksomheder.

Partiet kunne under ingen omstændigheder opnå hegemoni på venstrefløjen på grund af kommunisternes stærke position, men en opløsning af partiet var heller ikke forestående, om end en sådan ikke helt kunne udelukkes. Milos Zeman var ikke en stærk karismatisk leder og hans politiske sprog yderst åbenhjertigt og udiplomatisk, fx vakte hans udtalelser om PLO og Østrig stor opsigt. Han blev aldrig direkte udfordret på partiledersposten, men forlod frivilligt formandsposten i 2001 og beholdt posten som ministerpræsident valgperioden ud. Som politisk pensionist blandede han sig aktivt i de interne debatter i partiet og langt fra altid til den siddende partiledelses tilfredshed. En fraktion inden for partiet håbede på politisk come-back for den tidligere leder, og der er blevet forsøgt dannet et særligt "Zeman-parti", men sandsynligheden for politisk comeback var meget lav.

Den økonomiske stagnation og væksten i antallet af arbejdsløse skadede tilslutningen til partiet og radikaliserede en del vælgere. Utilfredse gik i stort tal over til KSCM. En bred regeringskoalition, en "superkoalition" mellem CSSD og borgerlige partier, var på tale og ville i givet fald have givet regeringen mere handlekraft, men utvivlsomt også have fremmet politisk radikalisering og polarisering.

Heller ikke indsatsen mod korrupsionen, "de rene hænders politik", gav de store resultater. Tværtimod blev partiet i den såkaldte Bamberg-sag, rejst i tjekkisk TV af en tjekkisk forretningsmand bosiddende i Schweiz, beskyldt for at godkende et lån på 20 mio. schweizerfrank til at føre valgkamp til gengæld for at få topposter i en eventuelt kommende socialdemokratisk regering. Meningen med de rene hænders aktionen var at få inddraget en del af de 400 mia. koruna, som angiveligt var stjålet fra staten i forbindelse med privatiseringer. Det hjalp heller ikke, at de to socialdemokratiske ministre, finansminister Ivo Svoboda og viceministerpræsident Egon Lansky kom i søgelyset pga. økonomiske uregelmæssigheder. Egon Lansky skulle have modtaget 290.000 dollar fra finansministeriet som belønning betalt af et vestligt firma, som var ejet af en af hans venner. Pengene var overført til en bank i udlandet, hvilket ikke var tilladt iflg. tjekkisk lovgivning.

Der var solid opbakning i befolkningen til princippet om den socialdemokratiske velfærdsstat, men det kneb med mulighederne, troværdigheden og frem for alt ressourcerne til at gennemføre den. Milos Zeman forsøgte ellers gentagne gange at tegne et positivt billede af regeringens politik. I en statustale fra juli 1999 henviste han således til, at den socialdemokratiske regering havde forhøjet pensionerne for de ansatte i den statslige sektor, hævet minimallønnen og de sociale ydelser i tilfælde af sygdom og særlige sociale problemer. Milos Zeman lagde sædvanen tro stor vægt på udbygning af velfærdsstaten og drejning i den økonomiske politik retning af keynesiansme og ny-institutionalisme. Tempoet i frigivelse af priserne på energi og huslejer var blevet sat ned til gavn for lavtlønsfamilierne. Trods skarpe protester fra Østrig blev det besluttet at færdiggøre atomkraftværket i Temelin. Det lykkedes også under den socialdemokratiske regering at få afsluttet privatiseringer på bankområdet. Dette var i sig selv ikke så enkelt, da de fleste banker var økonomisk kriseramte bl.a. på grund af for mange dårlige udlån. Strategien gående ud på at hæve lønninger og sociale ydelser og fremhæve overholdelsen af valgløfter blev gentaget før 2002 valget.

CSSD's medlemstal har som sagt aldrig været imponerende. I 2003 var tallet på blot 17.000, og da antallet af samtlige folkevalgte er på over 50.000, måtte CSSD ved lokalvalg opstille adskillige uafhængige kandidater med en eller anden løsere form for tilknytning til partiet. Et generationsskifte i partiet har været tiltrængt fra begyndelsen, for CSSD blev hurtigt et "gammelmandsparti", hvilket køns- og alderssammensætningen har været et godt vidnesbyrd om. Ikke en eneste kvinde var repræsenteret i den regering, der blev dannet efter 1998 valget, og gennemsnitsalderen var over de 60. Kvindesiden og den yngre generation blev yderligere svækket, da Petra Buzkova trak sig fra partiets ledelse i protest mod tillægsaftalen med ODS. Det havde ellers været en trøst, at to af partiets yngre profiler, den 30-årige Stanislav Gross og den 35-årige Petra Buzková i lang tid lå højt placeret i meningsmålinger over politikeres popularitet. Milos Zeman's efterfølger på posten, social- og arbejdsminister Vladimir Spidla hørte ikke til den unge generation, men han gav trods alt partiet et nyt ansigt. På et tidspunkt var han på tale som partiets præsidentkandidat.

Valgsejren i 2002 og problemerne derefter

Valgkampen i 2002 blev gennemført ganske professionelt fra partiets side. Partiet nød godt af lederskiftet, havde flere populære enkeltpersoner og en ny partileder. Vladimir Spidla's afstandtagen til magtdelingsaftalerne med ODS gav partiet stemmer, og de mange velfærdsprægede valgslogans havde solid appel til vælgerne. Koalitionspotentialet var steget betragteligt, for så vidt som Koalitionen (K) og især det stærkeste parti inden for koalitionen, det kristelig-demokratiske KDU-CSL, havde besluttet sig for et samarbejde med socialdemokraterne efter valget i 2002.

Den ny social-liberale regering havde et snævert og usikkert flertal på 101 ud af parlamentets 200 medlemmer. Regeringens og Vladimir Spidla's position blev svækket på grund af valget af Václav Klaus til ny præsident i februar 2003, hvor parlamentsmedlemmer fra CSSD efter alt at dømmes var gået imod ledelsens indstilling og sammen med flere kommunister havde stemt på Václav Klaus. Afstemningen i parlamentet om valget af ny præsident var hemmelig, så synderne kunne ikke udpeges. Selve forløbet frem til valget af præsident var i det hele taget uheldigt, for CSSD havde svært ved at samles om en bestemt præsidentkandidat og udviste stor mangel på professionalisme og disciplin. Men nok så vigtigt manglede der i partiet opbakning til Vladimir Spidla's nye politik.

For at styrke sin egen og regeringens parlamentariske basis bad Spidla om et tillidsvotum i parlamentet, hvilket også blev givet. På den efterfølgende nationale konference i marts 2003, hvor Spidla blev udfordret af den afskedigede industri- og handelsminister Jiri Rusnok, opnåede Vladimir Spidla genvalg. Samme partikonference bekræftede den tidligere beslutning om at afvise et regeringssamarbejde med kommunisterne, om end kommunisternes stemmer godt kunne tælles med i forbindelse med afstemninger. Michal Kraus, næstformand i parlamentets budgetudvalg, formulerede det i efteråret 2003 på den måde, at situationen ville være anderledes, dersom KSCM havde været i stand til at transformere sig selv og fremstå som en pålidelig samarbejdspartner og derfor ikke gennem en regeringsdeltagelse ville fremkalde noget nær et politisk jordskælv hjemme

og i udlandet¹⁶⁴. Et flertal på konferencen vedtog desuden en resolution, der markerede en afstandstagen til krigen mod Irak uden FN-mandat. Ved denne afstemning stemte Vladimir Spidla blankt.

Men Spidla's bekymringer var ikke slut hermed. Den næste store prøve i 2003 var omlægningen af de statslige finanser. Her ønskede regeringen besparelser på 200 mia. koruna over de næste tre år og indførelse af nye skatter på sammenlagt 70 mia. koruna. Reformen skulle efter planen sænke underskuddet på statens finanser fra 6.1 pct. af BNP i 2003 ned til højst 4 pct. i 2006. Hensigten var at modernisere den tjekkiske økonomi og styrke det udvidede EU i konkurrencen med USA og Asien. Regeringen fik imidlertid store problemer i forbindelse med vedtagelsen af upopulære forslag som fx betalingsordninger inden for sundhedssektoren og nedbringelse af statsstøtten til virksomheder, hvilket især ville ramme arbejdsløshedsstruede regioner. Præsident Václav Klaus brugte vetoet over for dele af reformpakken, men vetoet var kun suspensivt og kunne derfor omgøres gennem en ny afstemning i parlamentet. Reformen blev lempet efter pres fra oprørere i parlamentsgruppen og det kristelige KDU-CSL, således blev den bebudede moms (VAT) forhøjelse på kulturområdet, fx på bøger og teaterbesøg, taget af bordet, ligesom lejeforhøjelser blev fordelt over flere år.

Med Josef Hojdar's afgang fra parlamentsgruppen i protest mod regeringens reformpakke blev det spinkle flertal i parlamentet direkte truet, men problemerne var ikke ophørt hermed. Planerne for omlægning af de offentlige finanser skabte også strid mellem de forskellige fløje inden for partiet. Fra flere sider i partiet blev der rettet kritik af formanden Vladimir Spidla for at give for mange indrømmelser til de andre regeringspartier, især det liberale Frihedsunionen, og at kommunikere for dårligt med både parlamentsgruppen, partiets ledelse og medlemmerne, og det ikke alene i spørgsmålet om reformpakken men også i andre sager, fx ved valget af ny tjekkisk EU-kommissær.

Atmosfæren blev yderligere spændt, da 20 socialdemokratiske parlamentsmedlemmer i februar 2004 sendte et protestbrev til partiets ledelse. Der blev som følge af brevet aftalt flere regelmæssige møder mellem ministerpræsidenten og parlamentsgruppen, der klagede højlydt over at være blevet reduceret til stemmemaskiner. Improvisationer, uventede og uigennemtænkte politiske udspil var alt for iøjnefaldende i den daglige politik. Næstformanden Stanislav Gross gav i begyndelsen af 2004 til kende, at han gik efter formandsposten i forbindelse med kongressen i 2005, og erklærede i den forbindelse, at partiet skulle ændre sin profil ud fra mottoet "Ned fra hesten og ud blandt folket"¹⁶⁵.

Spidla's afgang og valget af Stanislav Gross

I juni 2004 blev situationen for CSSD og Spidla yderligere forværret på grund af det dårlige resultat ved EU-parlamentsvalget. Spidla krævede efter nederlaget et tillidsvotum i partiets ledelse og luftede også den mulighed at kræve et nyt tillidsvotum i parlamentet, hvor opbakningen var usikker.

¹⁶⁴ Interview med Kraus i *Pravo* 10.11. 2003 ("ODS strasi obcany").

¹⁶⁵ "CSSD must renew confidence, optimism of party members- Buzkova", www.ceskenoviny.cz 21.1. 2004.

Med lanceringen af reformerne for omstilling af de offentlige finanser introduceredes en ny og hårdere linje i den økonomiske og sociale politik. Under Milos Zeman undlod CSSD at tage upopulære, og socialdemokraterne kunne derfor lettere appellere til fx lønarbejdere inden for den offentlige sektor og personer på overførselsindkomster, der følte sig mest trygge under en socialdemokratisk velfærdsstat.

Den vare kunne Vladimir Spidla ikke levere. Da Spidla ikke fik opbakning på et møde i partiets ledelse i juni 2004, valgte han at træde tilbage som formand og ministerpræsident og overlod ledelsen til Stanislav Gross, der fik til opgave at danne en ny regering uden formel, men stiltiende opbakning ("secret powersharing") fra enten kommunisterne eller ODS. Men udadtil blev et formaliseret samarbejde med kommunisterne fortsat afvist. På det møde, der fældede Spidla, fik den kontroversielle ex-formand Milos Zeman mulighed for at fremsætte sin velkendte kritik af den førte politik. Det spørgsmål, der oftest blev rejst af socialdemokratiske vælgere, var ikke uden grund: "Hvad skal vi bruge Socialdemokratiet til, nu hvor politikken indhold ikke kan skelnes fra liberal og borgerlig, og de løfter, der blev givet vælgerne i valgkampen, derfor ikke bliver overholdt"¹⁶⁶.

Samme melodi kunne høres i mange europæiske socialdemokratier, ikke mindst i det tyske SPD, der på det tidspunkt gennemlevede en politisk nedtur, der kunne minde om det tjekkiske søsterpartis. Den pensionerede Milos Zeman's kritik af regeringen for at svigte partiets valgløfter fik stor medieopmærksomhed. Zeman foretrak en socialdemokratisk mindretalsregering med frie handlemuligheder. Grupper inden for partiet, fx i CSSD's Prag-afdeling, ønskede en opløsdning af forbuddet mod et formaliseret samarbejde med kommunisterne ud fra den principielle betragtning, at alle mandater, som vælgerne havde bragt i parlamentet, burde tælle med, men den linje vandt ikke tilstrækkelig tilslutning¹⁶⁷. CSSDs parlamentariske situation forekom umiddelbart helt håbløs.

Som ny formand lagde Stanislav Gross op til en pragmatisk "business-like" regeringsudøvelse uden samme store visioner og reformtanker som hos forgængeren Vladimir Spidla. Hensigten var ikke at provokere vælgerne for meget. Men den linje blev sat på prøve under forhandlingerne om finansloven for 2005, hvor de borgerlige partier i regeringen tvang Gross til at begrænse statens underskud, om nødvendigt gennem sociale nedskæringer og nedbringelse af lovede lønstigninger til offentligt ansatte, fx inden for politi og skolevæsen. Ikke uden grund blev Gross beskyldt for at love alt for meget (frem for alt lønstigninger) til alt for mange forskellige grupper. Finansloven for 2005 kom til at volde alvorlige problemer, i høj grad også i regeringen selv. For at opfylde Maastricht-kriterierne skulle der spares ikke mindre end 70 mia. koruna på statsbudgettet alene for året 2005.

Valget af Stanislav Gross gav trods alt partiet tro på at kunne standse vælgertilbagegangen. Meningsmålinger sidst i 2004 gav partiet en beskeden fremgang, men parlamentarisk stod CSSD ikke stærkere end før regeringsomdannelsen. Valgene i november 2004 til regioner og til Senatet var en skuffelse. CSSD kom her ind på en beskeden 3. plads med blot 14 pct. af stemmerne og langt

¹⁶⁶ Fx rejstes spørgsmålet af Miroslav Mitrofanov i dagbladet *Pravo* 4.11.2003

¹⁶⁷ <http://zpravy.idnes.cz> . "V CSSD se opet resi spoluprace s komunisty".

efter ODS (36.4 pct.) og kommunisterne (19.7). Partiet havde satset meget på at vinde netop disse valg.

Tilbagegangen fandt sted ikke alene efter lederskiftet, men også i en periode, hvor den tjekkiske økonomi havde det ganske godt. Flere problemer var forbundet med mangel på egnede kandidater og uklarheder på programplanet. Den økonomiske overbudspolitik, som CSSD lancerede med lønforhøjelser til offentligt ansatte og modstand mod privatiseringer, kom mest kommunisterne til gode¹⁶⁸.

Efter valgnederlagene ved regionsvalgene og Senatsvalget kom det til ny uro inden for partiet, eksempelvis i forbindelse med oprettelsen af den ny Platform for Fornyelse af CSSD lanceret i november 2004. Også denne nye platform havde nære forbindelser til den tidligere partileder Milos Zeman, men den fik kun marginal indflydelse blandt de omkring 16.000 medlemmer¹⁶⁹. Viceministerpræsident og viceformand for partiet, Zdenek Skromach meldte sig som en mulig ny partiformand og blev i de bestræbelser helt åbent støttet af Milos Zeman, men ikke meget pegede på det tidspunkt i retning af, at CSSD ville skifte partiformanden, i hvert fald ikke så kort tid før næste valg.

For Gross' selv var det altafgørende at sikre sammenholdet i partiet, om nødvendigt gennem eksklusion af genstridige partimedlemmer. Problemet var, at det socialdemokratiske projekt var kommet i alvorlig krise, og at det ikke var lykkedes partiet at præsentere vælgerne for et attraktivt og alternativt projekt. Gross blev tvunget til at indgå kompromiser med partiets venstrefløj for at sikre partisammenholdet. Som et led i opstramningen blev gruppeformanden Petr Ibl afsat i januar 2005 og erstattet af viceformanden Michal Hasek. Forud herfor havde partiformanden udtalt sig stærkt kritisk om grupelederskabet og aktivitetsniveauet blandt de 70 indvalgte til parlamentet.

De personlige angreb på Gross blev intensiveret gennem en pressekampagne i begyndelsen af 2005 med påstande om uregelmæssigheder i forbindelse med finansieringen af et lejlighedskøb, hvortil kom kritik af hans kones finansielle transaktioner. Gross afviste anklagerne, men invilgede i at betale sin onkel, der var involveret i sagen, penge tilbage, ligesom hans kone indstillede de omdiskuterede forretningsaktiviteter. Sagen rejste en diskussion om kvaliteten i tjekkisk politik og den politiske kultur. Václav Havel kaldte således, og med rette, sagen mærkelig, grotesk og absurd¹⁷⁰.

Affæren skabte i første omgang sammenhold i CSSD, selv kritikeren Zdenek Skromach forsvarede Gross, men forholdet til regeringspartneren KDU-CSL og i særdeleshed formanden Miroslav Kalousek blev yderligere belastet, da Kalousek krævede Gross' afgang som følge af sagen. Men KDU-CSL valgte i første omgang, at blive i regeringen, men trak sig ud af regeringen sidst i marts måned. Også ønsket om frem til det næste valg at danne en bred regering ("duhová vláda")

¹⁶⁸ "Czech Press Survey", 6. 11. 2004.

¹⁶⁹ Czech Happenings, www.ctk.cz 20.11. 2004, "CSSD platform want to rouse party members from lethargy".

¹⁷⁰ "Gross's flat case absurd, no reason for resignation- Havel", *Czech Happenings*, www.ceskenoviny, 22.02. 2005.

bestående af alle partier med undtagelse af kommunisterne, blev afvist. Andre alternativer var nyvalg eller etablering af en ny socialdemokratisk mindretalsregering med stiltiende støtte fra ODS eller kommunister. Den sidste mulighed blev en realitet efter KDU-CSL's udtræden af regeringen.

Gross' afgang og Paroubek's nye stil

Regeringen overlevede en mistillidsdagsorden i marts måned 2005, da kommunisterne afholdt sig fra at stemme, men flere socialdemokratiske ministre skjulte ikke deres modstand mod at fortsætte i en mindretalsregering med kommunistisk støtte, og præsident Klaus gjorde sit til at gøre det vanskeligt for dem. Gross' tilbød på interne møder i partiet at trække sig fra posten, men han blev indtil videre bakket op af en enig partiledelse og også på den særligt indkaldte partikonference i marts måned. Det foreløbige højdepunkt kom i april 2005, da Gross meddelte, at han var villig til at træde tilbage og overlade ministerpræsidentposten til EU-ambassadør Jan Kohout, forudsat at den nye regering ikke inddrog partiledere. Forhandlingerne mandede ud i principiel enighed om dannelse af en ny regering, men aftalen herom blev forkastet af det socialdemokratiske bagland. En ny krise brød ud, da Stanislav Gross ikke var indstillet på at træde tilbage som ministerpræsident for at bane vej for et valg, der helt givet ville føre til både regeringsskift og stor vælgerflugt fra partiet.

Til sidst valgte Gross at forlade ministerpræsidentposten, der herefter blev overtaget af viceformand for CSSD og ministeren for lokal udvikling *Jiri Paroubek*. Han erklærede, at han frem til valget i 2006 ville føre reel politik og ikke blot lede en semi-teknokratisk upolitisk regering. Paroubek's karriere gik tilbage til de første år efter 1989. Han havde været en af kandidaterne, da der skulle vælges ny partiformand på partikongressen i februar 1993, men valget faldt dengang på Milos Zeman.

Om forholdet til kommunisterne erklærede Paroubek, at kommunisterne ikke længere udgør nogen trussel. Stalin sidder jo ikke længere i Kreml, og Sovjetunionen eksisterer ikke længere. I løbet af fem til ni år, erklærede han, kunne der måske også blive tale om et regeringssamarbejde med kommunisterne, men det krævede, at partiet ændrede syn på fortiden og på EU¹⁷¹. Kommunisters stemmer kunne bruges til at bære sociale love og arbejdsmarkedslove igennem parlamentet, men den holdning bragte blot Paroubek på kollisionskurs med det kristelige KDU-CSL og især det partis formand Miroslav Kalousek. Kalousek hævnedes sig på Paroubek ved at støtte et ODS-forslag om nedsættelse af en kommission til at efterforske korrupsion i forbindelse med salg af den petrokemiske virksomhed Unipetrol. Jiri Paroubek mente, at CSSD bedst ville vinde stemmer ved næste valg ved klart at distancere sig fra den illoyale kristelige regeringspartner og samtidig tydeliggøre forskellene mellem politisk højre og venstre i tjekkisk politik og måske erobre stemmer tilbage fra kommunisterne.

Paroubek genindførte Milos Zeman's gamle praksis med at forhandle med oppositionspartierne, herunder også kommunister, før parlamentssessionerne. Han var også indstillet på at inddrage

¹⁷¹ www.ceskenoviny.cz 25.4.2005, "CSSD could rule together with Communists after some time- Paroubek".

tidligere partileder Milos Zeman og holdt også møder med ham. Paroubek var ikke umiddelbart interesseret i også at overtage formandsposten, som stadig tilhørte Stanislav Gross, men han forlangte at være frontfigur ved valget i 2006, hvilket Gross ikke afviste. Presset mod Gross om også at opgive formandsposten voksede under sagen om påstået korrupsion i forbindelse med salget af Unipetrol. Sidst i september 2005 valgte Gross at forlade formandsposten og helt opgive politik.

Med inddragelsen af kommunisterne i den politiske proces blev der skabt noget mere normalitet i tjekkisk politik, hvilket blev hilst velkomment af mange, men som sagt ikke af socialdemokraternes regeringspartner, det kristelige KDU-CSL og partiet formand Miroslav Kalousek, der vakte opsigt ved at betegne KSCM som ”kriminelt”. Men Paroubek inddrog kommunisterne i diskussionerne om EU's fremtid og tjekkisk Europa-politik efter de franske og hollandske nej til EU's forfatningstraktat.

Paroubek forsøgte sig med forskellige forslag til at opnå større vælgeropbakning ved at foreslå skattelettelser for de dårligst lønnede, sundhedsreformer uden patientbetaling og billige boliglån. En lov om konkordatet med Vatikanet blev udsat, men partiet var indstillet på at gennemføre love om kirkelige forhold uden om de kristelige og med kommunisternes stemmer. I det hele taget forsøgte Paroubek at forlige sig bedst muligt med partiets venstrefløj, som talte til fordel for at indgå nye politiske aftaler med såvel ODS som med kommunister, alt efter de parlamentariske muligheder.

Regeringen fastholdt et snævert flertal bag sig på 101 ud af 200 parlamentsmedlemmer. Der var ikke megen hjælp at hente fra det liberale ODS, der lå godt til i meningsmålingerne og derfor holdt fast ved ”nul tolerance” politikken. Kun 4 ud af de 18 gamle ministre blev udskiftet efter Gross' afgang. Den nye regering blev udfordret af en mindre gruppe inden for CSSD, ledet af bl.a. tidligere udenrigsminister Jan Kavan, der krævede ændringer i udenrigspolitikken bort fra den ensidige orientering mod Washington og præsident Bush og i stedet over mod Paris og Berlin. Det oprørske parlamentsmedlem Josef Hojdar forsøgte at skaffe særfordele for sin egen valgbastion, minebyen Most. Han blev af den årsag ekskluderet af den lokale partiafdeling, men der var ikke umiddelbart stemning for at ekskludere ham fra parlamentsgruppen, da dette ville bringe regeringens flertal i fare.

Partidisciplinen blev styrket efter Paroubek's overtagelse af formandsposten, men der var stadig modstand mod en tilnærmelse til kommunisterne, hvilket eksempelvis manifesterede sig i viceministerpræsident Martin Jahn's tilbagetræden i oktober måned 2005. Paroubek fik også problemer, da han agtede at udnævne den kontroversielle David Rath til sundhedsminister. Præsident Václav Klaus modsatte sig udnævnelsen med den begrundelse, at Rath ikke samtidig med ministerembedet kunne indtage en høj lægelig administrativ stilling. I begyndelsen af 2006 måtte så formanden for partiets parlamentsgruppe, Michal Kraus, træde tilbage på grund af en finansiel skandale rejst i medierne. Sagen gik tilbage til et besøg, som Kraus fire år forinden havde aflagt i Ghana. Så problemer var der nok af for den nyudnævnte ministerpræsident og senere partiformand.

Paroubek vakte opsigt ved at melde ud, at han et godt stykke foretrak talentfulde partiafhængige som ministre i stedet for ”grå partimedlemmer”¹⁷². Det var på forhånd ventet, at Jiri Paroubek ville overtage posten som partiformand på den ekstraordinære partikonference i maj 2006 og således op til valget fremstå som en beslutsom politiker med et enigt parti bag sig. Under valgkampen i 2006 lovede socialdemokraterne efter valget at gennemføre gamle kendte mærkesager som fx at sænke arbejdsløsheden fra 8.9 pct. til 6 pct. i 2010 og forbedre forholdene for børnefamilierne gennem at tildele fædre mulighed for orlov. Før valget søgte partiet at få gennemført en lovgivning om registrerede partnerskab mellem homofile, hvilket det dog lykkedes præsident Václav Klaus at blokere.

Valgene i 2006 og 2010: både sejr og nederlag for CSSD

At dømme efter meningsmålingerne havde CSSD op til 2006 valget tabt en del stemmer blandt arbejdsløse, men til gengæld fået flere blandt fx hjemmearbejdende husmødre. Partiets største problem var de alt for få kernevælgere. Iflg. *Jiri Hanak* burde socialdemokraterne have gode valgudsigter, de gunstige økonomiske konjunkturer taget i betragtning. At ODS stod stærkere i meningsmålingerne end CSSD skyldtes iflg. ham især tre forhold, for det første at kulturministeren Vitezlav Jandak var raget uklar med store dele af intelligentsiaen, for det andet at befolkningen fortsat så problemer inden for sundhedssystemet og endelig for det tredje, at CSSD havde for få venner inde for medieverdenen¹⁷³. Partikongressen i maj 2006 valgte Paroubek til ny partiformand. Men også Paroubek måtte kæmpe med den lave disciplin i egne rækker, som fx da han følte sig tvunget til at ekskludere Ales Vebr, der havde samarbejdet med TV Nova omkring en reportage om illegale manipulationer med EU-støttemidler, der skulle vise sig at være stærkt belastende for regeringen.

I efteråret 2005 havde CSSD's vælgertilslutning iflg. meningsmålingerne passeret de 20 pct., hvilket var højere end kommunisternes ca. 14 pct. Paroubek havde med andre ord givet partiet et tiltrængt løft i vælgertilslutning, godt båret op af bedre økonomiske konjunkturer. Den tyske venstrefløjs overraskende gode valg i Tyskland i september 2005 gav partiet ekstra optimisme og en tro på, at ODS kunne besejres. Paroubek afviste ikke på forhånd en stor koalition bestående af CSSD og ODS, men en sådan forudsatte, at CSSD fik fremgang, og at ODS droppede forslagene om at underminere velfærdsstaten og derudover opgav den liberale euroskepticisme. En anden mulighed var et regeringssamarbejde med de Grønne, der så ud til at kunne passere spærregrensen. På programplanet var de Grønne tættere på CSSD end ODS, men partiet afviste at støtte en regering, der på nogen måde var afhængig af kommunisternes stemmer. På partiets kongres i maj 2006 skærpede Jiri Paroubek kritikken af de Grønne og i særdeleshed af formanden, Matin Bursik.

Paroubek selv ville uden tvivl have foretrukket en socialdemokratisk mindretalsregering med stiltiende støtte fra det beregnelige KSCM eller alternativt en midlertidig ekspertregering. En stor koalition med ODS var udelukket, men en ODS mindretalsregering med stiltiende støtte fra CSSD

¹⁷² www.ctk.cz 25.10.2005, "Czech press survey".

¹⁷³ I *Hospodarske Noviny* 21.4. 2006.

kunne være en mulighed, forudsat at socialdemokraterne fik sig godt betalt. En socialdemokratisk mindretalsregering støttet af kommunisterne ville efter al sandsynlighed have ført til åben konflikt med præsident Václav Klaus og også splittelse internt i partiet. Forsøgene på at lokke De Grønne eller afhoppere herfra over til Socialdemokratiet lykkedes ikke. Og en socialdemokratisk mindretalsregering sammen med det kristelige KDU-CSL sådan som foreslået af den kristelige formand Miroslav Kalousek, kunne heller ikke gennemføres pga. modstanden internt i KDU-CSL.

Valget i 2006 endte uafgjort, med lige mange stemmer til ”rød” og ”blå” blok. Jiri Paroubek holdt under regeringsforhandlingerne fast ved kravet om, at ikke alene ODS men også CSSD burde have chancen for at danne en ny regering, da begge partier i princippet kunne skaffe sig et flertal i parlamentet. Præsident Václav Klaus var dog mere stemt for en bred regnbuekoalition eller en stor koalition af ODS og CSSD, måske en upolitisk overgangsregering af teknokrater frem til et nyvalg.

Omkring nytår 2006-2007 måtte Paroubek langt indstille sig på rollen som oppositionsparti, da en ny ODS-ledet regering, der inkluderede de Grønne og KDU-CSL, i begyndelsen af 2007 undgik et mistillidsvotum i parlamentet takket være støtte fra to overløbere fra CSSD. Tabet af regeringsmagt skabe dybe frustrationer, men på partikongressen i marts måned 2007 blev der ikke opstillet modkandidater til Jiri Paroubek, der således forblev partiets frontfigur. Men Paroubek fik kun 60 pct. af de delegeredes stemmer. Der blev på kongressen talt om politisk fornyelse, og der blev også taget beslutning om direkte valg af partiformanden, men andre forslag så som kønskvotering, etablering af en permanent konference og direkte valg af partiformænd i regioner og distrikter fik ikke stemmer nok. Kongressen besluttede også at afvise genvalg af Václav Klaus som præsident.

Umiddelbart efter kongressen var Paroubek's position svækket. Men med bedre meningsmålingstal i ryggen gik partiet til angreb, bl.a. med en brochure med en liste over Topolanek-regeringens værste synder, fx reallønsfald, anklager mod viceministerpræsident Jiri Cunek om korrupsion samt kritik af privatiseringer i sygehusvæsnet og af energigiganten CEZ. Paroubek kritiserede ODS' og Topolanek's forslag til besparelser på statsbudget. Iflg. Paroubek ville besparelserne underminere den sociale fred, være ensidigt til gavn for de rige, skade solidariteten og forøge fattigdommen.

Partiets problemer kom åbent til skue for offentligheden, da den tidligere formand Milos Zeman meldte sig ud af partiet, angiveligt på grund af anklager rettet mod ham i forbindelse med sagen om en kontrakt med advokaten Zdenek Altner, der havde repræsenteret partiet under striden om partiets hovedkvarter i Prag og siden havde krævet et stort pengebeløb udbetalt. Den sag blev dog snart lukket.

CSSD ønskede som andre partier opstillet en modkandidat til Václav Klaus ved præsidentvalget. Václav Klaus behøvede i alt 19 stemmer ud over stemmerne fra sit eget parti ODS for at sikre sig genvalg som landets præsident. Valget faldt på økonomen Jan Svejnar, der var foreslået af partiet De Grønne, og som ikke var uvillig til at lade sig opstille, dersom udsigterne til at kunne vinde over Václav Klaus var til stede. Den tidligere formand og nu tidligere partimedlem Milos Zeman gik skarpt i rette med den beslutning og ønskede genvalg af sin gamle samarbejdspartner Václav Klaus.

At enkelte socialdemokrater ved den endelige afstemning i parlamentet ville støtte Klaus kunne ikke udelukkes, og det skete rent faktisk, idet tre afhoppere sikrede Václav Klaus genvalg til posten.

Men den negative stemning blev vendt i takt med voksende interne problemer inden for og mellem regeringspartierne og voksende modstand mod betalingsordninger i sundhedsvæsnet og mod tjekkisk deltagelse i det amerikanske missilforsvarssystem. Ved de regionale valg og valget til Senatet i efteråret 2008 opnåede socialdemokraterne markant fremgang på regeringspartierne og især ODSs bekostning, og at dømme efter meningsmålingerne kunne socialdemokraterne måske opnå flertal i parlamentet alene ved et kommende valg. Topolanek's regering overlevede dog et mistillidsvotum i parlamentet og fik også finansloven for 2009 bragt på plads. Men Topolanek's regering måtte lide den tort at komme i mindretal i så vigtige spørgsmål som brugerbetaling på sundhedsområdet og udstationering af tjekiske tropper i udlandet, eksempelvis i Afghanistan.

Det tjekiske EU-formandskab 1. halvår af 2009 gav stødet til forhandlinger om indgåelse af en fredsaftale mellem regeringen og oppositionen og med nyvalg hurtigt efter udløbet af formandskabsperioden. Også en apolitisk overgangsregering var en mulighed. Den sidste blev en realitet, da det i marts måned 2009, midt under det tjekiske EU-formandskab, lykkedes socialdemokraterne at vælte Topolanek's regering. Fra begyndelsen af maj måned overtog Jan Fischer, chefen for landets Statistiske Kontor, ministerpræsidentposten efter aftale mellem CSSD og ODS.

Nyvalg til parlamentet skulle efter planen afholdes i oktober 2009. Den socialdemokratiske fremgang syntes i foråret 2009 at være stoppet at dømme efter meningsmålingerne, antagelig fordi EU-formandskabet gav Topolanek og ODS et løft i popularitet. Dette blev bekræftet ved EU-parlamentsvalget juni 2009, hvor partiet godt nok gik frem til 7 mandater, men fik to færre valgt end ODS. Hovedårsagen til ODS' fremgang var, at Topolanek-regeringens upopulære økonomiske forslag og spørgsmålet om missilforsvarsprogrammet var kommet på længere afstand for vælgerne.

Valgkampen blev forstyrret af forfatningsdomstolens kendelse i september 2009, blot en måneds tid før det planlagte valg, som såede tvivl om proceduren for valgudskrivelsen. Sagen var blevet rejst for forfatningsdomstolen af CSSD-afhopperen Milos Melcak. Sagen gav naturligt nok anledning til en hidsig debat om forfatningsdomstolens indblanding i politik. Det endte med, at valget måtte udskydes, og at overgangsregeringens periode blev forlænget frem til det ordinære valg i foråret 2010.

Udsættelsen af valget kom ikke CSSD til gode, for valget i 2010 blev en skuffelse for CSSD, der godt nok blev største enkeltparti, men i et parlament med et ret klart borgerligt flertal. Valgkampen kom på grund af udsættelsen til at forløbe over et helt år. Socialdemokraterne forstod ikke at holde de nødvendige pauser i valgkampen, men praktiserede tværtimod en ”orangeflodbølge”¹⁷⁴ af forskellige slagord og kampagner, som trættede vælgerne. Mange følte, at stilen havde været for

¹⁷⁴ Socialdemokraternes partifarve er orange, derfor ordet ”Orangeflodbølge”.

aggressiv, løfterne urealistiske og valgkampagnen for centreret om personen Jiri Paroubek. Kort sagt var negativ medieomtale, en anti-kampagne rettet mod personen Paroubek og en generelt uheldigt ført valgkamp efter alt at dømme de vigtigste årsager til valgnederlaget (Gyárfásová mfl., 2011:66).

Som følge af nederlaget trak Jiri Paroubek sig fra formandsposten, der indtil videre blev overtaget Bohuslav Sobotka, der på formandsposten blev udfordret af Michal Hasek. På kongressen i marts 2011 blev Sobotka valgt som formand og Hasek som næstformand. Det hele gik ret fredeligt for sig. De interne diskussioner var ellers fortsat helt frem til kongressen I partiet fandtes to fløje med forbindelser til to tidligere ministerpræsidenter, ud over Milos Zeman's folk også grupper med tætte relationer til Jiri Paroubek. Partiet kunne efter valget nyde godt politisk af de mange interne problemer i Petr Necas' regering, som gav mulighed for at drive kiler ind i regeringssamarbejdet. Eksempelvis kunne partiet i visse sager lokke et af regeringspartierne, det nye liberale populistiske Offentlige Anliggender, til et samarbejde uden om regeringen og også uden regeringschefens viden. Men vælte regeringen kunne partiet ikke. I slutningen af 2011 og begyndelsen af 2012 forsøgte socialdemokraterne at forhindre, eller i det mindste forsinke, vedtagelsen af en række omlægninger og besparelser på sundheds- og pensionsområdet gennem en boykot i parlamentet og gennem at klage over flere af de nye love til forfatningsdomstolen, men forslagene blev vedtaget til sidst. Og trods en alvorlig korruptionssag (David Rath affæren) så CSSD i 2012 ud til at fastholde en høj vælgerstøtte, frem for alt pga. udbredt modstand mod den borgerlige regerings nedskæringspolitik.

Et afvigende case: de tjekkiske kommunister (KSCM)

Det tjekkiske kommunistiske parti er, som det allerede vil være fremgået, et helt særligt case. I intet andet central- og østeuropæisk land har et erklæret kommunistisk parti opnået så høje stemmetal. Partiet fremstod helt fra begyndelsen som et ortodokst kommunistisk parti med appel til især pensionister, folk med baggrund i det gamle system og ansatte på lukningstruede statsvirksomheder. Antiintellektualisme og arbejderisme var før 1989 gået hånd i hånd med bolsjeficering, stalinisme og post-stalinisme, en stiafhængighed der ikke uden videre kunne fraviges. Billedet af partiet forblev yderst negativt, og der var da også dem, der ønskede partiet forbudt. Lige efter 1989 var det den udbredte opfattelse, at de gamle strukturer og netværk fra tiden før 1989 var intakte, og at kommunister stadig havde for stor magt inden for centraladministrationen og i forretningsverdenen.

KSCM har siden 1989 gennemløbet flere faser. I den første, årene fra 1989-1993 var en søgen efter den rette strategi for tilpasning af partiet til den ny og for partiet vanskelige postkommunistiske virkelighed. Den anden fase fra 1994-2004 var kendetegnet ved konsolidering og vækst, årene efter 2004 ved stagnation og fare for yderligere forfald (Handl, i Gjuricova og Kopecek (eds.), 2008:92-93).

KSCM er gennem årene blevet betegnet som et masseparti, et antisystem parti, et semi-loyalt oppositionsparti, et sub-kulturelt parti, et marxistisk-leninistisk og måske, mere simpelt, et klassisk leninistisk parti (Handl, 2005: 125). Partiet har haft populistiske egenskaber, men ikke i de

xenofobiske varianter. Politikken har været traditionel venstrefløjsagtig med krav om større social omfordeling og appel til ældre og socialt udsatte. KSCM kunne i udgangssituationen støtte sig til stærke regionale og lokale strukturer og havde i kraft heraf en høj partiinstitutionalisering med ganske mange hengivne og loyale medlemmer og en stærk organisation centralt, regionalt og lokalt.

KSCM var det parti i Tjekkiet, der i medlemstal og organisation var nærmest massepartiet i den klassiske version, dog i en særlig (post)kommunistisk variant. Debatter medlemmerne imellem og politiske erklæringer blev mest ført i avisen "Halo Novinami", der formulerede sig helt i overensstemmelse med den ortodokse linje. Artikler i den avis har ligefrem forsvaret de stalinistiske skueprocesser i 1950erne, eksempelvis processen mod Milada Horáková, som fandt sted ret kort tid efter den kommunistiske magtovertagelse i februar 1948 (Handl, 2010). I en alder af omkring 85 år blev anklageren i denne skueproces dømt for sine ugeringer for ikke mindre end 60 år tilbage i tid.

Hurtigt efter fløjlsrevolutionen i 1989 opstod som sagt uenighed i partiet. Striden stod groft sagt mellem på den ene side neostalinister og konservativt indstillede og på den anden side pragmatiske og reformvenlige, også kaldt neokommunister. I december 1989 afholdt kommunisterne en særlig indkaldt ekstraordinær kongres i et forsøg på at drage politiske konklusioner af det gamle systems sammenbrud og tilføre partiet et nyt og bredere image. Kongressen vedtog en resolution, som undskyldte "begivenhederne efter 1968" og således i hvert fald et stykke brød med fortiden. I resolutionen afvistes en tilbagevenden til politisk praksis fra tiden før 1989 og med princippet om proletariats diktatur, der i fire årtier før havde været brugt til at legitimere partiets magtmonopol.

Tre fløje inden for det tjekkiske kommunistiske parti

1. Den *konservative* fløj, der anerkender, at der havde været "imperfektioner" under det gamle system, men undskylder dem ud fra argumenter om klassekampen, den kolde krig og presset udefra.
2. Den *pragmatiske* fløj, der har søgt at manøvre mellem de to yderpositioner. Den accepterer den konservative udlægning, men indtager en dobbeltstandard. Udadtil fremføres kritik af den kommunistiske fortid, men indadtil tages der hensyn til stemningen blandt partimedlemmerne.
3. Den *neokommunistiske* fløj, der indtager en reflektiv holdning til fortiden og anerkender grove fejl

Kilde Handl-b, 2010

Den ny formand Jiri Svoboda forsøgte at omdanne partiet til et moderne venstrefløjsparti, men striden om den politiske linje fortsatte med uformindsket kraft. Partiet var således fra starten fraktionsopdelt. Der blev oprettet en særlig reformvenlig fraktion, Demokratisk Venstre, som senere blev omdannet til Det Demokratiske Arbejderparti (DPL), og inden for den betonaftige del af partiet blev senere i årtiet oprettet det Tjekkiske Kommunisters Parti (SCK), men de udbrydergrupper fik kun ringe politisk opbakning. I januar 1993 oprettede Miroslav Stepan sin egen interne stalinistiske platform, som han døbte For Socialismen. Andre partier, herunder socialdemokraterne, var uvillige til at samarbejde med udbryderpartierne. Forsøgene på at forny KSCM kom til at støde på uoverstigelige vanskeligheder, især på grund af modstand fra mange partimedlemmer. Men partiets situation var vanskelig, for at sige det mildt. Partiet måtte afgive ejendomme erhvervet før 1989, og omkring to tredjedele af medlemmerne forlod partiet på kort tid.

Den defensive overlevelsesstrategi ("left retreat") blev således mest iøjnefaldende. Partiet følte sig bragt i defensiven pga. den antikommunistiske stemning i befolkningen og de love, der fjernede partiets privilegier. Og de mange udrensingslove ("lustracje") gjorde blot ondt værre. En af partiets ledere Vasil Mohorita vakte på et partimøde i oktober 1990 opsigt ved at erklære, at perioden med "national forståelse" nu var slut, og at der herefter forestod en både hård og kompromisløs kamp (Kopecek, 2010:85). Den udtalelse skabte minder frem om forløbet op til februarkuppet i 1948 og den kommunistiske magtovertagelse og kampagnen mod reformkommunister efter 1968. KSCM opnåede 14 pct. af stemmerne ved det første frie valg i juni 1990. Ved valget i 1992, hvor partiet opstillede sammen med mindre venstrefløjsgrupper i valgforbundet Venstreblokken, var stemmeandelen på omkring 14 pct., svarende til 35 mandater i parlamentet.

En del venstrefløjsvælgere gik over til Socialdemokratiet, men den mere ortodokst indstillede ældre del af vælgerkorpset holdt fast i kommunistpartiet, hvilket svækkede eurokommunistiske og reformindstillede. Reformkommunistiske partier med baggrund i Prag-forårets "socialisme med et menneskeligt ansigt" evnede slet ikke at slå igennem politisk. Svoboda's afgang som partiformand markerede tværtimod et skifte i en klar konservativ retning, og det ideologiske grundlag forblev marxismen-leninismen, antiimperialismen og den klare afvisning af vestlig kapitalisme. Den konservative del var fascineret af den autoritære, men økonomisk særdeles effektive kinesiske samfundsmodel.

Posten som formand blev efter Svoboda's afgang overtaget af *Miroslav Grebenicek*, og han gav snart KSCM en konservativ og ortodoks politisk profil. Ved parlamentsvalget i 1996 fik partiet noget skuffende 10,3 pct. af stemmerne, men ved valgene til Senatet i 1998 og 2000 og især ved parlamentsvalget i 2002 var partiet i stand til at erobre stemmer blandt utilfredse socialdemokrater.

KSCM fremstod også som et ganske godt institutionaliseret parti. Partiet havde i 1998 iflg. egne oplysninger omkring 200.000 kontingentbetalende medlemmer og dertil en yderst disciplineret kernevælgerskare. De mange medlemmer og den stærke organisation har afgjort bidraget til at fastholde en pæn vælgertilslutning. I 1989 havde 1.7 mio. mennesker været medlemmer af det

tjekkiske og slovakiske kommunistiske parti, så rekrutteringsgrundlaget var godt. Partikontingentet svarede til omkring 0,5 af lønnen efter skat om måneden. Vælgerandelen var ekstrem lav blandt unge, ved valget i 1996 helt nede på blot 3-4 procent. Vælgerandelen har i modsætning hertil over hele perioden været høj blandt de ældre. Ved 1990-valget fik KSCM især mange stemmer i de dele af landet, hvor partiet også havde klaret sig godt ved valget helt tilbage i 1946. Ved valget i 1992 gik det især godt for partiet i områder med tung og økonomisk truet statslig og statsstøttet industri.

Partiets vælgere og medlemmer har været kendt for høj disciplin og trofasthed. Medlemstallet faldt støt, men i 2010 havde partiet trods alt 60.000 medlemmer eller lige så meget som samtlige andre partier tilsammen! Gennemsnitsalderen var godt over 60 år! Men i kraft af det høje medlemstal har kommunisterne lige så mange medlemmer i den produktive alder som andre partier. Mange stemte på partiet ud fra noget, der mest lignede en religiøs argumentation eller i hvert fald en familietradition. At være kommunist var så at sige gået i arv. Ved valget i 1998 fik kommunisterne også vælgere fra Miroslav Sladek's republikanere (SPR-RSC), der selv gled helt ud af parlamentet.

KSCM har modsat sig medlemskabet af både EU og NATO og kritiserede i den forbindelse skarpt NATO-bombardementerne i Jugoslavien, NATOs udvidelser, tjekkisk deltagelse i det amerikanske missilforsvar og USA's og Englands Irak-politik. Holdningerne til medlemskabet af EU har været kritisk, men med tiden mere nuancerede. Nogle har således talt om en "krybende europæisering" af partiets Europa-politik (Handl, i Gjuricova, Kopecek (eds.), 2008:108). Først var partiet helt afvisende over for EU-medlemskabet, men senere blev der mere talt om at reformere EU inde fra¹⁷⁵. I et manifest fra 2001 og op til EU-folkeafstemningen i 2003 erklærede et flertal i KSCM's ledelse sig som modstander af EU i dets nuværende form, formuleret som et "blødt nej" (Handl, 2005:129), men erklærede samtidig at ville respektere det sandsynlige ja fra vælgerne ved en folkeafstemning.

"Manifestet for et Demokratisk Europa" afspejlede den vanskelige balance mellem EU-negativisme og EU-aktivisme. I EU-spørgsmål repræsenterede Miroslav Ransdorf den mindre EU-afvisende fløj inden for partiet og havde også en vis støtte, i hvert fald så meget at han i begyndelsen af 2004 blev partiets kampagneleder ved Europaparlamentsvalget i juni 2004 og også spidskandidat, i øvrigt med den første tjekkiske astronaut, Vladimir Remenek, på listens andenplads. Ved EU-parlamentsvalget fik partiet 6 kandidater valgt ind i Europaparlamentet og overgik således klart socialdemokraterne, der fik et regulært katastrofevalg med kun to kandidater indvalgt. Blandt de 6 EP kommunister blev de tre (Ransdorf, Kohlicek og Mastalka") regnet for mest "euroaktive". Viceformanden Jiri Dolej mente, at omkring en fjerdedel af de kommunistiske vælgere ville stemme ja til EU-medlemskabet ved en folkeafstemning, hvorfor partiet ikke ville engagere sig alt for ensidigt og aktivt i nej-kampagnerne¹⁷⁶. Et EU-medlemskab på et senere tidspunkt blev ikke afvist.

Efter valget i 1998 var KSCM villig til at støtte en socialdemokratisk ledet mindretalsregering, men krævede som gengæld herfor indflydelse og udvalgsposter. De krav blev ikke indfriet, og KSCM forblev derfor i opposition til Milos Zeman's regering og tog i den forbindelse meget stærkt afstand

¹⁷⁵ Udtrykt bl.a. i manifestet "Pro Demokratickou Evropu", udarbejdet af en udenrigspolitisk ekspertgruppe i partiet.

¹⁷⁶ "KSCM urges its supporters not to vote for EU entry", www.ceskenoviny.cz 24.3. 2003.

fra de omdiskuterede magtdelingsaftaler mellem Klaus og Zeman. Inden da havde partiet dog reddet den socialdemokratiske mindretalsregering ved finanslovsafstemningen og således ageret støtteparti.

Grebenicek ønskede dybest set at gøre partiet regeringsdueligt gennem aftalerne med socialdemokraterne. Regeringsdeltagelsen skulle opnås gennem øget vælgertilslutning og ændringer i partiet selv, evt. også en ændring af selve partinavnet. KSCM kunne dog i de spørgsmål ikke fjerne sig for langt fra de konservativt indstillede i partiet. En urafstemning om partinavnet gav flertal på over 70 pct. for at fastholde betegnelsen ”kommunistisk”. På den måde blev også overlevelsesstrategien ”left-retreat” fastholdt. En socialdemokratisering som i Polen og Ungarn gav ikke særlig stor mening, al den stund Tjekkiet allerede havde et etableret historisk Socialdemokrati.

Vælgerfremgangen kulminerede omkring årtusindeskiftet. Den store fremgang fra begyndelsen af 2000 og frem til valget i 2002 var jævnt fordelt geografisk og på sociale grupper. Tilslutningen var stadig klart størst i den ældre del af befolkningen og blandt indbyggere i de mindre og mellemstore byer. Særlig stor var tilslutningen som sagt været i de mest arbejdsløshedsramte regioner, men der har også været konstateret en sammenhæng mellem vælgeropbakning om omfanget af kriminaliteten lokalt (Lach mfl., 2011:382). Fremgangen kunne blive truet, dersom utilfredse socialdemokratiske vælgere i stort tal valgte sofaen i stedet for at skifte parti og stemme kommunistisk.

Meningsmålinger i begyndelsen af 2000 viste, at stadig flere tjekker opfattede KSCM som et standardparti på stort set lige fod med de andre politiske partier¹⁷⁷. Koblingen til tiden før 1989 og skyldsspørgsmålet blev efterhånden meget svagere placeret i vælgernes bevidsthed, hvilket skulle blive et langsigtet og undervurderet problem for andre partier og også præsidenten (Václav Havel).

Partiet måtte trods fremgang kæmpe hårdt for at blive anerkendt af andre partier og vælgere. Lokalt og regionalt kunne der godt indgås alliancer med andre partier, selv med ODS, men på landsplan kneb det. Præsident Václav Havel’s afvisning af at invitere kommunisterne til politiske samtaler blev kritiseret og ikke alene af kommunister. Således gav socialdemokraten Zdenek Jicinski udtryk for, at præsidenten, uanset egne partipræferencer, er forpligtet til at repræsentere alle vælgere.

Ved valget i 2002 fik KSCM 18 pct. af stemmerne og blev dermed tredjestørste parti. KSCM var ved det valg det eneste parti med vælgerfremgang. Partiet koblede sig med stort held til socio-økonomiske skillelinjer under transformationen og appellerede til *taberne* og især ældre og andre med nostalgi for den kommunistiske fortid. Den opadgående linje startede i 2001, hvor andre partiers accepterede kommunisternes støtte til deklARATIONEN om Benes-dekreterne, og Vladimir Spidla udtalte, at han ikke udelukkede et samarbejde med kommunisterne, blot ikke i regering. Efter

¹⁷⁷ Undersøgelse af meningsforskningsinstituttet STEM gennemført i januar år 2000 og omtalt i *Hospodarske Noviny* 14.2., 2000, ”Co stoji za vzestupem popularity KSCM?”.

2002 valget blev spørgsmålet om et samarbejde igen aktuelt på grund af problemer med sammenholdet inden for Spidla's regering og det efterfølgende lederskifte hos socialdemokraterne.

I forbindelse med de taktiske manøvrer omkring præsidentvalget i 2002 gjorde Miroslav Ransdorf klart, at støtten til en bestemt præsidentkandidat var betinget af, at de andre partier var villige til at betragte KSCM som en ligeberettiget partner og frigøre sig fra henvisninger til tiden før 1989. Men et parti i fremgang har som bekendt sjældent lyst til at skifte politisk kurs og forny sig særlig meget.

Trods visse indre modsætninger, fx i spørgsmålet med tjekkisk EU-medlemskab, fremstod partiet som et alternativ for ganske mange. I EU-sammenhæng er der blevet skelnet mellem henholdsvis en "euro-negativ" og en "euroaktiv" fløj i partiet¹⁷⁸. I sommeren 2003 havde partiet iflg. meningsmålinger overhalet Socialdemokratiet. Men udsigten til et formaliseret samarbejde, eksempelvis regeringssamarbejde og bindende aftaler med socialdemokraterne, havde stadig lange udsigter. En gruppe socialdemokrater i den lokale partiforening i Prag luftede muligheden, men den udmelding blev manet i jorden. Men socialdemokraterne kunne bruge kommunisternes stemmer, fx i spørgsmålet om indførelse af en ny indirekte beskatning ("DPH") for at styrke statens indtægtsgrundlag. Kommunisterne havde inden støttet et socialdemokratisk forslag om, at landbrugskollektiver skulle yde erstatning til tidligere ejere i form af naturalier og ikke finansielt. Sammen med kommunisterne havde CSSD efter 2002-valget et komfortabelt flertal på 111 mandater.

Ved regeringsdannelsen efter 2002 valget havde Socialdemokratiet trods flertallet med KSCM valgt at etablere en snæver regeringskoalition sammen med centrum-højre koalitionen ("K"), så koalitionspotentialer forblev lavt. Miroslav Ransdorf, en af kandidaterne til at efterfølge Miroslav Grebenicek på formandsposten, luftede den mulighed at integrere kommunister og socialdemokrater i én samlet bevægelse. En politisk tilnærmelse mellem de to partier var dog betinget af, at en ny partisammenslutning forsvarede de socialt dårligst stillede, og at socialdemokraterne veg bort fra gammel forældet modstand mod at samarbejde med kommunisterne¹⁷⁹. Kravet fra KSCM lød også på øjeblikkelig opgivelse af alle udrensningslove indført efter fløjlsrevolutionen ("lustrace") i 1989.

I efteråret 2003 erklærede Grebenicek, at KSCM ville stemme for en mistillidsdagsorden til Vladimir Spidla's regering, også hvis en sådan blev fremsat af det liberale ODS, men han udelukkede ikke, at enkelte i partiet ville gå imod den partilinje ved afstemninger, der drejede sig om liv eller død for den socialdemokratiske regering. Grebenicek's argumenterede med, at CSSD havde svigtet sine valgløfter fx med gennemførelsen af reformen af de offentlige finanser. I forfatningsdiskussionerne krævede kommunisterne nedlæggelse af Senatet og direkte valg af præsidenten.

¹⁷⁸ Vladimír Handl, "Evropeizace" KSCM mezi "ortodoxii" a "eurokomunismem", policy paper/Listopad 20004, Ustav Mazinarodnich Vztahu. Se også Handl a-b, 2010.

¹⁷⁹ Se fx "Czech Happenings", Ceske Noviny, www.ctk.cz 4.1.2003.

Mulighederne for en tilnærmelse mellem de to konkurrerende venstrefløjspartier blev bestemt ikke større efter afholdelsen af KSCM's 6. partikongres i maj 2004, der sikrede Grebenicek valget til formandsposten frem til 2008, hvilket dog først skete efter to valgogange. Kun én fra partiets reformfløj, Jiri Dolejs, opnåede i den forbindelse valg til partiets øverste ledelse. Den EU-venlige Miroslav Ransdorf fik meget lav opbakning, hvorfor han valgte kun at koncentrere sig mere om arbejdet i Europaparlamentet. På kongressen i 2004 opnåede ikke en eneste kvinde valg til centralkomiteén!

Op til Senatsvalget og de kommunale og regionale valg i efteråret 2004 tilbød kommunisterne socialdemokraterne et valgteknisk samarbejde, om ikke andet så for at understrege partiets gode vilje. Sidst i 2004 kom Grebenicek igen med en kritik af forholdene under kommunismen¹⁸⁰. I udmeldingen blev der rettet kritik mod partiets Prag-afdeling, der havde forsvaret kommunistpartiets rolle før 1989. Motivet var at få brudt partiets ”splendid isolation” og hæve koalitionspotentialet. Men Grebenicek's udtalelser ændrede ikke afgørende ved partilinjen, der stadig var af den pragmatiske ”left-retreat” type. Den gamle partileder fra slutningen af 1980erne, Milos Jakes, der tidligere var blevet ekskluderet fra partiet, deltog i flere møder i de konservative dele af partiet, hvor han ihærdigt forsvarede det gamle system (Handl, 2010:95). Partiet har aldrig, modsat PDS i Tyskland, beklaget tvangssammenlægningen af KSCM og Socialdemokratiet i 1948. Den manglende vilje til at gøre op med den stalinistiske fortid gjorde fortsat partiet ”persona non grata” på den europæiske venstrefløj, også inden for Det Europæiske Venstreparti (ELP). Den konservative fløj i partiet var heller ikke indstillet på at søge optagelse i den sammenslutning.

Med omkring 20 pct. af stemmerne bag sig mod socialdemokraternes blot 14 pct. ved valgene til regioner og til Senatet i 2004 kunne partiet ikke nægtes parlamentarisk indflydelse, og om ikke andet havde KSCM et stort afpresningspotential. I foråret steg tilslutningen til KSCM helt op til 25 pct. Partiet forholdt sig pragmatisk til magten og politisk indflydelse. Socialdemokraterne afviste da heller ikke principielt et valgteknisk samarbejde ved den anden runde af valget til Senatet i den erklærede hensigt at forhindre ODS i at få mandater nok til at kunne ændre forfatningen. Med regeringskrisen i begyndelsen af 2005 og med muligheden for efterfølgende at få dannet en socialdemokratisk mindretalsregering kunne kommunistiske stemmer igen blive udslagsgivende, og også det manede til besindighed. I foråret 2005 mistede Stanislav Gross' socialdemokrater flertallet i parlamentet, efter det kristelige KDU-CSL havde trukket sig ud af regeringen. Ved en mistillidsafstemning i parlamentet, der blev rejst af de borgerlige partier, undlod kommunisterne at stemme ved at udeblive fra afstemningen, hvilket betød at regeringen red stormen af og overlevede.

Uanset nye udmeldinger fra Gross' efterfølger på ministerpræsidentposten (Jiri Paroubek) afviste KSCM at agere støtteparti for den rekonstruerede socialdemokratisk, kristelige og liberale regering. Partiet afviste således CSSDs forslag om skattelettelse for mellemindkomster og lavtlønnede af frygt for, at skattelettelse ville begrænse velfærdsydelse. Fra kommunistisk side blev der desuden stillet krav om, at CSSD ikke indgik flere bindende aftaler med Borgerdemokratisk Parti.

¹⁸⁰ “Communists may distance themselves from their past- Grebenicek”, www.ctk.cz 6.12. 2004.

En optøning syntes dog undervejs. Paroubek afviste ikke at drøfte spørgsmålet om EU's fremtid med kommunisterne, ligesom han, støttet af kommunisterne, fastholdt kravet om en tjekkisk folkeafstemning om forfatningstraktaten. Før sin officielle rejse til Kina i juni 2005 holdt Paroubek møder med Grebenicek og betegnede ham her som en pragmatisk politiker, som der godt kunne indgås aftaler med. Fem år med "anomali" i tjekkisk politik syntes på vej væk. Det ville ske mest gnidningsfrit, dersom reformfløjen i KSCM ledelsen blev stærkere, men det var der slet ikke udsigt til.

Med Vojtech Filip ved roret

Grebenicek's udmelding i efteråret 2005 om at han agtede at forlade formandsposten, uofficielt på grund af uenigheder om partiets program, blev umiddelbart tolket som en imødekommelse over for socialdemokraterne, der stadig ikke var indstillet på at gå i regering sammen med kommunisterne. Alternativerne var en socialdemokratisk mindretalsregering eller en bred koalition uden kommunistisk deltagelse. Den sidste løsning var ikke tillokkende for socialdemokraterne. Paroubek var derfor indstillet på at lade kommunisternes stemmer tælle med og forhandle med dem før vigtige afstemninger i parlamentet, sådan at der fremstod et alternativ til en regering ledet af ODS.

Om Grebenicek's efterfølger, den hidtidige næstformand *Vojtech Filip* ville kunne bibringe meget nyt, var tvivlsomt fra starten. Mest talte for, at vi med den ny partiformand havde at gøre med en "Grebenicek med et humanistisk ansigt", en ny stil men ikke nyt indhold og dermed en fortsættelse af den pragmatiske Janus-hoved politik med én politik udadtil og en helt anden indadtil. Men den socialdemokratiske regering blev belønnet af kommunisterne i forbindelse med visse afstemninger i parlamentet, fx om sociale love, ligesom der blev lagt op til forhandlinger mellem kommunister og socialdemokrater om tvungen indberetning af formuer og ændringer i arbejdsmarkedslovgivningen.

KSCM stod over for vanskelige beslutninger, fx om det er bedre at forblive i opposition og være uberørt af det ansvar, der følger med andel i regeringsmagten, eller om partiet skulle satse på at modernisere sig selv og gå efter ministerposter med de risici, der nu engang følger med at være bragt ind under ansvarets åg. Umiddelbart kom socialdemokraternes afvisning af et regeringssamarbejde partiet vel, for følgen af en for tæt kobling til socialdemokraterne kunne gå hen at blive oprettelse af et nyt beton-kommunistisk parti, der i så tilfælde ikke ville være helt uden valgchancer. Uenighederne mellem de forskellige fløje i partiet, "modernister" og "dogmatikere" (med højborg i Liberec regionen i Nordböhmen), ville under alle omstændigheder være blevet skærpet i tilfælde af et regeringssamarbejde med socialdemokraterne. KSCM ville ikke blive en nem forhandlingspartner for socialdemokraterne, men tjekkisk politik ville få mere rene linjer, i det øjeblik KSCM blev et parti med ikke blot et afpresningspotentiale, men også et regeringspotentiale.

Under valgkampen i 2006 blev der etableret et skygge-kabinet og et team af talspersoner, bestående af Jiri Dolejs (økonomi), Miroslav Opalka (sociale emner) og Miroslav Ransdorf (udenrigspolitik). Partiets valgkampstemaer var socialpolitik, jobskabelse, sundhedspolitik og uddannelse. Begrebet socialistisk markedsøkonomi blev også accepteret. Under regeringsforhandlingerne efter det

uafgjorte valg i 2006, dvs. lige mange stemmer til højrefløj og venstrefløj, fik kommunisterne en vigtig position. De andre partier, også de borgerlige, blev tvunget til at tage kontakt til kommunisterne for at få skabt noget, der blot lignede politisk orden og få bragt en overgangsregering på benene frem til næste valg, der kunne finde sted i foråret 2007. Indtil videre blev regeringskrisen løst takket være socialdemokratiske afhopperes opbakning til en borgerlig regering.

Kommunisterne fik en ny chance for at få indflydelse, da der i 2008 var præsidentvalg. Partiet erklærede sig principielt åben over for alle kandidater. Forud cirkulerede rygter om en studehandel mellem ODS og KSCM. Under forhandlingerne om præsidentposten ville partiet hverken støtte Václav Klaus eller Jan Svejnar. Afgørende var, hvem der ville betale den højeste pris for at opnå partiets støtte. Partiet stillede som krav for støtte til en bestemt kandidat afvisning af opstilling af radarer på tjekkisk jord som led i det amerikanske missilforsvarsprogram. Til sidst valgte partiet at opstille sin egen præsidentkandidat, hvorfor de kommunistiske stemmer i sidste ende ikke blev udslagsgivende.

Kongressen i maj 2008 varslede ikke de store forandringer med hensyn til partiets linje og rollen som opposition. Den siddende formand, Vojtech Filip havde ikke de store problemer med at opnå genvalg. Efter regionalvalget i 2008 blev partiets isolation formindsket, da CSSD efter en markant vælgerfremgang valgte at indgå politiske alliancer med kommunisterne i visse regioner. Ved EU-parlamentsvalget i juni 2009 opnåede partiet 4 pladser, en tilbagegang på 2, hvilket også var ventet.

KSCM fastholdt interessen i at få regeringsmagt. I sommeren 2009, omkring 20-året for fløjlsrevolutionen, åbnede Vojtech Filip endnu engang op for en ”tydeliggørelse” af undskyldningerne for tiden før 1989, men erklæringen vakte igen modstand internt og blev ikke set som et nybrud hos socialdemokraterne, der således heller ikke op til valget i 2010 var indstillet på at opgive den gamle Bohumin-resolution, som udelukkede et regeringssamarbejde med kommunisterne. På kongressen i 2012 blev Filip genvalgt endnu engang, men dog med reduceret stemmetal.

Ved valget i 2010 fastholdt KSCM stort set vælgeropbakningen, men den politiske indflydelse forsvandt pga. det solide borgerlige flertal i parlamentet. Fremtiden for partiet så derfor umiddelbart mørk ud. Partiet har siden 1990 ikke haft del i regeringsmagten og har i den forstand fremstået som et ”rent” parti, men det har ikke altid udmøntet sig i fremgang. Uden fornyelse er partiet sandsynligvis noget af en uddøende race, og partiledelsen har også erkendt det. Men hvor hurtigt tilbagegangen vil finde sted, har der været delte meninger om, nogle beregninger taler om en 5-6 pct. tilslutning i 2023, andre om 7.9 pct. (Lach m.fl., 2011:379). For at bremse tilbagegangen er der fra partiet blevet skelet en hel del til det tyske PDS, der har haft held til at overleve gennem alliancer med andre partier, men om erfaringerne herfra kan bruges i tjekkisk kontekst vil kun tiden vise.

Uilfredsheden med regeringens sociale og økonomiske politik gav dog i 2012 partiet et uventet løft i flere meningsmålinger. Spørgsmålet om KSCM som politisk parti fik en opblomstring i 2012, da meningsmålingerne pegede på fremgang ved næste valg for både socialdemokrater og kommunister, og spørgsmålet om KSCMs koalitionspotentialer og samarbejde med socialdemokraterne blev derfor igen aktuelt. Meget tydede på, at socialdemokraterne ville være villige til at samarbejde tættere med kommunisterne efter et valg, dog ikke i regering. Jiri Dienstbier, søn af afdøde tidligere udenrigsminister Jiri Dienstbier og præsidentkandidat for socialdemokraterne i 2013, skabte noget nær en mediestorm, da han talte for, at kommunisterne skulle betragtes som et normalt parti, og at partiets isolation derfor skulle ophøre. Nogle senatorer og NGO'ere havde ellers talt for at forbyde KSCM med henvisning til forfatningsdomstolens erklæring om, at kommunistisk ideologi bryder med de universelle menneskerettigheder og de forfatningsmæssige principper, men et forbud kommer dog næppe på tale.

Smer-SD (Retning)

Omrokeringer på både højre og venstrefløj i Slovakiet har været hyppige og undertiden med dybtgående ændringer af partisystemformatet. Ved valget i 1998 gled et erklæret venstrefløjsparti, det populistiske Sammenslutningen af Slovakiske Arbejdere (ZRS), ledet af den tidligere SDL'er Ján Lupták, ud af parlamentet, hvorved Det Venstredemokratiske Forum (SDL) fik et venstrefløjmonopol. SDL's monopol holdt kun i kort tid, idet en gruppe i partiet ledet af Robert Fico i december 1999 brød med partiet og oprettede det nye parti "Smer" ("Retning") i protest mod de sociale forringelser under Dzurinda's anti-Meciar regering, som SDL var en del af. Den kendsgerning at SDL aldrig gav Fico vigtige poster, medvirkede utvivlsomt også til Fico's bortgang fra partiet¹⁸¹. Fico havde desuden kritiseret det ungarske mindretalsparti SMK's regeringsdeltagelse.

Smer var i udgangssituationen i udpræget grad et én-mands parti. Kandidater til valg og partiledelse var håndplukkede folk. Den centrale ledelse kunne frit udpege og afskedige folk lokalt og regionalt og havde et sikkert greb om kandidatopstillingerne. Et særligt udvalg af "oprindelige medlemmer", dvs. stiftere af partiet, fik særlig stor magt. Partiet gjorde en dyd ud af "renheden", dvs. at være uplettet, og af ekspertise. Ideologisk var udgangspunktet antipolitisk med protest mod de gamle partier og med en særlig type "centristisk pluralisme" indadtil i partiet (Meseznikov mfl., 2006:96).

Transitionen blev af Smer fortolket som et nærmest teknisk problem, som blot krævede professionel handling. Op til 2002-valget lød et af flere slogans: "Ikke flere løfter". Stilen var uideologisk og med vægt på emner som rationalisme, pragmatisme og med tilkendegivelser om at gå "tredje vej", ofte tilsat forskellig populistisk "anti-establishment" kritik, det være sig under Meciar eller Dzurinda. Et af de gennemgående valgtemaer lød på orden og sikkerhed, retfærdighed, en stærk stat, en handlekraftig regering samt nedbringelse af ansatte i statsadministrationen med mindst 20 pct.. Tesaerne om en "tredje vej" igen blev manifesteret på partiets kongres i december 2001, hvor der blev lagt afstand til både planøkonomi og fri markedsøkonomi og til den klassiske opdeling af

¹⁸¹ Fremhævet af fx Mikulas Dzurinda i et interview til det polske *Gazeta Wyborza* 27.juli 2001, side 10-11.

partierne i højre-venstre. Før valget i 2001 var partiets program kort sagt meget lidt "socialdemokratisk" og rationel-pragmatisk, i stedet anti-elitært og nærmest ikke-ideologisk og med stor vægt på emner som lov og orden, retfærdighed og stabilitet (Marusiak, 2006). Visse af forlagene havde tydeligt populistiske undertoner, fx et forslag om at romaer der af spekulative årsager rejser til udlandet for at få social støtte, skal i social karantæne i mindst et år efter hjemkomsten. Fico har kritiserede det ungarske mindretals parti SMK for kun at varetage regionale interesser.

Den forholdsvis store vælertilslutning skyldtes meget Fico's brug af TV-mediet, også at han flittigt rejste rundt i landet for at møde vælgerne ansigt til ansigt. Lige efter oprettelsen fik "Smer" iflg. meningsmålingerne en vælgeropbakning på ca. 15 pct. voksende til over 20 pct. over sommeren 2000 og blev derved en trussel for Dzurinda's regering. En del stemmer kom fra Meciar's HZDS, hvis meningsmålingstal dalede i takt med, at Smer's voksede. Vælgeropbakningen var dog svingende. Fico' usikre holdning til folkeafstemningen om nyvalg til parlamentet, som blev kendt ugyldig på grund af ekstrem lav stemmedeltagelse, skadede således partiets omdømme. Smer kunne dog ikke i udgangssituationen betragtes som et yderparti, for partiet havde inddraget kompetente og pragmatisk indstillede folk og kunne, at dømme efter meningsmålingerne, efter valget i 2000 meget let blive tungen på vægtskålen, når der skulle forhandles regeringsdannelse. Institutionelt blev partiet styrket gennem opbygning af forholdsvis effektivt virkende regionale strukturer. Valget i 2002 af tre næstformænd skulle imødegå de mange påstande om, at Smer var "Fico's ejendom".

Før 2002-valget gav Fico udtryk for, at han under ingen omstændigheder ville støtte en ny HZDS-Meciar regering, der kunne bringe EU og NATO medlemskabet i fare, men han antydede, at han godt kunne samarbejde med HZDS uden Meciar ved formandsroret¹⁸². Hans personlige forhold til Meciar har varieret, meget men blev aldrig harmonisk. Dette, samt de uklare meldinger om forholdet til EU, skadede partiet. Ved 2002-valget opnåede partiet 13,4 pct. af stemmerne, mindre end forudsagt i meningsmålingerne. Partiet blev heller ikke udslagsgivende ved regeringsdannelsen.

Efter 2002-valget opnåede partiet igen gode meningsmålingstal, og i opposition til Dzurinda's anden regering forsøgte Fico, og med held, at tegne en ny mere tidssvarende centrum-venstreprofil og at inddrage de socialdemokratisk orienterede venstrefløjspartier, SOP, SDL, SDA og SDSS, der ikke havde opnået valg til parlamentet, i en koalition¹⁸³. Fico erkendte, at "tredje vej retorikken" ikke appellerede bredt nok. Vigtigt var derfor, at Smer-SD blev bedre i stand til at præsentere et alternativt og attraktivt politisk projekt møntet på situationen efter en kommende overtagelse af regeringsmagten. I stort set alle meningsmålinger var Fico den politiker, flest slovakker havde tillid til, og Smer-SD's position blev styrket yderligere efter valget af partiets kandidat (Gasparovic) til præsident.

I oktober 2004 besluttede det Slovakiske Socialdemokrati at lade sig nedlægge sig selv og lade sig optage i Smer, der herefter blev paraply for forskellige socialdemokratisk orienterede partier.

¹⁸² Se fx Vladimir Leska, "Slovenská volebni prekvapeni", *Mezinarodni Politika* 12/2002:17-20.

¹⁸³ Se fx www.pravda.sk 12.5. 2003.

Spørgsmålet om den kommunistiske fortid og ”lustrace”) spillede ikke nogen særlig stor rolle. Sammenslutningen skulle styrke den samlede venstrefløj, forbedre partiets finanser og sikre en optagelse i Socialistisk Internationale (SI) og i De Europæiske Socialisters Parti (PES).

Oprettelsen af Smer-SD

Den formelle sammenslutning af Smer, SDSS, SDL og SDA fandt sted ved en særlig højtidelighed i december 2004 og trådte i kraft fra 1. januar 2005. Den officielle partibetegnelse blev herefter Smer-Socialdemokratiet (Smer-SD) og partiets logo i overensstemmelse med socialdemokratisk tradition den røde rose. Der var dog ikke tale om en kollektiv optagelse. Andre partier måtte inden sammenlægningen nedlægge sig selv, og medlemmerne skulle derefter lade sig nyregistrere og individuelt anmode om optagelse i Smer-SD. Men vejen var nu banet for overgang fra den gamle ”centristiske populisme” og lov og orden og tredje vej retorik over mod mere klassisk ”socialdemokratisme”, hvilket blev godkendt på en særlig indkaldt program-konference i december 2002.

Tesen om en tredje vej blev ikke formelt opgivet, men omdefineret, ligesom de patriotiske og nationalistiske træk blev fastholdt. Gennem sammenslutningen blev Smer’s medlemstal på før ca. 7.000 mere end fordoblet, ligesom partiet sikrede sig en stærk repræsentation lokalt. Takket være overtagelse af SDL’s ejendomme blev Smer-SD Slovakiets rigeste parti (Kopecek, 2006:267). Også den største fagforening (KOZ) lagde op til et tæt samarbejde med Smer-SD ud fra en forventning om, at Smer-SD ville blive regeringsbærende efter valget i 2006¹⁸⁴. Dertil kom, at uafhængige kandidater, fx Dusan Jarjabek og Vojtech Ktac, besluttede sig for at gå med over til Smer-SD. Den socialdemokratiske indflydelse i Smer-SD var til at overse, idet magten var koncentreret omkring Robert Fico og en lille kreds af personer omkring ham. Partiet var således af den lederstyrede type. På ledelsesplan fik socialdemokraterne valgt et par folk ind, men kun 2 folk ud af 32. Så længe Smer ikke havde vedtaget et nyt partiprogram, var det svært at måle effekten af socialdemokratiseringen.

Socialdemokratiseringen af Smer, symboliseret gennem sammenlægningen med det slovakiske socialdemokrati (”Smer-SD”) var som sagt et fænomen, der først sprang i øjnene efter 2002 valget og blev begrænset til sociale og økonomiske spørgsmål. Inden 2002 valget havde vi haft at gøre med et ideologisk meget diffust ”tredje vej program”. Spørgsmålet var imidlertid, om det nye og endnu bredere Smer-SD bedre kunne præsentere vælgerne for en ny vision og dermed et tilstrækkelig stærkt attraktivt alternativ til den borgerlige regerings politik, som gik ud over de hidtil brede tredje vej proklamationer” og ”de rene hænder politik”. I parlamentet forsøgte Smer-SD at skabe flertal for mistillidsdagsordener rettet mod regeringen og flere ministre, fx undervisningsminister Martin Fronc, hvilket forudsatte, at uafhængige parlamentsmedlemmer bakkede op, og her kneb det. Vigtigt var koalitionspotentialt. Hvis Meciar’s LS-HZDS efter det ordinære valg i 2006 besluttede at alliere sig med Dzurinda’s SDKU, hvilket på forhånd ikke kunne

¹⁸⁴ www.pravda.sk 29.4. 2004, ”Odborari tvorene priznali podporu Smeru”.

udelukkes, ville Smer-SD, som ved valget i 2002, igen kunne blive politisk ”sorteper”. I vinteren 2004-05 syntes SDKU og Dzurinda ikke afvisende over for et regeringssamarbejde med LS-HZDS, selv med en Vladimir Meciar ved roret. Til gengæld åbnede Smer-SD op for muligheden for en stor koalition med SDKU og selv med ærkerivalen Dzurinda, skulle andre koalitionsmuligheder gå tabt.

Fjendskabet mellem LS-HZDS og Smer-SD blev større efter Smer-SD’s støtte til Ivan Gasparovic ved præsidentvalget. For at maksimere koalitionspotentialer udviste Smer-SD igen stor åbenhed over for de forskellige koalitionsmuligheder, ja i princippet var intet parti udelukket. Smer-SD fremhævede også sig selv som partiet, som let ville blive ”internationalt anerkendt”. Hverken EU eller NATO havde noget at frygte¹⁸⁵. Men koalitionsmulighederne forblev usikre. Fico kunne kun med sikkerhed pege på en alliance med Bevægelsen for Demokrati (HZD), der utvivlsomt ville være et støtteparti på grund af Smer’s støtte til Gasparovic, partiets daværende leder, under præsidentvalgekampen. Men HZD, Gasparovic’ parti, svagt stemmemæssigt. HZD havde ikke udsigt til at klare spærregrænsen, så vigtigt for Fico var at undgå et stort stemmespild. Også medlemskabet af Socialistisk Internationale i 2005 skal ses som et led i bestræbelserne for at forøge koalitionspotentialer.

I EU parlamentet stemte partiet for forslaget til forfatningstraktat. Holdningerne til EU generelt blev generelt mere positive, men ikke pro-føderale. EU skulle iflg. partiet være en sammenslutning af velstående men suveræne stater. Selve optagelsen i EU blev nærmest anset for at være et rent ”teknisk” problem og derfor ikke-kontroversielt. Efterhånden blev linjen mere pro-integrationistisk.

Angrebene på Dzurinda og SDKU gjaldt ikke så meget den førte økonomiske og sociale politik. I spørgsmålet om religion lanceredes tesen om den værdineutrale stat, men linjen var mindre anti-kirkelig end hos partiet Alliancen af Nye Borgere. Mest iøjnefaldende var beskyldningerne rettet mod SDKU om klientelisme, korrupsion, uklare partifinanser, for ensidig støtte til USA's udenrigspolitik og uden en arbejdsmarkedspolitik til at imødegå fattigdom og regional ulighed. Iflg. Fico levede mere end 60 pct. af pensionisterne under fattigdomsgrænsen og således havde svært ved at klare udgifter til medicin og daglige fornødenheder. Dzurinda-regeringen blev også beskyldt for at købe stemmer fra de uafhængige parlamentsmedlemmer for at kunne overleve. Selv lagde Smer-SD op til lavere moms (19 pct.) DPH) på bøger, lægemidler og fødevarer, skattestrømninger for de høje indkomster, lovfæstede minimallønsatser, ligesom en række betalingsordninger, fx for lægebesøg, helt skulle afskaffes. Under valgkampen i 2006 lovede Fico at fjerne andre dele af Dzurinda-regeringens økonomiske reformer, fx ville han sænke skatten på lave indkomster og indføre skat på banker og monopoler. Partiet kritiserede også regeringens privatiseringsprojekter og ”udsalget” af virksomheder, som betød, at Slovakiet var blevet et land, hvor ”intet er under kontrol”¹⁸⁶. Også indblanding ude fra var iflg. partiet et problem. Smer-SD beskyldte således Verdensbanken for i rapporten ”Strategiske plan for kommunikation om reformerne” at støtte regeringens politik og blande sig i slovakisk indenrigspolitik til fordel for Dzurinda’s borgerlige regering.

¹⁸⁵ Interview i TV Markiza 13.6.2005.

¹⁸⁶ ”Fico: Vlada zacina masivny výpredaj”, *Pravda* 1.2. 2006

Tonen blev ekstra skarp op til mistillidsafstemningen mod Dzurinda selv sidst i juni 2005, hvor Dzurinda erklærede Fico for en "hazardspiller" og beskyldte ham for at være politisk uansvarlig og bruge en retorik over for regeringen, der i stilen mindede ham om normalisatorernes sprogbrug under nedkæmpelsen af Prag-foråret¹⁸⁷. Robert Fico blev også beskyldt for ikke klart nok at markere utilfredshed med forholdene i Hviderusland under et besøg i Minsk. Tonen blev ikke mindre skinger, efter at Dzurinda-regeringens position i september 2005 blev yderligere svækket efter en splittelse inden for Alliancen af Nye Borgere i kølvandet på fyringen af Pavel Rusko som økonomiminister. Alligevel afviste Robert Fico ikke muligheden af etablering af en bred "oppositionsaftale" efter tjekkisk mønster, selv ikke et samarbejde med det ungarske mindretals parti (SMK) blev udelukket. Frem for alt gjaldt det om at sikre sig det størst mulige koalitionspotentialer. Smer-SD var meget opsat på at undgå de fejl, der var begået i den forudgående valgkamp.

Smer-SD og valget i 2006

Ved valget i 2006 opnåede Smer-SD godt 27 pct. af stemmerne og fik som største parti til opgave at søgte skabt en regering med et flertal bag sig. Støtten var særlig stor blandt arbejdere, arbejdsløse og i de mindre byer. Flere muligheder stod åbne, fx et samarbejde med det ungarske SMK og det kristelige-demokratiske KDH eller alternativt et samarbejde med Vladimir Meciar's parti Bevægelsen for et Demokratiske Slovakiet og Jan Slota's Slovakiets Nationale Parti (SNS). KDH ville under ingen omstændigheder i regering sammen med Meciar og HZDS, og dermed faldt den mulighed bort. Forhandlingerne endte med etablering af en flertalsregering bestående af Smer-SD, HZDS og SNS. Regeringen vakte ikke begejstring internationalt, men blev accepteret i nabolandet Tjekkiet, hvor præsident Václav Klaus og Socialdemokratiets (CSSD) formand Jiri Paroubek udtrykte deres respekt for vælgernes dom og for Slovakiets ret til selv at sammensætte sin regering.

At dømme efter meningsmålingerne kom den ny regering ganske godt fra start. Partiet var heldig at have en dygtig leder (Fico) med god indlevelse i hvad der rør sig hos vælgerne og med evne til at skifte politisk kurs i tide. Partiet undgik de skandaler, der ramte SLD i Polen og Socialistpartiet (MSZP) i Ungarn. Partiorganisationen var opbygget centralistisk, men dog fleksibelt (Rybar mfl., 2008). Det Slovakiske Nationale Parti's regeringsdeltagelse blev mødt med protester fra omverdenen og især fra socialdemokratiske side. Smer-SD blev således ekskluderet fra det europæiske socialdemokratiske parti, men genoptaget i februar 2008, efter at Smer-SD i en erklæring havde udtrykt sin uforbeholdne støtte til mindretalsrettigheder. Samarbejdet med SNS var ikke nyt, for så vidt som Smer-SD i 2005 havde samarbejdet med SNS lokalt og regionalt, ligesom også SNS havde støttet Gasparovic ved præsidentvalget. I den ny regering sikrede Smer-SD sig 11 ud af 16 ministerposter. Parlamentarisk stod regeringen stærkt med 85 ud af parlamentets 150 medlemmer, ligesom den ny regering havde et ukompliceret forhold til den siddende præsident (Gasparovic).

¹⁸⁷ "Dzurinda:Fico pripravil trapnu avantúru", *Pravda* 28.6.2005.

Der opstod dog snart spændinger i regeringen, men mest fordi Fico ikke indkaldte til ret mange møder med koalitionspartnerne. Meciar og HZDS udtrykte også utilfredshed med antallet af ministerposter. SNS beklagede sig over det lave antal administrative poster, fx ønskede partiet chefposten for militærets efterretningstjeneste, og partiet var politisk uenig med flere ministre, især sundhedsministeren og forsvarsministeren. Uenighederne skyldtes i høj grad, at de tre regeringspartier kæmpede om stort set samme vælgere. Vladimir Meciar havde ikke glemt, at Smer-SD ikke havde støttet ham, men Gasparovic, ved præsidentvalget og ville gøre det igen, hvis Meciar genopstillede.

I regeringen besatte Smer-SD alle de tunge ministerier, for finanser, økonomi, udenrigspolitik, forsvar, indenrigspolitik og, ikke at forglemme, ministerpræsidentposten. Regeringsgrundlaget var stort set en afspejling af Smer-SD's eget program og talte om afskaffelse eller nedsættelse af betalingsordninger på uddannelsesområdet og sundhedsområdet, fx på recepter hentet hos lægen, sikring af kunderne i tilfælde af krak i den finansielle sektor uden for bankverdenen, særlige ydelser til pensionister, skærpet beskatning af de højeste indkomster ("millionærskat"), ændret privatiseringspolitik, nye afgiftssatser, tilbagetrækning af slovakiske tropper fra Irak, og, til fagforeningernes tilfredshed, genindførelse af trepartsforhandlinger, social dialog og styrkelse af lønmodtagernes rettigheder. Fico afviste også at støtte USA's missilforsvarsprogram og ønskede desuden bedre relationer til Rusland. Regeringen fastholdt ønsket om at slutte Slovakiet til euroen omkring 2010, men problemet kunne blive et for stort statsunderskud grundet voksende udgifter på social- og uddannelsesområdet. I finanslovsforslaget for 2007 blev der kun kalkuleret med et underskud svarende til 3 pct. af landets BNP, og de varslede ændringer og stramninger i skatterne for de højtlonnede skulle blive moderate og ikke nok til at skræmme udenlandske investorer væk.

Den ændring af lov om arbejdskodeks, der blev foreslået af Smer-SD og som bl.a. bestemmer om arbejdstidsregler og forhandlingsret, havde Smer-SD afstemt med fagforeningen KOZ. Da ændringerne i loven senere skulle gennemføres, vendte HZDS og SNS sig imod de dele af forslaget, der særlig fordelagtige for KOZ. Det forslag der kom igennem parlamentet i juni 2007 var da også noget mindre gunstigt for fagforeningerne end det oprindeligt planlagte. Planerne for forbedring på sundhedsområdet med bl.a. centralisering og nedlæggelse af anden søjle i forsikringssystemet vakte debat også inden for regeringen, og HZDS var heller ikke som Smer villig til gennem lovgivning at inddrage de private forsikringssekskabers overskud. I november 2007 kom det så til alvorlig splittelse mellem Smer-SD og Vladimir Meciar i sagen om korrupsion i forbindelse med forvaltning af en landfond for lokaludvikling, hvilket endte med den ansvarlige ministers (Miroslav Jurena) afgang. Vladimir Meciar og HZDS valgte at blive i regeringen, men spørgsmålet var, hvor længe. Der udbrød også en konflikt mellem Robert Fico og SNS om forvaltningen af de mange EU-midler, men den konflikt blev løst gennem et kompromis mellem de to regeringspartier i februar 2008. I sensommeren 2009 afskedigede Fico flere ministre, bl.a. miljøministeren udpeget af SNS, for dårlig embedsførelse og uden at udnævne en ny fra SNS. Det førte endnu engang til tumult i regeringen, men omkostningerne for SNS ved at udtræde af regeringen i protest var øjensynligt stadig for høje.

Den første periode efter regeringsdannelsen blev, trods problemer med regeringsammenholdet, noget af en dans på roser for Smer-SD at dømmes efter meningsmålingerne. Godt for Smer-SD var den meget høje stabilitet og stort set ingen konflikter inden for partiet, enestående i Slovakiet (Andrzej Orogváni, i Meseznikov m.fl., 2006:95). De justeringer af den forrige regerings politik, der blev tale om, var som sagt ret begrænsede, men blot det at politikken efter regeringskiftet ikke indebar nye sociale ofre faldt i vælgeres smag. I begyndelsen af 2007 nåede støtten til regeringen iflg. meningsmålinger op på 47-48 pct. eller højere end støtten til noget enkelt parti i hele perioden siden 1989. Kritikerne anførte, at Smer-SD blev båret op af den forrige regerings økonomiske reformer og de gunstige internationale konjunkturer frem til finanskrisen fra efteråret 2008. Da det kom til stykket, havde Smer-SD dog svært ved at indfri valgløfterne, fx ekstra beskatning af folk med høje udokumenterede indkomster samt banker og virksomheder med store overskud. Den faktiske sociale omfordeling var således beskedent, men mange vælgere oplevede trods alt et politikskifte.

Over for befolkningen præsenterede Robert Fico Smer-SD som forkæmper for en stærk stat og en ”socialstat”, og uden at Slovakiet af den grund lider skade økonomisk. Tværtimod udviste nye udenlandske investorer fortsat stor interesse for at investere i landet. Den økonomiske vækst i første halvår af 2007 var helt i top, på næsten 10 pct., med blot 1-2 pct. i inflation og med 4-5 pct. vækst i reallønnen. Slovakiet blev modent til optagelse i euroen allerede i 2009, dvs. før ”storebroderen” Tjekkiet, og dette selv om der i forbindelse med vedtagelsen af finansloven for året 2008 blev rejst debat og tvivl. Visse sektorer kom frem til finanskrisen til at mangle arbejdskraft, hvilket uundgåeligt affødte store lønstigninger og høj inflation. Udenlandske investeringer gik fortsat mest til bilindustrien. Robert Fico lovede at satse på trafikprojekter, udnytte EU-støtten mere effektivt og at begrænse stigningerne i fødevarerpriserne og på energi. Han fastholdt sin modstand mod slovakisk militært engagement i Irak og afviste også klart at støtte det amerikanske missilforsvarsprogram¹⁸⁸.

Så udenrigspolitisk var der tale om noget af et kursskifte. Fico’s deltagelse i en reception på den kubanske ambassade i anledning af 50 året for den kubanske revolution, en rejse til Venezuela og modstand i regeringen mod FN-planen om selvstændighed for Kosovo vakte nogen harme hos borgerlige partier, men at dømmes efter meningsmålingerne ikke hos flertallet af vælgerne. Fico’s særholdninger vandt langt dog ikke altid genklang i udenrigsministeriet, der fulgte en mere pro-atlantisk linje.

Tonen i den politiske debat i Slovakiet blev endnu mere rå og brutal omkring årsskiftet 2007-08 med tydelige elementer af polariseret pluralisme, som vi også så det under Meciar’s styre tilbage i 1990erne. Dzurinda antydede, at det kunne komme til demonstrationer og protestaktioner imod regeringen ligesom op til valget i 1998, men udsigterne til, at dette ville blive ske, var små. Dertil var Fico’s position for stærk og oppositionen alt for splittet. Robert Fico har gennem årene heller ikke haft det for godt med den slovakiske presse. I begyndelsen af 2008 sagde han således, at journalister generelt var kendetegnet ved alt for dårlig uddannelse. Pressens informationer om

¹⁸⁸ www.sme.sk 5.9. 2009, ”Fico si stale stoji za sociálnym státom”.

regeringens gøren og laden mindede ham om de kommunistiske avisers angreb i sin tid på Charta 77¹⁸⁹.

Omtrent samtidigt hermed fik regeringen i Bratislava problemer med ratificeringen af EU's reformtraktat i parlamentet, hvortil var krævet et kvalificeret flertal. Den borgerlige opposition afviste ratifikationen for at tvinge Smer-SD og Robert Fico til at ændre forslaget til ny medielov, men det lykkedes dog til sidst i maj 2008 at få reformtraktaten vedtaget i parlamentet takket være stemmer fra det ungarske mindretalsparti (SMK). SDKU og KDH udeblev fra afstemningen, da det stod klart, at planen om at koble ratifikationen sammen med kravet om ændring af medieloven led skibbrud.

Forholdet til Ungarn blev fra efteråret 2008 værre end under Meciar's regeringer i 1990erne. Der blev holdt flere forsoningsmøder, men uden at modsætningerne herved blev bilagt. Jan Slota's nationalistiske udtalelser bar ved til konflikten, men hovedårsagen til konflikten skal søges i ungarsk indenrigspolitik og især den stigende aktivisme blandt ekstreme nationalistiske højregrupper. Smer-SD fik udbytte af den selvbevidste politik over for Ungarn, da regeringen blokerede den ungarske præsidents uofficielle besøg i Kormarno den 21. august (grænseområdet op til Ungarn), der havde som formål deltagelse i afsløringen af en statue for den ungarske kong Stefan.

I forhold til andre central- og østeuropæiske lande klarede Slovakiet sig relativt godt igennem den finansielle krise, om end krisen fik negative følger for den økonomiske vækst. I sit forsvar for sin regerings politik fremførte Fico da også den problemfri overgang til euroen, opbremsningen af privatiseringer af strategiske sektorer, Transpetrol's tilbagevenden til statseje og yderligere udbygning med atomkraft for at højne energiforsyningsikkerheden¹⁹⁰. En prøve på regeringens popularitet kom ved præsidentvalget i foråret 2009, hvor den siddende præsident Vladimir Gasparowic søgte genvalg og var Smer-SDs foretrukne kandidat. Gasparowic vandt valget mod oppositionens modkandidat Iveta Radicova, dog først i anden valgømgang. Noget kunne tyde på, at Smer-SD's og regeringens popularitet var mindre, end det fremgik af meningsmålingerne. Dette blev også bekræftet ved EU-parlamentsvalget i juni måned 2009, hvor Smer-SD med 32 pct. af stemmerne blev det klart største parti, dog et godt stykke fra de høje tal i meningsmålingerne. Valgdeltagelsen var dog lav, kun 19,4 og især meget lav i områder uden for hovedstaden, hvor Smer-SD traditionelt står stærkt. Regeringspartneren SNS måtte nøjes med 5,4 pct. og blot et enkelt mandat.

Efterhånden som valget i juni 2010 nærmede sig blev tonen yderligere skærpet. I en tale i anledning af Smer's 10-års jubilæum angreb Fico skarpt oppositionens strategi, der fulgte princippet om "desto værre, jo bedre" og uden at opstille et bæredygtigt alternativ. Fico understregede igen den gnidningsfri indførelse af euroen og Slovakiets relative succes under finanskrisen. Ikke en eneste slovakisk bank var gået konkurs takket værre statslig kontrol med den finansielle sektor og sikring

¹⁸⁹ "Fico:Novinári klamu a nemajú vzdelenie", www.pravda.sk 21.1. 2008.

¹⁹⁰ www.pravda.sk 31.8. 2009, "Bugar je politica trasoritka, vyhlasil Fico".

af bankindsud. Dertil kom nedgangen i arbejdsløsheden takket være især infrastrukturprojekter på trafikområdet. Fico erklærede Smer-SD som et socialdemokratisk parti og glædede sig over at kunne deltage fuldt ud det europæiske Socialistparti, der ellers havde straffet partiet for samarbejdet med Jan Slota og SNS. Gennem de ti år, erklærede Fico, havde Smer-SD bidraget til standardisering og stabilisering af den partipolitiske scene i Slovakiet gennem at indoptage flere partier i den politiske midte og til venstre og fastholdt den sociale profil, selv om en stigning i arbejdsløsheden var uundgåelig som følge af finanskrisen. Politikken hvilede på tre søjler, social markedsøkonomi og solidaritet, en stærk og effektiv stat og forsvaret af nationale interesser. I et nytårsinterview (Pravda 4.1.2010) fremhævede Fico forhøjelsen af familieydelse og de gunstige lån til nygifte. Også under valgkampen i 2010 havde partiet et tæt samarbejde med landets største fagforening, KOZ. Ingen havde i de første ti år af partiets levetid brudt ud fra partiets parlamentsgruppe, hvilket bestemt ikke kunne siges om partierne på den borgerlige fløj. I 2009 havde partiet 16.000 medlemmer.

Fico holdt også op til valget i 2010 alle koalitionsmuligheder åbne, også samarbejde med det ungarske mindretals partier og SDKU, ud fra en velbegrundet frygt for at lide samme skæbne som fx HZDS, at opnå stor vælgerfremgang men samtidig miste regeringsmagten¹⁹¹. Kort sagt var Smer-SD "office-seeker" med en tydelig kartel, "catch-all" og leder-profil. Ved valget i 2010 vandt Smer-SD en større stemmeandel, men mistede regeringsmagten pga. SL-HZDS og SNS' tilbagegang, kort sagt p.g.a. for lavt koalitionspotential. Vladimir Meciar's parti, engang landets største, gled helt ud af parlamentet. I opposition kritiserede Smer-SD skarpt regeringens blødere politik i forhold til Ungarn og det ungarske mindretal, herunder ændringerne i sprogloven og straf til de ungarere i Slovakiet, der tog imod tilbuddet om dobbelt statsborgerskab (Kollár mfl., 2011:65). Regeringen og SDKU blev til stadighed beskyldt for klientelisme og korrupsion, fx når det gjaldt partitilskud og sponsorater, kort sagt samme beskyldninger, som SDKU gentagne gange før havde rettet mod Smer-SD. Smer-SD førte sig særdeles aktivt frem under konflikten om udnævnelse af den ny generalanklager ("prokurator"). Regeringschefen var svag og uden politisk kraft, blev det hævdet.

Chancen for at genvinde regeringsmagten kom uventet hurtigt, da Iveta Radicova's regering i efteråret 2011 ikke kunne finde fælles fodslag i spørgsmålet om euro-landenes fælles støttefond ("euroval"). Smer-SD leverede de nødvendige stemmer for at opnå flertal i parlamentet, men forlangte som gengæld for støtten regeringens afsked og udskrivelse af valg. Det krav blev opfyldt. Siden forrige valg havde Smer-SD øget sit koalitionspotential. I hvert fald syntes ikke alene SNS men også den kristelige sammenslutning KDĽH og måske også det ungarske Most-Híd at kunne blive regeringspartnere, dog forudsat at Smer-SD ikke fik flertal alene i parlamentet ved valget. Indtil valget fortsatte den gamle regering som et forretningsministerium, men forholdet mellem de borgerlige koalitionspartier var præget af intern rivalisering og således høj ustabilitet. Før valget i marts 2012 så helt nye politiske partier dagens lys og nogle med gode udsigter til at opnå valg. "Gorilla" skandalen, dvs. afsløringen af korrupsion (også) under Dzurinda's styre i årene 2002-2006

¹⁹¹ www.pravda.sk 7.12.2009, ""Fico: Hospodarske krizu sme vyriesili"".

og især 2005-2006, satte sindene i kog og gik, at dømme efter meningsmålingerne, hårdt ud over Dzurinda's SDKU.

Valget i marts 2012 endte med noget nær en jordskredssejr for Robert Fico og Smer-SD, der med knap 45 pct. af stemmerne sikrede sig et solidt flertal i parlamentet alene. Fico lagde op til at inddrage andre partier i koalitionen, især det kristelige KDH og det ungarske Most-Hid, men alle borgerlige partier takkede nej til en regeringsdeltagelse med et parti (Smer-SD), der havde flertal alene. SNS, det ungarske SMK og det nye "99 pct" opnåede ikke repræsentation i det nye parlament. Robert Fico lagde vægt på, at han selv ikke er nogen Viktor Orbán og Slovakiet ikke noget Ungarn. Med andre ord skulle regimeformen ikke være illiberal, i hvert fald slet ikke i samme udstrækning som i Ungarn. Den borgerlige opposition var delt i samt omtrent lige store partier, SaS, SDKU, KDH, Most-Hid samt Igor Matovic' parti "Almindelige Borgere", umiddelbart ikke et bæredygtigt alternativ til det regerende Smer-SD. Den borgerlige blok fremstod politisk splittet og uden en samlende politisk leder. Men Smer-SD kom fra start til at stå over for alvorlige politiske udfordringer, fx når det gælder social-og sundhedspolitik og sikring af bedre ligevægt på de offentlige finanser. Som for de andre politiske partier kunne upopulære økonomiske indgreb ikke læses direkte ud fra valgoplægget. Målet for Smer-SD var at undgå store og upopulære økonomiske indgreb, kort sagt praktisere de "små skridts" politik sådan som i Polen under Donald Tusk. Med beslutningen om at hæve virksomhedsbeskatningen fra 19 til 23 pct. og endføre en "millionærskat" på folk der tjener mere end 33.000 euro om året levede regeringen op til løftet om en mere retfærdig fordelingspolitik. For at leve op til EU's finanspagt måtte statsbudgettet forbedres med omkring 1.5 mia. euro., hvilket blev gennemført gennem vedtagelse af den særlige stabiliseringspakke. Der blev også brugt elementer fra den antiklerikale politik, der med stor succes var blevet brugt af Palikot's Bevægelse i Polen. Smer-SD lagde op til en mere EU-positiv linje, fx når det gjaldt deltagelse i EU's finanspagt, og samtidig skulle der føres en mere positiv politik i forhold til Putin's Rusland.

VI. MILJØPARTIER I ØST

Miljøpartier og -bevægelser kan være svære at placere på højre eller venstre fløj, idet miljøpartier har talt for tredje veje i politik, og, som vi skal se, har miljøpartier i øst indtaget en anderledes rolle end i det ”gamle” Europa. Før 1989 var miljøaktiviteter med i kampen mod det kommunistiske styre og udgjorde her en vigtig del af de civile samfund og fik også støtte ude fra. Miljøbevægelser medvirkede ved genfødslen af politik og de civile samfund og ved udvidelsen af det ikke-statsstyrede offentlige rum. I de baltiske lande og også i Ungarn og i Bulgarien indtog miljøpartier en iøjnefaldende rolle i årene op til de gamle styrers fald, og Polen tog repræsentanter fra Den Polske Økologiske Klub (PKE) del i rundbordssamtalerne som en del af Solidaritets repræsentation.

Fra midten af 1980’erne blev miljøbeskyttelse betragtet som et felt, hvor myndighederne kunne leve med en vis dissens. Myndighederne forsøgte at kanalisere miljøkritikken over i de nationale fronter, som var kontrolleret af de kommunistiske partier, men uden større held. Miljøbevægelserne kunne også udnytte den udbredte stemning af anti-politik gennem at agere apolitisk og ”beyond politics”.

Siden gennembruddet i 1989 har miljøpartier indtaget en tilbagetrukket rolle. Det kan undre al den stund stort set alle lande i øst har været hådt ramt af oversvømmelser og miljøkatastrofer som følge af udslip fra stærkt forurenede virksomheder, i efteråret 2010 fx manifesteret i skandalen omkring det røde slam på den ungarske aluminiumsvirksomhed MAL. Dertil kom så de mange konflikter omkring vandkraftprojekter og sikkerheden på atomkraftværker og planerne om bygning af nye.

I flere lande, f.eks. Slovakiet og Bulgarien, indgik miljøpartier i valgalliancer ud fra et ønske om at sikre sig selv den bedst mulige parlamentariske repræsentation. Efter 1989 kom miljøpartierne i øst kun sjældent til at befinde sig til venstre for den politiske midte. Miljøpartierne i øst fastholdt, modsat grønne partier i Vest-Europa, det ensidige fokus på miljøspørgsmål og var derfor ikke i stand til at spænde vælgermæssigt bredt. I Letland, Tjekkiet og Slovakiet indgik grønne partier i valgalliancer, i Letland sammen med bl.a. agrarpartiet. Mange miljøaktivister meldte sig ind i de etablerede politiske partier og blev derved placeret på den anden side af bordet. Andre fik job i de statslige institutioner og i den ny og indbringende private sektor. Egentlige miljøpartier havde også svært ved at skaffe penge, og de der blev rejst, blev ofte forvaltet dårligt. Alt dette, i forening med den generelle demobilisering af de civile samfund, formindskede karakteren af græsrodsbevægelser.

Græsrods politik blev således efter 1989 i alt for høj grad overladt til politiske nybegyndere uden megen politisk erfaring, om nogen overhovedet. Med tiden fandt der dog en professionalisering sted. Støtten fra USA og vestlige fonde dalede, til gengæld steg den fra EU. Miljøbevægelserne kom nærmere de politiske eliter, men til gengæld længere væk fra de sociale rødder. NGO’erne kom uundgåeligt ud i indbyrdes konkurrence om de stadig mere sparsomme støttemidler, ligesom EU’s komplicerede støtteregler og det kortsigtede tidsperspektiv voldte mange problemer. Mulighederne for at rejse penge lokalt og gennem medlemskontingenter har over hele perioden været stærkt begrænsede.

For *Tjekkiets* vedkommende skelner *Adam Fagin* (Fagin, 2000) mellem tre forskellige faser:

- for det første *årene 1989-1991*, der var præget af spontan mobilisering med oprettelse af en hel del miljøgrupper, de fleste dog amorfe organisationer med usammenhængende strukturer. Vigtigt var oprettelsen af det ”grønne parlament”, der havde som formål at fremme dialogen mellem miljøgrupperne og myndighederne og ad den vej etablere et nyt og bedre forhold mellem staten og de forskellige uafhængige civile samfundsorganisationer. Efter hensigten skulle der afholdes regelmæssige møder mellem det grønne parlament og miljøministeriet.
- For det andet perioden *fra midten af 1991 og frem til 1996*. I den periode var Václav Klaus ministerpræsident. Miljøspørgsmål blev marginaliseret og negligeret og bevægelserne deradikaliseret. Václav Klaus forfægtede det synspunkt, at forbedring af miljøet ville ske i takt med den teknologiske omstilling og styrkelsen af markedskræfterne, og at regulering gjorde mere skade end gavn. Klimaforandringer troede han heller ikke på. Det grønne parlament var i de år, hvor Klaus regerede, ikke-eksisterende. Miljøbevægelser blev betragtet undergravende virksomhed og var i perioder overvåget af myndighederne. Forholdet mellem Klaus og miljøgrupperne kom ned under frysepunktet i februar 1995, hvor det blev afsløret, at fire miljøorganisationer, ”Animal SOS”, Greenpeace, ”Hnuti Duha” og ”Deti Zeme”, var på sikkerhedstjenestens liste over samfundsundergravende organisationer. Også statsstøtten forsvandt.
- For det tredje perioden *efter 1996*, i hvilken organisationer som Green Peace, ”Duha”, ”Deti Zeme” og ”Society for Sustainable Living” genvandt noget af det tabte, ligesom aktiviteter lokalt voksede betragteligt. Tilpasningen til EU fik også betydning. Det grønne parlament blev reetableret, og der blev skabt en konstruktiv dialog mellem de grønne bevægelser og det politiske system. Professionaliseringen af miljøbevægelserne var også iøjnefaldende i denne periode. Som eksempel kan nævnes organisationen ”Arnika”, en udbrydergruppe fra ”Deti Zeme”.
- *Perioden efter årtusindeskiftet*, hvor De Grønne i 2006 opnåede repræsentation i parlamentet og fik del i regeringsmagten, for ved valget i 2010 at miste den igen. De Grønne valgte at samarbejde politisk mod højre, men blev af samme årsag ramt af alvorlig intern splittelse. Ved valget i 2010 klarede partiet ikke spærregrænsen, og partiets fremtid blev derefter højst usikker.

Der har været en del forskelle landene imellem. Som ses af oversigten var forholdet mellem miljøorganisationer og regering i *Tjekkiets* dårligst i de år, hvor Václav Klaus var ved magten. Kritikken af miljøorganisationer blev skærpet yderligere af Václav Klaus under valgkampen i 2002. Under et Europarådsmøde i Warszawa i 2005 talte Klaus om en farlig udvikling i retning af

”postdemokrati”, forstået som at bevægelser og foreninger uden demokratisk mandat tilraner sig for stor magt på de politiske partiers og de valgte regeringers bekostning. Denne provokatoriske udmelding fra Klaus førte til en protestunderskriftindsamling¹⁹². Men den påvirkede ikke Václav Klaus.

Under den socialdemokratiske mindretalsregering fra 1998 blev forholdet til miljøbevægelserne forbedret en hel del, ligesom der blev ydet mere i statsstøtte. Men udviklingen af miljøbevægelser er som sagt set over hele perioden blevet svækket af mangelfuld finansiering og et generelt for svagt organiseret civilsamfund. Miljøgrupper kunne dog spille en ganske betydelig rolle ved de tjekkiske lokalvalg.

Efter årtusindeskiftet kom miljøorganisationerne efterhånden til mere at ligne de vestlige. Miljø-NGOere blev i hvert fald drevet mere professionelt, men ressourcegrundlaget var stadig lavt. Det politiske rum mellem Socialdemokratiet og KSCM blev udvidet efter Socialdemokratiets tilbagegang efter valget i 2002. Om dette kunne udnyttes, afhang af især miljøpartiers evne til at føre græsrods-valgkampagner med tilstrækkelig vælgerappel. De Grønne havde indtil valget i 2006 på intet tidspunkt haft repræsentation i parlamentet, dog havde partiet i begyndelsen af 1990erne taget del i Den Liberale Sociale Union, som klarede spærregrænsen ved valget i 1992. Partiet fik 3.2 pct. af stemmerne i 2002, men meningsmålinger op til valget i 2006 viste, at de Grønne denne gang ville passere spærregrænsen og også blive udslagsgivende i forbindelse med regeringsdannelsen. Ved 2006-valget opnåede partiet 6 pct. af stemmerne, et pænt stykke over spærregrænsen på 5 pct.

Før valget i 2006 erklærede formanden Martin Bursik, at de Grønne ikke ville pege på en regering støttet af kommunisterne, hvilket gav ODS en fordel. Bursik erkendte i en fjernsynsdebat, at partiet på programplanet lå tættest på CSSD trods alle meningsforskelle, fx i spørgsmålet om valgretsalderen, som Bursik ønskede sat ned til 16 år. Placeringen på højre-venstre skalaen var uklar, hvilket måske i virkeligheden var en del af forklaringen på fremgangen. Tidligere præsident Václav Havel’s støtte til de Grønne gav måske også stemmer. Partiet blev, ikke med urette, betegnet som både højreorienteret, holdningsløst og venstreorienteret, ligesom mange af partiets kandidater var helt uden forudgående politisk erfaring og erfaring fra miljøaktivisme. Martin Bursik havde tidligere været kristelig-demokrat og minister i Tosovski’s overgangsregering i månederne op til valget i 1998.

Kort før 2006 valget optrappede den socialdemokratiske leder Paroubek angrebene på de Grønne for at få standset vælgerflugten fra sit eget parti. Det skete med henvisning til rod i partiregnskaberne. Kort tid før valget blev der etableret en venstrefløjsgruppe, som udsendte eget politiske manifest, hvilket fik formanden Martin Bursik til at kræve alle kandidater fra den gruppe fjernet fra opstillingslisterne. En af oprørerne, Eva Holubova opfordrede vælgerne til at lade være med at spille deres stemme ved at stemme på Martin Bursik. Bursik påstod, at socialdemokrater stod bag gruppen. Den kritiske fløj blev sat uden for politisk indflydelse, og Bursik fastholdt indtil

¹⁹² Se fx “Neziskové organizace chteji omluvu Klause; on pro ni nevidi duvod”, www.ceskenoviny.cz 7.6. 2005.

videre formandsposten. Striden kostede stemmer ved valget, men det lykkedes som sagt at passere spærregrænsen.

Efter valget i 2006 gik De Grønne med i den ODS-ledede regering, der dog kun havde støtte fra nøjagtig halvdelen af parlamentets medlemmer. Regeringen fik en kort levetid, men i begyndelsen af 2007 lykkedes det for ODS' leder Mirek Topolánek at få reetableret regeringen og undgå et mistillidsvotum i parlamentet takket være støtte fra socialdemokratiske overløbere. Men der var stadig utilfredshed internt, og nogle, fx den tidligere dissident Petr Uhl, meldte sig ud af partiet på grund af højredrejningen og partiets støtte til opstilling af et amerikansk radar-system på tjekkisk grund.

På den nationale konference i februar 2007 stillede ledelsen, herunder Martin Bursík, sit mandat til rådighed. Martin Bursík var dog det eneste formandsemne, men der var kampvalg om næstformandsposten mellem undervisningsminister Dana Kuchtová og minister uden portefølje Džamila Stehliková, og her gik Kuchtová af med sejren. Den nationale konference genvalgte Martin Bursík som formand. Gode tal i meningsmålingerne styrkede hans position, men nederlaget ved regionsvalgene i efteråret 2008 og opløsningen af den borgerlige regering i begyndelsen af 2009 førte blot til mere intern splid og i sidste ende endda til Martin Bursík's afgang som partiformand.

Under regeringsforhandlingerne havde De Grønne satset på at få indrømmelser fra ODS på miljø- og klimaområdet mod at acceptere ODS-forslag på skatteområdet og sundhedsområdet. Men miljøpolitik og sundhedspolitik forblev konfliktfyldte og påvirkede regeringssamarbejdet negativt. De Grønne var klart mere EU-venligt indstillet end ODS, men havde som mindste parti ikke megen indflydelse i EU-sager. Mere problematisk for regeringssamarbejdet var, at De Grønne heller ikke var indstillet på at støtte genvalg af Václav Klaus som præsident, men tværtimod samarbejdede med de politiske partier, der ønskede at få opstillet en stærk modkandidat til Václav Klaus (Jan Švejnar).

Oven i dette kom til alvorlig uenighed mellem De Grønne og ODS, da ministerpræsident Miroslav Topolánek afskedigede undervisningsminister Dana Kuchtová, angiveligt på grund af dårlig forvaltning af EU-midler. Også to viceundervisningsministre måtte lade livet. Martin Bursík lovede, at Kuchtová ville få indflydelse på, hvem der blev efterfølgeren på posten, men de forslag, der kom fra hende, blev afvist. Striden endte ikke med De Grønnes afgang fra regeringen, men der var blevet skabt udbredt modstand mod Martin Bursík's håndtering af den sag inden for partiet. I november 2007 valgte Dalibor Stránský, formand for partiet nationalråd, at trække sig tilbage, og i november 2008 forlod to parlamentsmedlemmer (Věra Jakubková og Olga Zubová) partiet i protest mod regeringens og Martin Bursík's støtte til det omdiskuterede amerikanske missilforsvarssystem.

Trods den megen interne turbulens så De Grønne umiddelbart ud til at overleve, men det blev straks mere usikkert efter regionalvalgene i efteråret 2008, hvor partiet klarede sig rigtig skidt. I marts 2009 medvirkede to grønne overløbere til, at der blev skabt et flertal i parlamentet for den mistillidsdagsorden, der førte til Topolánek-regeringens fald. De Grønne stod herefter igen uden for regeringsmagt, og indflydelsen på tjekkisk politik var således indtil videre et afsluttet kapitel.

Martin Bursik valgte som følge af nederlaget ved Europaparlamentsvalget i 2009 at trække sig fra formandsposten, og helt galt gik det ved valget året efter, hvor partiet mistede al repræsentation i parlamentet.

Den første vigtige pressionsgruppe i *Ungarn*, Donau Cirklen, blev oprettet i 1984 i protest mod bygningen af el-dæmningsprojektet Gabcigogo-Nagymaros langs Donau. I den sag lykkedes det miljøbevægelserne at tvinge myndighederne til at standse ungarsk deltagelse i projektet. Donau-cirklen var organiseret omkring en kerne af 15 til 35 personer og havde især tilhængere blandt unge og intellektuelle. I 1985 fik Donau Cirklen tildelt den alternative Nobelpris. Som den første gruppe der for alvor udfordrede myndighederne, fik Donau Cirklen ("Duna Kör") støtte fra mange, der havde andre mål med støtten end rent miljømæssige, frem for alt at undergrave det kommunistiske partis magtmonopol.

En anden ungarsk miljøbevægelse af enkeltsagstypen var *Grøn Fremtid*. Grøn Fremtid blev oprettet i 1988 blandt borgere i Nagytény distriktet i Budapest i protest mod forureningen fra virksomheden Metallokémia. I modsætning til Donau Cirklen lykkedes det Grøn Fremtid at fortsætte som miljøinteressegruppe efter 1989. En tredje miljøgruppe, Luft Arbejdsgruppen, også oprettet i 1988, havde skaffet gode kontakter internationalt og også udsendte sit eget månedsblad. Det skal herudover nævnes, at også Ungarns Videnskabernes Akademi i årene op til 1989 tog aktivt del i miljødebatten.

To miljøpartier, Det Uafhængige Miljøparti og Biosfære Partiet, forsøgte sig ved valget i 1990, men uden held. Etablerede partier som fx Ungarns Demokratiske Forum, Alliancen af Fri Demokrater, Fidesz og Socialistpartiet havde før valget oprettet deres egne grønne sektioner og fik derved bragt de grønne partier ud på et sidespor. Men miljøspørgsmål blev taget alvorligt og spillede også en rolle i valgkampen i 1990. Alle partier ophængte plakater og formulerede miljöslogans, og stort set alle lovede at standse Gabcigogo-Nagymaros el-dæmnings-projektet langs med Donau, som Slovakiet forlangte gennemført. Men mange følte, at de grønne emner i årene efter det første frie valg i 1990 blev nedprioriteret fx i forbindelse med vedtagelsen af de årlige finanslove. En større miljølov blev lovet i 1990, men det tog syv år og syv lovudkast, før forslaget kom endeligt gennem parlamentet.

I det første parlament blev der dannet en grøn tværpolitisk fraktion med 35-40 delegerede, ligesom der var faste konsultationer mellem parlamentets miljøkomité og forskellige NGO'ere. NGOere tog også del i flere høringer i parlamentets miljøudvalg. Under den socialistiske regering holdt grupperne Ren Luft og Fugleliv regelmæssige møder med repræsentanter fra det ungarske miljøministerium. Fra parlamentets side blev der ydet økonomisk støtte til NGOere, også på miljøområdet.

Længe havde erklærede miljøpartier ikke haft parlamentarisk repræsentation, men ved valget i 2010 klarede partiet "*Politik kan være Anderledes*" (*LMP*) med Andras Schiffer som formand spærregrænsen især takket være mange stemmer blandt unge og moderniseringsvindere bosiddende

i hovedstaden, hvor de postmaterielle værdier har haft særlig godt fat¹⁹³. Partiet skaffede sig især mange stemmer blandt unge og veluddannede, der tidligere havde stemt på Alliancen af Fri Demokrater. Partiet fremstillede sig selv som et modstykke til både det højreekstremer parti Jobbik ("Politik kan være Bedre") og de etablerede partier, dvs. Fidesz og Socialistpartiet. LMP blev oprettet i februar 2009 med det formål at skabe en ny tilgang til politik efter socialistpartiets nedtur og Jobbiks optur. Partiet har i de ikke lige klart formulerede politiske manifeste krævet indført flere borgerlige og sociale rettigheder og en "øko-social markedsøkonomi", som kombinerer fri markedsøkonomi med bæredygtig udvikling, samt foreslået en ny forfatning, der styrker de "checks and balances", som Fidesz ønskede fjernet fx gennem at give forfatningsdomstolen og parlamentet mindre magt¹⁹⁴. Kravet har også lydt på en folkeafstemning om det kontroversielle forslag til ny forfatning, der trådte i kraft fra januar 2012, herunder fjernelse af kravet om 50 pct. grænsen for, hvornår resultater af folkeafstemninger er bindende for de siddende regeringer. Partiet tog desuden aktivt del i protestdemonstrationerne omkring nytår 2011-12 rettet mod vedtagelsen af den ny forfatning og en valglov, der favoriserer Fidesz. Desuden har partiet vendt sig mod privatiseringer af basale offentlige serviceydelser og mod igangsættelse af nye store investeringsprojekter, bl.a. udbygningen af atomkraftværket i Paks og bygning af en ny fjerde metrolinje i Budapest. Det unge, friske og rene og troværdige "image" skulle efter planen især skaffe stemmer blandt de utilfredse vælgere i de større byer. Og det projekt lykkedes. Var lokalvalgene i 2010 fundet sted før "det røde slam" katastrofen i efteråret 2010, havde partiet utvivlsomt fået flere stemmer, for "Politik kan være Anderledes" havde som eneste parti forud for denne tragiske begivenhed stillet krav om større sikkerhed på forurenende virksomheder. Miljøspørgsmål i bred forstand har, som i andre lande i øst, haft størst betydning ved lokalvalg, hvor partiafhængige lister har haft bedre muligheder for at slå igennem.

Den *polske* økologiske Klub (PKE), måske bedst kendt i Vesten i 1980'erne, blev oprettet i 1980 under et møde i Kraków og kom til at spille en betydelig rolle i opposition til det kommunistiske styre og senere inden for de enkelte politiske partier. I Polen har miljøpartier ikke været stærke nok til at blive repræsenteret i de internationale sammenslutninger for grønne partier, men det lykkedes dog Økologisk Forum at opnå observatørstatus¹⁹⁵. I 1980'erne fandtes der også en kendt og indflydelsesrig økologisk pacifistisk bevægelse kaldt WiP ("Wolnosc i Pokój"). Tjernobyl-katastrofen gav stødet til Det Polske Grønne Parti ("Polska Partia Zielonych"). Initiativet blev taget af 60 personer, som repræsenterede i alt 23 forskellige økologiske sammenslutninger. Det første møde blev holdt i december 1988 i Kraków. Ret meget konkret kom der dog ikke ud af det initiativ. Efter 1989 blev den økologiske bevægelse i Polen delt op i 17 forskellige grupper, alle uden større politisk gennemslagskraft. End ikke ved valget i 1991, hvor der slet ikke eksisterede nogen spærregrænse, blev økologiske partier repræsenteret. 1991 valget var i det hele taget en katastrofe

¹⁹³ Zoltán Kiszely, "Laboratorium der Politik, Ungarns Pateien und ihre Wähler", *Osteuropa*, 61. Jahrgang, Heft 12, Dezember 2011. En meget grundig ca. 400 sider analyse af situationen i Ungarn ultimo 2011, skrevet af forskellige forfattere.

¹⁹⁴ www.politics.hu 2.2.2011, "LMP's constitution concept builds on stronger Checks and balances".

¹⁹⁵ Wojciech Staszewski, "Zwierzeta nie Glosuja, Dlatego polscy Zielony nie stanowią pawaznej sily politycznej? Czy ludzi odstrecza ich radikalizm, czy tez w naszym spoleczenstwie brak swiadomosci ekologicznej?", *Gazeta Wyborcza* 22.maj 1998:15-16. Oplysningerne om miljøpartier og miljøbevægelser i Polen er især hentet fra denne artikel.

for grøn politik, idet de tre største grønne partier tilsammen kun opnåede 2,25 pct. af stemmerne. Båndene til Solidaritet blev da også snart afbrudt. De grønne organisationers svage position hang også sammen med den økonomiske krise og de mange ”krige i toppen” i fagbevægelsen Solidaritet.

Som i Ungarn blev økologiske emner i Polen mest dagsordensat gennem de allerede etablerede partier. Inden for det socialliberale parti Frihedsunionen fandtes således sammenslutningen Økologisk Forum ("Forum Ekologiczny"). Gruppen fik indvalgt to repræsentanter på Frihedsunionens lister i 1997. Lederen Radislaw Gawlik fik en junior minister stilling i regeringen efter 1997-valget, men han var underlagt en seniorminister fra AWS, hvorfor indflydelsen var beskeden. Det lykkedes dog at få formuleringer om miljøet medtaget i 1997-forfatningen. Økologisk Forums indflydelse faldt efter valget i 2001, idet Frihedsunionen mistede repræsentationen i parlamentet. Miljøgrupper befandt sig nu langt fra magtens centrum. Økologisk Forum havde få hundrede medlemmer, og det gjorde det svært at optræde effektivt som lobbyist for miljøinteresser.

Miljøgruppers indflydelse i Polen har dog været svær at måle konkret. Sidst i 1980erne havde folkelige protester givet anledning til opgivelse af atomkraftværket i Zarnowiec, men lukningen skyldtes dengang mest mangel på finansiering. Efter den russisk-ukrainske gasstrid omkring årsskiftet 2008-09 kom atomkraft igen på den politiske dagsorden, og de grønne bevægelser kunne ikke ændre herved, i hvert fald ikke frem til katastroferne på flere japanske atomkraftværker i 2011.

Efter at spærregrensen var blevet sat op til fem procent forsvandt tilskyndelsen til at stille op som selvstændigt parti. Meningsmålinger viste, at kun omkring 1 pct. af vælgerne lod miljøspørgsmål afgøre, hvor krydset skulle sættes på valgdagen. Sociale og etiske emner vejede langt tungere, når krydset skulle sættes. Nogle valgte at stille op lokalt, men mange opgav at engagere sig politisk, måske ikke så meget på grund af modvilje, mere på grund af organisatoriske problemer, mangel på partimedlemmer og kandidater og især mangel på penge. Med kommunal- og regionalreformen overgik mere magt til det lokale og regionale niveau, og miljøspørgsmål fik i lokalpolitikken større gennemslagskraft. De voldsomme oversvømmelser i 1997 og i 2009 og 2010 og afhængigheden af energiimport fra Rusland gav stødet til en bredere debat end før om miljø- og klimaspørgsmål og også ønsker om større spredning af energiimporten, men det gav ikke i sig selv grønne partier og grønne holdninger noget gennembrud. Den miljøskeptiske linje kom til udtryk i EU-sammenhæng, fx da Polen i juni 2011, umiddelbart før det polske EU-formandskab, blokerede for vedtagelse af EU-landenes ellers majsommeligt opnåede kompromis om reduktion af CO-2 udslippet i 2020 og 2050.

De interne uenigheder har over alle årene været undergravende for de politiske muligheder. Inden for grønne bevægelser herskede der også uenighed om det hensigtsmæssige i at oprette et politisk parti overhovedet. Fundamentalister stod her skarpt over for realister. En del foretrak den løse bevægelseslinje, men bevægelseslinjen var ikke befordrende for succes ved valgene. Marcin Hyla fra den grønne føderation i Krakow mente ikke desto mindre, at økologiske interesser bedst blev repræsenteret gennem pression *nede fra*, eksempelvis gennem direkte kontakter til unge inden for

uddannelsessystemet og lokale foreninger og med større satsning på enkeltsager med betydning i nærsamfundet. Med andre ord skulle vægten lægges på barrikaderne og ikke så meget på talerstolen.

Vi kan kort sagt konkludere, at miljøpartier har overordnet betragtet ikke haft stor gennemslagskraft i Central- og Østeuropa. Miljøpolitikken blev mest forbundet med bestemte personer og fraktioner og er sjældent blevet anset som en integreret del af de politiske partiers politik. Den store lovbyrde og de voksende økonomiske og sociale kriser svækkede i sig selv interessen for miljørelaterede emner. Miljøpolitik gav således ikke politisk status og heller ikke de helt store karrieremuligheder. Tilslutningen til miljøpartier var i udgangssituationen også lav på grund af den beskedne og i lang tid stærkt forarmede middelklasse. De politiske ledere i miljøpartierne kom typisk fra dissidentgrupper eller blev hentet fra andre partier. Den kommunistiske fortid og de store sociale problemer kan være med til at forklare, hvorfor de postmaterielle værdier fortsat er så svage, og at miljøpartierne i Øst-Europa mere har orienteret sig mod højre, end vi har set i det ”gamle” Europa.

Dertil kom at miljøet heller ikke har haft en fremtrædende plads i de krav, der er blevet stillet ude fra, eksempelvis fra IMF og Verdensbanken. I alle landene havde miljøministerier ikke høj prestige og var som regel underlagt de økonomiske ministerier¹⁹⁶. EU-medlemskabet tvang dog nye EU-lande til at sætte miljøspørgsmål højere på dagsordenen og opruste administrativt og lovgivningsmæssigt. Men i forhandlingerne om EU's fælles miljøpolitik op til COP15 og COP16 har EU-landene fra øst ikke bidraget til at skærpe EU's miljøprofil, fx når det gælder fx CO-2-reduktioner.

I marts 2012 nedlagde den polske regering således igen veto, denne gang mod det danske formandskabs konklusioner angående EU's langsigtede mål for reduktion af CO-2, dvs. de mål der går ud over året 2020, med henvisning til for store omkostninger for Polen pga. et nødvendigvis højt kulforbrug og frygt for outsourcing af virksomheder på grund af stigende miljøomkostninger i Polen i forhold til andre lande. Polakkerne fik efter egne oplysninger opbakning fra Rumænien og Tjekkiet, og stod således iflg. egen udlægning ikke alene under forhandlingerne. I øvrigt anklagede Polen Tyskland og Danmark for at pleje erhvervinteresser, fx at fremme eksport af vindmøller for Siemens og Vestas, under dække af miljø¹⁹⁷. Den hårde forhandlingslinje havde stor opbakning på hjemmefronten, både i og uden for parlamentet. De polske forhandlere havde derfor et snævert forhandlingsmandat.

Vi kan kort sagt konkludere, at miljøpartiernes skæbne bekræfter antagelsen om, at fremgang ved valg forudsætter et økonomisk overskud, sammenhængende politiske programmer, partiorganisation, penge og lederskab. Som fremgået er fundet problemer på alle de fire nævnte

¹⁹⁶ Gode gennemgange af miljøbevægelser og partier i Ungarn, se fx Éva Hajba, ”The Rise and Fall of the Hungarian Greens”, *The Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 10, September 1994, Number 3:180-191 samt Marni Berg, ”Red and Green, Twenty Years of Environmental Activism in Hungary”, *Problems of Post-Communism*, Vol. 47, No. 2, March/April 2000:46-56.

¹⁹⁷ Se fx udtalelser af den polske miljøminister Marcin Korolec ”W Brukseli nie jestesmy sami”, *Rzeczpospolita* 14.3. 2012, og Rafal Zasun, ”Polskie weto to malo”, *Gazeta Wyborcza* 12.3. 2012:2.

områder. Vælgernes interesse i miljøspørgsmål har især været lav ved de nationale valg. Lokalt gik det noget bedre. Det store fokus internationalt på klimaforandringer gjorde ikke miljøspørgsmål udslagsgivende, hvilket i høj grad blev bekræftet ved valgene i de fire centraleuropæiske lande i 2010 og 2011.

VII. POPULISME, ANTI-SYSTEMISKE OG ETNISKE PARTIER

Fænomenet populisme er blevet forbundet med bestemte historiske perioder. I Nordamerika slog det Populistiske Parti for alvor igennem sidst i det 19. og i begyndelsen af det 20. århundrede. I den periode voksede også narodnikkerne i Rusland sig stærke, ligesom romantismen i Tyskland havde tydelige populistiske egenskaber. I mellemkrigsårene blev populisme forbundet med agrar ideologi og i højreekstreme varianter med nazisme og fascisme. Kommunisterne havde monopol på venstrefløjspopulisme. Kort sagt fandtes der blød og hård populisme i både venstre og højrevarianter.

Siden 2. verdenskrig er populisme blevet forbundet med fx peronismen i Argentina, Hugo Chavez i Venezuela og højreradikalisme som hos Haider i Østrig, Le Pen i Frankrig og Volen Sidorov i Bulgarien (Todorov, 2009). I Europa har populistiske partier fremstået forskelligt, i nogle lande har populisme været forbundet med antisemitisme, i andre lande slet ikke, og nogle lande, fx Østrig og Schweiz har haft stærke populistiske parter trods økonomisk vækst. Efter murens fald er interessen for de højre-radikale og nationalistiske tendenser i Central- og Østeuropa vokset, men det har på ingen måde været let at indplacere de populistiske partier og bevægelser på de kendte højre-venstre skalaer. Populisme har for det politiske establishment været negativt ladet og brugt til at diskreditere modstandere, men det skal ikke glemmes, at de antikommunistiske bevægelser, der i sin tid bidrog til kommunismens fald, fx Solidaritet i Polen, var populistiske, og det ikke i negativ betydning.

Det skal også tages i betragtning, at grænsen mellem blød og hård populisme er uskarpt, og at stort set alle partier i en eller anden grad har benyttet sig af populistiske fremgangsmåder, så faren for at gøre fænomenet populisme for bredt er bestemt til stede. Men populisme har givet politik helt særlige egenskaber og ”ansigter”. Normalt ses populistiske partier som værende politisk destabiliserende, hvorfor de ofte har levet politisk isoleret og er blevet marginaliseret af de etablerede partier, men i flere lande har de været med i regering og er blevet ansvarliggjort og i mange tilfælde også usynliggjort. Populistiske partier kan kort sagt have et højt koalitionspotential.

Populisme er blevet defineret ret forskelligt.

Cas Mudde definerer således populisme som

”an ideology that considers society to be ultimately separated into two homogeneous and antagonistic groups, the ”pure people versus the corrupt elite”, and which argues that politics should be an expression of the *volonté general* (general will) of the people” (Mudde, 2004:543).

Samfundet opdeles i to antagonistiske grupper, ”Vi” (”folket”) over for ”Dem” (”the dangerous others”).

Iflg. *Andrej Zaslove* (Zaslove, 2008) skal populisme ses som en bestemt ideologi, en bestemt mentalitet og en bestemt politisk stil. Men vægten kan lægges forskelligt. *Jacek Kucharczyk* og

Joanna Fomina taler om henholdsvis økonomisk populisme, radikal antikommunisme og antimoderne identitet-baseret populisme (Kucharczyk og Fomina, i *Bútora mfl.*, 2007:83). Og *Kai-Olaf Lang* opdeler populisme i en blød og en hård og i en autoritær og demokratisk (Lang, i *Bútora mfl.*, 2007:127). De fleste populistiske partier hører til den bløde kategori, men der er undtagelser fra reglen. Kort sagt er grænserne flydende, og populistiske partier har typisk været opdelt i fløje og fraktioner.

Målet for populistere er ikke nødvendigvis at røkke ved demokratiet som sådant, men snarere at udnytte de demokratiske rettigheder maksimalt og gøre systemet mere illiberal, sådan som vi fx har set det i Polen under Kaczynski-brødrene og i Ungarn under Viktor Orbán. Kort sagt, populistere gør flittigt brug af de demokratiske rettigheder som fx valg og ytringsfrihed og kan ikke i den forstand kaldes antidemokratiske (Todorov 2009, Rupnik, 2006). Populismen har taget til i takt med voksende sociale frustrationer. Som påpeget af *Gergö Medve-Bálint* (i Gyárfásová mfl., 2011:40) har holdningerne til samfundet typisk været materialistiske og ligheds- og velfærdorienterede og forståelsen for barske økonomiske indgreb lav, og det ikke mindst i Ungarn, der op til valget i 2010 oplevede stor nedgang i velfærd. På grund af frygt for vælgerreaktionerne var ingen af de store politiske partier indstillet på at skære i velfærdsydelse, og da det skete, var det for sent. Populister plæderer ofte til fordel for anti-elitisme og demokratisk illiberalisme (Krastev 2009:2), ser befolkningen som ofre for eliternes skalten og valget og søger sydebukke. Der ønskes et nyt og anderledes regime uden de ”checks and balances” og indskrænkninger i handefriheden, som kendetegner den liberale konstitutionalisme, og som efter populisternes opfattelse kun er møntet på at stække folkets vilje og dermed i høj grad folkets muligheder for at påvirke de politiske beslutninger.

Samfundet forandrer sig, men systemet for fordeling af magt gør det ikke nødvendigvis, og det kan også give populismen blod på tanden. Gennem populisme bringes eliternes ”magttyranni” og moderne konsensusdemokrati i hvert fald under pres (Todorov 2009). Om populisme er skadeligt, kan som sagt diskuteres. At populismen har udfordret det herskende politiske establishment og den politiske konsensus blandt etablerede partier er ikke nødvendigvis usundt. Som sagt af filosofen og politologen *Ivan Krastev* har Bulgarien siden 1989 været styret af ikke blot liberale og socialister, men også en konge (Simeon) og hans bodyguard (Borissov), begge populistere i den mere bløde udgave¹⁹⁸. Andrej Zaslove (Zaslove, 2008) taler om ”patologisk normalitet”, forstået på den måde, at den patologi, som kendetegner populisme, er blevet en integreret og ufravigelig del af moderne politik. Selv stuerene og etablerede partier føler sig fristet til at gribe til populistiske fremgangsmåder. Set i det perspektiv kan populisme betragtes som en *optrapning* af den form for politik, som vi kender hos alle partier, frem for alt trangen til at forenkle tingene og love vælgerne for meget.

I dag er populisme måske lige så meget en udfordring for det moderne liberale demokrati som for de ikke-demokratiske regimer i verden. I øst har de politiske reformer på ingen måde fjernet de

¹⁹⁸ Interview med Krastev i det polske ”Polityka” ½ 2011, side 22-24, ”Julian bez ziemi”

egalitære-populistiske trusler (Bugarcic, 2008:192). I de eks-kommunistiske lande skal populisme ses i sammenhæng med de politiske og økonomiske transformationer, der skabte et rum, en "opportunity structure", for vækst i populistiske partier og protestbevægelser rettet mod det liberale demokrati, de etablerede partier, markedsøkonomien og EU, kort sagt en protest mod politisk "korrekthed" og "sammenspisthed" (Smilov, 2011:5). For de central- og østeuropæiske lande har den historiske arv haft betydning, idet der fra det gamle system var arvet traditioner for intolerance, eksklusivitet, kompromisløshed, søgen efter karismatiske ledere, ekstrem personalisering og ideologisk kaos. Der var herved skabt en særlig stiafhængighed med stærk tradition for svage partier og svage vælgerkoblinger, vage og uklare politiske ideologier og overlappende programmer, alt sammen fremmede for udvikling af forskellige varianter af politisk populisme (Kuzio, 2010b:6).

I det "nye Europa" i øst har populismen ikke blot været rettet mod systemet før 1989, men i højeste grad også mod forholdene *efter* 1989. Populismen blev en alvorlig udfordring, da der typisk blev satset på vælgermobilisering og *direkte* demokrati. Protesterne har i høj grad været rettet mod magtarrogance og foragt over for "folket" hos dem, der frygter flertalstyranni, ligesom populismen sikrer transitionernes sociale tabere og mange politisk hjemløse et tilflugtssted. De etablerede partier har på forskellig vis forsøgt at opstille barrierer for etablering af nye populistiske partier, det være sig gennem almindelig lovgivning, fx valglove og hårde betingelser for registrering, eller gennem bestemte fortolkninger/misbrug af forfatningsbestemmelser (Smilov, 2011). Iflg. populistiske forstyrres den direkte kontakt mellem lederne og folket af mellemliggende institutioner som forfatningsdomstole, ombudsmandsinstitutioner og internationale konventioner, der begrænser handlefriheden og udhuler det reelle demokrati. Folkets ret til indflydelse, hævder populistiske, begrænses af sammenspiste partier fra både højre og venstre. Den nationalpopulistiske variant har manifesteret sig i hård euroskepticisme, modstand mod globalisering og afgivelse af suverænitet til EU og andre internationale organisationer. Populisme er ofte udtryk for demokratisk "træthed" ("fatigue") og post-EU-medlemskab frustrationer og, ikke at forglemme, modstand mod de etablerede partier og institutioner (Bútorá og Gyárfásová, i Gyárfásová mfl., 2011:132). Den illiberale populisme griber fat om de udfordringer, som det liberale demokrati står over for økonomisk eller socialt. Populisterne stiller relevante spørgsmål, problemet er, om *svarene* på spørgsmålene er gode nok. Det er en udbredt opfattelse, ikke mindst efter finanskrisen, at den fri markedsøkonomi og neoliberalismen er død, og at populismen har været med til at give dødsstødet.

Populisme, nogle vigtige egenskaber:

Anti-elite holdninger, "Vi" (det ærlige folk), over for "Dem" (den korrupte elite)

Modstand mod den liberale konsensus og politisk "sammenspisthed"

Karismatisk lederskab

Kamp mod korruption

Få og simple politiske budskaber uden bestemt ideologi

Appel til de socialt utilfredse

Den højre-nationale variant:

Skepsis over for det retlige system, herunder forfatningsdomstole

Xenofobi

Anti-immigration holdninger, anti-roma holdninger

Euroskepticisme

Som regel baserer populisme sig på få simple budskaber og mobiliserende strategier og en eller få karismatiske ledere. Ekstreme partier som fx Stanislaw Tyminski's "partiet X" og Partiet for Retfærdighed og Liv (MIEP) i Ungarn var kortvarige fænomener, men i Polen efter valget i 2001 var Andrzej Lepper's aktivistiske populistiske bondebevægelse Selvforsvar og Ligaen af Polske Familier i stand til at true de etablerede partier og forstærke polariseringen. I 1990erne havde fundamentalistiske katolske grupper haft stor indflydelse og mest gennem Valgaktion Solidaritet (se afsnittet herom). Efter valget i 2005 lancerede Kaczynski-brødrenes Ret og Retfærdighedspartiet deres IV Republik som alternativ til den II Republik før 1989 og den III Republik, der fulgte efter rundbordssamtalerne i 1989. Vi blev i den forbindelse vidner til en ekstrem form for værdipolitik, en helt særlig form for "policy of values" og historiepolitik, eller, som meget rammende sagt af chefredaktøren for "Gazeta Wyborcza" Adam Michnik, havde vi med Kaczynski-brødrene at gøre med en type politik, der bygger på "Bush's ideologi og Putin's metoder" (Rupnik, i Bútorá mfl., 2007:163).

Et af mange eksempler på optrapningen af værdipolitikken var de synspunkter, der blev udtrykt af undervisningsministeren i Jaroslaw Kaczynski's regering, Roman Giertych fra Ligaen af Polske Familier, der slog til lyd for et forbud mod abort i hele Europa. Hans far, dengang medlem af Europaparlamentet, gjorde sig i øvrigt bemærket ved at udgive et antisemitisk skrift, hvor der blev gjort brug af Europaparlamentets logo, og flere af partiets medlemmer af Europaparlamentet udtrykte begejstring for Spaniens afdøde diktator general Franco, som blev betragtet som noget nær en "outstanding" katolik. Hertil kan føjes Lech Kaczynski's homofobi, da han som borgmester i

Warszawa greb ind over for homo-parader og foreslog dødsstraf. Forestillingerne om Europas fremtid svarede mere til den yderste højrefløjs i USA end til dem, der verserede i det politiske establishment i Europa. Ret og Retfærdighedspartiet stillede også forslag om udrensninger af (eks)kommunister og folk, der i partiets egen optik havde samarbejdet tæt med det gamle regime.

I *Slovakiet* har ekstrem nationalisme været repræsenteret gennem *Slovaškiets Nationale Parti* (SNS), der ved 1992 valget og i særdeleshed efter Jan Slota's overtagelse af formandsposten for partiet i 1994 anlagde en stadig mere radikal, anti-vestlig, nationalistisk og religiøs linje. Partiet har siden grundlæggelsen i 1990 gennemløbet adskillige opsplitninger og diverse interne kriser. Første opdeling kom få måneder efter oprettelsen. De senere delinger af partiet til katastrofale vælgertab. Partiet formåede aldrig at få etableret en demokratisk partikultur, dertil var partiet for topstyret og uden tilstrækkeligt indre sammenhold¹⁹⁹. Reelt har partiet været en del af "Dem" ("den korrupte elite"), for så vidt som partiet har været med i flere regeringer, og formanden Jan Slota, bl.a. takket være jobbet som borgmester, har hørt til de rigeste i Slovakiet og med penge, der i høj grad blev optjent takket være korrupsion. Frem til 1998 og senere også efter valget i 2006 arbejdede SNS sammen med Vladimir Meciar's Bevægelsen for et Demokratisk Slovakiet, efter valget i 1994 og 2006 fandt det sted i form af i en fælles regering. Samarbejdet overlevede, men var dog langt fra problemfrit.

SNS forsøgte at forene kristelige og nationale værdier og slog på familien, nationen og Gud. Partiet knyttede an til den nationalistiske "Ludák-tradition" fra mellemkrigstiden, men havde ikke bestemte partier at støtte sig til fra den periode. Før 1. verdenskrig havde SNS været et al-nationalt og indflydelsesrigt eliteparti. I mellemkrigstiden blev partiet marginaliseret, men havde dog en vis appel til nationalt følende evangelisk indstillede vælgere (Kopecek, 2006:167). Partiet blev (gen)oprettet i 1990.

Slovaškiets Nationale Parti (SNS) reagerede i 1998 skarpt mod det ungarske mindretalspartis regeringsdeltagelse og de ungarske regeringers støtte til mindretallene i nabostaterne, især blev der rettet kritik mod de status-love, som blev vedtaget under Orbán's regering, og som skulle give de ungarske mindretal i udlandet særrettigheder, måske stemmeret. SNS har konstant haft blikket rettet mod det ungarske mindretals og den ungarske regerings handlinger. Flere gange argumenterede SNS for at forbyde den ungarske koalition (SMK) på grund af støtten til den ungarske regerings krav om autonomi for bestemte regioner i syd. I forbindelse med lokal- og regionalvalgene i 2005 støttede SNS forskellige lokale "negative" alliancedannelser, normalt bestående af SNS, Smer-SD og KDH primært rettet mod det ungarske mindretalsparti SMK. Formanden Jan Slota anerkendte principielt medlemskabet af EU, men afviste medlemskabet af NATO. Partiet har støttet princippet om social markedsøkonomi, men har været forbundet med korrupsion og store virksomheders interesser.

¹⁹⁹ Miroslav Konecný, Karel Zechota, "Slovenská národná strana: drhá sance", *Central European Political Studies Review* 2-3/jaro-letu 2005.

Partiet opnåede repræsentation i parlamentet ved alle valgene frem til 2002. Før det valg var SNS blevet opdelt i to næsten identiske partier på grund af mest personlige uoverensstemmelser på ledelsesplan, og det kom til at koste dyrt vælgermæssigt. Det oprindelige SNS²⁰⁰, ledet af Anna Malikova, fik ved valget i 2002 3.3 pct. af stemmerne og det Oprigtige Slovakiske Nationale Parti ledet af Jan Slota lidt mere, 3.7 pct. Det betød, at ingen af de to konkurrerende og næsten identiske SNS-partier klarede spærregrensen på de 5 pct. I marts 2005 kom det til en genforeningskongres, og meningsmålinger viste, at partiet med stor sikkerhed kunne genvinde repræsentationen i parlamentet ved et kommende valg, hvilket også skete ved valget i 2006. Her opnåede det genforenede SNS mere end 12 pct. af stemmerne. Partiet gik derefter med i Smer-SD-regeringen, dog uden formanden Jan Slota som minister. Partiet fik i alt tre ministerposter, for miljø og byggeri og regional udvikling samt skoleforhold, men kun sidstnævnte, Ján Mikolaj, beholdt posten tiden ud.

Hurtigt efter valget gjorde Jan Slota sig bemærket ved at udtale, at han kunne have ønsket sig, at alle ungarere havde forladt Slovakiet efter 2. verdenskrig, som tyskerne havde gjort det Tjekkiet, ligesom han fortsat såede tvivl om det ungarske mindretals loyalitet over for den slovakiske stat. I september 2006 krævede han, at det ungarske mindretalsparti skulle nedlægge sine mandater i parlamentet, da partiet havde ført samtaler med ungarske partier og grupper i den hensigt at få andre stater til reagere negativt over for den ny regering til skade for den slovakiske stat og demokratiet. SNS var negativt indstillet over for uafhængighed for Kosovo, fordi en sådan kunne animere ungarske mindretal og ungarske politikere til at kræve autonomi også for ungarere bosiddende i nabolandene.

For at formindske det ungarske mindretals muligheder blev der foreslået en indskrænkning i antallet af regioner, fra otte ned til blot tre. Skærpelsen af den nationalistiske linje og den voksende støtte til højrefløjen i Ungarn ved Europaparlamentsvalget i juni 2009 og ved parlamentsvalget i april 2010, gav SNS en solid politisk platform både hjemme og i Europa. Det kom derfor som et chok for partiledelsen, at SNS ved valget i 2010 kun lige akkurat klarede spærregrensen på 5 pct. for repræsentation i parlamentet og således heller ikke blev udslagsgivende i forbindelse med regeringsdannelsen. Meningsmålingerne inden valget havde spået partiet et bedre valgresultat, men mange SNS-vælgere havde øjensynligt i sidste øjeblik valgt at støtte Robert Fico's parti Smer-SD, som klart bedre var i stand til at præsentere vælgerne for en sammenhængende økonomisk og social politik. Partiets voldsomme udmeldinger, fx da Slota drog sammenligninger mellem Orbán's regering og Hitler og lykønskede Hvideruslands Lukasjenko med valgsejren og formulerede sig stærkt provokerende om romaerne, skræmte mange væk (Kollár m.fl., 2011:75). SNS afviste kategorisk slovakisk medvirken til at yde særlig økonomisk støtte til det kriseramte Grækenland. Valgnederlaget førte naturligt nok til hård kritik og til ny splid internt partiet og også til eksklusioner. Den nationalistiske retorik havde tydeligt mistet en stor del af den tidligere appel til vælgerne, og meningsmålinger efter valget ændrede tilsyneladende ikke afgørende herved.

²⁰⁰ Slota's parti: Prává slovenská národná strana (PSNS).

I Tjekkiet har ekstreme højrepartier ikke haft den store succes, hvilket iflg. *Miroslav Mares* (Mares, 2011:283) skyldes uenigheder ideologisk og forskellige fortolkninger af tjekkisk historie, og dårlige erfaringer med højreekstremisme før og under 2. verdenskrig. Frem til valget i 1998 blev de ekstreme holdninger på højrefløjen mest udtrykt gennem *Det Republikanske Parti* (SPR-RCC). Partiet blev dannet i december 1989, dvs. straks efter fløjlsrevolutionen. Ved valgene i 1992 og 1996 opnåede SPR-RSC 6 og 8 pct. af stemmerne, men mistede repræsentationen i parlamentet ved det efterfølgende valg. I midten af 1990'erne repræsenterede to yderliggående partier, kommunister og republikanere, omkring 20 pct. af vælgerne, en høj stemmeandel sammenlignet med andre centraleuropæiske lande og alvorligt for den politiske stabilitet. SPR-RCC optrådte både radikalt, populistisk og nationalistisk og blev ikke uden grund blevet sammenlignet med Ruslands Zjirinovski's liberale demokrater, Haider's parti i Østrig og Le Pen's parti i Frankrig. Republikanerne og ikke mindst partiets leder Miroslav Sladek benyttede sig af de klassiske populistiske formuleringer, der ikke altid har været lette at placere på højre-venstreskalaer. Rudolf Smucer fra partiet erklærede uden omsvøb, at Klaus' regering blot var gidsler for Tyskland og hans kabinet sammensat af fremmedfjendske elementer som jøder, polakker, tidligere sudetertyskere og lignende personer (Kopecek, 2010:261). Særlig iøjnefaldende var de stærkt fremmedfjendske og antiestablishment synspunkter rettet mod fx romaerne, præsidentinstitutionen, medierne og udlændingene. Den politiske elite i Tjekkiet blev af republikanerne set som gennemkorrumperet og nært forbundet med det gamle system og derudover alt for eftergivende over for Tyskland og romabefolkningen. Partiet vakte også opsigt ved at støtte til Libyens diktator Kaddafi og kræve gamle tjekkeske områder fra mellemkrigstiden (de daværende Rutenien), i dag ukrainsk område, tilbage.

Republikanerne havde hverken rod i dissidentmiljøer eller i partier fra mellemkrigsperioden, selv om partiet selv erklærede at kunne føre sig sin historie tilbage til mellemkrigstidens republikanske parti, som dengang mest havde henvendt sig til landmænd og småbønder. De høje stemmetal gav både republikanere og kommunister et stærkt afpresningspotentiale, men i de første fem år efter fløjlsrevolutionen kunne Tjekkiet alligevel mønstre stabile borgerlige flertal i parlamentet takket være ODS' meget stærke position. Polariseringen skyldtes måske i virkeligheden ikke tilslutningen til de to yderpartier, men snarere den generelt polariserede politiske kultur og de meget skarpe modsætninger på personplanet mellem selv de etablerede, "stuerene" og derfor relevante partier.

Republikanerne fik stor støtte fra de grupper, som Samuel Lipset i sin tid betegnede som det fascistiske centrum. Partiet fik således mange stemmer i det nordlige Böhmen, hvor den xenofobiske afvisning af immigranter og romaer havde godt tag i arbejdsløse og arbejdsløshedstruede industriarbejdere. Tilslutningen kom ikke så meget fra vælgere, der traditionelt stemte på højrepartier, f.eks. kvinder, ældre og stærkt troende, snarere vælgere der normalt stemte på venstrefløjspartier, især mænd, unge og ikke-troende. Mange mænd under 30 år, bosiddende i mellemstore byer mellem 20.000 og 100.000 indbyggere, blev tiltrukket af republikanerne, dvs. stort set samme grupper som i Frankrig havde stemt på Den Nationale Front og i Østrig på FPÖ²⁰¹. Ved 1998-valget vendte mange af partiets vælgere tilbage til Socialdemokratiet.

²⁰¹ Miroslav Novák (1997), *Systemy Politických Stran*, Praha:Sociologické Nakladatelství, Praha:59.

I 2001 gik partiet økonomisk (og politisk) konkurs, men repræsentanter fra partiet stillede derefter op ved valg på en særlig liste af uafhængige enkeltpersoner og opnåede under det ny partinavn Miroslav Sladek's Republikanere mellem 1 og 2 pct. af stemmerne i meningsmålingerne. Dette var ikke nok til repræsentation i parlamentet, men nok til at opnå statstilskud i henhold til lov om partivirksomhed. Sladek proklamerede sit kandidatur til Europaparlamentsvalget i juni 2004, men opnåede ikke valg.

Flere enkeltsagspartier har forsøgt sig, men fx *Pensionistpartiet (DZJ)* fik ved valget i 1998 ikke stemmer nok til at komme i parlamentet, hvilket meningsmålingerne op til valget ellers havde tydet på.

Den partipolitiske scene i Tjekkiet blev efter 1998 i mindre grad end frygtet præget af ikke-regeringsduelige yderpartier. Af yderpartier med lavt koalitionspotentialer opnåede kun kommunisterne repræsentation. Senere, efter valget i 2010 frygtede mange, at et nyt republikansk parti kunne dukke op igen på grund af de voksende problemer med hensyn til integration af romabefolkningen, hvilket i eftersommeren og efteråret 2011 førte til voldelige sammenstød i flere nordböhmske byer. En ansvarliggørelse (og usynliggørelse) gennem regeringsamarbejde fandt ikke sted, idet kommunister og republikanere i alle årene blev holdt helt uden for indflydelse. Efter det republikanske parti er det politiske tomrum blevet søgt udnyttet af andre partier, fx et yderliggående "Arbejderparti for Social Retfærdighed", som dog blev nægtet at stille op. Andre nye populistiske partier, eksempelvis "Suverænitet" og SPOZ, evnede ikke at klare spærregrensen ved valget i 2010.

Bedre gik det for Radek John's *Offentlige Anliggender (VV)*, som begyndte som et parti med populistiske budskaber uden entydigt at kunne på højre-venstre skalaerne. De politiske budskaber var modsatrettede og derfor svære at placere på højre-venstre-skalaer. I udenrigspolitikken var partiet pro-europæisk, men modsatte sig, som flere andre borgerlige partier i Europa, optagelse af Tyrkiet i EU. Partiet klarede spærregrensen og kom efter valget i 2010 med i Petr Necas' borgerlige koalition, men mistede snart det populistiske præg. Eksempelvis stillede partiet ikke som før valget krav om flere folkeafstemninger og gennemførte heller ikke direkte valg internt i partiet. Dertil kom konstant uro i partiet med eksklusioner og ministerfyringer til følge, hvilket også gik ud over vælgeropbakningen. Partiets og de folkevalgtes adfærd var i det hele taget stærkt svingende og uforudsigelig.

Især partiets uformelle leder og økonomiske "bagmand", Vit Barta kom i rampelyset. I foråret 2011 blev han beskyldt for at have bestukket kolleger og via sit private sikkerhedsagentur (ABL) udspionere parlamentsmedlemmer og tvunget nogle af dem til at tie om partiets uklare finanser. I begyndelsen af 2012 blev der rejst en regulær retssag imod ham. Som følge af bestikkelsesanklagerne måtte Batek trække sig som transportminister og som andre ministre med korruptionsanklager hængende i luften. Radek John trak sig omtrent samtidig tilbage som indenrigsminister. Han fastholdt posten som vicestatsminister for en periode. Hans udtræden af regeringen blev begrundet med manglende opbakning til hans politik for bekæmpelse af korruptionen. VV forblev indtil videre regeringen, men krævede forhandlinger om

regeringsgrundlaget, hvilket blev afvist. Parties politiske enegang og nye krav åbnede op for flere regeringskriser. Om tilstrækkeligt mange fra VV fortsat ville støtte Petr Necas' regering var usikkert, og spørgsmålet var, om Petr Necas gjorde klogt i at forlade sig på en så uforudsigelig partner som VV, når det gjaldt fx forhandlingerne om omlægning af de offentlige finanser. Men finansloven for 2012 blev trods alt forhandlet på plads, også en reform på pensions- og sundhedsområdet. Men i flere sager gik VV imod regeringen, fx i spørgsmål om restitution til kirken.

Offentlige Anliggender bevægede sig langt væk fra "Os" ("folket") og over til "Dem" ("den korrupte elite") og vil få svært ved at overleve på sigt. I april-maj 2012 kom det til åben splid og deling af partiet, hvor én gruppe med Radek John valgte at gå i opposition, mens en anden omkring Karolina Peake forlod partiet og skabte LIDEM, en udbrydergruppe bestående af syv parlamentsmedlemmer, som bakkede op om regeringen og sikrede Petr Necas' regering et knebent flertal.

I Slovakiet blev den liberale populisme ved valget i 2010 repræsenteret gennem *Frihed og Solidaritet* (SaS), der kan ses som det første liberal-populistiske politiske alternativ til de gamle partier (Peter Ucen, i Gyárfásová mfl. (2011:88). Leder var Richard Sulik, forretningsmand og en af arkitekterne bag de liberale økonomiske reformer efter årtusindeskiftet. Partiet blev oprettet eksogent, som et helt nyt parti, i begyndelsen af 2009 af unge pro-marked og teknokratisk indstillede, der godt nok talte om frihed og solidaritet, men i praksis blev det liberale aspekt vægтет højest. I 2009 gennemførte partiet en underskriftsindsamling for at få gennemført en folkeafstemning om flere af partiets mærkesager, og det lykkedes at få indsamlet de nødvendige 350.000 underskrifter. Præsidenten (og de andre partier) nægtede at lade afstemningen gennemføre på samme dag som kommunalvalget eller parlamentsvalget, og det betød at valgdeltagelsen blev alt for lav til, at resultatet af afstemningen blev bindende for regeringen. Partiet overvejede at stille op ved valget i 2010 i valgforbund med andre partier, men det endte med en beslutning om at stille op selvstændigt. På europæisk plan blev SaS repræsenteret i den liberal-demokratiske gruppe ELDR.

Partiet afviste et samarbejde med Robert Fico's Smer-SD og gik efter valget i 2010 med i den borgerlige koalition. Ved valget i 2010 fik det nye parti mest støtte blandt unge, byboere, folk med længerevarende uddannelser, der placerede sig selv højt målt efter social status og var fælles om at ønske nye politiske ansigter på banen. Stilen og argumentationen var åben og ligefrem, præget af moderne "marketing" og med flittig brug af IT. SaS talte for en ny type markedsøkonomi fri for korruption og politisk indblanding, en "livsstilsliberalisme" med lav respekt for det politiske establishment og de etablerede procedurer for politik. Partiet støttede også legalisering af ægteskaber mellem homofile og afkriminalisering af brug af marihuana, hvilket dog ikke kunne accepteres af andre partier inden for ELDR. Kravet gik også ophævelse af politikernes immunitet og nedbringelse af priserne på politikernes biler og nej til en betalingsring omkring hovedstaden Bratislava. Partiet har helt fra begyndelsen været stærkt imod at yde store økonomiske hjælpepakker til de kriseramte euro-lande i Sydeuropa, og netop det emne førte i oktober 2011 til alvorlig splid i regeringen og efter megen dramatik også til udskrivelse af valg til afholdelse den 10. marts 2012.

Allerede tilbage i december 2010 havde SaS erklæret, at Slovakiet burde udarbejde en plan for tilbagevenden til egen nationale valuta, for det tilfælde eurozonen ikke kunne fungere (Kollár mfl., 2011:87). En særlig fraktion i partiet, ”Almindelige Mennesker” (”Obyčajni Lud’ia”, OL) voldte problemer for regeringssammenholdet, idet OL hele tiden fremførte egne synspunkter. Om SaS kommer med i en regering efter valget i marts 2011 blev regnet for usandsynligt pga. euro-modstanden. Meningsmålinger før valget den 10. marts gav såvel ”Almindelige Mennesker” som det andet nye parti ”Partiet 99 procent-Borgernes Stemme” stemmer nok til at klare spærregrænsen og på Dzurinda’s SDKUs og Sulik’s SaS’s bekostning. Kort sagt, en alvorlig svækkelse af den borgerlige blok, der ikke udgjorde et samlet alternativ til Robert Fico’s Smer-SD. Årsagen til de nye partiers opkomst var blandt andet offentliggørelsen af båndudskrifter, ”Gorila-skandalen”, der afslørede korrupsion i årene 2005-06 op i regeringstoppen i Mikulas Dzurinda’s daværende borgerlige regering.

Den liberale populisme blev til overraskelse for de mange også repræsenteret i Polen ved valget i 2011, hvor *Janusz Palikot’s Bevægelse* (Ruch Palikota) under selve valgkampen opnåede stærkt stigende opbakning. Palikot, forretningsmand og tidligere medlem af Borgerplatformen, skaffede sig især opbakning takket være mange vælgeres træthed og utilfredsheden med de etablerede partier samt den voksende antiklerikalisme og modstand mod religiøs fundamentalisme og Ret og Retfærdighedspartiets politiske (mis)brug af Smolensk flykatastrofen. Kort sagt var Palikot’s bevægelse i stand til at bryde den akse, Borgerplatformen over for Ret og Retfærdighedspartiet, der havde domineret politikken og den politiske debat i Polen i flere år. Polsk politik blev i højere grad en trekant med Palikots Bevægelse som en ny akse. Mottoet ”Gud-JA, Kirken:NEJ” var malet på T-shirts og gav stemmer på valgdagen. Kort sagt var der opstået et udbredt ønske om politiske alternativer. Den politiske profil var en blanding af grønne, liberale og venstrefløjssynspunkter. Flere, fx Lech Walesa, har da også set bevægelsen som ”en nødvendighed” i polsk politik. Palikot’s synspunkter er nedfældet i hans selvbiografi ”Jeg Palikot” og ”Platformens kulisser”, sidstnævnte afslørede en del hemmeligt om både Borgerplatformen, regeringen og parlamentet. Palikot brød med Borgerplatformen og oprettede sit eget parti efter ”korskrigen” i kølvandet på Smolensk-flykatastrofen. Inden for Borgerplatformen havde han retorisk ført sig skarpt frem i kritikken af Ret og Retfærdighedspartiet, især i kirkespørgsmål og i forbindelse med de heftige debatter om flytragedien den 10. april 2010, ligesom han skarpt kritiserede Grzegorz Schetyna og Jaroslaw Gowin, to ledende repræsentanter for højrefløjen inden for det regerende Borgerplatformen.

Palikot’s Bevægelse slog, ud over kritikken kirken, på emner som ret til ikke-kirkelige ægteskaber, homofiles og transseksuelles rettigheder, liberalisering af abortlovgivningen, legalisering af marihuana, nedlæggelse af senatet, formindskelse af antallet af parlamentsmedlemmer, indførelse af flad lineær beskatning, kamp mod bureaukrati, flere penge til kultur og gratis internet. Straks efter valget krævede han det kristne kors fjernet fra parlamentsalen. Nogle af de nævnte emner kunne genkendes i Borgerplatformens oprindelige program. Partiet fik ved valget i oktober 2011 en del stemmer fra Borgerplatformen, omkring 750.000, især fra byvælgere med venstrefløjssynspunkter, men bevægelsens uventet store fremgang - en vælgerandel på godt 10 pct., 40 mandater og

tredjestørste parti - gik mest ud over Venstredemokratisk Alliance, der ved valget blev mærkbart reduceret, og hvor formanden Gzegorz Napiralski som følge af vælgerflugten måtte trække sig tilbage. Ganske mange forlod derefter Venstredemokratisk Alliance og søgte over til Palikot's bevægelse. I begyndelsen af 2012 havde bevægelsen iflg. Palikot's oplysninger omkring 40.000 medlemmer, deraf 8.000 kontingentbetalende²⁰². Men organisatorisk var svaghederne iøjnefaldende, især lokalt.

Centrale aktører og kandidater for Palikot's Bevægelse

Wanda Nowicka, feminist

Robert Biedron, aktiv inden for bevægelsen "Kampagne mod Homofobi"

Anna Grodzka, transseksuel aktivist

Andrzej Rozenek, stedfortrædende chefredaktør for det antiklerikale ugeskrift "Nie"

Marek Kotlinski, tidligere katolsk præst, senere chefredaktør for det antiklerikale "Fakty i Mity"

Kilde: Jarislaw Flis, "Die Palikot-Bewegung", Polen-Analysen, no. 108, 2.5. 2012, www.laender-analysen.de/Polen.

Hvordan Palikot's bevægelse ville agere i parlamentet var fra starten usikkert. Palikot selv havde solid politisk erfaring, men mange af de nyvalgte var ukendte og nybegyndere. Ved vedtagelsen af statsbudgettet for 2012 udviste partiet høj aktivisme med fremsættelse af mere end 200 ændringsforslag, mest møntet på at begrænse bureaukratiet. Efter parlamentsvalget erklærede Donald Tusk sig villig til at samarbejde med det nye parti. Der blev gennemført flere "happenings", fx i forbindelse med ACTA demonstrationerne, kravene om tilbagetrækning af polske soldater fra Afghanistan og kirkens overforbrug af biler. Efter valget kneb det med partidisciplinen i forbindelse med adskillige afstemninger i parlamentet, fx i spørgsmålet om forhøjelse af pensionsalderen og ændringer i arbejdsmarkedslovgivningen, selv om der formelt var blevet indført bødestraf for at bryde partidisciplinen. Dette kom ikke i første omgang ikke bevægelsen til skade. Målet var at opbygge en moderne og effektiv stat, skabe et "moderne venstre" og samarbejde med både socialister, liberale og grønne både hjemme og i Europaparlamentet. Partiet har ligefrem gjort en dyd ud af ikke at lade sig placere til højre eller venstre. Det synspunkt blev eksempevis nedfældet i projektet "Korrektur af Kapitalismen", som blev vedtaget på en partidag i begyndelsen af maj 2012.

²⁰² Interview med Palikot i *Polityka* no.9 (2848), 29.2.-6.3. 2012:16-19, "Moje kreacje".

Om planen om at forene venstrekræfterne kan realiseres er tvivlsomt. Der blev ført forhandlinger om et nærmere samarbejde med Venstredemokratisk Alliance med den tidligere præsident Aleksander Kwasniewskisom primus moter, men forhandlingerne gik trægt. Sporene fra tidligere alliancedannelser på centrum-venstrefløj, fx Venstre-demokraterne (LiD), skræmmer mange. Et samarbejde ved næste Europaparlamentsvalg blev dog anset som en meget realistisk mulighed²⁰³. Fremtiden for Palikot's Bevægelse er usikker. Partiet kan næppe i længden holdes oppe alene af PiS' radikalisme, Borgerplatformens tilbagegang og svækkelsen af den polske venstrefløj, happenings og god adgang til medierne. Problemerne med det indre sammenhold og den svage organisation kan skade partiet. Hvor partiet begyndte som et venstrefløjsparti i spørgsmålet om livsanskuelse, fx religion, og liberalt, når det gjaldt økonomi, er forholdet i dag mindre entydigt. Partiet må balancere politisk mellem venstre og højre. Om den postideologiske profil, der går ud over højre-venstreopdelingen, kan give stemmer på sigt, er tvivlsomt, for en uklar profil er normalt ikke nogen fordel for et politisk parti. At partiet vil lide samme kranke skæbne som Andrzej Lepper's Selvforsvar er ikke regnet for sandsynligt. Men polsk politik er omskiftelig og uforudsigelig. Meningsmålinger gennemført i sommeren 2012 gav således i nogle tilfælde partiet blot 3 pct.²⁰⁴.

I *Ungarn* opnåede de to yderpartier Husmandspartiet og Partiet for Retfærdighed og Liv ved valget i 1998 tilsammen omkring 20 pct. af stemmerne, for begge partier nok til at blive repræsenteret i parlamentet og også her problematisk for den politiske stabilitet. I visse lande, ud over Ungarn også Rumænien og Slovakiet, blev yderpartier og etniske partier usynliggjort og til dels ansvarliggjort gennem deltagelsen i regeringer ledet af moderate højre- eller venstre-partier. I Ungarn skete det for Husmandspartiet, men det skete ikke for Kaczynski-brødrenes Partiet for Retfærdighed og Liv i Polen.

Partiet for Retfærdighed og Liv (MIEP) fik stemmer nok til at sprænge spærregrensen ved valget i 1998. Igennem ugeavisen fremsatte "Magyar Forum" MIEP de kendte fjendebilleder og sammensværgelsesteorier. Ungarns fjender var jøder, sigøjnere og udenlandske institutioner og i den forbindelse især Den Internationale Valutafond. I spørgsmålet om Ungarns grænser handlede partiet ikke åbenlys revisionistisk, om end formuleringer fra Csurka's side indicerede, at det kunne forholde sig sådan²⁰⁵. Partiet vendte sig stærkt imod salg af ungarsk jord og ejendom til udlændinge, og gav også udtryk for, at der var for mange jøder placeret på topposter inden for staten og i økonomien.

²⁰³ En god gennemgang af bevægelsens aktiviteter siden valget i Renata Grochal, "Palikociaki", *Gazeta Wyborcza*, 25.-26.2. 2012:22-23.

²⁰⁴ En god gennemgang af Bevægelsens problemer i sommeren 2012 er givet af Renata Grochal, "Quo vadis, Palikocie?", *Gazeta Wyborcza* 23-24.6., 2012:6.

²⁰⁵ George Schöpflin henviser til Csurkas udtalelser til Zagreb avisen "Gloбус" 26. februar 1993, hvori han siger, at kravene om grænseændringer principielt er rimelige nok, men at Ungarn ikke har de tilstrækkelige militære midler til at gennemtrumfe kravene, se også George Schöpflin, "Hungary and its Neighbours", *Chaillot Paper* 7, Maj 1993. Csurka døde i februar 2012.

Ganske som Fidesz nød Partiet for Retfærdighed og Liv godt af Demokratisk Forums og de kristelig-demokraters tilbagegang, og som Husmandspartiet angreb Partiet for Retfærdighed og Liv i meget stærke vendinger Guyla Horn's social-liberale koalition. Men koalitionspotentialet var lavt. Efter valget i 1998 erklærede Csurka sig villig til at støtte en centrum-højre regering uden selv at træde ind i en sådan. Før valget i 2002 var frygtet at Fidesz skulle sikre det parlamentariske grundlag hos MIEP, men den forudsigelse holdt ikke stik, eftersom MIEP ved valget i 2002 kun opnåede 4.3 pct. af stemmerne og dermed kom ned under spærregrænsen. Siden har partiet arbejdet udenomsparlamentarisk og forsøgt politisk come-back på især modstanden mod medlemskab af EU.

Pladsen på den yderste højrefløj blev ved Europaparlamentsvalget i 2009 overtaget af *Jobbik* ("For et bedre Ungarn"), der sikrede sig omkring 15 pct. af stemmerne og tre pladser i parlamentet. Ved det forudgående valg havde Jobbik forsøgt sig i en valgalliance med partiet for Retfærdighed og Liv (MIEP), men uden held. Men derefter steg vælgeropbakningen markant. Jobbik havde Fidesz-afhopperen Gabor Vona som præsident, efter valget i 2002 havde han været med i samme "borgerkreds" som Orbán. Blandt lederne var den kvindelige advokat Kristina Morvai, der fra 2006-2009 i Fidesz havde beskæftiget sig med borgerrettigheder. Jobbik ville, at dømme efter alle meningsmålinger, med stor sikkerhed blive godt repræsenteret i parlamentet efter valget i april 2010.

Jobbik var i sin tid blevet oprettet i 2002 af en gruppe universitetsstuderende og omdannet til et egentligt parti i 2003. Blandt de valgte fra Jobbik fandtes Czanad Szegedi, blot 27 år og en af lederne i de berygtede Ungarske garde, en radikal ungarsk milits med omkring 1500 medlemmer, som spredte rædsel i roma-befolkningen og i Ungarns nabolande, i særdeleshed Slovakiet og Rumænien. Kort sagt har Jobbik på samme tid væget en bevægelse, en ikke-bevæbnet men unformeret garde, og et parti. Jobbik fik mange stemmer blandt fattige og socialt marginaliserede og blandt lavt uddannede og arbejdsløse. Kun få over de 60 år støttede partiet, men efterhånden det gik det fremad også i den aldersgruppe²⁰⁶. Jobbik fik især mange stemmer i den nordøstlige del, hvor koncentrationen af romaer er særlig høj, og hvor Socialistpartiet tidligere fik mange stemmer, kort sagt de områder af landet, hvor BNP pr. indbygger er lav og arbejdsløsheden høj²⁰⁷. Jobbik blev et mellemstort parti med støtte også fra en betragtelig del af middelklassen og derfor en alvorlig udfordring for Fidesz. Hundrede tusinder vaklede mellem Fidesz og Jobbik, men begge fik fremgang.

Zoltan Kiszelly karakteriserede meget præcist Jobbik som et "mini catch all" parti, der omkring sig evnede at samle anti-regeringsdemonstranter og anti-semitter, kritikere af globalisering, af Trianon-traktaten og 20 år med mislykket overgang til demokrati og markedsøkonomi²⁰⁸. Antikapitalisme, konservatisme, antiliberalisme, antikommunisme, hård euroskepticisme og antiglobalisme var iøjnefaldende. Skillelinjen mellem moderat og radikal politik var med oprettelsen af Jobbik blevet

²⁰⁶ www.politics.hu 13 juli 2009, "Survey finds avagage Jobbik supporters uneducated , unemployed".

²⁰⁷ Zoltán Kiszelly, "Laboratorium der Politik, Ungarns Pateien und ihre Wähler", *Osteuropa*, 61. jargang, Heft 12, Dezember 2011:173. Og i samme nummer af *Osteuropa*: Kornélia Magyar, "Elend, Roma in Ungarn":268.

²⁰⁸ www.politics.hu 17.3. 2010, "Analyst sees left unable to block Fidesz two-third majority".

mere uklar. Efterspørgslen efter radikal politik havde været voksende siden valget i 2006, og Jobbik har forstået at udnytte dette, fx i roma-spørgsmålet, og når det gjaldt kontakt til Den Nationale Garde, der i 2007 og 2008 havde fået oprettet ikke mindre end 180 nye enheder²⁰⁹ rundt omkring i landet. Antisemitisme er officielt blevet afvist, nok fordi antisemitiske vil diskreditere partiet. Den Nationale Garde var vigtig som rekrutteringsbase, selv om forbindelsen ikke var formel og direkte. Jobbik havde ikke nogen særlig god presse, men det blev et langt stykke opvejet gennem oprettelse af parties egen medieverden. Partiet har dygtigt gjort brug af internettet og de nye sociale medier og har her udbredt xenofobiske budskaber og angreb på enkeltpersoner, der går partiet imod. I den forbindelse har Jobbik fået opbakning også fra folk, der på ingen måde hører til blandt de sociale tabere²¹⁰.

I forhold til EU anlagde partiet en hård euroskeptisk linje, fx i spørgsmålet om EU's ny forfatningstraktat. Men Jobbik rummede, som mange andre yderpartier, både en moderat og radikal fløj, og spørgsmålet var derfor, hvor længe partiet ville kunne optræde samlet. Medlem af Europaparlamentet og præsidentkandidat Krisztina Morvai havde før været menneskerettighedsadvokat, hvilket kunne bringe hende i modsætningsforhold til de grupper i partiet der fx talte skarpt imod homofiles rettigheder og for dødsstraf. Talspersoner med tilknytning til den Ungarske Garde advarede Jobbik mod at blive som andre partier. De konstruktive forslag fra partiet om integration af Roma-befolkningen, fx træning af Roma-lærere og særlige stipendier for romaer, var i modstrid med de ellers skarpe udtalelser om romaerne.²¹¹ Samtidig blev der talt meget om kamp mod roma-kriminalitet. Ved 2010 valget opnåede partiet godt 16-17 pct. af stemmerne og blev således solidt repræsenteret i parlamentet. Siden valget har Jobbik været i opposition til Fidesz, og har i særlig grad lagt vægt på at overbyde Fidesz, når det gjaldt nationalistisk politik og kampen imod "roma-kriminalitet". I efteråret 2011 blev foreslået, at stemmeret skal fordre en bestemt grad af uddannelse, hvilket ville fratage næsten alle romaer retten til at stemme. For de romaer der ikke vil arbejde, burde der, erklærede han, være to alternativer, at gå i fængsel eller forlade Ungarn. Om Ungarns fremtidige ydre grænse håbede han, at ungarerne i nabolandene i hans levetid ville opnå ret til selvbestemmelse om deres nationale tilhørsforhold. I begyndelsen af 2011 blev der indgået et kompromis mellem de rivaliserende fløje, og her opnåede fundamentalististerne flest indrømmelser.

På Jobbiks 8. nationale kongres i november 2011 erklærede Gabor Vona, at godt nok bevæger Jobbik sig "over systemet", men på et tidspunkt bør partiet ikke desto mindre blive regeringsdueligt. Ikke desto mindre erklærede partiet åben krig mod det liberale demokrati²¹². Jobbik er ikke "blødt", og partiet har heller ikke opgivet sit program, "Radikal Politik", fra 2010. Jobbik er og bliver i opposition og har siden valget i 2010 været det parti, der har arbejdet mest ihærdigt for at få væltet Viktor Orban's regering, om end det ikke er kritikken af den økonomiske politik, der har været mest i fokus.

²⁰⁹ www.politics.hu 2.11. 2009, "Think tank says Jobbik successfully targeting non-racial voters".

²¹⁰ E god artikel om dette emne, Keno Verseck, "A revised Portrait of Hungary's Right-Wing Extremists", Spiegel Online, www.spiegel.de 3.2. 2012.

²¹¹ www.politics.hu 29.3. 2010, "Jobbik prone to inner conflicts, says polister".

²¹² www.politics.hu November 2nd, 2011, "Jobbik above the system, says chairman".

På Balkan har vi været vidner til oprettelse af adskillige populistiske partidannelser og ofte med en iøjnefaldende etnisk dimension. Populisme i Bulgarien har dybe rødder og voksede sig stærk i 1990'erne, hvor Bulgarien var styret af Socialistpartiet og Unionen af Demokratiske Kræfter. *Simeon II Nationale Bevægelse* var ved valget i 2001 en populistisk modreaktion. Bevægelsen appellerede bredt som en protest mod de bestående partier. Eksperter og ikke politikere skulle styre landet, blev det sagt, og partiet koncentrerede sig i valgkampen om få og meget enkle budskaber, fx blev lovet at forbedre leveforholdene dramatisk i løbet af blot 800 dage. I spidsen for partiet en karismatisk leder (eks-kongen selv), hvilket også passede godt med populisme (Smilov, 2011:19-20).

Bulgarien har desuden haft et etnisk tyrkisk parti. *Den tyrkiske Bevægelse for Rettigheder og Friheder* har således været fast repræsenteret i parlamentet og med held gjort brug af det etniske kort. Partiet har handlet moderat og derfor haft et højt koalitionspotential og også fået regeringsmagt.

Senere kom populismen i Bulgarien til udtryk i en mere ekstrem udgave. Volen Sidenov's *Ataka* i Bulgarien har været et eksempel på den mere hårde populisme. Det parti blev dannet op til det bulgarske parlamentsvalg i 2005 som en koalition af flere mindre højrepartier. Lederen, TV-journalisten Volen Siderov, tidligere udgiver af EDF avisen "Demokrati", anlagde fra start en strategi, der kunne minde om Simeon II Nationale Bevægelse, men med større vægt på nationalisme og angreb på romaer. Bag sig havde han solid mediedækning takket være "TV SKAT". Ved valget i 2005 opnåede Ataka 9 pct. af stemmerne, og kort tid efter viste meningsmålinger, at Ataka måske kunne gå hen at blive landets største parti. Ved præsidentvalget i 2006 nåede Siderov frem til anden runde, hvor han dog tabte stort til socialisten Georgi Parvanov. 1990'erne og årene efter 2000 blev af partiet beskrevet som årene med nationalt forræderi, svindel og kriminelle plyndringer (Kuzio, 2010).

Ataka blev ikke uden grund beskyldt for xenofobi, antieuropæisme og ligefrem fascisme. Holdningerne har været pro-russiske, slaviske og stærkt antiamerikanske. Den bulgarske nation og den bulgarske stats suverænitet burde komme før hensynet til EU og etniske forskelligheder. I den forbindelse blev tænkt på det tyrkiske mindretal, der udgør omkring 10 pct. af landets befolkning, og har deres eget parti i parlamentet. Ataka har også fokuseret på, hvordan Bulgarien ville have set ud, hvis det ikke netop havde været for det tyrkiske imperiums besættelse af landet. Som Jobbik i Ungarn lever Ataka fuldt ud op til stort set de kendetegn, der forbindes med fænomenet populisme, frem for alt "Vi-Dem" holdninger, anti-elite holdninger, krav om etnisk homogenitet, modstand mod afgivelse af suverænitet, centraliseret lederskab, illiberalisme og fokus på få simple budskaber.

Blandt de få erklærede *etniske* partier i Centraleuropa finder vi *Det Ungarske Koalitionsparti* (SMK) i Slovakiet²¹³. De ungarske mindretalspartier i nabostaterne har hørt til de mest velartikulerede og bedst institutionaliserede i Central- og Østeuropa. I begyndelsen af 1990'erne

²¹³ Erklærede etniske partier findes især på Balkan, ikke alene i ex-Jugoslavien, men også i Rumænien (ungarske partier) og Bulgarien (tyrkiske).

eksisterede tre forskellige ungarske partier i Slovakiet, Sameksistens ("Souziti"), Den Ungarske Kristelig Demokratiske Bevægelse (MKDH) og Det Ungarske Borgerparti (MPP). SMK blev oprettet i to forsøg. Den Ungarske Kristelig Demokratiske Bevægelse, i sin tid oprettet på grund af uenighed med det kristelige KDH's nationalitetspolitik, blev omdannet og fra april 1998 kaldt Den Ungarske Koalitions Parti. De to andre partier, Det Ungarske Borgerparti (MOS)²¹⁴ og Sameksistens ("Souziti") sluttede sig til Den Ungarske Koalitionsparti i juni 1998, således at de ungarske partier kunne optræde sammen. Sameksistens' leder Mikos Duray gik længst i retning af at kræve autonomi, ligesom han mente, at ungarere i Slovakiet burde have ret til at betragte slovakisk som fremmedsprog. Derfor var han også den politisk mest kontroversielle blandt de ungarske ledere.

Den ungarske Kristelig Demokratiske Bevægelse ledet af Béla Bugár optrådte mere moderat og lagde især vægt på kristelige og konservative værdier og opnåede måske netop derfor også den højeste popularitet. Op til valget i 1998 krævede SMK-formanden Béla Bugár dog mere lokalt selvstyre i regioner med slovakisk flertal og deltog ved valget i 1998 i en fælles front mod Vladimir Meciar og HZDS. Principielt var de ungarske mindretalspartier imod opløsningen af Tjekkoslaviet, idet centralregeringen i Prag blev set som en beskytter af det ungarske mindretal.

SMK undgik i valgkampene at benytte betegnelsen "autonomi" for ikke unødigt at provokere vælgerne og derved forære Meciar og bevægelsen for et Demokratisk Slovakiet stemmer, ligesom påstande fra yderliggående grupper om genforening med Ungarn også blev afvist af partiets ledelse. Som med Slovakiets Demokratiske Koalition, tvang Meciar-regeringens nye stramme valglov det ungarske mindretals forskellige partier til at slutte sig sammen i ét fælles politisk parti. En parti-koalition blev i henhold til den nye valglov nemlig betragtet som et valgforbund, hvor hvert enkelt parti inden for valgforbundet har egen partiidentitet og organisation og derfor hver for sig skal skaffe sig mindst fem procent af stemmerne for at give koalitionen *som helhed* plads i parlamentet.

I 1998 sluttede SMK sig som sagt til den fælles anti-Meciar koalition. Efter valget haltedede det dog i regeringssamarbejdet på grund af modstand over for SMK hos venstrepartiet SDL og Borgerforståelsespriet, og flere gange truede SMK med at udtræde af regeringen, fx i forbindelse med forslag til en administrativ opdeling, der efter partiets mening ikke tilgodeså det ungarske mindretal tilstrækkeligt. Partiet støttede den ungarske regerings forslag om autonomi for de ungarske mindretal, hvilket førte til, at Slovakiets Nationale Parti igen luftede tanken om helt at forbyde partiet. Også krav om oprettelse af et ungarsk universitet har været på partiets valgdagsorden.

I 2001 gjorde Det Ungarske Koalitionsparti (SMK) alvor af truslerne og forlod i en periode regeringen med henvisning til netop uenigheden inden for regeringen om antallet af regioner og direkte valg af lederne af landets regioner, der begge efter partiets opfattelse ville indskrænke det ungarske mindretals rettigheder. Efter pres ude fra genindtrådte partiet i regeringen, og senere, efter

²¹⁴ Tidligere Ungarns Uafhængige Initiativ (MNI).

2002 valget, trådte SMK også ind i den nye brede regeringskoalition ledet af Mikulas Dzurinda. I valgkampen, der gik forud, havde partiet endnu engang fremført kravene om mere lokalt selvstyre, administrative reformer og forbedringer for det ungarske mindretal kulturelt og uddannelsesmæssigt. Men også i den anden Dzurinda-regering kneb det med sammenholdet, og SMK stemte flere gange sammen med oppositionen, eksempelvis i forbindelse med forslag om bevillinger på miljøområdet.

Ved Europaparlamentsvalget i 2004 erobrede SMK 13.4 pct. af stemmerne og fik indvalgt to af Slovakiets 14 mandater. I november 2004 erklærede Bugár, i ly af de interne problemer i regeringen, at SMK efter valget i 2006 ville gå i opposition, men den udtalelse blev modereret til, at SMK ikke ville gå med i en regering for enhver pris. Under valgkampen i 2006 slog partiet sædvanen tro på mindretalsspørgsmål og emner med relation til økonomisk udvikling i landets sydlige regioner, hvor det ungarske mindretal er koncentreret. Sagt med andre ord havde den politiske profil ikke ændret sig meget. De regionale valg i november 2005 var en skuffelse, især fordi Det Ungarske Koalitionsparti mistede sit absolutte flertal i Nitra regionen i det vestlige Slovakiet. Her havde andre partier forinden etableret en alliance med det ene formål at bryde SMK's flertal.

Ved valget i 2006 opnåede SMK godt 12 pct. af stemmerne, men mistede alle pladser i regeringen, da forhandlingerne om en regering sammen med Smer-SD strandede på modstand fra Den kristelig-demokratiske Bevægelse, der ikke ønskede at være i regering sammen med Bevægelsen for et Demokratisk Slovakiet, hvorved den regeringsmulighed faldt bort. Optagelsen af Slovakiets Nationale Parti i Fico's regering fik Bugar til at advare omverdenen om en voksende antiungarske stemning i landet, men Bugar måtte erkende, at ekstrem nationalistisk politik ikke kunne direkte læses fra regeringsgrundlaget²¹⁵. Tilbagegangen i meningsmålingerne omkring årsskiftet 2006-07 gav stød til planerne om at stramme op på organisatorisk plan og give de regionale repræsentationer i partiet mere indflydelse ved eksempelvis kandidatopstillingerne. Desuden blev der taget initiativ til et tættere politisk samarbejde mellem alle politiske partier i opposition til Robert Fico's regering.

Utilfredsheden førte til valget af Pal Czák til ny partiformand og dermed et politisk ryk i en nationalistisk retning med større indflydelse til Miklós Duray, der stod Fidesz og Viktor Orbán nær. Duray vakte stor opsigt, da han i april 2007 på ny rejste sagen om erstatning til fordrevne ungarere (Benes-dekreterne) og gentog kravet om autonomi for det ungarske mindretal. Et forslag i 2007 fra partiet til udsoning af de historiske modsætninger mellem Ungarn og Slovakiet blev afvist i Bratislava, især fordi den slovakiske regering skulle ændre holdning til Benes-dekreterne. Pal Czák's nationalistiske linje skabte modsætninger til Bugaj's moderate fløj, og i forsommeren 2009 erklærede Bugaj som følge heraf oprettelsen af et nyt og mere moderat ungarsk parti (Most-Hid).

Med to indbyrdes konkurrerende ungarske partier måtte den ungarske repræsentation i det slovakiske parlament nødvendigvis blive svækket ved valget i 2010. Ved valget opnåede kun Most-Hid, Bugaj's gruppe, repræsentation i parlamentet. Før valget var det overvejet at stille op i et

²¹⁵ *Pravda*, 22.8.2006.

valgforbund med det andet nye parti Frihed og Retfærdighed, men den plan blev opgivet. I Most-Hid's parlamentsgruppe fandtes en særlig gruppe, Borgerkonservativt Parti, der i flere spørgsmål lagde sin egen linje. Most-Hid appellerede bredere end SMK og kunne, modsat SMK, ikke anbefale ungarere bosiddende i Slovakiet at søge dobbelt statsborgerskab, og Bugár selv søgte heller ikke om det. Bugár advarede Viktor Orbán mod at gennemføre loven om dobbelt statsborgerskab før det slovakiske valg, men forgæves, ligesom han kaldte de ungarske og slovakiske markeringer i anledning af 90-året for Trianon-traktaten "hysteriske". Det var derfor ikke tilfældigt, at forbindelserne mellem Orbán og Bugár har været på nulpunktet. På grund af moderat politik fik Most-Hid stemmer også fra slovakker, måske omkring 25 pct. af det samlede stemmetal, og etniske slovakker udgjorde omkring en tredjedel af partiets kandidater (Meseznikov, i Gyárfásová mfl., 2011:178, Kollár, 2011:93). SMKs vælgerskare var modsat begrænset til det ungarske mindretal.

Kort sagt, mens SMK var et enkeltsagsparti, spændte Most-Hid bredere og betragtede spørgsmålet om det ungarske mindretal i en større og mere kompleks sammenhæng. Valgkampstemaerne gik da også klart ud over de rent etniske med slogans med relation til kamp mod korrupsion, nedbringelse af arbejdsløsheden, effektivisering af retsvæsenet, skolereformer og reduktion af de regionale uligheder. SMK derimod støttede den nye lov i Ungarn om dobbelt statsborgerskab og opfordrede ungarere bosiddende i Slovakiet til kun at bruge ungarsk som modersmål.²¹⁶ Efter valgnederlaget blev József Berényi valgt til ny formand for SMK. Også efter valget i 2010 bakkede Orbán aktivt op om SMK og mødtes gentagne gange med partiets nye leder (József Berényi). Også de ungarske mindretalspartier i Rumænien og Serbien støttede SMK. Lokalvalgene i november 2010 gik rimeligt for SMK, og et come-back for partiet kan derfor ikke udelukkes. At Most-Hid sejrede over SMK i 2010 gjorde regeringsdannelsen efter valget lettere, eftersom regeringslederen Iveta Radicova på forhånd havde udelukket et regeringssamarbejde med det radikale SMK, der som sagt arbejdede tæt sammen med Viktor Orbán i Ungarn. Most-Hid undgik presset fra højre, da SMK som sagt ikke opnåede repræsentation i parlamentet. Most-Hid fik stor opbakning blandt unge med liberale anskuelser og stor social kapital, mens SMK appellerede til lavtuddannede, ældre og folk med lav social status. Heller ikke ved valget i 2012 lykkedes det SMK at opnå repræsentation i parlamentet.

I Tjekkiet blev der lige efter fløjlsrevolutionen oprettet et særligt mährisk parti, Bevægelsen for *Det Selvstyrende Demokratiske Samfund for Mähren og Schlesien (HSD-SMS)*, der, til overraskelse for de fleste, ved valget i 1990 klarede den høje spærregrænse på fem procent. Det overraskende gode resultat skyldtes for en stor del lederen Boleslav Barta's personlige karisma, men også det faktum at Borgerforum op til valget havde været hårdt ramt af interne magtkampe især i Mährens hovedstad Brno, hvilket kom Borgerforum til skade og fik mange vælgere til at se sig om efter politiske alternativer.

Ved det første frie valg i 1990 burde vælgerne efter partiets mening kunne afgive tre stemmer – til det fælles parlamentet, til det tjekkiske nationalråd og det nationale råd for Mähren – derfor

²¹⁶ i Ologa Gyárfásová, "Slovenské Parlamentné Volby 2010: nacionálna agenda na ústupe", *Sredoevropské politické studie*, Vol. XIII, part 1, 2011:65-84.

valgparolen, ”Mindst én stemme til Mähren”. Målet var ikke at opsplitte Tjekkoslavakiet, men etablere en stat af ligestillede selvstyrende decentrale enheder, kort sagt en føderalisering af den tjekkiske del af landet og således et brud med den klassiske todeling af landet med tjekker over for slovakker.

Vigtigst var en rehabilitering af Mähren og Schlesien, der kan føre sin historie 1200 år tilbage. Kravet gik på tilbagegivelse af de historiske rettigheder, der var frarøvet regionen under kommunismen²¹⁷. Denne regionale politiske sammenslutning var moderat, men internt splittet og gled ikke mindst derfor ud af parlamentet allerede ved det andet frie valg i 1992. Efter grundlæggeren Boleslav Barta’s pludselige død blev formandsposten overtaget af Jan Krycer. Splittelse, gentagne navneskift og radikaliserings førte i sidste ende til det, der mest af alt kom til at ligne selvdestruktion (Kopecek, 2010). Et konkurrerende parti, Mährens Nationale Parti, klarede ikke skærene og gjorde chancen for mährisk repræsentation i parlamentet endnu mindre. Senere forsøg på at opnå politisk comeback og parlamentarisk repræsentation gennem deltagelse i forskellige centrumgrupperinger, fx Den Liberale Sociale Union og Den Kristelig Sociale Union, slog også fejl.

²¹⁷ Interview med parlamentsmedlemmet Václav Tomis i *Rudé Právo*, 27.7. 1990:1-2 under overskriften ”Stát rozbijet nechceme”.

APPENDIX

Relevante tidsskrifter:

Journal of Democracy
Democratization
Journal of Democracy
Communist and Post-Communist Studies
Journal of Communist Studies and Transition Politics
Journal of Post-Communism
Central Europe Review
Europe-Asia Studies
Central European Studies Review
Communist and Post-Communist Studies
Political Studies
Polish Sociological Review, at finde under www.cceol.com
East European Politics and Societies
Demokratizatsiya

Relevante web-adresser:

www.osw.waw.pl polsk hjemmeside m. aktuelle artikler også på engelsk. God til at ajourføre sig.
www.politics.hu løbende om politik i Ungarn, engelsk
www.eurozine.com intellektuel præget debat om aktuelle emner, fx medier, populisme etc.
www.laender-analysen.de om staterne i det gamle Sovjetnionen. God til at blive ajourført.
www.cer.or.uk EU tænketank.
www.ceskenoviny.cz tjekkiske nyheder, også på engelsk.
www.ecfr.eu EU tænketank.
www.rferl.org Radio Free Europe.
www.zei.de om EU, discussion papers og working papers.
www.carnegie.ru engelsk hjemmeside, om SNG-området.

Politiske partier i Centraleuropa, både tidligere og nuværende:

DEN TJEKKISKE REPUBLIK

I parlamentet, anno 2012:

ODS	Borgerdemokratisk Alliance
CSSD	Det Tjekkiske Socialdemokrati
KSCM	Bøhmens og Mährens Kommunistiske parti
VV	Offentlige anliggender
TOP09	Tradition, Ansvar og Velstand 09

Tidligere i parlamentet, bl.a.:

HSD-SMS	Bevægelsen for Demokratisk Selvstyre, Mährisk og Schlesisk Sammenslutning
CMSS	Det Tjekkisk-Mähriske Centerparti
KDS	Kristeligt Demokratisk Parti
KDU-CSL	Kristelig-Demokratisk Union-Det Tjekkiske Folkeparti
LB	Venstreblokken
LSU	Liberale Sociale Union
ODA	Borgerdemokratisk Alliance
OF	Borgerforum
OH	Borgerbevægelsen
SD	Fri Demokrater

SPR-RSC	Republikkens Koalition- Den Tjekkiske Republiks Republikanske Parti
4Koalice, senere K	Fire-Koalitionen, senere "Koalitionen"
SZ	De Grønne

SLOVAKIET	
I parlamentet, anno 2012:	
SDKU	Slovaqiets Demokratiske og Kristelige Union
Smer, senere Smer-SD	"Retning"
SDKU	Den kristelig demokratiske Union
Most-Hid	"Bro", et moderat ungarsk mindretalsparti
SaS	Frihed og Retfærdighed
KDH	Den kristelig demokratiske Bevægelse
Tidligere i parlamentet, bl.a.:	
HZDS	Bevægelsen for et Demokratisk Slovakiet
HZDS	Bevægelsen for Demokrati
SDK	Slovaqiets Demokratiske Koalition
SOP	Borgerforståelsespatriet
SDL	Det Demokratiske Venstreparti
SMK	Det Ungarske Koalitionspatriet

ANO		Alliancen af Nye Borgere
SNS		Slovaqiets Nationale Parti
KSS		Slovaqiets Kommunistiske Parti
SF		Frit Forum
VPN		Offentlighed mod Vold

UNGARN		
I parlamentet, anno 2012:		
FIDESZ	Fiatál Demokraták Szövetsége	Alliancen af Fri Demokrater
MSZMP	Magyar Szocialista Munkáspárt	Ungarns Socialistiske Arbejderparti
JOBBIK	Jobbik Magyarországért Moszgalom	Bevægelsen for et bedre Ungarn
LMP	Lehet Más a Politika	Politik kan være anderledes
KNDP	Kereszténydemokrata Néppárt	Kristelig Demokratisk Folkeparti
Tidligere i parlamentet, bl.a.:		
FKGP	Független Kisgazda-Földmunkás-és Polgári Párt	Det Uafhængige Husmandsparti
MDF	Magyar Demokrata Fórum	Ungarns Demokratiske Forum
MIEP	Magyar Igazság es Élet Pártja	Partiet for Ungarns Liv og Retfærdighed
MSZP	Magyar Szocialista Párt	Ungarns Socialistparti
SZDSZ	Szabad Demokraták Szövetségé	Alliancen af Fri Demokrater

DKP	Demokratikus Koalíció Pártja	Demokratisk Koalition Partiet

I 2011 oprettede tidligere ministerpræsident Ferenc Gyurczány set nyt parti, Demokratisk Konvent

POLEN:

I parlamentet, anno 2012:

PO	Borgerplatformen
PiS	Ret og Retfærdighedspartiet
PSL	Bondepartiet
SLD	Demokratisk Venstrealliance
RP	Palikot's Bevægelse

Tidligere i parlamentet, bl.a.:

AWS	Valgaktion Solidaritet
LPR	Ligaen af Polske Familjer
BBW	Ikke-partiblokken til støtte for Reformer
KL-D	Liberal-Demokratisk Kongres
OKP	Parlamentets Borgerklub (Solidaritet 1989-1990)
Samoobrona	Selvforsvar
ROP	Bevægelsen for den polske Republik
PC	Centrumalliancen

UD	Demokratisk Union
UW	Frihedsunionen
”S”	Solidaritet
SdRP	Republikken Polens Socialdemokratiske Parti
PJN	Polen er det Væsentligste
PD	Demokratisk Parti

PS: På listen er kun medtaget de vigtigste partier, især de partier der er omtalt undervejs i denne fremstilling.

Ordforklaringer

Antipolitik: en modstand over for politik forstået som partipolitik. I stedet satses på civilsamfundet

Antisystemet: den del af befolkningen, der før 1989 vovede åbent at udfordre den herskende elite

Balcerowicz-planen: den økonomiske plan for overgang til markedsøkonomi i Polen, opkaldt efter daværende finansminister Leszek Balcerowicz

Benes-dekreterne: love mv. lige efter 2. verdenskrig om uddrivelse af tyskere og til dels ungrere fra det daværende Tjekkosllovakiet

BNP: Bruttonationalproduktet

Catch-all parti: partier der søger at spænde bredt, ”at fange alle”

Civilsamfundet: brugt om det offentlige rum mellem staten og de enkelte familier

Cleavages: se skillelinjer

”*Cohabitation*”: det at præsident og ministerpræsident kommer fra forskellige partier

Deliberation: at forskellige mulige løsninger diskuteres før den endelige beslutning tages, evt. med inddragelse af eksperter

Demokratisk legitimitet: legitimitet opnået gennem demokratiske rettigheder, fx frie valg

Diffus støtte til demokrati: en støtte til selve det demokratiske princip, fx frie valg

Dissidenter: står for personer, der var aktive i opposition til de kommunistiske styre

EBRD: Den europæiske Bank for Rekonstruktion og Udvikling

Euroskepticisme: ”blød” eller ”hård” modstand mod EU og EU-integration

”*Extrication*”: befrielse (fra det gamle system), op til 1989 handlede mange ”som om de var frie”.

”*Governance*”: styremåden, skellen mellem god (”good”) og dårlig (”bad”) ”governance”.

Helsingforsaftalerne: aftaler mellem Øst-og Vest om stabilitet i Europa, indgået i 1975. Indeholdt afsnit om bl.a. økonomisk og kulturelt samarbejde og menneskerettigheder

Hybridregimer: regimer der ikke er demokratiske eller fuldt ud autoritære, men er ”midt imellem”

IMF: Den Internationale Valutafond

Impllosion: pludseligt systemsammenbrud, systemkollaps

Insiderprivatisering: at den gamle virksomhedsledelse får særlige fordele ved privatisering

Kapitalprivatisering: privatisering af ret sunde virksomheder, typisk med en udenlandsk investor

Kartelpartier: partier med tætte forbindelser til staten

Kategoriske konflikter: dybe konflikter, ofte baseret på identitet

Konditionaliteter: krav fra fx EU og IMF som betingelse for at yde økonomisk støtte og lån

Kontraktparlamentet: brugt om det parlament der blev valgt i Polen i juni 1989, hvor kommunisterne på forhånd havde sikret sig 2/3 af pladserne i underhuset, Sejmen

Korporatisme: tætte og formaliserede forbindelser mellem staten og arbejdsmarkedets parter

”*Krigene i toppen*”: brugt om magtkampen inden for Solidaritet i Polen i årene 1989-1991

Lederbaseret parti: et politisk parti med stærk magt til partilederen og en snæver kreds omkring ham/hende

Lustracje: ”renselse” af staten for (eks)kommunister og agenter for den gamle efterretningstjeneste

Magtdelingsaftaler: brugt om aftalerne mellem de tjekkiske socialdemokrater og liberale (ODS) sidst i 1990erne

Negativ konsolidering: at faren for tilbagevenden til det gamle system ikke længere eksisterer

Nomenklaturen: den gamle magtelite

”*Non-systemet*”: systemet mellem det officielle system (kommunister) og antisystemet (opposition) før 1989

”*Non-party system*”: et system er kendetegnet ved svage og splittede partier

Officielle system: magthaverne- den kommunistiske elite- under det gamle system

Output-artikulation: reaktioner, ofte protester, efter beslutninger er taget

”Overload”: overbebyrdning af systemet fx på grund af usædvanlig mange love, der skal vedtages

”Party non systems”: der eksisterer partier, men ikke et ”system”

Patrimonialisme: se sultanisme

”Performance” legitimitet: legitimitet opnået gennem resultater som er følelige for borgerne

PHARE: EU-hjælpeprogram, skabt i slutningen af 1989erne, og først møntet på Polen og Ungarn

Politisk kapital: mål for opbakning og handlefrihed for de ikke-kommunistiske regeringer lige efter murens fald

Postkommunisme: fasen efter kommunismens fald, varer frem til at overgangen er slut

Realsocialisme: det udtryk er brugt om det system, der rådede fra Stalins død og frem til 1989

”Rebirth”: kampen mellem nyt og gammelt, som skaber en helt ny tilstand, en ”genfødsel”

Reprivatisering: tilbagegivelse af ejendom nationaliseret under kommunismen

Restitution: se reprivatisering

”Restoration”: genoprettelse af en tidligere samfundsmæssig tilstand

Rundbordssamtaler: forhandlingerne mellem kommunister og opposition omkring året 1989

Selvopløsning: brugt om, at et flertal i parlamentet selv afgør om der skal udskrives valg i utide

Skillelinjer: varige og robuste modsætninger der præger valg, fx socio-økonomiske, land-by etc.

Sultanisme: brugt om autoritære systemer med en stærk personlig leder, fx Rumænien under Ceau-Sescu, også ordet patrimonialisme bruges om dette system

Selvbegrænsende revolution: brugt om Polen i 1980, hvor Solidaritet undlod at optrappe konflikten

SNG: Sammenslutningen af Uafhængige Stater, dvs. staterne i det tidligere Sovjetunionen med undtagelse af de baltiske

Specifik støtte: opbakning (eller mangel på samme) til den siddende regering og/eller de politiske ledere

Sultanisme: Stærkt leder/familjestyret regime, brugt om Tyrkiet før 1. verdenskrig

Suverænt demokrati, den officielle russiske opfattelse af demokrati, der afviger fra den vestlige

Total artikulation: ukoordinerede og spontane krav til myndighederne – uden begrænsninger

Totalitarisme: forbundet med nazismen, fascismen og stalinismen, kort sagt ekstreme former for ikke-demokrati

”Two turn over test”: dækker over at siddende regeringer efter valgnederlag er villige til at opgive regeringsmagten til oppositionen

Visegrad-samarbejdet: det politiske og økonomiske samarbejde i Centraleuropa efter murens fald.

PS: Listen er ikke fuldstændig, forklaringerne korte og er derfor uden alle nuancer.

LITTERATUR

- Ágh, Attila (1998), *The Politics of Central Europe*, London, Thousand Oakes, New Delhi:SAGE Publications.
- Almond, Gabriel A., Sidney Verba (1963), *The Civic Culture*, Princeton, N.J.:Princeton University Press.
- Antohti, Sorin, Vladimir Tismaneanu (eds.) (1999), *Between Past and Future, The Revolutions of 1989 and Their Aftermath*, Budapest:CEU Press, pp. 528-553.
- Antoszewski, Andrzej, Ryszard Herbut (1999), *Polityka w Polsce w Latach 90. Wybrane prolegomaty*, Wrocław:Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Almond, Gabriel A., Verba, Sidney (1963), *The Civic Culture*, Princeton:Princeton University Press.
- Arend, Hanne, (1973), *The Origins of Totalitarianism*, New York:Harcourt Brace Jovanovich.
- Bäcker, Roman, "The Post-Yalta Poland between Totalitarianism and Authoritarianism", *Polish Political Science*, Vol. XXXII 2003.
- Ash, Timothy Garton , "Refolution in Hungary and Poland", *New York Review of Books*, 17 august 1989.
- Bäcker, Roman, Antoni Dudek, Zdzislaw Krasnodebski, Jacek Kurczewski, Marek Latoszek, Jerzy Mikulowski Pomorski, Mariusz Muskat (2001), *"Solidarnosc" dwadziescia lat później*, Kraków:Arkana Historii.
- Balcerowicz, Leszek, "Understanding Postcommunist Transitions", *Journal of Democracy*, vol.5, no.4, October 1994.
- Balik, Stanislav, Vlastimil Havlik a kol (2011), *Koalicni vladnuti ve stredni Evrope (1990-2010)*, Brno: Mumi Press.
- Berend, Ivan T. (1996), *Central and Eastern Europe 1944-1993*, Cambridge:Cambridge University Press.
- Berend, Ivan, "The "Crisis Zone" Revisited: Central and Eastern Europe in the 1990s", *East European Politics & Societies* Vol. 15, No. 2, 2001:250-268.

Bielasiak, Jacek, "The Institutionalization of Electoral and Party Systems in Postcommunist States," *Comparative Politics*, no. 1, January, 2002.

Bozóki, András, "Consolidation or Second Revolution? The Emergence of the New Right in Hungary", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 24, no. 2, June 2008, pp. 191-231.

Bozóki, András, "Hungary's Road to Systemic Change: The Opposition Roundtable", *East European Politics & Societies*, Volume 7, No.2, spring 1993.

Brier, Robert, "The roots of the "Fourth Republic": Solidarity's Cultural Legacy to Polish Politics", *East European Politics & Societies* vol. 23, Number 1, February 2009, 63-85.

Brooker, Paul (2009), *Non-democratic Regimes, Theory, Government & Politics*, New York-PalgraveMacmillan.

Bryant, G.A., Edmund Mokrzycki (eds.) (1997), *Democracy, Civil Society and Pluralism* (1997), Warszawa:IFIS Publishers.

Bryant, G.A., Edmund Mokrzycki (eds.) (1994), *The New Great Transformation?*, London and New York:Routledge.

Bugaric, Bojan, "Populism, liberal democracy, and the rule of law in Central and Eastern Europe", *Communist and Post-communist Studies* " 41 (2008) 191-203.

Bútorá, Martin, Olga Gyárfásová, Grigorij Meseznokov, Thomas W. Skladony (eds.), *Democracy and Populism in Central Europe, The Visegrad elections and their Aftermath*, Brno:Institute of Public Affairs.

Bútorá, Martin, Olga Gyárfasová, Grigorij Meseznikov, Thomas W. Skladony (eds) (2007), *Democracy and Populism in Central Europe, The Visegrad elections and their Aftermath*, Bratislava:Institute for Public Affairs.

"Civil Society after Communism, Rival Visions", Václav Havel & Václav Klaus, *Journal of Democracy* 1. 1996.

Civin, Jan, "Ceskoslovenský komunistický režim 1985-1989", *Stredoevropské Politické Studie*, www.iips.cz .

Clark, Terry D., *Beyond Post-Communist Studies, Political Science and the New Democracies of Europe* (2002), Armonk, New York, London:M.E. Sharpe

Cohen, Jean and Andrew Arato, *Civil Society and Political Theory*” (Cambridge, MA:MIT Press, 1992,

Cook, Linda J., Mitchell A. Orenstein, Marilyn Rueschemeyer (1999), *Left Parties and Social Policy in Postcommunist Europe*, UK and US:Westview Press.

Culik, Jan, “How Power makes and breaks political parties: Czech politics since 1998”, www.arts.gla.uk .

Czesnik, Mikolaj; Michal Kotnarowski, “Nowy wymiar politycznego współzawodnictwa: Polska solidarna versus Polska liberalna”, *Political Studies*, issue 27/2011:129-158.

Dahl, Robert (1971), *Polyarchy: Participation and Opposition*, New Haven, CT: Yale University Press.

Dahrendorf, Ralf *Reflections on the Revolution in Europe in a Letter Intended to Have Been Sent to A Gentleman in Warsaw* (Time Books, Random House, 1990)

Dawisha, Karen and Stephen Deets, “Political Learning in Post-Communist Elections”, *East European Politics and Societies* Vol.20, No.4, 2006:691-728.

Diamond, Larry, “Rethinking Civil Society, Toward Democratic Consolidation”, *Journal of Democracy*, Vol.5, No.3, July 1994.

Diamond, Larry, “Thinking about hybrid regimes”, *Journal of Democracy* 13, No.2 (April), 2002:21-35.

Diamond, Larry and Leonardo Morlino, “The Quality of Democracy, An Overview”, *Journal of Democracy* 4. 2004.

Diamond, Larry and Marc F. Plattner (2010), *Democratization in Africa, Progress and Retreat*, second edition, Baltimore: The John Hopkins University Press

Downs, Anthony (1957), *An Economic Theory of Democracy*, New York:Harper and Row.

Duverger, Maurice (1954), *Political Parties*, London:Methuen

Egedy, Gergely, “Political Conservatism in Post-Communist Hungary”, *Problems of Post-Communism* May-June 2009.

Elgie, Robert, “From Linz to Tsebelis: Three Waves of Presidential/Parliamentary Studies”, *Democratization*, Vol.12, No.1, February 2005:106-122.

Elster, Jon, Claus Offe, and Ulrich K. Preuss (1998), *Institutional Design in Post-Communist Societies*, Cambridge:Cambridge University Press.

Enyedi, Zsolt, "The Social and Attitudinal Basis of Political Parties: Cleavage Politics Revivited", *European Review*, Vol. 16, No. 3, 2008:287-304.

Fagan, Adam, "Taking Stock of Civil-Society Development in Post-Communist Europe: Evidence from the Czech Republic", *Democratization*, Vol. 12, No.4, august 2005:528-547.

Adam Fagin, "Environmental Protest in the Czech Republic: Three Stages of Post-Communist Development", *Czech Sociological Review*, No. 2, Volume VII, Fall 2000.

Fowler, Brigid, "Concentrated Orange: Fidesz and the Remaking of the Hungarian Centre-Right, 1994-2002", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol.20, No.3, September 2004:80-114.

Frentzel-Zagórska, Janina and Jacek Wasilewski, *The Second Generation of Democratic Elites in Central and Eastern Europe* (2000), Warsaw: PAN ISP.

Friedrich, Carl, and Zbigniew Brzezinski (1956), *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Harvard University Press, Cambridge.

Gelner, Ernest, "Civil Society in Historical Context", *International Social Science Journal*, August 1991.

Gerrits, André W.M. (2002), "The Social Democratic Tradition in East Central Europe", *East European Politics & Societies*, Vol. 16, No. 1, 2002: 54-108.

Ghodsee, Kristen (2010), "Minarets after Marx: Islam, Communist Nostalgia, and the Common Good in Postsocialist Bulgaria", *East European Politics & Societies*, Volume 24, Number 4:520-542.

Gjuricová, Adéla (2008), "Kapitoly z dejin české demokracie po roce 1989", Prag:-Litomysl:Paseka.

Gjuricova, Adéla, Michal Kopecek, Petr Roubal, Jiri Suk, Tomáš Zahradnicek (2011), "Rozdeleni minulosti, vytvarneni politických identitet v České republice po roce 1989", *Praha: Edice Knihovna Václava Havla*.

Grabowska, Mirosława, "Political Parties in Post-Communist Poland", *Sisyphus*, IfiS Publishers, IPS Publishers Volume 1 (IX), 1993.

Grabowski, Miroslaw, "Political Parties: Social Representative or Agent of Change?", *Polish Sociological Review*, 4 (116), 1996.

Grabowski, Miroslaw, Stanislaw Macek (1997), *Piewsza Szesciolatka 1989-1995*, Warszawa:ISP PAN.

Gyárfásova, Olga, Grigorij Meseznikov (eds) (2011), *Visegrad Elections 2010: Domestic Impact and European Consequences*, Bratislava:Institut for Public Affaires.

Hague, Rod and Martin Harrop (2010), *Comparative Government and Politics, an introduction*, New York:Palgrave Macmillan.

Hahn, Gordon M. (2009), "Medvedjev, Putin, and Perestroika 2.0", *Demokratizatsiya*, Vol. 18, No.3, Summer 2010:228-259.

Hallas, Elzbieta, "Symbolic Construction of "Solidarity": the Conflict of Interpretations and Politics of Memory", *Polish Sociological Review*, 2 (170), 2010.

Handl, Vladimir, "Choosing between China and Europe? Virtual Inspiration and Policy Transfer in the Programmatic Development of the Czech Comunist Party", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol.21, Vol.1, March 2005:123-141.

Handl, Vladimir, "Living in the Past, Czech Communists between Canonisation and Coming to Terms with their History", særtryk fra *Diktatur- Überwindung in Europa*, herausgegeben von Birgit Hofman, Katja Wezel, Katrin Hammerstein, Regina Fritz, Julie trappe, Universitätsverlag Winter, Heidelberg, 2010.

Handl, Vladimir, "Choosing between China and Europe? Virtual Inspiration and Policy Transfer in the Programmatic Development of the Czech Comunist Party", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol.21, Vol.1, March 2005:123-141.

Hanley, Sean, "Czechs Seek Yet Another Model", *Central Europe Review*, Vol 0, No. 30, 19 April 1999.

Heywood, Anrew (1997, 2002), *Politics*, Palgrave.

Henderson, Sarah L., "Civil Society in Russia, State-Society Relations in the Post-Yeltsin Era", *Problems of Post-Communism* Vol. 58, No.3, May/June 2011.

Highley, Johan and Michael G. Burton, "Types of Political Elites in postcommunist Eastern Europe", *International Politics* 34, June 1997: 153-168.

Hlousek, Vit, Roman Chytilék (eds) (2007), *Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrád Group Countries*, Brno:Democracy and Culture Studies Centre.

Hlousek, Vit, Lubomir Kopecek (2004), *Konfliktní Demokracie, Moderní masová politika ve střední Evropě*, Brno:Mezinárodní politický ústav, Masarykova Univerzita, ať sámmé forfattere “Konfliktní linie v současné české slovenské police: mezi stabilitou a změnu”, Working paper c. 10, 2005.

Howard, Marc Morjé (2003), *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*, Cambridge:Cambridge University Press.

Inglehart, R. (1990), *Culture Shift in Advanced Industrial Societies*, Princeton:Princeton University Press.

Inglehart, R. (1977), *The Silent Revolution Changing Values and Political Styles*, Princeton:Princeton University Press.

Innes, Abby (2001), *Czechoslovakia, The Short Goodbye*, New Haven and London:Yale University Press.

Innes, Abby, “Party Competition in Postcommunist Europe, The Great Electoral Lottery”, *Comparative Politics*, October 2002.

Ishiyama, John, “Historical legacies and the size of the red-brown vote in post-communist politics”, *Communist and Post-Communist Studies*, 42 (2009):485-504.

Ishiyama, Johan and András Bozóki, “Adaptation and Change: Characterizing the Survival strategies of the Communist Successor Parties”, *Journal of Communist and Transition Politics*, Vol.17, no.3, September 2001:32-51.

Janicki, Mariusz (2010), “Elektorzy, Prawyborzy w Platformie własnie się koncza, ale kim właściwie są członkowie tej partii, którzy prawdopodobnie wybierają za nas nowego prezydenta RP?”, *Polityka* nr. 13 (2749), 27 March 2010:12-14.

Jasiecki, Krzysztof, “The Europeanization of Polish Democracy”, *Polish Sociological Review*, 4(164). 2008:359-382.

Karl, Terry, “Imposing Consent: Electoralism versus Democratization in El Salvador”, in: Poul W. Drake and Eduardo Silva (eds.) (1986), *Elections and Democratization in Latin America 1980-1985*, San Diego:Center for Iberian and Latin American Studies, University of California Press: 9-36.

- Karl, T.L., P. Schmitter, "Modes of Transition in Latin America, Southern and Eastern Europe", *International Social Science Journal*, Vol. 128 (1991):269-284.
- Kirchheimer, O. (1966), "The Transformation of the Western European Party Systems", in J. la Palombara and M. Weiner (eds.) *Political Parties and Political Development*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kiss, Csilla, "From Liberalism to Conservatism: The Federation of Young Democrats in Post-Communist Hungary", *East European Politics and Societies* Vol. 16, No. 3, 2003:739-763.
- Kitschelt, Herbert, "Formation of Party-Cleavages in Post-Communist Democracies", *Party Politics*, Vol. 1, no.4, 1995.
- Kitschelt, H., Z. Mansfeldova, R. Markowski, G. Toka (1999), *Post-Communist Party Systems: Competition, Representation and Inter-Party Cooperation*, Cambridge:Cambridge University Press.
- Kitschelt, Herbert, "The Formation of Party Systems in East Central Europe", *Politics and Society*, 20, 1, March 1992.
- Knuzewski, Krzysztof (1998), *Partie i System Partyjny w Polsce w Okresie Transformacji Ustrojowej*, Warszawa:Wydawnictwo Naukowe.
- Kollár, Miroslav, Grigorij Meseznikov, Martin Bútorá ed. (2011), *Slovensko 2010*, Bratislava:Institút pre verejné Otázky.
- Kopecek, Lubomir (2006), *Demokracie, Diktatury a politicke Stranictvi na Slovensku*, Brno:Centrum oro Studium Demokracie a Kultury.
- Kopecek, Lubomir (2010), *Era Nevinnosti, Ceska Politika 1989-1997*, Barrister&Principal.
- Kopecek, Lubomir, "Institutionalization of Slovak Political Parties and Charismatic Leaders", Winther 2003, www.iips.cz .
- Kopecek, Lubomir (2007), *Politické Strany na Slovensku*, Brno:Centrum oro Studium Demokracie a Kultury
- Kopecek, Lubomir, Jakub Sedo, "Czech and Slovak polical parties and their vision of European integration", *Central European Political Studies Review*, I/V/Winter 2003.
- Kopecek, Michal, "The Rise and Fall of Czech Post-Dissident Liberalism after 1989", *East European Politics and Society* Volume 25, Number 2, May 2011:244-271.

Korostelova, Elena A., "The Quality of Democracy in Belarus and Ukraine", *Journal of Communist studies and Transition Politics*, Vol.20, No.1, March 2004:122-142.

Köröszényi, András (1992), *Rivival of the Past or new Beginning? The Nature of Post-Communist Politics*, Pinter Publishers, London and New Y:St. Martin Pressork.

Köröszényi, András (1999), *Government and Politics in Hungary*, Budapest:CEU Press, Budapest.

Krastev, Ivan, "The Inflexibility Trap: Frustrated Societies, Weak States and Democracy", *Report on the State of Democracy in the Balkan* (Sofia:Centre for Liberal Strategies, 2002).

Krastev, Ivan (2009), "The Populist Movement", www.eurozine.com .

Krastev, Ivan & Mark Leonard with Dimitar Bechev, Jana Kobzova & Andrew Wilson (2010), "The Spectre of a Multipolar Europe", European Council on Foreign Relations, www.ecfr.eu .

Kubicek, Paul, "Post-Communist political studies: ten years later, twenty years behind?", *Communist and Post-Communist Studies*, 33 (2000):295-30.

Kubik, Jan, "How to Study Civil society: The State of the Art and what to do Next", *East European Politics & Societies*, Vol. 19, No.1, 2005:105-120.

Kubin, Lubos (2002), *Rola Polityckých Elit pri Zmene Rezimu na Slovensku*, Bratislava:VEDA, vydateľstvo Slovenskej akademie vied.

Kuzio, Taras, "Nationalism, identity and civil society in Ukraine: Understanding the Orange Revolution", *Communist and Post-Communist Studies* 43 (2010):285-296.

Kuzio, Taras, "Populism in Ukraine in a Comparative European Context, *Problems of Post-Communism*, Vol. 57, No.6, November/December 2010:3-18.

Lach, Jiri, James T. Laplant, Jim Peterson and David Hill, "The Party Isn't Over: An Analysis of the Communist Party in the Czech Republic", *Journal of Communist Studies and Transition Politics* Vol. 26, No. 3, September 2010:363-388.

Lane, Jan-Erik, Svante Ersson (1999), *Politics and Society in Western Europe*, London, Thousand Oaks, New Delhi:SAGE Publications.

Laska, Artur (2011), *Sprawedliwosc speleczna*", Turon:Wydawnictwa Adam Marszalek.

Leska, Vladimir (2006), *Slovensko 1993-2004, léta obav a nadeji*, Praha:Ustav mezinarodnich vztahu.

Lewis, Paul G (1994)., *Central Europe since 1945*, Longman:London and New York.

Lijphart, A. (1977), *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, Berkley, California: University of California Press.

Linz, Juan J., & Alfred Stepan (1996), *Problems of Democratic Transition and Consolidation, Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*, Baltimore and London:The John Hopkins University Press

Lipset, Samuel, (1960), *Political Man*, New York:Basic Books.

Lomax, Bill , "The 1998 Elections in Hungary: Third Time Lucky for the Young Democrats", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 15, No. 2, June 1999:111-125.

Lubecki, Jacek, "Echoes of Latifundism? Electoral Constituencies of Successor Parties in Post-Communist Countries", *East European Politics and Societies*, Vol. 18, No.1, 2004:10-44.

Lukin, Alexander, "Putin's Regime: Restoration or Revolution", *Problems of Post-Communism*, vol.48, July/August 2001:38-48.

Mair, Peter (ed.) (1990), *The West European Party System*, Oxford:Oxford University Press.

Major, Iván, "The Decay of the Command Economies", *East european Politics & Societies* Volume 8, No. 2, Spring 1994:317-357.

Marada, Radim, "Civic Sector and Organizational Identity. Formation of Civic Identities after 1989", *Polish Sociological Review* issue:2 (162)/2008:191-202.

Mares, miroslav, "Czech extreme right parties: an unsuccessful story", *Communist and Post-Communist Studies* 44, 2011:283-298.

Markowski, Radoslaw, "Political Parties and Ideological Spaces in East Central Europe", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 30, no.3, 1997.

Markowski, Radoslaw, Edmund Wnuk-Lipinski (2001), *Transformative Paths in Central and Eastern Europe*, Wasaw:Friedrich Ebert Stiftung, Institute of Political Studies, Polish Academy of Sciences.

Matyja, Rafael "PO, czyli partia niewykorzystanych Szan", "Dlaczego w Polsce nic sie nie zmieni", *Newsweek Polska*, section "Europa", 6/291 and 9/294) 2010.

Matynia, Elzbieta (ed.) (1996), *Grappling with Democracy, Deliberations on Post-Communist Societies (1990-1995)*, Prague:Sociologické Nakladatelství, Prague.

McDonald, Jason, "Transition to Utopia: a Reinterpretation of Economics, ideas and Politics in Hungary, 1984-1990", *East european Politics & Societies* Volume 7, No. 2, Spring 1993:203-239.

McManus-Czubinska, Clare, William L. Miller, Radoslaw Markowski & Jacek Wasilewski, "When Does Turnout Matter? The Case of Poland", *Europe-Asia Studies*, Vol. 56, No. 3, May 2004:401-420.

Mezeznikov, Olga Gyárfásová, Miroslav Kollar (eds.) (2006), *Slovenské volby '06, vysledky, priciny, suvislosti*, Bratislava:Institut pre verejné otázky.

Migalski, Marek (red) (2009), *Platforma Obywatelski*, Turun:Wydawnictwo Adam Marszalek.

Migalski, Marek (2006), "Polski i czeski system partyjny - analiza porównawcza", *Studia Polityczne* no. 18, Warszawa:Collegium Civitas.

Millard, Frances, "Poland's Politics and the Travails of Transition after 2001: The 2005 Elections", *Europe-Asia Studies*, vol.58, No. 7, November 2006:1007-1031.

Millard, Frances (1999), *Polish Politics and Society*, London and New York.Routledge.

Morawski, Witold (1998), *Zmiana Instytucjonalna*, Warszawa:Wydawnictwo Naukowe PWN.

Mouritsen, Per, "What's the Civil Society? Robert Putnam, Italy and the Republican Tradition", *Political Studies* 2003, vol.51, 650-68.

Mudde, Cas (2004), "The Populist Zeitgeist. Government and Opposition", www.eurozine.com .

Myant, Martin, "Klaus, Havel and the Debate over Civil Society in the Czech Republic", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, vol.21, No.2, June 2005:248-267.

Narozhna, Tanya, "Civil Society in the Post-communist Context: Linking Theoretical Concept and Social Transformation," *Demokratizatsiya* , Volume 12, Spring, 2004

O'Donnell, Guillermo, "Delegative Democracy", *Journal of Democracy*, Vol.5, No.1, January 1994:55-69.

O'Donnald, Guillermo, and Philippe C. Schmitter (1986), *Transitions from authoritarian rule: Tentative conclusions about uncertain democracies*, Baltimore, MD:Johns Hopkins University Foreign Policy Institute.

Olson, David M., "Party Formation and Party System Consolidation in the New Democracies of Central Europe", *Political Studies* (1998), XLVI:432-464.

Orogváni, Andrej, "Moznosti aplikácie konceptu catch-all strany v priestore strednej i východnej Európy – prípad Občianskej demokratickej strany", *Stredoevropske politiske Studie*, 1/VIII/Zima/Winter 2006.

Palma, Di (1990), *To Craft Democracies*, Berkeley: University of California Press

OSTEUROPA, 61. Jahrgang, Heft 12, Dezember 2012, et særnummer om Ungarn, "Quo Vadis Hungaria. Kritik der ungarischen Vernunft".

Pop-Eleches, Grigore, "A party for all seasons: Electoral Adaption of Romanian communist Successor Parties", *Communist and Post-Communist Studies* 41 (2008), 465-479.

Pridham, Geoffrey (ed.) (1995), *Transitions to Democracy, Comparative Perspectives from Southern Europe, Latin America and Eastern Europe*, Dartmouth, Aldershot, Brookfield, Singapore, Sydney.

Procházka, Radoslav (2002), *Mission accomplished, on founding constitutional adjudication in Central Europe*, New York, Budapest:CEU press.

Profant, Tomáš, "Slovenská demokratická a kret'anská- kartelová strana?", *Central European Political Studies Review*, I/VI/winter 2004.

Rakowska-Hamstone, Teresa, Piotr Dutkiewicz with assistance of Agnieszka Orzelska (2006), *New Europe, The Impact of the First Decade*, Vol.I and Vol.II, Warsaw:Collegium Civitas Press.

Renwick, Alan, "Why Hungary and Poland Differed in 1989: The Role of Medium-Term Frames in Explaining the Outcomes of Democratic Transition", *Democratization* Vol.13, No.1, 2006.

Matthew, "Czech Malaise and Europe", *Problems of Post-Communism*, Vol. 47, No.2, March/April 2000.

Róna-Tas, Ákos, "Path Dependence and Capital Theory: Sociology of the Post-Communist Economic Transition", *East European Politics and Societies*, Vol. 12, No. 1, Winther 1998.

Rupnik, J (2006), "Populism in East-Central Europe", www.eurozine.com .

Rupnik, Jacques, "The Post-Totalitarian Blues", *Journal of Democracy*, 1. 1992.

Rybar, Marek, Kevin Deegan-Krause, "Slovakia's Communist successor parties in comparative perspective", *Communist and Post-Communist Studies*, 41 (2008), 497-519.

Rychard, Andrzej (1993), *Reforms, Adaption and Breakthrough*, Warsaw:IfiS Publishers.

Saarts, Toni, "The Failure of forced Europeanization and the Birth of Defensive nationalist Democracy", www.eurozine.com 2008

Saarts, Toni, "The Bronze Nights", www.eurozine.com , 2008.

Sakwa, Richard (1996), *Russian Politics and Society*, Second edition, London and New York:Routledge.

Schedler, Andreas "What is Democratic Consolidation?", *Journal of Democracy*, Vol. 9, No.2, April 1998, pp. 91-107.

Schöpflin, George (2000), *Nations, Identity Power*, London:Hurst&Company.

Schöpflin, Georg (1993), *Politics in Eastern Europe, 1945-1992*, Oxford:Blackwell.

Sitek, Michal, "Politics and Institutions in the Reforms of Health Care in the Czech Republic, Hungary and Poland", *Polish Sociological Review* 1(161), 2008:39-53.

Sloam, James, "West European Social Democracy as a Model for Transfer", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 21, No.1, March 2005:67-83.

Sierakowski, Slawomir "Na ruinach polityki", ,, Magazyn idei "Newsweeka" September 2009, no.1 (282):12-13.

Smilov, Daniel, "Rule of Law and the Rise of Populism: A Case Study of Post-accession Bulgaria", CAS Sofia Working Paper Series, issue 4/2011:1-49, on www.ceol.com .

Spiewak, Pawel, "Kontrerewolucja po naszymu", Europa,, Magazyn idei "Newsweeka" September 2009, no. 1 (282):10-11.

Spirova, Maria, "Political Parties in Bulgaria", *Party Politics* Vol.11, No.5, 2005.

Staniszki, Jadwiga (1991), *The Dynamics of the Breakthrough in Eastern Europe: The Polish Experience*, Berkely:University of California Press.

Szawiel, Tadeusz, "Democratic Consolidation in Poland: Support for Democracy, Civil society and Party System", *Polish Sociological Review* issue 4 (168), 2009:483-506.

Szczerbiak, Aleks, "The Birth of a Bipolar Party System or a Referendum on a Polarizing government? The October 2007 Polish Parliamentary Election", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 24, No. 3, September 2008:415-443.

Szczerbiak, Aleks, and Seán Hanley, "Introduction: Understanding the Politics of the Right in Contemporary East-Central Europe", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol.20, No.3, September 2004:1-8.

Szklarski, Bohdan (1997), *Semi-Public Deomocracy, Articulation of Interests and Systemic Transformation*, Warsaw:Institute of Political Studies, Polish Academy of Science.

Sztompka, Piotr, "Dilemmas of the Grat Transition", *Sisyphus*, 2 (VII), 1992.

Sztompka, Piotr, "Looking Back, The Year 1989 as a Cultural and Civilizational Break", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 29, no.2, 1996, pp. 115-129.

Sztompka, Piotr, "Understanding Postcommunist Transition", *Journal of Democracy*, vol. 5, no.4, 1994.

Tischner, Jozef, (2005), *Homo Sovieticus* , i: J. Tischner, *Etyka Solidarnosci og Homo Sovieticus*, krakow:Znak.

Todorov, Antony (2009), "National Populism versus Democracy", www.eurozine.com .

Toole, James, "Straddling the East-West divide: party organisation and communist legacies in East Central Europe", *Europe-Asia Studies*, January 2003.

Tökés, Rudolph L. (1996), *Hungary's Negotiated Revolution: Economic Reform, Social Change, and Political Succession, 1957-1990*, Cambridge:Cambrige University Press.

Tyszka, Krzysztof, "Homo Sovieticus Two Decades Later", *Polish Sociological Review*, issue 4 (168), 2009:507-522

Vachudová, Milada and Tim Snyder, "Are Transitions Transitory? Two Types of Political Change in Eastern Europe Since 1989" *East European Politics and Societies*, Volume 11, No. 1, Winter 1997

Vetter, Reinhold, "Eine Innenpolitische Bilanz der Regierung Tusk", *Polen analysen*, Nr. 94, 6.9. 2011, www.laender-analysen.de/polen .

Wigell, Mikael, "Mapping "Hybrid Regimes": Regime Types and Concepts in Comparative Politics", *Democratization*, Vol. 15, no. 2, April 2008, pp. 230-250.

Wnuk-Lipinski, Edmund, *Granice wolności*”(2003), Warszawa:Wydawnictwo Naukowe.

Wróbel, Sylwester, “The Change of Political System in Central Europe as a Theoretical Problem”, *Polish Political Science Yearbook*, Vol. XXXI, 2002.

Zaslove, Andrej, “Here to stay? Populism as a New Party Type”, *European Review*, Vol. 16, No.3, 2008:319-336.

Politologiske Skrifter fra Institut for Statskundskab	Political Science Publications from Department of Political Science and Public Management

Appeared earlier in this series:

1/1988	Mogens N. Pedersen	The Birth, The Life, and the Death of Small Parties in Danish Politics: An Application of a Lifespan Model
2/1988	Mogens N. Pedersen	Fluctuations in Recruitment Patterns in Connection with a Critical Election: Denmark 1973
3/1988	Karsten Ronit	Den Eliteorienterede Traditioners Syn på Organiseringen af Private Erhvervspolitiske Interesser i Danmark
4/1988	Henrik Larsen	Business and Politics in Denmark. A policy mosaic without pattern
5/1989	Karsten Ronit	The Danish Bankers Association Facing De- and Reregulation: Effects on Neo-Corporatist Interpretations
6/1989	Kurt Klaudi Klausen	Organizational Development and Environmental Change
7/1989	Kurt Klaudi Klausen	Fungerer idrættens organisationer? Om organisering, brugergrupper og behov i idrætten
8/1990	Mogens N. Pedersen	European Topics in the Curriculum of European Political Science: Structural Peculiarities and National Idiosyncracies
9/1990	Kurt Klaudi Klausen	Political Integration and Institutional Change. The Nordic countries and the EEC
10/1990	Karsten Ronit	Micro-Corporatism and the Political Strategy of Large Corporations: The Case of Novo-Nordisk
11/1990	Kurt Klaudi Klausen	Convergence or Divergence? Consequences of Strategic Choice in Small Voluntary Organizations
12/1990	Erik Beukel	Integration og Kulturpolitik: Autonomi vs. 'Spill-over'
13/1990	Henrik Larsen	The Second Wave of Decentralization. The New Regime of Self-governing Institutions in Denmark
14/1990	Henrik Larsen	Evaluering af erhvervsfremmeordninger i Danmark: Muligheder og problemer

1/1991	Kurt Klaudi Klausen & Lars Thore Jensen	EF og kommunerne
2/1991	Kurt Klaudi Klausen	Om teoretiske problemer ved studiet af frivillige organisationer
1/1992	Lars Thore Jensen	Decentral Internationalisering
2/1992	Kurt Klaudi Klausen & Annie Evertsen	Alternativ Velfærdsproduktion? Rapport om rådgivnings- og krisecentre for kvinder
3/1992	Kurt Klaudi Klausen	Management and Marketing in Sportsassociations
4/1992	Kurt Klaudi Klausen	Paragovernmental Organizations, the Extension of the Welfare State - voluntary and nonprofit centers for women in Denmark
5/1992	Kurt Klaudi Klausen	Danish Research on Europe. Proceedings from a conference held at Odense University
1/1993	Kurt Klaudi Klausen & Lars Thore Jensen	”Primærkommunerne og EF”
2/1993	Erik Beukel	Global miljøbeskyttelse som kollektivt gode i international politik
1/1995	Erik Beukel	America Approaching the Soviet Successor States: Between Idealism and Realism
1/1996	Erik Beukel	Miljø og handel. En introduktion til samspillet mellem miljøpolitik og handelspolitik
1/1999	Erik Beukel	Greening the GATT/WTO Regime? Trade Governance, Environmentalism, and Structural Power
2/1999	Anne Marie & Peter Dahler-Larsen	Fokusgrupper i Teori og Praksis
1/2001	Johannes Michelsen & Villy Søgaard	Policy Instruments Promoting Conversion to Organic Farming and Their Impact in 18 European Countries - 1985-97
2/2001	Mogens N. Pedersen	The Interplay of Nominations and Elections in Danish Politics

1/2003	Ulrik Kjær & Steffen Petersen	Kan exit poll surveys anvendes til vælgeradfærdsforskning? erfaringer fra en undersøgelse gennemført ved valgene den 20. november 2001
2/2003	Peter Dahler-Larsen & Hanne Foss Hansen	Organising Evaluation: A Review of Danida's Evaluation Practice Compared to Practices in Other Danish Policy Areas
3/2003	Johannes Michelsen & Mads Meier Jæger	Danske økologiske landbrugere 1995. En beskrivelse baseret på en spørgeskemaundersøgelse
4/2003	Johannes Michelsen & Hanna B. Rasmussen	Nyomlagte danske økologiske jordbrugere 1998. En beskrivelse baseret på en spørgeskemaundersøgelse
1/2004	Søren Riishøj	National Identitet, Europæisering og Euroskepticisme - erfaringer fra Tjekkiet og Polen
2/2004	Johannes Michelsen, Kurt Klaudi Klausen & Carsten Strømbæk Pedersen	Kommunernes styring af de store institutionsområder – en spørgeskemaundersøgelse af et repræsentativt udsnit af danske kommuner
3/2004	Martin Ejnar Hansen, Robert Klemmensen & Peter Kurrild-Klitgaard	PAPPA. Parties and Policies in Parliament. Version 1.0 (August 2004) Data Description
4/2004	Gunvor Vincents Olsen & Morten Balle Hansen	Fælles sprogs anvendelse i kvalitetsstandarder i den kommunale ældrepleje
5/2004	Rikke Berg	Kommunale Styreformer - erfaringer fra ind- og udland
6/2004	Anna Leander	African States and the Market for Force: The Destabilizing Consequences of Private Military Companies
7/2004	Anna Leander	Globalisation and the State Monopoly on the Legitimate use of Force
8/2004	Anna Leander	Private Agency and the Definition of Public Security Concerns: the Role of Private Military Companies
9/2004	Kasper Møller Hansen, Morten Balle Hansen & Poul Skov Dahl	Spørgeskemaundersøgelse af brugen af Fælles sprog i de danske kommuner
1/2005	Morten Balle Hansen & Jens Ringsmose	Fælles sprog og ældreplejens organisering i et historisk perspektiv

2/2005	Peter Kurrild-Klitgaard, Robert Klemmensen og Martin Ejnar Hansen	Blokpolitik og det ”samarbejdende folkestyres” fire gamle partier, 1953-2005
3/2005	Henrik D. Jørgensen & Morten Balle Hansen	Fælles sprog og hovedproblemerne i ældreplejens organisering. En undersøgelse baseret på fokusgruppeinterviews
4/2005	Peter Kurrild-Klitgaard	The equivocal “will of the people”
5/2005	Anna Leander	A Minestrone of World Order Constructions: Reflections on Disciplinary Change in IPE
6/2005	Anna Leander	Enduring Conscription: Vagueness and <i>Värnplikt</i> in Sweden
7/2005	Jens Ringsmose & Morten Balle Hansen	Programteorier om Fælles sprog og organiseringen af ældreplejen i Danmark. En tekstanalyse
8/2005	Michael Baggesen Klitgaard	Welfare State Regimes and Public Sector Reforms: Searching for the Connection
9/2005	Sten Rynning	Return of the Jedi: Realism and the Study of the European Union
10/2005	Rens van Munster	Logics of Security: The Copenhagen School, Risk Management and the War on Terror
11/2005	Rens van Munster & Claudia Aradau	Governing terrorism and the (non-)politics of risk
12/2005	Rens van Munster	The EU and the Management of Immigration Risk in the Area of Freedom, Security and Justice
13/2005	Morten Balle Hansen & Gunvor V. Olsen	Et komparativt perspektiv på Fælles sprog og organiseringen af den danske ældrepleje
14/2005	Erik Beukel	DIIS’ udredning om Danmark under den kolde krig og den efterfølgende mediedebat
15/2006	Morten Balle Hansen	Teorier, modeller og begrebsdannelser i Offentlig Organisation og Forvaltning – et struktureringsperspektiv
16/2006	Søren Riishøj	Konsolidering af demokratiet, partier og partisystemer – træk af forandringerne i de central- og østeuropæiske lande siden 1989 (del I)

17/2006	Søren Riishøj	Valgene i Polen og Ungarn i 2005 og 2006 – partier og partisystemer (del II)
18/2006	Søren Riishøj	Tjekkiet og Slovakiet – partier og partisystemer (del III)
19/2007	Søren Riishøj	Development of Parties and Party Systems in Central Europe 1989-2007
20/2008	Christian Elmelund-Præstekær, David Nicolas Hopmann & Klaus Levinsen	Den danske journalistundersøgelse: Holdninger til politik og samfund. Projektbeskrivelse og teknisk rapport for 2007-undersøgelsen
21/2009	Søren Riishøj	Transition, Consolidation and Development of Parties and Party Systems in Central Europe 1989-2009 - Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary
22/2010	Søren Riishøj	National identitet, europæisering, euroskepticisme - Status 2010 og erfaringer fra Tjekkiet og Polen
23/2010	Morten Balle Hansen, Didde Cramer Jensen & Jens Tannert Pedersen	Spørgeskemaundersøgelse til statslige organisationer Sommeren 2009
24/2010	Søren Riishøj	The Civic Platform in Poland - the first decade 2001-2011
25/2010	Søren Riishøj	Europeanization and Euroscepticism: Experiences from Poland and the Czech Republic
26/2012	Søren Riishøj	Den fjerde bølge. Transition og transformation i Central- og Østeuropa. Status 2012
27/2012	Søren Riishøj	Den fjerde bølge. Civilsamfund, politik og økonomi i øst og demokratieksport. Status 2012

Søren Riishøj er lektor, cand.mag. ved Institut for Statskundskab med Rusland og Central- og Østeuropa som sit speciale. Læser russisk, polsk og tjekkisk.

Yderligere information

Institut for Statskundskab
Det Samfundsvidenskabelige Fakultet
Syddansk Universitet
Campusvej 55
5230 Odense M
Telefon: 6550 1000
Fax: 6550 2280
E-mail: politics@sam.sdu.dk

ISSN 1399-7319